

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

INSTITUTUL DE FILOLOGIE

Cu titlu de manuscris

C.Z.U: 811.135.1'38(043.3)

BUȘMACHIU VICTORIA

**STRATIFICAREA FUNCȚIONAL-STILISTICĂ A
LEXICULUI LIMBII ROMÂNE ȘI PREZENTAREA LUI
LEXICOGRAFICĂ**

**621.04. Lexicologie și lexicografie; terminologie și limbaje specializate;
traductologie (limba română)**

Teză de doctor în filologie

Conducător științific:

dr. hab., prof. univ. Vasile Bahnaru

Autor:

Victoria Bușmachiu

CHIȘINĂU, 2018

© Buşmachiu Victoria, 2018

CUPRINS

ADNOTARE (în română, engleză și rusă)	7
LISTA ABREVIERILOR	10
INTRODUCERE	12
1. MODALITĂȚI DE SISTEMATIZARE A LEXICULUI LIMBII ROMÂNE	
1.1. Preliminarii.....	19
1.2. Problema sistemului în lexic.....	20
1.3. Factori de organizare a vocabularului.....	28
1.4. Sistemizarea semantică a lexicului limbii române.....	31
1.5. Sistemizarea etimologico-derivativă a lexicului limbii române	33
1.6. Sistemizarea funcțional-stilistică a lexicului limbii române	37
1.7. Concluzii la capitolul 1	39
2. STRATIFICAREA FUNCȚIONAL-STILISTICĂ A LEXICULUI LIMBII ROMÂNE	
2.1. Probleme generale.....	41
2.2. Stratificarea temporală a lexicului.....	47
2.2.1. Vocabularul neologic.....	47
2.2.2. Vocabularul arhaic.....	54
2.3. Stratificarea teritorială (spațială) a lexicului.....	57
2.3.1. Vocabularul regional (provincialismele).....	57
2.4. Stratificarea socială a lexicului.....	64
2.4.1. Vocabularul argotic.....	65
2.4.2. Termenii de jargon.....	68
2.4.3. Vocabularul meseriilor populare (profesionalismele).....	69
2.4.4. Lexicul vulgar (licențios, indecent, injurios).....	70

2.4.5. Termenii tehnici și științifici.....	71
2.5. Concluzii la capitolul 2.....	72
3. DESCRIEREA LEXICOGRAFICĂ A LEXICULUI ROMÂNESC ÎN FUNCȚIE	
DE STRATIFICAREA LUI STILISTICĂ	
3.1. Principii teoretice.....	74
3.2. Articolul de dicționar.....	77
3.3. Remarcile stilistice.....	81
3.4. Lexicul cu coloratură stilistică.....	83
3.5. Valoarea exemplurilor în prezentarea lexicografică a unităților de vocabular.....	88
3.6. Descrierea lexicografică a lexicului cu coloratură stilistică.....	89
3.7. Descrierea lexicografică a lexicului neologic.....	94
3.8. Descrierea lexicografică a lexicului arhaic.....	103
3.9. Descrierea lexicografică a lexicului regional.....	110
3.10. Descrierea lexicografică a lexicului argotic.....	118
3.11. Descrierea lexicografică a lexicului de jargon.....	119
3.12. Descrierea lexicografică a lexicului neutru din punct de vedere stilistic.....	121
3.13. Concluzii la capitolul 3.....	123
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	
BIBLIOGRAFIE.....	
ANEXE.....	
Anexa 1. Principii referitoare la câmpul lingvistic.....	145
Anexa 2. Relațiile de omolexie (omonimie) și corespondentele lor lexicale.....	146
Anexa 3. Relațiile de paralexie și corespondentele lor lexicale.....	153
Anexa 4. Relațiile de eterolexie și corespondentele lor lexicale.....	154

Anexa 5. Relațiile de omosemie (sinonimie) și corespondențele lor semantice.....	155
Anexa 6. Relațiile de parasemie și antisemie (antonimie) și corespondențele lor semantice....	162
Anexa 7. Relațiile de eterosemie și corespondențele lor semantice.....	169
Anexa 8. Relațiile dintre cuvinte în funcție de forma și conținutul lor (paronimia, parasemolexia)	170
Anexa 9. Concepte privind structura morfematică a unui cuvânt derivat.....	174
Anexa 10. Stratul latin.....	176
Anexa 11. Elemente lexicale de origine slavă.....	178
Anexa 12. Elemente lexicale de origine grecească.....	182
Anexa 13. Elemente lexicale de origine maghiară.....	185
Anexa 14. Elemente lexicale de origine turcă.....	187
Anexa 15. Elemente lexicale împrumutate din latina cultă.....	190
Anexa 16. Elemente lexicale împrumutate din franceză.....	191
Anexa 17. Elemente lexicale împrumutate din italiană.....	194
Anexa 18. Elemente lexicale împrumutate din germană.....	196
Anexa 19. Elemente lexicale împrumutate din engleză.....	199
Anexa 20. Elemente lexicale împrumutate din alte limbi.....	203
Anexa 21. Derivarea (progresivă: sintetică (sufixarea și prefixarea) și parasintetică; regresivă, prin substituire de afixe, frazeologică, delocutivă)	204
Anexa 22. Compunerea.....	214
Anexa 23. Conversiunea (substantivizarea, adjectivizarea, adverbializarea etc.)	217
Anexa 24. Procedee secundare de formare a cuvintelor.....	222
Anexa 25. Calcul lingvistic.....	226
Anexa 26. Cuvinte cu etimologie dublă/ multiplă.....	229
Anexa 27. Cuvinte cu etimologie necunoscută.....	231
Anexa 28. Explicarea cuvintelor-cheie din teză.....	233

Anexa 29. Modele de prezentare lexicografică a unităților lexicale.....	237
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....	240
CV-ul AUTORULUI.....	241

ADNOTARE

Buşmachiu Victoria. Stratificarea funcţional-stilistică a lexicului limbii române şi prezentarea lui lexicografică. Teza de doctor în filologie. Chişinău, 2018.

Structura tezei. Teza cuprinde adnotare în limbile română, engleză şi rusă, lista abrevierilor, cuprins, introducere, text de bază expus pe 127 de pagini, format din introducere şi trei capitole, concluzii generale şi recomandări, 29 anexe, 4 figuri, 3 tabele, bibliografie din 335 titluri. Rezultatele obţinute sunt publicate în 8 lucrări ştiinţifice.

Cuvintele-cheie: *câmp lexico-semantic, sistematizare semantică a lexicului, familie lexicală, remarcă stilistică, neologism, arhaism, regionalism, profesionalism, jargonism, termen, argou, prezentare lexicografică.*

Domenii de studiu: semantică, etimologie, formarea cuvintelor, stilistică funcţională, lexicologie şi lexicografie.

Scopul şi obiectivele rezidă în identificarea probelor lingvistice care ar putea sta la baza organizării interne şi a stratificării funcţional-stilistice a vocabularului limbii române şi descrierii lexicografice şi lexico-semantice a unităţilor de limbă în conformitate cu situaţia reală a acestora în sistemul limbii. Pentru realizarea acestui scop, ne-am formulat următoarele obiective: examinarea noţiunilor de ansamblu, subansamblu, câmp lexico-semantic în vederea înţelegerii vocabularului ca mulţime; determinarea factorilor de organizare lexicală; sistematizarea semantică a lexicului limbii române; organizarea etimologico-derivativă a vocabularului; determinarea principiilor de stratificare funcţional-stilistică a sistemului lexical al limbii pe coordonatele: teritorială, temporală, socială şi stilistică, descrierea lexicografică a vocabularului şi prezentarea lui în funcţie de stratificarea stilistică.

Noutatea şi originalitatea ştiinţifică. Inovaţia lucrării constă în formularea anumitor concluzii referitoare la sistematizarea semantică, derivativ-etimologică şi stratificarea funcţional-stilistică a lexicului, ceea ce a condus la reevaluarea, precizarea şi concretizarea utilizării unor remarci lexicografice privitor la unele clase întregi de cuvinte.

Problema ştiinţifică importantă rezolvată în domeniul de cercetare constă în *determinarea* modalităţilor interne de organizare a vocabularului limbii române şi a principiilor de stratificare funcţional-stilistică a lexicului (temporal, spaţial, social şi stilistic) pe baza materialului concret de limbă, *ceea ce a contribuit la clarificarea* esenţei stratificării lexicostilistice a vocabularului în funcţie de valoarea lui expresivă în operele beletristice şi în baza acestui fapt se propun soluţii concrete *în sensul includerii* unităţilor respective în dicţionarul explicativ şi *în sensul dotării* cuvintelor sau sensurilor acestora incluse în dicţionar cu remarcile stilistice necesare.

Semnificaţia teoretică şi valoarea aplicativă a lucrării. Cercetarea de faţă constituie un suport teoretico-practic pentru studii ulterioare. Rezultatele investigaţiei prezintă interes pentru practica lexicografică, în procesul de elaborare a dicţionarelor şi de tratare lexicografică a diferitor straturi lexicale (neologisme, arhaisme, regionalisme, argotisme etc.) şi vor contribui la completarea unor goluri în ceea ce priveşte semantica, etimologia, formarea cuvintelor, lexicologia şi lexicografia.

Implementarea rezultatelor ştiinţifice. Rezultatele investigaţiei pot fi implementate cu succes în activitatea didactică din învăţământul superior, în cadrul cursurilor teoretice şi practice de lexicologie, lexicografie, semantică, formarea cuvintelor şi etimologie, în procesul de elaborare a tezelor de licenţă de către studenţi, iar concluziile teoretice şi practice pot fi folosite în procesul de prezentare lexicografică a diferitor straturi lexicale în dicţionarele explicative ale limbii române.

ANNOTATION

Buşmachiu Victoria. Functional and stylistic stratification of Romanian language lexis and its lexicographic presentation. A Doctor in Philology dissertation. Chişinău, 2018.

Thesis structure. The thesis is comprised of annotation in Romanian, English and Russian, a list of abbreviations, a list of contents, the text itself, 127 pages long, introduction, three chapters, general conclusions and suggestions, 29 appendices, 4 figures, 3 tables and an 335-title bibliography. The result of the research has been disseminated in 8 scholarly publications.

Key-words: *lexical and semantic field, semantic systematization of vocabulary, lexical family, stylistic mention, neologism, archaism, idiom, professionalism, jargon, term, slang, lexicographic presentation.*

Areas of research: semantics, etymology, the words' formation, lexicology and lexicography, functional stylistics.

Goal and objectives: to identify linguistic evidence which could establish the basis of internal organization and functional and stylistic stratification of Romanian language lexis, the lexicographic, lexical and semantic interpretation of the language units in accordance with their real situation in language system. In order to reach this goal, the following objectives were established: the examination of the concepts (system, subsystem, lexical and semantic field) in order to understand the vocabulary as a lot of lexical units; the determination of the lexical organizational factors; the semantic systematization of Romanian vocabulary; the formative and etymological organization of lexis, the functional and stylistic stratification of Romanian language lexis on coordinates (temporal, territorial, social and stylistic), the lexicographic description of vocabulary and its presentation according to the stylistic stratification.

Scholarly novelty and originality. The study's innovation achieves an attempt of deepening for a multilateral analysis, in the intention to achieve a greater degree of precision and rigour in interpreting these lexical units. The rich sample of analyzed language facts has allowed their specifics' emphasis in language, their real function in the process of updating the language, in lights of these findings were formulated certain suggestions of lexicographic reinterpretation for these units.

Scientific solved problem consists in determining the ways of internal organization and the principles of functional and stylistic stratification of Romanian language lexis, which has contributed to the clarification of the essence of lexical and stylistic stratification of vocabulary depending on its expressive value in various literary works, thus we propose concrete solutions in order to include these lexical units or their meanings in the explanatory dictionary with the necessary stylistic remarks.

Theoretical significance and applicative value of the dissertation. The present piece of research may serve as a theoretical-practical basis for further study. Its results presents interest for lexicographic practice in the process of compiling dictionaries and lexicographic treatment of various lexical units (neologism, archaism, idiom, slangs) and will contribute to filling the gaps concerning semantics, etymology, the words' formation, lexicology and lexicography.

Implementation of research results. The results of the study may be successfully used in higher education by teachers and students, during theoretical and practical courses of lexicology, lexicography, semantics, words' formation and etymology. The practical and theoretical conclusions of the thesis will be used for the lexicographic presentation of different lexicons in Romanian language dictionaries.

АННОТАЦИЯ

Бушмакиу Виктория. Функционально-стилистическая стратификация лексики румынского языка и его лексикографическое представление. Диссертация кандидата филологических наук. Кишинёв, 2018.

Структура диссертации. Диссертация содержит аннотации на румынском, английском и русском языках, список сокращений, оглавление, введение, основной текст, отображаемый на 127-х страницах, состоящий из введения и трех глав, общих выводов и рекомендаций, 4 схем и 3 таблиц, библиографии из 335 наименований. Результаты исследования опубликованы в 8 научных работах.

Ключевые слова: *лексико-семантическое поле, лексико-семантическая система, лексическое семейство, стилистическая помета, неологизмы, архаизмы, регионализмы, профессионализмы, жаргонизмы, термины и др., лексикографическое представление.*

Области исследования: семантика, этимология, словообразование, функциональная стилистика, лексикология и лексикография.

Цель и задачи заключается в выявлении языковых доказательств, которые могли бы стать основой для внутренней организации функционально-стилистической стратификации лексики и лексикографической и лексико-семантической интерпретации языковых единиц в соответствии с их реальной ситуацией в языке. Для достижения этой цели, мы сформулировали следующие задачи: изучение понятий группы, подгруппы и лексико-семантического поля для понимания словаря в его совокупности; определение факторов образования лексических групп; изучение основных понятий семантики; семантическая систематизация лексики румынского языка; этимологическая и словообразовательная организация словаря; функционально-стилистическая стратификация словарного состава языка по системе координат: территориальных, временных, социальных и стилистических, лексикографическая интерпретация лексики и её презентация в соответствии со стилистической стратификацией.

Новизна и научная оригинальность. Новизна работы состоит в попытке углубления многомерного анализа, с целью достижения большей степени точности в интерпретации этих лексических единиц. Большое количество анализируемых языковых проявлений позволило выделить их специфику в языке, их фактическую эксплуатацию в процессе обновления языка, и на основе этих данных были сделаны некоторые предложения по лексикографической интерпретации этих единиц.

Важная научная проблема состоит в определении внутреннего порядка организации лексики румынского языка и принципов её функционально-стилистического расслоения, что значительно способствовало прояснению сути лексико-стилистического расслоения языкового фонда в зависимости от его экспрессивной ценности в литературных произведениях. Исходя из данного факта, также предлагаются и конкретные решения для включения соответствующих единиц в толковый словарь, равно как и для дополнения слов или их включённых в словарь значений необходимыми стилистическими пометами.

Теоретическая значимость и практическая ценность работы. Это исследование представляет собой теоретическую и практическую поддержку для дальнейшего изучения. Результаты исследования представляют интерес для лексикографической практики в создании словарей и лексикографических трактатов различных лексических слоев (неологизмы, архаизмы, регионализмы, арготизмы и т.д.) и помогут заполнить пробелы в семантике, этимологии, словообразовании, лексикологии и лексикографии.

Применение научных результатов. Результаты исследования могут быть успешно применены в образовании в высших учебных заведениях, в рамках теоретических и практических курсов по лексикологии, лексикографии, семантики, словообразования и этимологии, студентами, в процессе написания дипломных работ, а также теоретические и практические выводы могут быть использованы в лексикографической презентации различных лексических слоев в толковых словарях румынского языка.

LISTA ABREVIERILOR

Ac. - acuzativ	DLRM-Dicționarul Limbii Române
adj. / a. - adjectiv	Moderne
adv. - adverb	Dobr. – Dobrogea
arg. - argou	DULR – Dicționar Universal al Limbii Române
arh. - arhaism	
ant. - antonim	engl. - engleză
Ban. - Banat	et. nec. - etimologie necunoscută
biol.- biologie	Ev. Med. - Evul Mediu
bis. - bisericesc	ex. - exemplu
Btș. - Botoșani	expr. - expresie
cf. -consultă	f. - feminin
conj. - conjuncție	fam. - familiar
cuv. - cuvânt	fig. - figurat
cz. - ceh	fiz. - fizică
D. - dativ	fr. - franceză
deprec. - depreciativ	germ. - germană
DEX-Dicționar Explicativ al Limbii Române	G. - genitiv
DEXI - Dicționar explicativ ilustrat al Limbii Române	gr. -greacă
DLR - Dicționarul Limbii Române	imper. - imperativ
DLRC-Dicționarul Limbii Române Contemporane	ind. - indicativ
	ind. casn. - industria casnică
	interj. -interjecție
	iron. - ironic

it. - italiană
ist. - istorism
î. Hr. - înainte de Hristos
înv. - învechit
jud. - județul
lat. - latină
lit. - lituaniană
L.L.R. - Limba și Literatura Română
loc. adj. - locuțiune adjectivală
loc. adv. - locuțiune adverbială
loc. conj. - locuțiune conjuncțională
loc. prepoz. - locuțiune prepozițională
loc. pron. - locuțiune pronominală
loc. subst. - locuțiune substantivală
loc. verb. - locuțiune verbală
m.-masculin
Maram. - Maramureș
magh. - maghiară
MDA - Micul Dicționar Academic
mit. - mitologie
Mold. - Moldova
Munt. - Muntenia
n. - neutru
N. - nominativ

NDU - Noul Dicționar Universal al
Limbii Române
Olt. - Oltenia
p. - pagina
pers. - persoana
pl. - plural
pop. - popular
pref. - prefix
prez. - prezent
reg. - regionalism
rom. - română
rus. -rusă
sclav. - sclavagism
sec.- secol
s.f. - substantiv de genul feminin
sing./ sg. - singular
sl. - slavonă
s.m. - substantiv de genul masculin
subst. - substantiv
suf. - sufix
Trans. - Transilvania
tr. - tranzitiv
tr. - turcă
v./ vb. - verb

INTRODUCERE

Considerații generale. Este bine cunoscut faptul că limba este definită drept un sistem de subsisteme, care include sistemul fonetic, lexical, morfologic și sintactic. Interdependența acestor sisteme distincte, numite și subsisteme, determină unitatea structurală a limbii ca un sistem de sisteme [15, p. 40]. Lexicul limbii, la rândul lui, de asemenea formează un sistem alcătuit din semne biplane, care interacționează și se condiționează reciproc, și de relații între ele, în virtutea cărora limba funcționează și evoluează în vederea comunicării sau transmiterii informației. Prin urmare, lexicul nu este o aglomerație haotică de cuvinte, ci constituie un ansamblu de unități lexicale bine structurate conform unor anumite principii interne, în așa fel încât formează un sistem distinct de unități, care se înglobează în diverse paradigme sau subsisteme lexicale în baza unor criterii variate (semantice, ierarhice, derivative, tematice etc.). Mai mult decât atât, între unitățile lexicale aparținând unui oarecare subsistem se stabilesc diverse relații pe linie orizontală (numite relații sintagmatice), adică în lanțul vorbirii, și pe linie verticală (numite relații paradigmatică), adică în cadrul ierarhiei lexico-semantice [15, p. 17]. Deopotrivă cu specialiștii în studiul lexicului limbii, putem susține că lexicologia studiază sistemul lexical al limbii, adică modul de organizare, funcționare, modificare și de îmbogățire a vocabularului unei limbi. Cu alte cuvinte, lexicologia studiază cuvintele și modul lor de organizare în ansamblul lexical, ca sistem al sistemului integrator al limbii, sau, altfel spus, cercetează structura și dinamica vocabularului pe trei coordonate: materialitatea, semnificația și originea. În lingvistică există numeroase încercări de structurare a vocabularului. Astfel, lexicul reprezintă unul dintre cele mai complexe niveluri ale limbii și poate fi cercetat din diverse perspective: (în diacronie) sub aspectul evoluției semantice, sub aspect etimologic, sub aspectul mecanismelor de formare a tuturor creațiilor lexicale noi, (în sincronie) sub raportul frecvenței cuvintelor, sub aspect funcțional-stilistic și statistic etc. Prin urmare, lexicologia, având o arie atât de extinsă – tot lexicul unei limbi – se manifestă ca o știință eterogenă și interdisciplinară prin însuși obiectul ei de studiu [15, p. 19].

Actualitatea temei. Studiul și analiza lexicului merită o atenție mult mai mare decât i se acordă în momentul de față din câteva motive pe care le considerăm fundamentale. Cel dintâi se referă la faptul că bogăția unei limbi este dată, în primul rând, de volumul și de varietatea vocabularului ei, teză unanim acceptată atât în lingvistica generală, cât și în cea românească. În al doilea rând, se admite că schimbările care au loc în societate, precum și spectaculoasele progrese ale științei și tehnicii contemporane se reflectă în primul rând și nemijlocit în vocabular, considerat, pe bună dreptate, ca fiind compartimentul limbii cel mai labil și mai deschis influențelor externe [119, p. 31]. Un alt motiv pentru care e necesar să acordăm mai multă atenție

studierii vocabularului este faptul că acesta este parte integrantă din sistemul general al limbii (un sistem de semne care exprimă idei și este principalul mijloc de comunicare între oameni), iar structurarea lui este una dintre problemele controversate ale lexicologiei moderne. Studiul vocabularului unei limbi reprezintă temelia cunoașterii și înțelegerii limbii ca atare. Un alt motiv al studierii lexicului este de natură stilistică. Precum se știe, lexicul este aspectul cel mai specific al fiecărui stil funcțional (beletristic, științific, administrativ, publicistic, religios etc.). De aici deducem că deosebirile dintre stilurile amintite (privite ca variante funcționale ale limbii literare) se reduc, în primul rând, la deosebiri de vocabular și de frazeologie [15, p. 12]. *Organizarea internă* a vocabularului sau sistematizarea sa are la bază criterii lingvistice, vizând conținutul semantic sau forma unităților lexicale. *Organizarea externă* a vocabularului românesc constă în ordonarea cuvintelor după criteriul statutului dobândit în procesul utilizării lor de către comunitatea vorbitorilor, pe niveluri și sfere de întrebuințare.

Între unitățile lexicale ale unei limbi există diferențieri de valoare și de frecvență, adică lexicul unei limbi se diferențiază din punct de vedere funcțional și stilistic. Când vorbim de stratificarea funcțional-stilistică, avem în vedere că sistemul lexical al limbii se diferențiază pe axă *temporală* (**neologisme/ arhaisme**), pe axă *spațială* (**literar/ regional**), pe axă *socială* (**literar/ argotism, jargonism, profesionalism** etc.) și *stilistic* (**marcat/nemarcant din punct de vedere expresiv**) [42, p. 159-166]. Această distincție teoretică în cadrul sistemului lexical are o deosebită importanță pentru lexicografie în procesul de elaborare a listei de cuvinte în funcție de valorile lor stilistico-funcționale și de volumul, de principiile teoretice puse la baza dicționarului și de destinația concretă a acestuia [13, p. 118]. Clasificarea stilistică a lexicului limbii a constituit obiectul de studiu al unor numeroase cercetări, însă cu mult mai limitat este numărul de studii dedicate aspectului lexicografic al problemei, analizei remarcilor stilistice, domeniu insuficient reprezentat în operele lexicografice monolingve. Secolul al XXI-lea se impune prin creșterea interesului pentru identificarea unor procedee teoretice de prezentare a unităților lexicale în dicționarele de limbă și prin elaborarea unor principii lingvistice serios argumentate pentru activitatea lexicografică. În fine, este necesară o revizuire critică substanțială a principiilor de clasificare a unităților lexicale și de atribuire acestora a unor calificative în funcție de stratificarea lor funcțional-stilistică.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor de cercetare. În literatura de specialitate poziția cuvintelor în lexic este determinată de următorii factori de organizare lexicală: cel al frecvenței, cel stilistico-funcțional, cel psihic, cel semantic și cel etimologic. Dialectica existenței limbii și reflectarea ei în dicționar e importantă din punct de vedere științific, în primul rând, în baza cercetării tipurilor social-stilistice ale vorbirii și în baza

stratificării funcțional-stilistice a vocabularului [13, p. 118]. În dicționarele explicative, identificarea registrului de cuvinte presupune soluționarea unor probleme speciale: limitele sistemului lexical al limbii literare, relația dintre fondul lexical fundamental și masa vocabularului (profesionalisme, regionalisme, dialectisme, argotisme, vulgarisme etc.) și distincția dintre lexicul limbii literare și cel al limbii individuale (a scriitorului) [13, p. 182]. Organizarea sistemică a lexicului este o problemă de mare interes în lingvistica modernă. Această abordare sistemică implică scoaterea în relief a unor grupuri lexicale distincte (neologisme, arhaisme, regionalisme etc.). Cu toate că aceste clase de cuvinte au fost supuse cercetării în diverse studii de lingvistică (A. Bidu-Vrănceanu, E. Coșeriu, I. Coteanu, I. Iordan, D. Irimia etc.), nu există un studiu cuprinzător care ar analiza aceste lexeme din punct de vedere funcțional, stilistic și lexicografic. Mai mult decât atât, în procesul de descriere stilistică a unităților lexicale în dicționarele explicative domină gustul individual al autorului de dicționare, fără ca poziția lexicografului să se bazeze pe un număr probant de exemple, adică pe funcționarea reală în limbă a unității respective. Postulatele teoretice au fost validate cu exemple extrase din dicționare explicative, precum și din opere literare reprezentative.

Scopul și obiectivele lucrării. Scopul cercetării constă în identificarea probelor lingvistice care ar putea sta la baza organizării interne, a stratificării funcțional-stilistice a vocabularului limbii române și descrierii lexicografice și lexico-semantice a unităților de limbă în conformitate cu situația reală a acestora în sistemul limbii. În baza stratificării funcțional-stilistice a lexicului pe axa temporală, socială și teritorială (sau după E. Coșeriu: diferențe diastratice, diafazice și diatopice) [58, p. 263-266; 59, p. 143], identificăm următoarele straturi funcțional-stilistice ale vocabularului: arhaic – neologic (se face o distincție între lexicul savant și lexicul neologic), lexicul literar în opoziție cu cel regional, literar – social (termenii de argou, jargon, cuvinte indecente etc.). Scopul principal al acestor delimitări constă în identificarea unor criterii lingvistice de stratificare a lexicului din punct de vedere social – temporal – teritorial a unităților lexicale în vederea prezentării adecvate în dicționare, precedate de mențiunile de rigoare (arh., ist., pop., reg. etc.)

Obiectivele lucrării sunt:

- examinarea noțiunilor de *ansamblu*, *subansamblu*, *câmp lexico-semantic* în vederea înțelegerii vocabularului ca mulțime;
- determinarea factorilor de organizare lexicală;
- sistematizarea semantică a lexicului limbii române;
- organizarea etimologico-derivativă a vocabularului;

- determinarea principiilor de stratificare funcțional-stilistică a sistemului lexical al limbii (temporal, teritorial, social, stilistic);
- examinarea comportamentului lingvostilistic al unităților lexicale în opera scriitorilor români din toate provinciile istorice locuite de români (Gr. Ureche, M. Costin, I. Neculce, D. Cantemir, C. Cantacuzino, M. Eminescu, V. Alecsandri, I. Creangă, I. L. Caragiale, I. Slavici, N. Filimon, P. Ispirescu, I. Agârbiceanu, L. Rebreanu, B. Șt. Delavrancea, M. Sadoveanu, M. I. Caragiale, T. Arghezi, M. Preda, A. Blandiana etc.);
- precizarea, reevaluarea și identificarea remarcilor stilistice în dicționare pentru anumite clase de cuvinte (în special pentru regionalisme) în baza examinării funcționării unităților respective de vocabular în operele literare ale scriitorilor originari din toate provinciile românești;
- descrierea lexicografică a vocabularului românesc în funcție de stratificarea lui stilistică.

Noutatea și originalitatea științifică. Studiul de față este consacrat modalităților de sistematizare internă și stratificării vocabularului limbii române din perspectivă funcțional-stilistică și de prezentare lexicografică a acestuia, constituind o sinteză a celor mai reprezentative lucrări ce examinează subiectul investigat. Inovația lucrării constă în formularea anumitor concluzii referitoare la sistematizarea semantică, derivativ-etimologică și stratificarea stilistică și funcțională a lexicului, ceea ce a condus la reevaluarea, precizarea și concretizarea utilizării unor remarci lexicografice privitor la unele clase întregi de cuvinte. Eșantionul bogat de fapte de limbă analizate a permis accentuarea specificului acestora în limbă, funcționarea lor reală în procesul de actualizare a limbii, iar în baza acestor constatări au fost formulate anumite sugestii privind descrierea lexicografică a acestor unități.

Problema științifică importantă rezolvată în domeniul de cercetare constă în *determinarea* modalităților interne de organizare a vocabularului limbii române și a principiilor de stratificare funcțional-stilistică a lexicului (temporal, spațial, social și stilistic) pe baza materialului concret de limbă, *ceea ce a contribuit la clarificarea* esenței stratificării lexicostilistice a vocabularului în funcție de valoarea lui expresivă în operele beletristice și în baza acestui fapt se propun soluții concrete *în sensul includerii* unităților respective în dicționarul explicativ și *în sensul dotării* cuvintelor sau sensurilor acestora incluse în dicționar cu remarcile stilistice necesare.

Metodologia cercetării științifice. Pentru a asigura demersul investigațional au fost utilizate mai multe metode și procedee în strictă concordanță cu obiectivele formulate: observația (selectarea exemplilor din operele literare ale scriitorilor români), analiza contextuală

(identificarea unităților de vocabular în operele beletristice), documentarea științifică, interpretarea datelor (descrierea lexicografică a vocabularului românesc în funcție de stratificarea lui stilistică), metodele analitico-sintetice, metoda descriptivă, metoda comparativ-istorică etc. Toate acestea au facilitat finalizarea cercetării cu anumite concluzii și recomandări, care au rolul de a contribui la punerea în valoare a rezultatelor obținute.

Corpusul materialului factic. Reflecțiile noastre pe marginea subiectului discutat au fost făcute în baza lucrărilor lexicografice (MDA, MDLR, DEXI, DLR etc.) și atlaselor lingvistice (ALM, ALR), la care se adaugă un număr considerabil de lucrări dedicate modalităților de sistematizare internă și, în special, studiului stratificării funcțional-stilistice a lexicului limbii române. Ca ilustrări, am utilizat exemple din literatura artistică, mass-media, precum și de pe internet.

Semnificația teoretică. În cadrul studiului sunt analizate lucrările cercetătorilor cu renume, cum sunt: F. de Saussure, Ch. Bally, V. Bahnaru, S. Berejan, A. Bidu-Vrănceanu, E. Coșeriu, I. Coteanu, Al. Graur, I. Iordan, D. Irimia, Th. Hristea, M. Sala etc. Un aspect important al investigației l-au constituit interpretarea teoretică și documentarea temeinică a faptelor de limbă, bazate pe anumite surse consacrate, fără de care constatările și observațiile teoretice riscă a fi incomplete, parțiale.

Valoarea aplicativă a lucrării. Unele date, informații pot sta la baza unor cursuri/seminare pentru studenții de la specialitatea „Limba și literatura română” (dar și pentru cei care studiază o limbă străină) din cadrul facultăților de filologie. Rezultatele cercetării prezintă interes pentru practica lexicografică, în procesul de elaborare a dicționarilor și de tratare lexicografică a diferitor straturi lexicale (omonime, neologisme, arhaisme, regionalisme, argotisme etc.) și vor contribui la completarea unor goluri în ceea ce privește semantica, etimologia, formarea cuvintelor, lexicologia și lexicografia.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele investigației urmează să fie implementate în activitatea didactică în cadrul cursurilor teoretice și practice de lexicologie, semantică, derivatologie, lexicografie și stilistică din învățământ și în practica lexicografică.

Aprobarea rezultatelor științifice. Teza de doctor *Stratificarea funcțional-stilistică a lexicului limbii române și prezentarea lui lexicografică* a fost discutată și aprobată în cadrul ședinței Sectorului de Lexicologie al Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei din 10 noiembrie, 2016 și de către membrii Seminarului științific de profil organizat la 23 martie, 2017.

Publicațiile la tema tezei. Principalele aspecte ale cercetării sunt reflectate în câteva articole publicate în edițiile periodice de specialitate din Republica Moldova și România: *Philologia*, *Metaliteratura*, *Feedback*, dar și unele comunicări prezentate la conferințe internaționale organizate de Academia de Studii Economice din Republica Moldova (Conferința științifică internațională: Politici financiare de relansare a creșterii economice în condițiile crizei economice mondiale, Simpozionul Internațional al Tinerilor Cercetători); Academia de Științe a Moldovei (Colocviul Internațional: Filologia modernă: Realizări și perspective în context european, ediția a VI-a).

Sumarul compartimentelor tezei. Prezentul studiu științific cuprinde adnotare în limbile română, engleză și rusă, text de bază format din introducere și trei capitole, concluzii generale și recomandări, o listă bibliografică și CV-ul autorului.

În **Introducere** se argumentează actualitatea și importanța temei în discuție, se formulează scopul și obiectivele investigației, se stabilesc noutatea științifică a cercetării și problema științifică soluționată, se reliefează valoarea teoretică și practică a lucrării, se expune aprobarea rezultatelor științifice și se prezintă sumarul compartimentelor tezei.

În **Capitolul 1** „Modalități de sistematizare a lexicului limbii române”, se prezintă succint noțiunile fundamentale ce țin de studiul vocabularului, ca subsistem al sistemului integrator al limbii. Factorii de organizare descriși sunt cei în măsură să explice dinamica vocabularului privit ca mulțime. Prezentarea lor concisă este urmată de descrierea diverselor aspecte pe care le comportă modificarea vocabularului și a mecanismelor care le generează. Capitolul dat reliefează organizarea internă și externă a lexicului limbii române din perspectiva criteriilor semantic, etimologic, derivativ, funcțional, stilistic etc. Se definește obiectul de studiu al semanticii ca disciplină, se reamintesc principalele orientări ale semanticii moderne. Se face referire la noțiunile: sem, semem, semantem, polisemie. Se identifică trăsăturile definitorii pentru cuvintele polisemantice în opoziție cu omonimele. Totodată, se definesc, se descriu și se exemplifică relațiile ce se stabilesc între unitățile lexicale în funcție de forma lor (omolexie/ omonimie, paralexie, eterolexie), în funcție de conținutul lor (omosemie/ sinonimie, parasemie și antisemie/ antonimie, eterosemie) și în funcție de forma și conținutul acestora (paronimia și parasemolexia). În subcapitolul referitor la sistematizarea etimologico-derivativă a lexicului limbii române se prezintă noțiunile de etimologie, formare a cuvintelor, familie lexicală, structură a cuvântului derivat, se descriu mijloacele de îmbogățire a vocabularului: externe (împrumuturile), interne (principale: derivarea, compunerea, conversiunea și secundare: contaminația, condensarea lexicală, trunchierea, creația onomatopeică, omonimizarea unor

cuvinte polisemantice) și mixte: calcul lingvistic (îmbină elementele externe cu cele interne) și evoluția acestui subsistem. Toate aceste categorii fiind definite și exemplificate.

Capitolul al II-lea, „Stratificarea funcțional-stilistică a lexicului limbii române”, prezintă organizarea externă a acestuia. Cu alte cuvinte, între unitățile lexicale ale unei limbi există diferențieri de valoare și de frecvență, adică vocabularul unei limbi se diferențiază din punct de vedere funcțional și stilistic: pe axă temporală, distingem o opoziție lexico-semantică între lexicul arhaic și cel neologic, o altă opoziție atestăm pe axa spațială între lexicul literar și cel regional, o a treia opoziție există pe axa socială între lexicul literar și cel argotic, de jargon, profesional etc. și o ultimă opoziție atestăm între vocabularul marcat stilistic și cel neutru din punct de vedere stilistic.

În **Capitolul al III-lea** se prezintă succint noțiunile ce țin de metalimbajul lexicografic. Totodată, se clarifică esența stratificării lexico-stilistice a vocabularului în funcție de valoarea lui expresivă în operele beletristice și în baza acestui fapt se propun soluții concrete în sensul includerii unităților respective în dicționarul explicativ și în sensul dotării cuvintelor sau sensurilor acestora incluse în dicționar cu remarcile stilistice necesare.

Concluziile și recomandările conțin o sinteză atât a celor mai importante argumente și concluzii preliminare, cât și sugestii cu privire la anumite direcții de cercetare în domeniul problematicii vizate.

Bibliografia conține surse relevante în limba română, engleză, franceză, rusă etc., care au servit drept suport teoretico-lingvistic și documentar la elaborarea tezei.

Cuvintele-cheie: câmp lexico-semantic, familie lexicală, neologism, arhaism, regionalism, profesionalism, argotism, jargonism, vulgarism, termen, remarcă stilistică, prezentare lexicografică.

1. MODALITĂȚI DE SISTEMATIZARE A LEXICULUI LIMBII ROMÂNE

1.1.Preliminarii

Limba este un sistem de comunicare, care funcționează pe baza unor semne verbale, numite cuvinte. Cuvântul nu reprezintă doar elementul definitoriu al lexicului, dar și unitatea de referință a structurii fonetice, morfosintactice și stilistice a limbii. Realizarea acestor roluri esențiale în funcționarea comunicării umane e posibilă prin natura duală a componentei semnului verbal. Se știe că orice semn verbal (cuvânt sau lexem, în cazul nivelului lexico-semantic) este format din două componente: formă și conținut. Forma este dată de învelișul sonor prin care se materializează un cuvânt, în timp ce conținutul este conferit de imaginea abstractizată, generalizată pe care o evocă în mintea noastră pronunțarea/ scrierea unor complexe de sunete. Forma și conținutul definesc în mod solidar cuvântul [39, p. 146-148]. Forma cuvântului are valoare de semnificant, iar conținutul cuvântului are valoare de semnificat. Majoritatea lingviștilor (I. Dumeniuc, A. Darmsteter, E. Benveniste etc.) interpretează semnul verbal în calitate de unitate biplană a sistemului limbii și îl identifică cu un cuvânt, punând la bază constatarea lui F. de Saussure conform căreia semnul verbal constituie o unitate „a unui conținut și a unei imagini acustice” [257, p. 98; 80, p. 75; 239, p. 36; 233, p. 52; 15, p. 60 etc.]. Cuvântul este *unitatea bidimensională de vocabular, dotată cu formă materială (sonoră sau grafică) și cu sens (lexical și/sau gramatical) și cu anumită disponibilitate de utilizare sintactică*.

Lexemul ca unitate lingvistică pluridimensională poate fi analizat sub cele mai variate aspecte: sens, formă internă, nuanțe stilistice și emoțional-expresive, funcție estetică, structură morfologică, capacități de combinare sintactică - pe axa sintagmatică, posibilitate derivațională, asociere cu alte unități lexicale - pe axa paradigmatică, particularități semantice, origine, apartenența la vocabularul activ sau pasiv, sfera de circulație, frecvență etc. [14, p. 73-74].

A devenit deja un fapt arhicunoscut teza că totalitatea cuvintelor care există și care au existat cândva într-o limbă oarecare formează *sistemul lexical* al acesteia (*lexicul, vocabularul*), iar disciplina care studiază unitățile lexicale ale unei limbi poartă numele de *lexicologie* (fr. *lexicologie*, format din substantivele grecești *lexis* „cuvânt” și *logos* „știință; teorie”). Totodată, lingviștii identifică o lexicologie *sincronică* sau *descriptivă*, care studiază vocabularul unei limbi la un moment dat al existenței ei (de obicei, în momentul actual) și o lexicologie *diacronică* sau *istorică*, al cărei obiect de cercetare îl constituie istoria sau dezvoltarea vocabularului de-a lungul timpului și în strânsă legătură cu evoluția societății umane. G. Matoré definește lexicologia ca o „disciplină sociologică” [252, p. 50], iar A. Meillet consideră că „vocabularul este expresia

societății” [253, p. 62], ceea ce înseamnă că acesta reflectă un anumit stadiu de civilizație și că progresul lui e determinat în special de factori extralingvistici. Majoritatea cercetătorilor concep lexicologia într-un sens foarte larg, înglobând în ea tot ce ține de studiul cuvântului și al vocabularului ca parte integrantă a unei limbi; ea fiind, la rândul ei, divizată în domenii speciale care s-au dezvoltat atât de mult, încât au devenit ele însele ramuri independente ale științei despre vocabular (semasiologia, onomasiologia, etimologia, frazeologia și lexicografia). Există însă și alții care o separă de semantică (preocupată de cercetarea planului de conținut al unităților de vocabular) și de etimologie (interesată de originea și evoluția cuvintelor), apoi de formarea cuvintelor, de frazeologie și, desigur, de lexicografie (stabilește principiile și metodele de întocmire a dicționarelor). Deși opiniile specialiștilor diferă în privința compartimentelor și domeniului de cercetare a acestei discipline lingvistice, obiectul de studiu al lexicologiei îl constituie cuvântul ca unitate fundamentală a limbii. Așadar, lexicologia studiază cuvintele și modul lor de organizare în ansamblul lexical, ca subsistem al sistemului integrator al limbii [15, p. 13-14].

În literatura de specialitate, lexicul poate fi cercetat din diverse perspective. În diacronie, vocabularul este cercetat, în mod tradițional, sub aspectul evoluției semantice, sub aspect etimologic, sub aspectul mecanismelor de formare a tuturor creațiilor lexicale noi; în lexicologia modernă (în sincronie): de exemplu, sub raportul frecvenței cuvintelor, din punct de vedere funcțional, stilistic, deci statistic etc. și cu diverse metode (tradiționale, formale, logico-filozofice, matematice etc.). Prin urmare, lexicologia se manifestă ca o știință eterogenă și interdisciplinară prin însuși obiectul ei de studiu.

1.2. Problema sistemului în lexic

Noțiunea de **sistem** poate fi definită drept un tot organizat, un ansamblu de elemente omogene sau eterogene, asociate între ele prin anumite relații care îndeplinesc diferite funcții. Cu alte cuvinte, sistemul în limbă este un complex de elemente care se influențează reciproc, într-o măsură mai mare sau mai mică, și sunt coordonate între ele prin intermediul unor anumite relații, în vederea realizării unei funcții comune, fiind vorba, în primul rând, de funcția comunicativă a limbii (se realizează între doi poli: emițător și receptor). Limba este, așadar, un sistem de semne care exprimă idei și este principalul sistem de comunicare între oameni [15, p. 39]. Afirmatia cum că „limba este un sistem de semne” [257, p. 33] constituie ideea principală a cunoscutului *Cours de linguistique générale* (F. de Saussure). Termenul de sistem indică faptul că între elementele, în cazul de față, semnele și componenții lor, semnalele și sensul, există relații care le reunesc pentru a constitui o unitate, sistemul. Noțiunea de sistem implică coerența între

elementele constitutive, „un ansamblu în care totul se leagă”. Acest sistem poate fi foarte bine el însuși complex și alcătuit din mai multe subansambluri, în cadrul cărora există, între elemente, raporturi specifice. Este cazul sistemelor verbale, ceea ce l-a condus pe G. Guillaume să declare că „limba este nu atât un sistem, cât un sistem de sisteme”. Cu alte cuvinte, caracterul de sistem al limbii este specific nu numai limbii ca ansamblu de elemente și relații între ele, ci și părților componente, fiecare din ele având o structurare bine ierarhizată: ansamblul (sistemul, nivelul) fonetic, ansamblul lexical, ansamblul morfologic și cel sintactic (É. Benveniste: teoria nivelelor) [233, p. 19-31]. Interdependența acestor sisteme distincte, numite și subsisteme, determină unitatea structurală a limbii ca sistem de sisteme.

Vocabularul este parte integrantă a sistemului general al limbii, iar structurarea lui este una dintre problemele controversate ale lexicologiei moderne. În lingvistică există numeroase încercări de structurare a vocabularului. Astfel, lexicul reprezintă unul dintre cele mai complexe niveluri ale limbii, iar între unitățile constituente ale acestuia pot fi identificate o multitudine de relații [15, p. 41]. Totalitatea cuvintelor unei limbi nu este o masă neorganizată; întrucât, din punctul de vedere al comportării gramaticale, elementele vocabularului se grupează în așa-numitele părți de vorbire. I. Coteanu, în legătură cu sistemul vocabularului, apreciază „distribuirea vocabularului în funcție de stiluri” (există cuvinte poetice, familiare, argotice, regionale, termeni tehnici etc.) ca „cea mai justificată cale de cercetare a existenței sistemului lexical” [65, p. 42]. Stilurile funcționale (beletristic, științific, publicistic etc.) se individualizează extrem de puțin prin elemente fonetice, gramaticale, dar în mod special prin selecțiile lexicale operate, prin frecvența anumitor cuvinte, prin semantismul special al acestora, precum și prin structurile frazeologice specifice.

În ultimii ani se vorbește cu insistență despre o stratificare cantitativă. Ea devine vizibilă atunci când aranjăm cuvintele în ordinea descrescândă a frecvenței. În unul din studiile sale, A. Bidu-Vrănceanu menționează că „Lexicul sau vocabularul românei contemporane se remarcă prin cantitatea mare a unităților care îl alcătuiesc, ceea ce obligă la segmentări ale obiectului de cercetare. Necesitatea segmentării ansamblului lexical conduce la preferința pentru conceptul de **câmp** ca fragment acceptabil din punct de vedere cantitativ. Segmentarea lexicului și repartizarea lui în câmpuri lexicale trebuie făcută după anumite principii, prin respectarea unor proprietăți comune de către unitățile lexicale grupate împreună într-un câmp” [23, p. 15]. Autoarea consideră denumirea de **câmp lexical** echivalentă cu cea de **câmp semantic** sau **lexico-semantic**. În viziunea cercetătoarei, câmpul lexical este înțeles ca „subansamblu subordonat ansamblului lexical al limbii române, interpretat ca o paradigmă sau o sumă de paradigme lexico-sintactice” [ibidem, p. 17-18].

V. Bahnaru definește noțiunea de câmp lexico-semantic în felul următor: „categoria ce are la bază relațiile semantice dintre cuvinte” și precizează că „termenii **subansamblu lexico-semantic** și **câmp** sunt (cvasi)sinonimi. În viziunea acestuia, utilizarea termenului ansamblu prezintă un avantaj terminologic, sugerând apartenența și subordonarea lui față de ansamblul vocabularului unei limbi. Termenul dat cadrează cu condițiile definiției unei paradigme lexico-semantică. Termenii unei paradigme și ai unui subansamblu sunt reuniți în baza prezenței semnelor comune. Paradigma reprezintă o clasă de elemente ce se presupun reciproc și au la bază un criteriu comun. Paradigma lexicală reprezintă un câmp lexico-semantic în care se grupează cuvintele cu sensuri apropiate sau înrudite. Elementele unei paradigme sunt grupate prin relații asociative, care se numesc relații paradigmatică. Termenii utilizați anterior sunt parțial sinonimi. Subansamblul, câmpul, paradigma lexico-semantică nu se suprapun, ci se referă fiecare la un alt aspect (de exemplu, termenul subansamblu se poate aplica și altor structuri lexicale care nu sunt câmpuri)” [15, p. 42].

Principiul de bază de la care pornește cercetarea conceputului de „câmp lexical” este redat foarte clar și succint de către J. Trier: „Cuvântul are sens doar ca parte a întregului; prin urmare semnificația există numai în câmp”. Acesta, de asemenea este o singură paradigmă primară a lexicului, el fiind o structură paradigmatică prin excelență. E. Coșeriu, referindu-se la câmpul lexical, menționează: „câmpul este, din punct de vedere structural, o paradigmă lexicală care rezultă din repartizarea unui conținut lexical continuu între diferitele unități date în limbă ca și cuvinte și care se opun în mod imediat unele altora prin intermediul unor trăsături distinctive minime” (de exemplu, denumirile de instituții formează un câmp lexical: *biblioteca, expoziție, muzeu, moară, tipografie, cinematograful, circ, teatru, vulcanizare, tâmplărie, farmacie, patiserie, cofetărie, alimentară, tribunal, catedrală, biserică, schit, grădiniță, școală, liceu, universitate, spital, sanatoriu, policlinică* etc.; denumiri de animale sălbatice: *arici, maimuță, antilopă, cămilă, cerb, elefant, ghepard, hipopotam, leu, lup, bursuc, oposum, zebra, raton, urs, veveriță, vulpe, leopard, liliac, tigrul, jaguar, lemur, cangur, girafă, mistreț, rinocer, hienă, iac* etc.; verbe de deplasare: *a merge, a alerga, a fugi, a zbura, a înota, a călători (cu vehicul)* etc. Dar trebuie avut în vedere că opoziția imediată se poate stabili între o arhiunitate (arhilexem) – exprimată sau nu - și o unitate, sau între arhiunități. Cu alte cuvinte, un câmp poate fi inclus în alt câmp: el poate forma o parte dintr-un alt câmp, de ordin superior. Într-un microcâmp opozițiile se stabilesc între unitățile lexicale (lexeme); într-un macrocâmp, un microcâmp în totalitatea lui se poate opune, ca arhilexem, unui lexem sau altor arhilexeme [47, p. 170].

În ceea ce privește metodele aplicate de cercetători în delimitarea fiecărui câmp, acestea pot fi reduse la două: stabilirea unui inventar al lexemelor, utilizând dicționarele etimologice sau

de sinonime și constituirea treptată a câmpului prin integrarea lexemelor, plecând de la opozițiile minime de conținut. În stabilirea câmpului pornim, așa cum spune E. Coșeriu, de la valoarea lexicală comună a câmpului. Această valoare se stabilește anticipat, plecând de la unele lexeme care o conțin. Astfel, el propune construirea graduală a câmpului plecând de la două sau trei lexeme. Într-o primă fază, vor fi identificate trăsăturile distinctive minime, precum și valoarea comună a câmpului. Apoi vor fi stabilite noi opoziții între termenii analizați și alții noi. Valoarea comună, intrând într-o nouă opoziție, poate fi analizată în trăsături distinctive minimale. Așadar, E. Coșeriu ne sugerează să pornim în analiza unui câmp semantic de la cunoașterea primei priorități, care este cea de bază și determinant, de la zona de conținut, ceea ce va constitui valoarea câmpului comună tuturor lexemelor.

În *Dicționarul de Științe ale Limbii* termenul **câmp** este definit drept o „metodă de analiză a lexicului unei limbi (sau a mai multor limbi), interpretată și aplicată diferit după autori, dar având întotdeauna ca rezultat descrierea unor arii (domenii) lexicale concrete, cum ar fi numele de culori, numele de rudenie, denumirile animalelor, denumirile unor părți ale corpului etc. Autorii dicționarului accentuează că diversitatea interpretării câmpului rezultă din încercarea de precizare prin determinanții **lingvistic**, **lexical**, **semantic**, toți în relație cu **câmpul conceptual**. Între toate descrierile câmpului există tangențe, suprapuneri, interferențe reprezentate de faptul că se operează cu clase de cuvinte și sensuri (indiferent dacă se pleacă de la un cuvânt sau de la mai multe cuvinte). **Câmpurile** reprezintă modalități de clasare a cuvintelor dintr-o limbă, dintr-o etapă a ei sau din mai multe limbi, cuvinte care exprimă un sistem de idei, ceea ce oferă principiul obiectiv al segmentării vocabularului. **Câmpurile lexicale**, într-o interpretare mai largă, desemnează arii în interiorul unui câmp conceptual; deci, un câmp conceptual este structurat prin diferite câmpuri lexicale în istoria unei limbi. Într-o interpretare mai restrânsă, câmpurile lexicale ale unui cuvânt însumează diverse accepții ale acestuia atunci când este polisemantic (de exemplu: de la *masă* - *masă de lucru*, *sală de mese*, *a se scula de la masă*, *a se așeza la masă* etc.). Într-o interpretare specială, **câmpurile morfo-semantice** (P. Guiraud) sau **derivaționale** se bazează pe ideea că aceeași secvență fonică distinge ca sens într-o serie de derivate (serie derivativă, derivațională): *a învăța* față de *învățătură*, *învățământ*, *învățăcel* etc. În altă interpretare specială (F. de Saussure – „constelații”, Ch. Bally), **câmpurile asociative/ analogice** (sau **configurațiile**) admit diverse asociații sau relații în jurul unui *enseignement*: a) relații paradigmatică - cuvinte înrudite ca sens, cuvinte formate în același fel, cuvinte asemănătoare formal sau b) relații sintagmatică - între *bou* și *forță/prostie*, în sintagme ca: *pune căruța înaintea boilor* etc. **Câmpurile semantice** (E. Coșeriu, H. Geckeier, G. Mounin, J. Picoche, A. Bidu-Vrănceanu etc.) dezvoltă metoda în direcția

structuralistă pentru a demonstra că fiecare câmp este un microsistem structurat prin opoziții de sens specifice unei limbi, degajate riguros prin intermediul componentelor de sens (semelor). De asemenea, sunt evidențiate structurile specifice unei limbi și, implicit sau explicit, se demonstrează diferențele de structurare între limbi; înseamnă că articulația aceleiași noțiuni sau zone conceptuale poate varia după limbi. Un exemplu devenit clasic în ce privește divergențele dintre limbi în structurarea aceleiași zone semantice este spectrul culorilor: unele limbi desemnează culoarea albastru printr-un singur termen (fr. *bleu*, rom. *albastru*), altele prin mai mulți (it. *celeste*, *azzurro*, *blu*), iar limbile nordice nu fac diferența dintre „albastru” și „verde” (chiar dacă proprietățile conceptuale sau referențiale sunt comune tuturor limbilor). Rezultă că două limbi pot organiza diferit aceeași substanță semantică. Diferențele de structurare semantică dintre limbi se pot prezenta la nivelul relațiilor de sens. Termenii generali care desemnează fenomenele sonore în română: *sunet*, *zgomot*, *răsunet*, *ecou*, *gălăgie*, *tărăboi*, *larmă* etc., se pot descrie prin aproximativ aceleași trăsături de sens ca în germană, dar relațiile semantice se constituie diferit: în română ele se exprimă la nivelul polisemiei cuvântului *sunet* (1. „fenomen sonor în general”; 2. „vibrații muzicale”; 3. „sunete articulate”), pe când în germană se exprimă prin cuvinte diferite (*Schall* - „termen general pentru a desemna fenomene sonore”, *Laut* - „sunete produse de om”, *Klang*- „sunete muzicale”). Româna se mai remarcă printr-o sinonimie bogată, de exemplu: *larmă* = *tărăboi* = *vacarm*, termeni redați în germană numai prin *Geräusch*” [25, p. 97-98]. Astfel, comparând același câmp în limbi diferite, se constată diferențe de lexicalizare, absența unor seme, prezența altora, ceea ce determină opoziții semantice distincte, ca dovadă că limbile nu copiază realitatea extralingvistică, că se redau anumite aspecte care par pertinente la un moment dat pentru fiecare limbă în parte.

Expresia „câmp semantic” a fost introdusă de G. Ipsen, în 1924, iar teoria câmpurilor semantice lexicale a fost propusă de J. Trier (în prima jumătate a sec. al XX-lea). J. Trier definește noțiunea de câmp semantic drept un ansamblu de relații între cuvinte, care au semnificație în virtutea acestor relații. În viziunea cercetătorului, o semnificație există numai în cadrul unui câmp. Fiecare câmp semantic formează, împreună cu altele, un câmp mai întins, și așa mai departe până se ajunge la lexicul limbii, câmpul semantic cel mai vast. Teoria dată a fost criticată deoarece despre o organizare clară se poate vorbi numai în anumite sectoare ale lexicului. Cu alte cuvinte, nu toate cuvintele din lexic pot fi clasificate în câmpuri, ci numai părțile organizate și stabile. În cazul câmpurilor cu o structură complexă se delimitează elemente cu un număr mai mare de trăsături comune (nucleul) și elemente cu un număr mai mic de trăsături comune (periferia) [15, p. 44].

În studiile de specialitate câmpurile lexico-semantice sunt definite drept fragmente (subansambluri, submulțimi) din ansamblul lexical al unei limbi care grupează numai denumiri înrudite din punctul de vedere al sensului sau care au un denominator semantic comun, cum ar fi: numele de rudenie, numele de culori, denumirile locuinței, denumirile fenomenelor sonore etc. Cuvintele grupate într-un câmp de acest tip au câteva seme comune = arhisemem, care ocupă primul loc în definiția sensului, și care poate fi materializat printr-un arhilexem (în exemplele date rudă, culoare, locuință). Câmpul lexical cuprinde, pe lângă cuvintele care aparțin aceluiași domeniu și au trăsături de sens comune și sinonimele lor, derivatele și expresiile care le conțin. Nu trebuie să confundăm familia lexicală (*casă, căsuță, căscioară, căsoaie*) care desemnează cuvintele ce pornesc de la o rădăcină comună cu familia semantică (*casă, palat, vilă, bordei, colibă, bloc, apartament, imobil, locuință, domiciliu, peșteră, hotel, motel, pensiune, clădire, edificiu, cabană, internat, han, azil* etc.) care desemnează cuvintele cu trăsături de sens comune.

Referitor la problema dată, S. Berejan menționează că un câmp lexico-semantic poate cuprinde atât grupuri tematice, cât și analogice, derivaționale, etimologice, sinonimice etc. [261, p. 166].

Din perspectivă teoretică, A. Bidu-Vrănceanu delimitează următoarea clasificare a câmpurilor: câmpuri morfosemantice (derivative), câmpuri asociative (analogice), câmpuri de desemnare (Mortureux) și câmpuri actanțiale (J. Picoche). Cu referire la câmpurile lexicale din limba română, A. Bidu-Vrănceanu și V. Bahnaru menționează despre existența: câmpurilor lexicale concrete (nume de rudenie, denumirile animalelor domestice, denumirile animalelor sălbatice, denumirile locuinței, denumirile instituțiilor, termeni cromatici, denumirile fenomenelor sonore, denumirile părților corpului etc.) și a câmpurilor lexicale abstracte (denumirile unor sentimente, atitudini sau stări afective). Acestea pot fi extinse în clase și subclase. Clasele se evidențiază prin distribuție „gramaticală” și/ sau lexicală, adică prin aceea că lexemele apar în combinații analoge gramaticale și/ sau lexicale. Astfel, de exemplu, în categoria substantivului: animat - inanimat, uman - non-uman, masculin - feminin etc. pot reprezenta clase, dacă lexemele corespunzătoare cer anumite combinații specifice lor; sau în câmpul denumirilor locuințelor în funcție de semul „specificul construcției” se distinge clasa alcătuită din lexemele *casă, locuință* de clasa *castel, palat* [15, p. 43]. Cu alte cuvinte, un câmp lexical corespunde unui sistem categorial, adică unei categorii a gramaticii (număr, gen, mod, timp, aspect), iar opozițiile interne ale unui câmp lexical corespund opozițiilor care există în interiorul unei categorii gramaticale. În timp ce paradigmele gramaticii sunt limitate (singular - plural pentru număr, masculin - feminin - neutru pentru gen etc.), paradigmele lexicale sunt deschise, nelimitate, dar această diferențiere este valabilă numai dacă ele se constituie din punctul de vedere al gramaticii,

al sintaxei sau sunt sintagmatice, și atunci ele trebuie privite ca serii lexicale [215, p. 158]. Organizarea vocabularului în subansambluri sau mulțimi se realizează și după caracteristicile formale (fonologice sau morfologice, de exemplu: mulțimea omonimelor sau a paronimelor) ale cuvintelor sau/ și după semnificațiile lor (mulțimea sinonimelor, a antonimelor, a cuvintelor polisemantice) [15, p. 45].

E. Coșeriu propune următoarea clasificare a câmpurilor lexicale: din punctul de vedere al numărului de dimensiuni care funcționează în câmpuri (1. **câmpuri cu o singură dimensiune: câmpuri simple/ unidimensionale**, de exemplu: câmpul adjectivelor privind temperatura; și 2. **câmpuri cu mai mult de o dimensiune: câmpuri complexe/ pluridimensionale (bidimensionale și multidimensionale)**, de exemplu: câmpul numelor de rudenie). În câmpul adjectivelor referitoare la temperatură este dimensiunea semantică „grad relativ de temperatură constatată prin simțul termic”, iar câmpul numelor de rudenie se caracterizează prin dimensiuni ca: sex (masculin/ feminin), tipuri de rudenie (rudenie naturală/ rudenie socială), linie (linie directă/ linie colaterală), grad (primul grad/ al doilea grad etc.). Acestea, la rândul lor, pot fi și ele de mai multe subtipuri determinate de tipurile formale de opoziții pe care se bazează sau care le caracterizează [15, p. 4; 215, p. 159].

Viziunea lingvistică pe care o împărtășeste T. Cartaleanu asupra câmpurilor ca unități structurale și structurate în sistemul limbii se edifică pe cele 10 principii expuse de autorii monografiei colective *Полевые структуры в системе языка* [vezi Anexa 1, p. 146]. În aceeași ordine de idei, termenul de **câmp lingvistic** (lexical, semantic, asociativ, derivativ, etimologic etc.) se referă la principiul de organizare a unităților, iar aplicarea lui la un grup de unități presupune că acestea corespund criteriilor câmpului respectiv [*Полевые структуры в системе языка* (1989), c. 5-6 apud 47, p. 170].

Așadar, lexicul nu este o aglomerație haotică de cuvinte, ci constituie un ansamblu (totalitate, mulțime) de unități lexicale bine structurate conform unor anumite principii interne, în așa fel încât formează un sistem distinct de cuvinte, care se înglobează în diverse paradigme sau subsisteme lexicale în baza unor criterii variate (semantice, ierarhice, derivative, tematice etc.). Mai mult, între unitățile lexicale aparținând unui oarecare subsistem se stabilesc diverse relații: **sintagmatice** (în lanțul vorbirii, NB: pentru Ch. Bally modelul de relație sintagmatică este aplicarea unui predicat la o temă, aplicare care reproduce la toate nivelele limbii actul fundamental de comunicare, care constă în a spune ceva despre ceva [230, cap. 2, 3, 4] și **paradigmaticice** (în cadrul ierarhiei lexico-semantice, NB: F. de Saussure nu utilizează termenul „paradigmă”, ci vorbește despre relații și grupuri asociative ale căror elemente sânt legate în exclusivitate prin asociații de idei [257, capitolele 5 și 6], Hjelmslev le numește corelații [111,

cap. 9 și 11], R. Jakobson pare să pună uneori la baza relației paradigmatică simpla similaritate [249, p. 49-56], acea „asociere prin asemănare” despre care vorbea psihologia asociaționistă (care includea, ca și la Jakobson, asocierea prin contrast). R. Jakobson le-a numit pe primele menționate *in absentia*, iar pe celelalte *in praesentia*. Majoritatea lingviștilor sunt de acord că, în practică, studiul paradigmatic se subordonează celui sintagmatic, dar deosebiri de puncte de vedere apar când este vorba despre sensul acestei subordonări. Relațiile paradigmatică se stabilesc pe bază de opoziții, prin confruntarea unor unități distincte de la același nivel și stabilirea trăsăturilor comune și diferite, iar relațiile sintagmatică prezintă posibilitatea unităților limbii de a se îmbina succesiv unele cu altele. La cercetarea relațiilor paradigmatică în lexic se ia în considerare comunitatea de sens a lexemelor (sinonime, antonime), dar și de formă (omonime, paronime), de structură (câmpurile derivaționale). Din punct de vedere sintagmatic relațiile dintre gloseme sunt determinate atât de regulile morfologice și sintactice, cât și de structura semantică a acestora. În procesul comunicării, unitățile limbii nu pot fi îmbinate la întâmplare, iar posibilitățile combinatorii ale unei unități depind de realitatea obiectivă pe care o prezintă și de locul pe care îl ocupă în sistemul unei limbi [15, p. 46]. Aceste tipuri de relații există la toate nivelurile limbii (la nivelul fonematic – între foneme, la nivel morfematic – între morfeme etc).

Un alt tip de relații existente între semnificația cuvântului primar (derivat) și semnificația cuvântului derivat (prefixare, sufixare) sunt cele **derivaționale**. Acestea se manifestă în procesul de formare a cuvintelor noi sau a sensurilor noi. În această ordine de idei, prezentăm următoarele serii de cuvinte derivate: **a învăța** – *învățat, învățător, învățământ, învățătoresc, învățătorie, învățătură, învățăcel, neînvățat, dezvăț, a dezvăța, dezvățare, dezvățat; vechi* – *străvechi, a învechi, învechire, învechit, vechime, străvechime, vechișor, vechitură; școală* – *școlar, a școlariza, școlarizare, școlarizat, a școli, școlire, școlit, școlărește, preșcolar, extrașcolar, a școli; copil* – *copilărie, copilăros, copilandru, copilaș, copileț, copiliță, copilăresc, copilărește, copilăret, a copilări, copilărime, a copili, copilărit, copilăros* etc. În literatura de specialitate se folosește și termenul de *valoare derivațională*, care semnifică capacitatea cuvântului de a servi drept bază pentru formarea altor cuvinte. Între semantica unor unități lexicale din componența unor câmpuri lexico-semantice care contribuie în mod direct la identificarea sistemului în lexic există relațiile **inclusive, ierarhice** sau **hipo-hiperonomice**. Astfel, în limba română contemporană există următoarele micro sisteme lexicale: *oaie – berbec/oaie, câine – cățea/ câine, găină – cocoș/ găină* etc. [ibidem, p. 49].

În concluzie, constatăm că tipurile de relații sus-menționate sunt un suport solid în procesul de identificare a caracterului de sistem al limbii.

1.3. Factori de organizare a vocabularului

Dintre toate domeniile limbii, vocabularul este partea cea mai dinamică, mai supusă influențelor externe și, în consecință, cea mai mobilă și mai eterogenă în privința conținutului și a structurii organizatorice. Pe de altă parte, elementele constitutive sunt și foarte numeroase. În principiu, dicționarele-tezaur ale limbii române înregistrează între 140.000 de cuvinte și 175.000 de cuvinte (cu tot cu variantele cuvintelor-titlu), dar un număr exact este imposibil de stabilit. Așadar, lexicul este considerat o noțiune abstractă, pentru că este greu de delimitat și de analizat, din pricina dificultăților de ordin cantitativ, dar și a mobilității și varietăților cuvintelor dintr-o limbă. A. Bidu-Vrănceanu și N. Forăscu accentuează că „cea mai concretă și accesibilă reprezentare a lexicului unei limbi ne este dată de dicționarele monolingve care pot însuma de la 50000 la peste 150000 de cuvinte. În aceste condiții, se procedează la delimitări cantitative și calitative [...] se impune distincția dintre lexicul comun, cuprinzând cuvintele care asigură înțelegerea sau intersubiectivitatea dintre vorbitori și lexicul specializat, care însumează diverse terminologii” [27, p. 13]. Astfel, în opinia cercetătoarelor, o modalitate de a face accesibilă analiza lexicală opune lexicul vocabularului sau vocabularelor. Vocabularul este reprezentat prin diferite submulțimi de cuvinte, delimitate din diferite puncte de vedere din ansamblul lexical al unei limbi. În comparație cu vocabularul, celelalte domenii ale limbii – fonetica, morfologia, sintaxa, au un număr redus și relativ finit de unități, organizate după niște criterii destul de riguroase. Se cunoaște câte vocale, semivocale, consoane, diftongi, triftongi etc. există în limba română și cum se grupează acestea (după locul și modul de articulare etc.) în sistemul fonologic al limbii. Știm bine câte părți de vorbire există în sistemul morfologic al limbii române și care sunt clasele gramaticale definitorii. Chiar dacă este mai puțin stabil, și vocabularul reprezintă o mulțime de elemente, care se pot organiza în submulțimi unitare și variate. Între acestea pot apărea interferențe, iar în funcție de obiectivele analizei, se pot face alte regrupări. Criteriile de organizare a lexicului ne-au fost sugerate, într-o oarecare măsură, de subdomeniile care s-au născut în procesul cercetării acestuia (etimologia, semantica, statistica lexicală etc.). Astfel, în literatura de specialitate delimitarea unor ansambluri cuprinzătoare este posibilă în funcție de cinci factori: semantic, stilistico- funcțional, psihologic, frecvență, etimologico-derivativ.

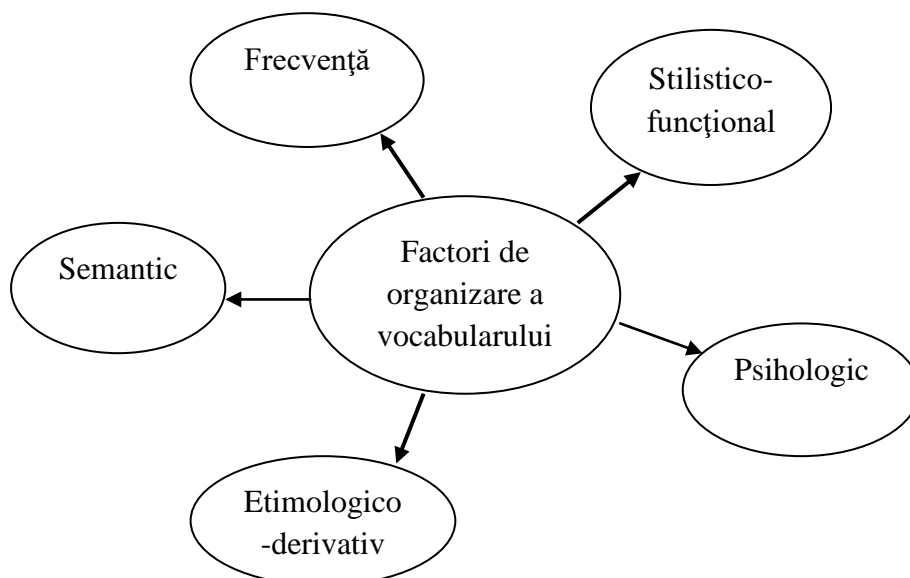

Fig. 1.3. Factori de organizare a vocabularului

Cercetarea lexicului din **perspectiva frecvenței** presupune studierea cuvintelor ce se grupează în fondul lexical principal, activ, fundamental sau vocabularul de bază, care include cuvintele cunoscute și folosite frecvent de toate categoriile populației și fără de care este imposibilă comunicarea într-o limbă sau alta, și vocabularul pasiv (masa vocabularului), adică restul vocabularului (neologismele, arhaismele, regionalismele, termenii tehnici și științifici, argourile și termenii de jargon etc.).

Cercetarea vocabularului din perspectiva **criteriului funcțional-stilistic** presupune diferențieri de valoare și de frecvență între unitățile lexicale ale unei limbi, adică deosebit *pe axă temporală*: lexicul arhaic-neologic, *pe axa spațială*: lexicul literar-regional, *pe axă socială*: literar-argotic, profesional, de jargon, licențios, termenii tehnici și științifici; *stilistic*: vocabularul marcat/ neutru din punct de vedere expresiv.

În funcție de **criteriul psihic** vocabularul se constituie dintr-o parte activă și una pasivă. Vocabularul activ include cuvintele cele mai frecvente, întrebuințate de vorbitori în toate împrejurările pentru a asigura comunicarea, iar vocabularul pasiv cuprinde cuvinte recunoscute și înțelese de unii vorbitori, dar neîntrebuințate în limbajul general [15, p. 18]. Demarcarea între vocabularul activ și cel pasiv nu este tranșantă, depinzând de nivelul de frecvență considerat definitiv [64, p. 152-156].

Din perspectiva **factorului semantic** se poate face gruparea cuvintelor în clase pe baza componentelor de sens și a comunității formei. Se distinge clasa sinonimelor, antonimelor, omonimelor, paronimelor, a cuvintelor polisemantice etc. Este un criteriu intern, ca toate cele

care vor mai urma, bazat pe factori lingvistici (dar nu fără implicații social-istorice prezente în evoluția generală a oricărei limbi).

Criteriul etimologico-derivativ are în vedere geneza și evoluția istorică – formală și semantică – a cuvintelor în sistemul lexical. Rezultatul este sistematizarea acestuia, în două mari clase: cuvinte primare (care nu pot fi reduse la unități lexicale mai mici) și cuvinte formate (de la cuvinte primare-bază, prin mijloace interne de îmbogățire a vocabularului – derivarea (sufixală, prefixală, parasintetică etc.); compunerea (din cuvinte întregi, din abrevieri etc.); conversiunea (substantivală, adjectivală, verbală, adverbială etc.) etc.). Fiecare dintre acestea se subdivide, la rândul ei, în submulțimi specifice: 1) cuvinte primare: moștenite – autohtone (din substratul traco-dac); din latină (stratul); 2) cuvinte împrumutate din limbile: slavă - *cazanie, ceaslov, letopiseț, trudă* etc., din maghiară - *oraș, gingaș, viclean* etc., din turcă - *cișmea, ciorap, barem, bre* etc., din greacă - *lefter, taifas, ctitor* etc.; neologice – latino-romanice (fr: *bacalaureat, cinema* etc.; it: *bancă, capodoperă* etc.), germanice (*abțibild, glasvand* etc.), englezești (*corner, fault, show* etc.) etc.

În literatura de specialitate, unii autori separă criteriul extralingvistic (funcțional-ierarhic), în trei criterii, după factorii inductori: factorul psihologic, factorul stilistico-funcțional, factorul frecvență [64, p. 162-182]. Alții acordă statut de criteriu ordonator frazeologismelor [119, p. 134-160] sau onomasticiii, iar alții consideră că onomasiologia este un criteriu (și, respectiv, un domeniu de cercetare) autonom, distinct de semantică și de onomastică [202, p. 118-119]; unii mai delimitează un factor de organizare lexicală: **criteriul cultural**, iar în funcție de acesta: vocabularul literar/ vocabularul neliterar (popular și familiar) [269].

În paginile de față vom trata vocabularul după cele trei mari criterii: stilistico-funcțional, semantic, etimologico-derivativ, cu reluarea precizării intersectării factorilor care asigură sistematizarea lexicală în submulțimi relativ unitare. Celelalte criterii de organizare a vocabularului sunt mai mult sau mai puțin legate de acestea. La o analiză simplă, funcționarea unui criteriu dă o imagine relativ clară a sistemului. Practic, însă, lucrurile sunt mai complicate. De exemplu, *drept* este sinonim (parțial) cu *corect*, dar numai *drept* poate intra în relație de antinomie cu *strâmb, înclinat*, în timp ce *corect* are ca antonim pe *incorect* etc. Așadar, în interiorul aceluiași criteriu, două submulțimi se suprapun în mod diferit, după factori diferiți. Pe de altă parte, o serie sinonimică se poate naște tocmai din straturi etimologice diferite: lat. *nea*, sl. *zăpadă*, sl. *omăt*. Așadar, criterii diferite se includ unele în altele, se suprapun și se explică reciproc. Toate cuvintele dintr-o limbă au o explicație etimologico-derivativă, dar nu toate pot intra într-o serie semantică, de exemplu. Deci, criteriul semantic este inclus în cel etimologico-derivativ. Ținând cont de toate acestea, putem analiza universul fascinant al vocabularului în

mod sistematic, în așa fel încât să putem evidenția în permanență relațiile întregului cu elementele componente și, pe de altă parte, relațiile vocabularului cu întregul sistem al limbii [21, p. 45].

Organizarea externă a vocabularului românesc constă în ordonarea cuvintelor, după criteriul statutului dobândit în procesul utilizării lor de către comunitatea vorbitorilor, pe niveluri și sfere de întrebuințare. *Organizarea internă* a vocabularului sau sistematizarea sa are la bază criteriile lingvistice, vizând conținutul semantic sau forma unităților lexicale.

1.4. Sistematizarea semantică a vocabularului

Semantica este o ramură a lingvisticii care studiază conținutul (sensurile) cuvintelor [119, p. 17], mai precis, organizarea vocabularului după relația dintre conținut și formă. Astfel, sinonimele, antonimele, omonimele, paronimele, cuvintele polisemantice sunt submulțimi ale vocabularului, grupate prin jocul de asemănări, deosebiri, opoziții etc., în relația formă-fond.

Imperativele generale ale semanticii moderne (sincronice) sunt: organizarea sensurilor într-un sistem lingvistic, elaborarea unor legi generale de organizare a sensurilor, studierea relației sens propriu/sens figurat [258, p. 88] etc. Direcțiile principale ale semanticii moderne sunt: semantica structurală [238, p. 46; 243, p. 41; 256, p. 117; 259, p. 46; 255, p. 14; 247, p. 75], semantica transformațională sau generativă (N. Chomsky, J. Kats, J. Fodor, P. Postal etc.) și semantica logică (L. Wittgenstein, W. Quine, E. Vasiliu, R. Stoll, S. Marcus și R. Carnap etc.).

În lingvistica modernă, unitatea de bază a structurii semantice este considerat semantemul. **Semantemul** (structura semantică a cuvântului polisemantic) este constituit dintr-un ansamblu de **sememe** (sensuri) care se construiesc după o schemă concretă de relații. Sememul este alcătuit din **seme** (componente semantice minimale, mai mici decât sensul) [Bouton 1964, p. 105-106 apud 14, p. 31] sau trăsături diferențiale semantice, elemente semantice minimale, ireductibile semantic, stabilite pe baza opozițiilor distinctive care diferențiază un semem de altul. Semele ordonate într-un anumit fel formează sensul cuvântului, deci o microstructură semantică [15, p. 100-105; 234, p. 9; 235, p. 44; 238, p. 47; 243, p. 45; 255, p. 14; 256, p. 122; a se vedea despre (hiperosem, clasem, hiposem, virtuem): 14, p. 33-35; 15, p. 87-89; 19, p. 7-8; 69, p. 6-24; 234, p. 106; 256, p. 130-131 etc.].

Polisemia (gr. *polis* „mult” și *sēma* „semn, sens”) este un model de organizare semantică a vocabularului bazat pe capacitatea cuvintelor de a avea mai multe sensuri (sau „o coexistență a mai multor semnificate în același semnificant”; „reunirea unor sensuri diferite într-un singur semn verbal” [15, p. 100; 40, p. 261-264]; un „efect indispensabil al disproporției existente între

numărul de semne și cantitatea colosală de noțiuni, care își caută o formă de exprimare în limbă” [J. Casares, p. 70. apud 14, p. 48]). Cu alte cuvinte, este un fenomen lexico-semantic constând în posibilitatea unei unități lexicale de a dispune de mai multe sensuri (sememe), dintre care unul (sensul inițial) este principal (denotativ, primar, etimologic), iar celelalte sunt derivate, care sunt înrudite prin înțeles. De exemplu, dicționarul explicativ precizează următoarele sensuri pentru cuvântul *față* – 1. partea anterioară a capului omului; chip; figură: „*fața ei frumoasă ca varul este albă*” (M. Eminescu); 2. expresie a figurii; fizionomie: „*venea Mihai însuși cu fața întristată*” (N. Bălcescu); 3. obraz: „*gerul...pe fețe de copile înflorește trandafirii*” (A. Mateevici); 4. partea de dinainte a corpului omenesc: „*când însera, baba se culca în pat, cu fața la părete*” (I. Creangă); 5. (înv.) persoană, personaj: „*am mai îmblat eu c-omulțime de cucoane, cu maice boieroalice și cu alte fețe cinstite*” (I. Creangă); 6. fațadă, latura anterioară: „*am mai făcut un tur prin fața vagonului de dormit*” (Gheție); *fața casei*; 7. parte a suprafeței unui corp, mărginită de muchii: *cubul are șase fețe*; 8. suprafață: „*scoate-l mai întâi la fața pământului, cum a fost și la tine*” (I. Creangă); *fața mării*; 9. învelitoare: „*și-au făcut loc...aducând o măsuță joasă cu trei picioare, cu față de in, atunci tăiată din val*” (M. Sadoveanu); *față de pernă*; 10. culoare: *a schimba fețe, fețe*; 11. fiecare dintre cele două părți ale unei foi de hârtie; pagină: „*un țaran bătrân cade în genunchi dinaintea domnitorului,...dându-i o hârtie scrisă pe toate fețele*” (I. Creangă); 12. parte lustruită, poleită etc. a unui obiect: *stofă cu două fețe*; 13. parte din afara unei haine; 14. parte de deasupra, exterioară a articolelor alimentare (expuse spre vânzare): *fața mărfii*; 15. înfățișare, aspect: „*pentru Eminescu...păstrarea claselor vechi și păstrarea naționalității sânt două fețe ale aceleiași probleme*” (G. Ibrăileanu). Între sensurile cuvântului polisemantic se păstrează o oarecare legătură, creându-se un microsistem polisemantic. În procesul comunicării, vorbitorii nu utilizează toate sensurile cuvântului deodată, ci numai câte unul. Astfel, unitățile lexicale sunt polisemantice numai în dicționare, reprezentând un ansamblu de virtualități semantice, în timp ce în context unitățile de vocabular, actualizându-se, se monosemantizează [14, p. 47].

În linii generale, sistemul limbii se află în continuă dezvoltare și transformare, ceea ce conduce la regrupări permanente în cadrul unităților de limbă și în cadrul relațiilor dintre aceste unități. Întrucât cuvântul este o unitate bidimensională, constituită din formă (semnificant) și conținut (semnificat), atestăm prezența unui ansamblu de relații atât între semnificanții unităților sistemului lexical (omolexie sau omonimie, paralexie și eterolexie), cât și între semnificații acestui sistem (omosemie sau sinonimie, antisemie sau antonimie și eterosemie). În planul expresiei și al conținutului simultan, se manifestă paronimia și parasemolexia [15, p. 130].

Tab. 1.4. Categorii și unități lexico-semantice

Relații dintre cuvinte în funcție de forma lor	Relații dintre cuvinte în funcție de conținutul lor	Relații dintre cuvinte în funcție de forma și conținutul lor
<ul style="list-style-type: none"> - Omolexia/omonimia [vezi Anexa 2, p. 147] - Paralexia [vezi Anexa 3, p. 154] - Eterolexia [vezi Anexa 4, p. 155] 	<ul style="list-style-type: none"> - Omoosemia /sinonimia [vezi Anexa 5, p. 156] - Parasemia [vezi Anexa 6, p. 163] - Antisemia/antonimia [vezi Anexa 6, p. 163] - Eterosemia [vezi Anexa 7, p. 170] 	<ul style="list-style-type: none"> - Paronimia [vezi Anexa 8, p. 171] - Parasemolexia [vezi Anexa 8, p. 171]

1.5. Sistematizarea etimologico-derivativă a lexicului limbii române

Etimologia (gr. *etymologie*, derivat al adj. *etymos* „adevărat; autentic” și al subst. *etymon* „originea cuvântului”), ca ramură a lexicologiei, este știința care studiază originea cuvintelor unei limbi. Unii lingviști afirmă că etimologia nu e doar știința care urmărește și explică dezvoltarea cuvintelor de la formele și înțelesurile cele mai vechi până la formele și înțelesurile actuale. În aria ei de cercetare intră și studiul genezei derivatelor și compuselor fără referire obligatorie la evoluția lor istorică. În ceea ce privește formele cuvintelor, se au în vedere: 1) toate aspectele pe care le iau cuvintele în flexiune (declinare, conjugare) și 2) toate aspectele noi, vechi, literare sau regionale, sub care apar cuvintele unei limbi sau în conștiința vorbitorului. Etimoanele cuvintelor sunt afectate pe parcursul evoluției unei limbi atât sub raportul formei, cât și sub acela al înțelesului. Încă din antichitate s-au identificat patru tipuri majore de modificare a formei cuvintelor: *adjectio* (adăugare), *detractio* (suprimare, înlăturare), *transmutatio* (inversiune), *immutatio* (înlocuire). Fiecărui tip i se subordonează o serie de transformări după poziția în cuvânt a sunetului sau a grupului de sunete afectat: a) *proteza*, *epenteza* sau *anaptixa* și *paragoga*; b) *afereza*, *sincopa* și *apocopa*; c) *metateza* și *hiperbat*; d) *asimilarea* (*vocalică* și *consonantică*, *parțială* și *totală*, *în contact* și *la distanță*, *regresivă* și *progresivă*), *disimilarea* (*vocalică* și *consonantică*, *în contact*, *la distanță*, *parțială* și *totală*), *acomodarea*, *anticiparea*, *sinereza*, *dieriza*, *haplologie*, *analogia* [a se vedea: 71, p. 16-34; 8, articolele: *vocalism*, *consonantism*, *africate*, *fricative*, *palatale*, *prepalatale* (consoane), *palatalizare*, *nazală* (poziție), *nazale* (consoane), *diftongare*, *metafonie*, *monoftongare*, *betacism*, *asimilare*, *disimilare*,

rotacizare, afereză, proteză, metateză, sinereză, epenteză, apocopă, sincopă; 32, p. 85-116; 56; 111; 69;74].

Etimologie directă au lexemele moștenite și împrumutate, în forma din care provin în mod cert. *Etimologia indirectă* presupune căutarea din aproape în aproape a etimonului unui lexem, până unde mijloacele științifice permit cercetarea, cu metode istorico-comparative. *Etimologia multiplă* (concept introdus în lingvistica românească de Al. Graur), presupune posibilitatea ca un cuvânt să aibă simultan câteva etimoane.

Conform opiniei expuse de către V. Bahnaru, Th. Hristea etc., **formarea cuvintelor** încă nu deține un loc distinct în cadrul disciplinelor lingvistice. Astfel, mai mulți cercetători români și străini consideră formarea cuvintelor ca fiind un compartiment al morfologiei, motivul principal al acestei modalități de interpretare constând în faptul că atât formarea cuvintelor, cât și morfologia se singularizează prin caracterul lor sistematic (prezența unui număr relativ mic de reguli după care se creează atât noile cuvinte, cât și formele gramaticale ale unui cuvânt, inclusiv cele din paradigma lui flexionară). Dacă, în ceea ce privește tehnica, formarea cuvintelor este, până la un punct, morfologie, în ceea ce privește raportul în care se află derivatul cu cuvântul de bază ea este etimologie, căci, în măsura în care orice derivat provine dintr-o bază, logic este să se admită că baza precede în timp derivatul. De aceea, în unele gramatici românești din sec. al XIX-lea morfologiei i se mai spunea etimologie și includea și derivarea. Și în prezent unii specialiști tratează procedeele interne de formare a cuvintelor la capitolul etimologie, considerând că prin noțiunea de formare a cuvintelor trebuie să înțelegem studiul etimologic și descriptiv al modelelor pe baza cărora o limbă își formează unitățile lexicale numite cuvinte [10, p. 501; 223, p. 215-220; 119, p. 66-90 etc.].

Nu lipsesc nici cei care văd în formarea cuvintelor o ramură distinctă a lingvisticii, motivând prin faptul că ea ocupă, într-adevăr, un loc de tranziție între vocabular și structura gramaticală. În literatura românească de specialitate s-a impus deja concepția, potrivit căreia studiul mecanismelor de formare a cuvintelor (derivatologia) necesită a fi înglobat în studiul vocabularului, respectiv în lexicologie, ca o secțiune a acesteia (Gr. Cincilei, N. Corlăteanu, I. Dumbrăveanu, V. Bahnaru etc.) [15, p. 205-207]. Această poziție se justifică prin faptul că procesul de formare a cuvintelor constă în crearea unor noi unități lexicale pe baza celor care există deja într-o limbă dată. Aceeași idee o depistăm și în studiul realizat de către lingvistul Th. Hristea „Formarea cuvintelor constituie „unul din cele mai importante capitole”, nu numai în studiul vocabularului, ci în întreaga structură diacronică și sincronică a unei limbi, deoarece acesta descrie mecanismul creației lexicale interne, capacitatea unei limbi de a genera sensuri,

cuvinte, forme și expresii noi, bazându-se în primul rând pe resursele proprii” [119, p. 66; 172, p. 327].

V. Bahnaru accentuează faptul că acest capitol de lexicologie, formarea cuvintelor, e foarte important pentru alte compartimente ale lingvisticii și, în special, pentru cultivarea limbii române, întrucât procesul de derivare a unor unități lexicale noi nu este doar un mijloc de îmbogățire a sistemului lexical al limbii în genere și de organizare a vocabularului ei, ci și o modalitate de îmbogățire și de organizare a vocabularului fiecărui vorbitor [15, p. 207]. Prin urmare, formarea cuvintelor reprezintă unul din cele mai importante capitole privitoare la studiul lexicului unei limbi, având ca obiect de studiu procedeele interne de îmbogățire a vocabularului.

Vocabularul este compartimentul limbii cel mai supus schimbărilor, el reflectă evoluția societății, gradul de cultură și civilizație al umanității. Deși lexicul limbii române este destul de bogat, progresele înregistrate de cultură, știință, tehnică etc. fac necesară introducerea multor cuvinte noi și crearea altora din cele existente în limba noastră. Îmbogățirea lexicului se face pe trei căi:

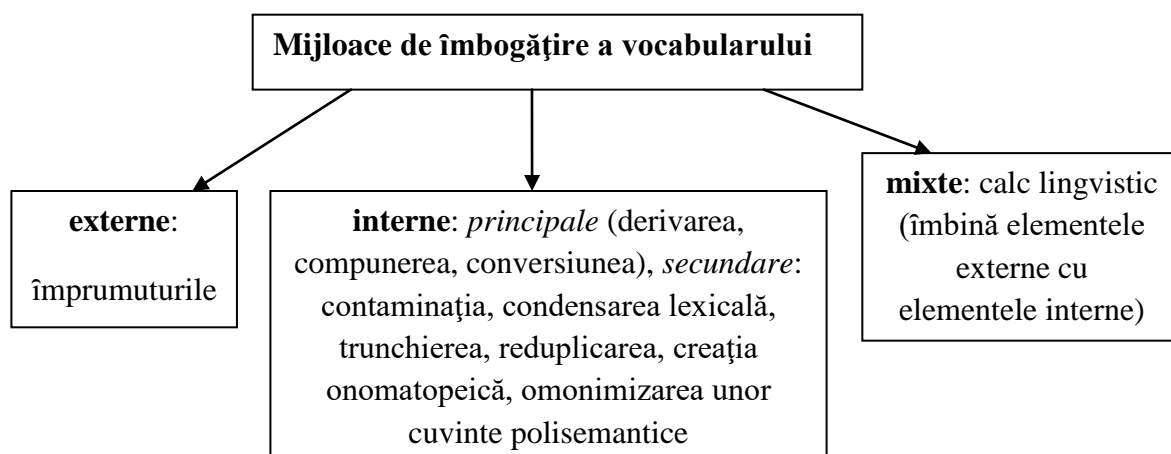

Fig. 1.5. Mijloace de îmbogățire a vocabularului

În procesul de însușire a sistemului de formare a cuvintelor și, mai ales, a mecanismului derivării cuvintelor în limba română, un loc aparte revine conceptului de **familie lexicală** precum și de **structură morfologică** sau **morfematică a cuvântului** [15, p. 209]. De menționat că nu trebuie să se facă în niciun caz confuzie între paradigma flexionară a unui cuvânt și eventuala sa familie lexicală. Astfel, în timp ce *scriind* e numai una din formele flexionare ale cuvântului *a scrie*, *scriitor* e un cuvânt diferit, cu propria sa mulțime de forme sau paradigmă (*scriitor – scriitori – scriitorul – scriitorului – scriitorii* etc.). Într-o accepție generală, curentă în majoritatea studiilor de specialitate, familia lexicală este definită drept o totalitate de cuvinte care au sens înrudit și sunt formate de la aceeași rădăcină, prin derivare,

compunere, schimbarea valorii gramaticale. Unii lingviști afirmă că familie lexicală trebuie considerată numai mulțimea de cuvinte formate prin derivare, alții acceptă și formele compuse, iar alții [119, p. 67] includ în cadrul acesteia rezultatele acțiunii tuturor celor trei mijloace interne de îmbogățire a vocabularului. Gh. Bârlea e de părerea că trebuie incluse în cadrul familiilor lexicale și combinațiile frazeologice, idee pe care noi nu o susținem (de exemplu: *floare*, *floricică*, *floricea*, *florar*, *florăreasă*, *florărie*, *înflori*, *înflorit*, *înfloritor*, *neînflorit*, *floarea-soarelui*, *floare-de-colț* etc.), accentuând faptul că în cazul compuselor, se pune problema apartenenței la două sau mai multe familii, căci *floarea-soarelui*, de exemplu, poate fi încadrată și la *floare* și la *soare*, iar *în floarea vârstei*, poate aparține familiilor bazate pe cuvintele *floare* și *vârstă*. În principiu, însă, există un cuvânt – suport, mai puternic marcat decât celelalte, semantic și morfo-sintactic și vom face alegerea în funcție de acesta [21, p. 127]. Th. Hristea, însă, consideră că unitățile frazeologice nu trebuie incluse în familia lexicală, pentru acestea el propune termenul de *familie frazeologică*, subliniind faptul că noul concept, deși propus în 1977, încă nu a pătruns în terminologia lingvistică [114, p. 593]. Analizând derivatele cuvântului *floare*, observăm că se păstrează o înrudire semantică (toate cuvintele nou create conțin în semnificația lor noțiunea de „*floare*”) și o înrudire formală (toate cuvintele nou create pornesc de la radicalul – *flor* -/ *flor* -). Prin urmare, familia de cuvinte (lexicală) reprezintă totalitatea cuvintelor înrudite ca sens și formate de la același radical cu ajutorul sufixelor și al prefixelor. Este grupul de cuvinte asociate între ele printr-o rădăcină comună.

În analiza structurii morfematice a unui cuvânt derivat se operează, de regulă, cu următoarele concepte: *morfem*, *rădăcină*, *temă*, *radical*, *cuvânt primitiv*, *cuvânt de bază*, *bază de derivare*, *afix*, *lexiform*, *sufix*, *prefix*, *interfix* [vezi Anexa 9, p. 175; a se vedea: 15, p. 209-216].

Cercetarea vocabularului limbii române din punctul de vedere al criteriului etimologico-derivativ a constituit obiectul de studiu al mai multor investigații în diferite perioade istorice (M. Sala, D. Macrea, D. R. Mazilu, B. P. Hasdeu, H. Hirt, C. Paoli, Al. Phillipide, Al. Rosetti, T. Papahagi, G. Gheorghe, Gr. Brâncuș, Th. Hristea, I. Coteanu, Fl. Dimitrescu, N. Raevschi etc.).

Așadar, din punct de vedere etimologico-derivativ, lexicul limbii române este constituit dintr-un ansamblu de cuvinte care se clasifică în:

Tab. 1.5. Sistematizarea etimologico-derivativă a lexicului limbii române

Cuvinte moștenite:	- Substratul traco-dac (elemente lexicale autohtone)
---------------------------	--

	- Stratul latin [vezi Anexa 10, p. 177]
Cuvinte împrumutate:	din slavă [vezi Anexa 11, p. 179], greacă [vezi Anexa 12, p. 183], maghiară [vezi Anexa 13, p. 186], turcă [vezi Anexa 14, p. 188], din latina cultă [vezi Anexa 15, p. 191], franceză [vezi Anexa 16, p. 192], italiană [vezi Anexa 17, p. 195], germană [vezi Anexa 18, p. 197], engleză [vezi Anexa 19, p. 200] etc. [vezi Anexa 20, p. 204].
Cuvinte formate pe teren românesc, prin mijloace	a) <i>principale</i> (derivare [vezi Anexa 21, p. 205], compunere [vezi Anexa 22, p. 215], conversiune [vezi Anexa 23, p. 218]); b) <i>secundare</i> (contaminație, condensare lexicală, omonimizare a unor cuvinte polisemantice, creația onomatopeică, reduplicare, trunchiere) [vezi Anexa 24, p. 223]; c) <i>mixte</i> (calcul lingvistic) [vezi Anexa 25, p. 227].
Cuvinte cu origine multiplă	[vezi Anexa 26, p. 230]
Cuvinte cu etimologie necunoscută	[vezi Anexa 27, p. 232]
Elemente lexicale neadaptate sistemului lingvistic românesc	[vezi Anexa 19, p. 200]

1.6. Sistematizarea funcțional-stilistică a lexicului limbii române

Aspectul funcțional al cercetării lexicului se referă la masa vocabularului, partea cea mai numeroasă ce se structurează în: arhaisme/ istorisme (cuvinte ieșite din uz) – *adăsta, adiaforisire, afectatie/ haraci, căminar, ienicer* etc.; regionalisme (cuvinte utilizate doar în unele zone lingvistice) – *păpușoi, ciutan, prăsad, sâsâiac* etc.; cuvinte savante (utilizate mai ales în stilul livresc) – *abnormitate, abscons, afabulație* etc.; elemente de argou (cuvinte cu un sens „ascuns” celorlalți vorbitori, utilizate în medii specifice) – *bambină, baldără, burtan, ceaclă* etc.; elemente de jargon (termeni folosiți cu prețiozitate spre a se detașa de ceilalți vorbitori) – *OK, look, speech* etc.; neologisme (cuvinte noi, pătrunse sau formate recent în limbă) – *convalescență, a transgresa, aserțiune* etc. [a se vedea: 160]. În funcție de acest factor, lexicul respectiv își află utilizarea numai în anumite stiluri funcționale.

Se știe că lexicul este aspectul cel mai specific al fiecărui stil funcțional (beletristic, științific, administrativ etc.). Repartizarea cuvintelor după stiluri se face ținându-se cont de

factorul stilistic. Majoritatea cercetătorilor, promotori ai unei stilistici funcționale [41, p. 102-107], recunoaște că stilul funcțional prezintă grupări sistemice specifice, bazate pe excerptarea, selectarea și îmbinarea firească a anumitor mijloace expresive. Varietățile funcționale ale vorbirii se deosebesc între ele nu numai și nu atât prin caracterul individual al elementelor respective, cât și prin felul cum sunt alese aceste elemente în cadrul stilului respectiv, care din ele predomină, cum sunt combinate etc. (deși aceste elemente se pot întâlni în diverse varietăți funcționale). După cum s-a menționat, aceleași elemente de limbă sunt selectate și aranjate în mod diferit în stiluri distincte, deosebindu-se de la un stil la altul și prin frecvența lor. Din punctul acesta de vedere limba s-ar prezenta ca un cerc, care în funcție de orientarea funcțională a vorbirii se deplasează în diferite planuri și odată cu deplasările respective unele părți ale acestuia apar pe primul plan, altele – trec în umbră. Faptul acesta ne permite să asociem varietățile funcționale ale vorbirii cu diferite proiecții ale aceluiași cerc în spațiul tridimensional [265, p. 38-39]. Specificul stilului funcțional constă nu numai în excerptarea, alegerea mijloacelor de exprimare, ci și în modul de organizare, de corelare a acestora. V. Vinogradov sublinia că stilul limbii este un sistem de mijloace de exprimare rațional organizate [262, p. 225]. E natural că fiecare stil se caracterizează printr-o anumită totalitate de semne, o parte dintre care se repetă în alte stiluri într-un mod individual, specific. Dar ceea ce deosebește un stil funcțional de altul este combinarea specifică a acestor semne [260, p. 68]. Pentru unele varietăți funcționale este caracteristică folosirea tuturor mijloacelor limbii, pentru altele posibilitățile acestea sunt limitate [265, p. 80]. Diferențierea mai multor varietăți funcțional-stilistice în cadrul limbii nu presupune o „repartizare” după stiluri a elementelor limbii, astfel ca fiecare element să fie folosit strict numai în cadrul unui stil. După cum e demonstrat, aceleași mijloace verbale sunt folosite în diferite stiluri. Specificul fiecărui stil funcțional îl constituie modul de „organizare” a elementelor comune ale limbii (excerptarea, selectarea și îmbinarea, precum și frecvența folosirii acestora) [70, p. 71].

Așadar, criteriul funcțional-stilistic acționează pe baza unor factori psihologici, socio-culturali, teritoriali etc., ordonând cuvintele în submulțimi organizate după frecvența cuvintelor în vorbirea întregii comunități a vorbitorilor de limba română, a unor categorii de vorbitori etc. Toate subgrupele enumerate (neologisme, arhaisme, regionalisme etc.) reflectă o organizare externă a vocabularului, dată de factori extralingvistici. Cu alte cuvinte, în comunicarea concretă, alegerea cuvintelor depinde și de apartenența socio-culturală a vorbitorilor, de profesiunea fiecăruia, de situația concretă de comunicare. Astfel, alături de cuvintele de uz general, se conturează submulțimi lexicale specifice unor profesii, ceea ce se numește lexic specializat sau, diversele terminologii (*terminologia medicală, terminologia științelor exacte, terminologia*

lingvisticii [a se vedea: 251], *terminologia educației*, *terminologia mediului*, *terminologia economică*, *terminologia militară* [43] etc.). În acest sens, reamintim schema propusă de K. Baldinger (1977), care delimitează următoarele submulțimi: (a) vocabularul cu termeni obligatorii pentru orice variantă a limbii – *vocabularul fundamental*, (b) vocabularul caracteristic nivelului mediu de cultură – *limba literară standard* (cu excepția limbajului artistic și a celui științific), (c) vocabularul specific științei și tehnicii – *limbajele specializate (terminologiile)*. Delimitarea submulțimilor în funcție de factorul stilistico-funcțional nu se poate face integral și multe cuvinte pot fi repartizate în mai multe submulțimi. Din această cauză, submulțimile delimitate conform factorului stilistico-funcțional au importanță generală sau preliminară în cercetarea lexicală [268]. Factorul stilistico-funcțional este reprezentat la nivelul dicționarelor monolingve prin ceea ce se numește marcă diastratică sau de uzaj.

1.7. Concluzii la capitolul 1

1. Vocabularul limbii române poate fi cercetat din diverse perspective: a) în diacronie (sub aspectul evoluției semantice, sub aspect etimologic, sub aspectul mecanismului de formare a tuturor creațiilor noi); b) în sincronie (sub raportul frecvenței cuvintelor, sub aspect funcțional, stilistic etc.).
2. Organizarea internă a vocabularului sau sistematizarea sa are la bază criterii lingvistice, vizând conținutul semantic sau forma unităților lexicale. Organizarea externă a vocabularului românesc constă în ordonarea cuvintelor după criteriul statutului dobândit în procesul utilizării lor de către comunitatea vorbitorilor, pe niveluri și sfere de întrebuințare.
3. Poziția cuvintelor în lexic este determinată de următorii factori de organizare lexicală: cel al frecvenței, cel stilistico-funcțional, cel psihic, cel semantic și cel etimologico-derivativ.
4. Întrucât cuvântul este o unitate bidimensională, constituită din formă (semnificant) și conținut (semnificat), atestăm prezența unui ansamblu de relații între semnificanții unităților sistemului lexical (omolexie/ omonimie, paralexie, eterolexie), între semnificații acestui sistem (omosemie/ sinonimie, parasemie, antisemie/ antonimie, eterosemie). În planul expresiei și al conținutului simultan, se manifestă derivarea lexicală și semantică, paronimia și parasemolexia.
5. Din punct de vedere etimologico-derivativ, lexicul limbii române este constituit dintr-un ansamblu de cuvinte care se clasifică în : 1) cuvinte moștenite: **substratul traco-dac** (elemente lexicale autohtone), **stratul latin**; 2) cuvinte împrumutate: elemente lexicale de origine slavă, maghiară, greacă, turcă, germană, italiană, franceză, engleză

etc. datorate influențelor diverse, contactelor istorice, geografice, culturale etc. **(adstraturile)**; 3) **cuvinte formate pe teren românesc**, prin diferite mijloace (*principale*: derivare, compunere, conversiune; *secundare*: contaminație, condensare lexicală, omonimizare a unor cuvinte polisemantice, creație onomatopeică, reduplicare, trunchiere; *mixte*: calcul lingvistic (îmbină elemente externe cu elemente interne) etc.); 4) **cuvinte cu origine multiplă**; 5) **cuvinte cu etimologie necunoscută**; 6) **elemente lexicale neadaptate sistemului lingvistic românesc**.

2. STRATIFICAREA FUNCȚIONAL-STILISTICĂ A LEXICULUI LIMBII ROMÂNE

2.1. Probleme generale

Limba este un sistem de semne organizat pe mai multe nivele, sistem ce oferă vorbitorului structuri, posibilități și opoziții funcționale [60, p. 75]. Organizarea externă a vocabularului românesc constă în ordonarea cuvintelor după criteriul statutului dobândit în procesul utilizării lor de către comunitatea vorbitorilor, pe niveluri și sfere de întrebuințare. În sincronie, din **perspectiva frecvenței**, sistemul lexical al limbii române poate fi divizat în două subsisteme inegale ca mărime și importanță: fondul lexical de bază și fondul lexical auxiliar.

A. **Vocabularul fundamental** (sau fondul lexical principal, esențial, curent, comun, reprezentativ, de bază), care cuprinde cuvintele cele mai uzuale, cunoscute și folosite de toți vorbitorii limbii române literare, indiferent de nivelul instruirii, profesie, vârstă, sex, regiune, confesiune etc., reprezintă nucleul funcțional stabil al limbii. Al. Graur susține că, din circa 120.000 de cuvinte câte are limba română, aproape 1500 fac parte din fondul lexical principal, incluzând cuvinte de diferite origini: 60% latinești, 20% slave vechi, puțin peste 2% maghiare, sub 1% turcești, peste 1% grecești, 2% autohtone, 6% internaționale, 5% cu etimologie necunoscută, 3% de diverse origini [98, p. 27-39]. M. Sala delimitează vocabularul reprezentativ al limbii române alcătuit din 2.581 de cuvinte; alți autori, cum ar fi: A. Costăchescu, M. Iliescu etc. operează cu vocabularul fundamental, conceput mai ales din perspectiva didactică. Acești autori au identificat, în funcție de frecvența unităților lexicale, o listă de 3.040 de cuvinte din fondul lexical comun sau fundamental, dintre care 1.760 de substantive, 447 de adjective, 631 de verbe, 114 adverbe, 38 de pronume, 29 de prepoziții și 21 de conjuncții [56, p. 43-160]. I. Iordan și Vl. Robu au constatat că, pentru necesitățile curente de comunicare, un vorbitor obișnuit are nevoie de circa 3-4.000 de cuvinte, ceea ce reprezintă 12.5-16% dintr-un inventar de 50 000 de unități lexicale înregistrate în dicționarele curente. Din cele 3-4.000 de cuvinte, 1000 de unități sunt cele mai frecvente și reprezintă 85% din numărul de cuvinte ale unui text dat [124 a, p. 279]. Susținem opinia lui V. Bahnaru, conform căreia numărul de cuvinte uzuale, esențiale sau de bază care formează vocabularul curent al limbii române se ridică la 2.500 de unități lexicale, aici fiind incluse și instrumentele gramaticale și substitutele morfologice [13, p. 123].

Vocabularul fundamental reprezintă „nucleul funcțional stabil al limbii române” [202, p. 78]. Tot în acest context urmează să reținem că vocabularul fundamental cuprinde cuvinte aparținând tuturor părților de vorbire. De exemplu: *om, picior, ac, masă, copil, casă, copac, a fi, a avea, alb, aici, bine, eu, tu, unu, doi, dar* etc.) și este format din: a) cuvinte foarte vechi (moștenite sau împrumutate din alte limbi); b) cuvinte folosite frecvent în vorbire (au o frecvență

mare în timp și în spațiu, între niveluri și registre lexicale diferite); c) cuvinte cu mai multe sensuri (polisemantice); d) cuvinte care intră în componența unor locuțiuni, expresii metaforice, frazeologice specifice limbii române; e) cuvinte ce au mare putere de derivare [103, p. 10] și compunere; f) cuvinte ce au, în principiu, corp fonetic redus, fiind formate din 1-2 sunete/silabe, rar – mai multe: *om, cap, mamă, fiu, noi, a fi, a avea* etc.

Majoritatea cuvintelor din fondul lexical principal sunt vechi și stabile în limbă și fac parte din toate registrele funcțional-stilistice ale limbii. În timp, ele au acumulat sensuri multiple și au dat naștere la numeroase cuvinte derivate, compuse și locuțiuni (ceea ce le-a mărit și mai mult frecvența în vorbire). De exemplu, cuvântul *cap* denumește nu numai „extremitatea superioară a corpului” (are 54 de sensuri), dar și „capăt” (*capul satului*), „judecată” (*fără cap*) ori „conducător” (*capul familiei*). De la acest cuvânt, s-au format derivatele *căpșor* și *căpos* și compusele *cap-de-mort* și *capul-șarpelui*, dar și expresii precum: *a-și bate capul, a-și face de cap, a fi cu scaun la cap, cu noaptea în cap, din cap până în picioare, a da peste cap* etc. Potrivit lui I. Iordan, Al. Graur, V. Bahnaru etc., cuvintele care compun vocabularul fundamental al limbii române se referă la cele mai variate câmpuri lexico-semantice:

- părți ale corpului omenesc: *cap, ochi, gură, picior, braț, barbă, bășică, burtă, buză, cot, călcâi, creier, deget, dinte, față, ficat, frunte, geană, genunchi, gleznă, gură, inimă, limbă, mustață, mușchi, nară, nas, obraz, os, palmă, păr, picior, piele, piept, pleoapă, pumn, spate, șale, talpă, unghie, ureche* etc;

- produse alimentare: *apă, lapte, pâine, brânză, carne, aluat, caș, colac, covrig, făină, friptură, legumă, miere, oțet, sare, slănină, turtă, ulei, unt, vin* etc;

- locuința și obiecte casnice: *casă, cuptor, fereastră, perete, pivniță, pod, prag, prispă, scară, ușă, var, zid, ac, ață, ciur, cuțit, lingură, masă, oală, plapumă, scaun, sită, vas* etc.;

- unelte: *car, căldare, căruță, ciocan, coasă, foarfece, furcă, inel, jug, lopată, plug, roată, sanie, sapă, seceră, sfredel, șa, topor* etc.;

- nume de ființe: *om, bărbat, copil, fată, babă, muscă, pui, găină, cioară, vrabie, cocoș, câine, pisică, porc, vacă, oaie, cal, bivol, capră, iepure, leu, lup, măgar, pește, rac, șarpe, șopârlă, vulpe* etc;

- plante și fructe: *plop, stejar, măr, păr-pară, nuc-nucă, cais-caisă, castan-castană, alun-alună, brad, carpen, cireș-cireasă, fag, floare, fragă, frasin, ghindă, gorun, hrean, in, orz, ovăz, paie, pleavă, salcie, seceră, sfeclă, spin, stuf, urzică, varză, vișin* etc;

- grade de rudenie: *mamă, tată, fiu, fiică, bunic, frate, soră, unchi, nepot, văr, soț, nevastă, cumnat, socru, cuscru* etc;
- cuvinte legate de timp: *zi, noapte, seară, dimineață, an, lună, săptămână, primăvară, vară, toamnă, iarnă, luni, marți, miercuri, joi, azi, ieri, mâine, curând, târziu* etc.;
- acțiuni și procese importante: *a afla, a ajuta, a alerga, a alunga, a apăra, a aprinde, a arde, a asculta, a aștepta, a blestema, a bucura, a căuta, a cere, a certa, a clădi, a cunoaște, a cumpăra, a iubi, a păzi, a rămâne, a scrie, a sta, a topi, a vedea* etc.
- calități și defecte: *ager, blând, bun, cinstit, deștept, frumos, gras, iute, lacom, mut, orb, prost, rău, scurt, subțire, tânăr, trist, vesel, viclean, voinic, zdravăn, zgârcit* etc.
- mediul înconjurător: *afară, cald, ger, cer, cutremur, frig, fulg, gheață, pământ, ploaie, poiană, râpă, secetă, stea, trăsnet, tunet, umbră, vânt, zăpadă* etc.
- culori: *alb, negru, roșu, verde, albastru, galben* etc;
- conjuncții, prepoziții, numerale: *dar, și, peste, trei, mie* etc.
- locul: *acolo, aici, aproape, departe, jos, sus* etc.
- modul: *bine, greu, iute, încet, repede, ușor* etc.

V. Bahnaru susține că în clasa vocabularului de bază intră și numele proprii (nume de persoane - prenume, nume de familie, porecle și supranume, pseudonime; toponime - oronime, hidronime, milionime, hodonime; zoonime; mitonime; nume de firme, întreprinderi, instituții; denumiri de evenimente istorice, anemonime, astronime; nume de opere literare, artistice, științifice etc.) [a se vedea: 15, p. 167-168].

Vocabularul uzual este inclus în întregime în dicționare, definițiile unităților lexicale fiind ilustrate din abundență prin exemple ce prezintă funcționarea lor în discursul scris sau vorbit. Fondul lexical de bază are următoarele forme de diferențiere stilistică: neutru sau nemarcat stilistic și marcat stilistic, adică este folosit în unul din stilurile limbii române. Vocabularul din fondul comun este întrebuințat în toate stilurile limbii literare și populare: beletristic, publicistic, administrativ, bisericesc, epistolar etc. Lexicul comun asigură continuitatea limbii în timp și spațiu, adică în evoluție istorică și pe axa teritorială de răspândire a limbii române. Vocabularul curent se opune tuturor celorlalte straturi lexicale ale vocabularului, diferențiate din punct de vedere temporal, spațial, social sau profesional [15, p. 167]. Acest vocabular, împreună cu

sistemul gramatical și fonetic, constituie „nucleul limbii, factorul ei de stabilitate și de dezvoltare” [124 a, p. 277].

B. Masa vocabularului (sau fondul lexical auxiliar, periferic, suplimentar, secundar, disponibil) cuprinde cuvintele cunoscute și folosite de anumiți vorbitori în anumite domenii de activitate. Masa vocabularului reprezintă aproximativ 90% din totalul cuvintelor, se caracterizează prin mobilitate relativ mare și include diferite straturi lexicale: arhaisme, regionalisme, elemente de jargon și de argou, neologisme, termeni tehnici și științifici și hapax-urile (termeni atestați o singură dată în limbă) etc.

În funcție de **factorul psihologic** și sub raportul frecvenței, lexicul se împarte în: **vocabularul activ** care cuprinde cuvinte pe care le folosim foarte frecvent (*a bea, a dormi, a fi, afară, bine, noapte, casă, unt* etc.), **vocabularul pasiv** care cuprinde cuvinte pe care le cunoaștem, dar pe care nu le utilizăm decât foarte rar sau deloc (*opincă, bostan, lubeniță, dulete* etc.). În ceea ce privește vocabularul pasiv, Gh. Bârlea îl stratifică în diverse subcategorii: a) cuvinte relativ general cunoscute, apropiate de sfera vocabularului activ, numite disponibilități lexicale, pentru că pot trece oricând în acesta, prin lecturi, studii sau prin presiunea mediului social-lingvistic; b) cuvinte rar folosite, dar pe care încă le pot recunoaște unii vorbitori (căci apar în expresii, locuțiuni etc.); c) cuvinte extrem de rare, foarte apropiate de frecvența zero în vorbire [21, p. 60]. Factorul frecvență organizează statistic vocabularul. O limbă de cultură, cum este și româna, are un vocabular format din câteva sute de mii de cuvinte. Limita dintre vocabularul activ și cel pasiv diferă de la un vorbitor la altul, în funcție de gradul de instruire, de profesie, de vârstă etc. Sub raportul frecvenței, al utilizării efective, s-a precizat deja că un vorbitor cult, ceea ce presupune și un grad avansat de instrucție, cunoaște și recunoaște aproximativ 30.000 de cuvinte, însă de folosit, folosește aproximativ 10.000 de cuvinte. Vocabularul activ coincide, în mare măsură, cu vocabularul fundamental, iar în vocabularul pasiv intră subgrupele din masa vocabularului.

În funcție de **criteriul cultural**, putem deosebi **vocabularul literar** de **vocabularul neliterar** (popular, familiar). Vocabularul literar are o mare pondere în limba română actuală, este partea întrebunțată în texte și în vorbirea cu caracter literar, adică normat și cultivat, îngrijit care-i asigură calitatea culturală. Vocabularul neliterar îl întâlnim la vorbitorii cu un grad de cultură mai redus sau la vorbitorii culți care se află în situații în care nu e necesară exprimarea literară. Grupările pe care le include vocabularul neliterar sunt: vocabularul popular și vocabularul familiar. **Vocabularul popular** este alcătuit din cuvintele folosite în mediile și situațiile nesupuse rigurilor profesionale, livrești (*imaș, furcă, suveică, iță, popă, lehamite,*

nevastă, a tropăi, otavă, a crâcni, râie etc.). În viziunea lui Gh. Bârlea și a lui M. Cerkez, **vocabularul familiar** este o subramură a celui popular, fiind alcătuit din cuvinte și expresii utilizate în microgrupuri (familie, prieteni, rude sau colegi, în relațiile neoficiale, intime, familiale): *mă, ăsta, slujbă, puiuț* „copil”, *băiete, gagică, mișto, nasol, pa, ciao, leafă, a pupa, nene* etc. Lexicul popular și cel familiar se opune lexicului utilizat în alte registre stilistice. Astfel, **registrul solemn** impune utilizarea unui lexic elevat care are destinația să emoționeze puternic, să confere o măreție sobră ideilor, evenimentelor, personalităților sau personajelor evocate (tragedia, oda, imnul). Registrul solemn al lexicului se opune **registrului parodic** ce se individualizează prin utilizarea unor unități lexicale de natură solemnă în scopuri parodice prin imitarea unor opere de natură solemnă, urmărindu-se compromiterea acestora. **Registrul gnostic** este definitiv pentru creațiile sau fragmentele textuale în care sunt formulate reflecții asupra condiției umane [15, p. 202].

În literatura de specialitate, principalele clasificări rezultate din ierarhizarea prin uz sunt: vocabular activ/ vocabular pasiv, vocabular literar/ vocabular neliterar, vocabular de uz general (comun, mediu)/ vocabular cu utilizare limitată (arhaic/neologic, regional/sectorial (de specialitate)/de grup (special), vocabular de bază/masa vocabularului).

Conceptul de limbaj cunoaște extrapolări numeroase, atât în domeniul limbii literare propriu-zise, cât și în toate celelalte stiluri - artistic, publicistic, științific etc. În ipostazele sale fundamentale - limbă/vorbire -, limbajul se impune prin variabilitate. Kerbrat-Orecchioni stabilește, de exemplu, criteriile de diversificare a limbii, concretizate într-o serie de axe. În calitatea sa de fenomen dinamic, limba variază, potrivit opiniei autoarei, în funcție de următoarele axe [250, p. 35-36]:

Tab. 2.1. Criterii de diversificare a limbii

Axa geografică	se caracterizează prin diferențe de grai și dialect
Axa diacronică	este cea a dimensiunii istorice ce trebuie luată în calcul și în plan sincron
Axa mediilor socioculturale	implică o serie complexă de parametri: originea socială, nivelul cultural, mediile frecventate, profesia, formația culturală, convingerea ideologică, confesiunea religioasă etc.
Axa nivelelor sau registrelor limbii	se prezintă ca o axă de interferență cu axa geografică și cea a mediilor socioculturale și a cărei specificitate rezidă în faptul că fiecare

	subiect vorbitor deține în mod diferit competențele mai multor registre lingviale, optând, în cele din urmă, pentru acel registru care corepsunde situației concrete de comunicare
Axa vârstei	presupune diferite competențe infantile și raportul lor cu sistemul lingvistic al adulților

Din perspectiva lingvisticii coșeriene limba este un „diasistem, un ansamblu mai mult sau mai puțin complex de „dialecte”, „niveluri” și „stiluri de limbă” [58, p. 266]. Variabilitatea internă a limbii, potrivit lingvistului, se concretizează în trei tipuri fundamentale de diferențe, cărora le corespund implicit trei tipuri de unități (unități sintopice sau dialecte; unități sinstratice sau niveluri de limbă; unități sinfazice sau stiluri de limbă), altfel spus este vorba despre „a) diferențe diatopice, adică diferențe în spațiul geografic; b) diferențe diastratice, adică diferențe între straturile socioculturale ale comunității lingviale și c) diferențe diafazice, adică diferențe între modalitățile de vorbire determinate prin situația însăși a vorbirii, adică cine vorbește, cu cine, despre ce, în ce circumstanțe” [idem, p. 263]. În consecință, „studiul varietății diatopice (în diversele niveluri și stiluri) a limbii istorice, la fel ca și cel al unităților sintopice și al relațiilor dintre ele, formează obiectul dialectologiei”, iar „studiul varietății diastratice (în diversele dialecte și stiluri), ca și acela al unităților sinstratice („niveluri”) și al relațiilor lor reciproce constituie obiectul propriu al sociolingvisticii limbii”. În ceea ce privește varietatea diafazăică, trebuie să reținem că „studiul varietății diafazice (în variatele dialecte și niveluri), ca și acela al unităților sinfazice și al relațiilor dintre ele ar trebui să fie obiectul unei stilistici a limbii, care, de altfel, nu există (sau aproape că nu există) în această formă” [59, p. 143]. Termenul „diafazăic”, pus în circulație de către E. Coșeriu în 1980, a căpătat o largă răspândire în lingvistica străină (Fr. Gadet, A. Moreau, O. Ducrot, T. Todorov), mai puțin însă la noi, în românică. Acesta, fiind utilizat pentru desemnarea diferențelor stilistice, are în calitate de sinonim termenul „variabilitate stilistică”. În studiul dat, susținem ideea lui V. Bahnaru, conform căreia între unitățile lexicale ale unei limbi există diferențieri de valoare și de frecvență, adică vocabularul unei limbi se diferențiază din punct de vedere funcțional și stilistic.

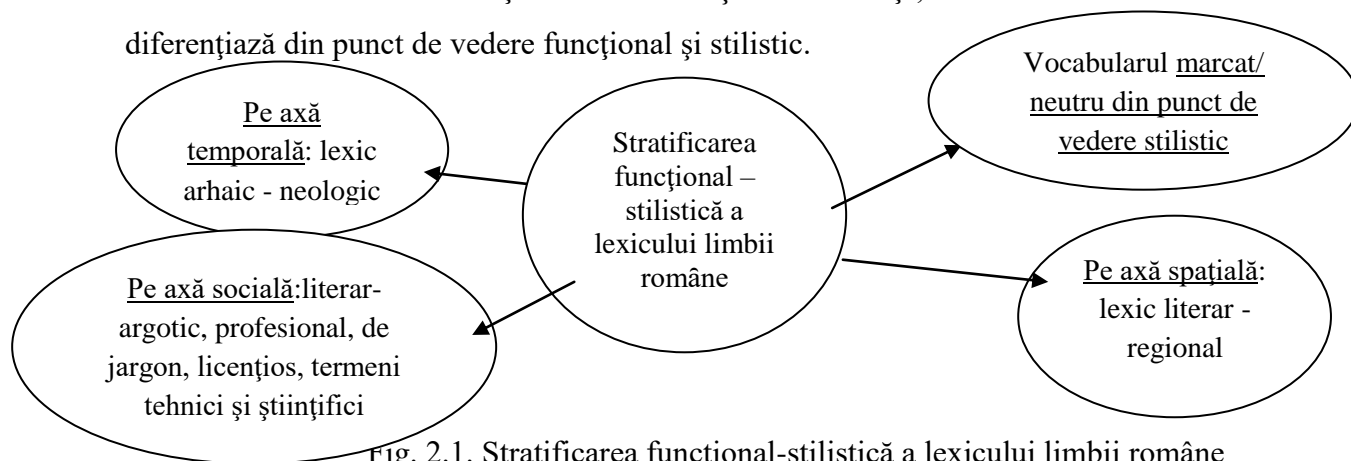

Fig. 2.1. Stratificarea funcțional-stilistică a lexicului limbii române

Deși, a fost propusă altă terminologie de către E. Coșeriu pentru a desemna această stratificare, noi acordăm prioritate celei cu axele temporale, teritoriale și sociale, fiindcă această terminologie este mai puțin codificată și exprimă exact fenomenul stratificării funcțional-stilistice a lexicului. La întocmirea registrului de cuvinte al oricărui dicționar se iau în considerare tocmai acești parametri ai sistemului lexical.

2.2. Stratificarea temporală a lexicului

În orice moment, limba conține „reminescențe ale trecutului și premize ale viitorului”; ea „se constituie în conformitate cu aserțiunea lui E. Coșeriu – diacronic și funcționează sincron” [60, p. 238]. Sub aspectul diferențierii temporale, adică pe axa temporală, vocabularul include un **strat lexical neologic** care se opune, din punct de vedere temporal și stilistic, unui **strat lexical arhaic**.

2.2.1. Vocabularul neologic

Este cunoscut faptul că lexicul unei limbi se află într-o permanentă schimbare și dinamicitate. Cuvinte și structuri lingvistice pătrund în uz, devin cunoscute sau dispar odată cu trecerea timpului. Acest aspect a fost, este și va fi posibil prin intermediul neologismelor care influențează vocabularul limbilor. M. Sala consemnează, citându-l pe J. Vendryes: „Contactul dintre limbi există din cele mai vechi timpuri; diferitele colectivități umane au intrat în relație unele cu altele în diversele etape istorice, astfel că acest fenomen a jucat un rol important în evoluția lingvistică. Este un fenomen care se regăsește în toate regiunile globului, căci nicăieri nu s-a putut constata existența unei limbi complet izolate, fără contact cu limbile vecine” [J. Vendryes, *Le Langage*, apud 178, p. 44]. Prin urmare, interferențele lingvistice cauzează schimbări în lexicul limbilor, iar una dintre acestea este apariția inovațiilor lexicale.

Apariția și difuzarea unui număr imens de cuvinte noi a generat, în lingvistica franceză, o nouă ramură, numită **neologie** „știință despre neologisme”, având ca obiective identificarea noilor cuvinte și semnificații, analiza factorilor care condiționează „nașterea” acestora, cercetarea modelelor de formare a cuvintelor, elaborarea principiilor de înregistrare lexicografică a noilor termeni etc. L. Guilbert definește neologia drept „posibilitate de realizare a unităților lexicale noi conform normelor de formare a cuvintelor din cadrul sistemului lexical al limbii” [79, p. 27]. Lingvistul francez distinge trei factori care condiționează apariția cuvintelor noi: *denominativ* (necesitatea de a desemna realități noi), *stilistic* (nevoia de o exprimare expresivă), *presiunea sistemului lingvistic* (formarea elementelor neologice pe baza modelelor). Totodată, autorul

stabilește patru tipuri de neologisme din punctul de vedere al modului de formare a acestora: **fonologice, semantice, împrumuturi și neologisme sintagmatice.**

Lingvistica rusă a preluat din cea franceză atât termenul *néologie*, cât și, în mare parte, principiile de abordare a neologismelor. Inovațiile lexicale sunt încadrate aici, de unii cercetători [Gak, 1983, p. 20 apud 79, p. 28], în: **neologisme și neolexisme**. În această clasificare, **neologisme** sunt numite orice inovații lexicale: **exotisme** (împrumuturi denumind realități străine), **termenii de uz restrâns, formațiile ocazionale, efemeridele** (cuvinte ce reflect fenomene trecătoare) etc., iar **neolexisme**, neologismele socializate în măsura în care să fie consemnate în dicționare.

Neologizarea a afectat toate nivelurile limbii române și toate cele trei tipuri de structurări lingvistice, după concepția coșeriană, adică diatopic, diastratic și diafazic. Astfel, lexicul se îmbogățește continuu cu termeni și expresii noi. Primele neologisme pătrund în limba română începând cu secolul al XVII-lea [6, p. 9; 171, p. 375; 137, p. 7; 205, p. 297-301], procesul intensificându-se mai târziu și continuând până astăzi. Multe din ele, pe parcurs, și-au pierdut pentru vorbitori însușirea de a fi cuvinte noi; de aceea considerăm util să distingem neologismele intrate mai de mult în limbă de cele recente.

În studiile de specialitate, **împrumutul lexical** este apreciat ca fiind procedeul extern de îmbogățire a vocabularului ce constă în preluarea unor termeni sau expresii din alte limbi, „este un rezultat al contactului între idiomuri, reprezentând o formă de manifestare a interferenței lingvistice”. Th. Hristea menționează că frumusețea unei limbi „este dată, în primul rând, de bogăția, varietatea vocabularului ei, de continua sporire a inventarului lexical”, iar „modificările care au loc în cadrul ei sunt, cel mai adesea, direct ori indirect legate de progresul societății umane, în ansamblul ei, și în mod special de transformările care se petrec în viața materială și spirituală a unei anumite colectivități lingvistice” [120, p. 31]. Apariția acestora în limba română este determinată de mai mulți factori istorici, sociali, politici, culturali, economici etc. Împrumutul poate fi: a) *direct* sau *indirect* (printr-o filieră lingvistică), b) *popular* sau *savant*, c) pe cale *orală* sau *scrisă*, d) *vechi* sau *nou* [79, p.17].

În literatura de specialitate, neologismul se poate defini prin proiecția sincronică pe dimensiune diacronică, el reprezintă „noul” într-un moment oarecare considerat mereu „un prezent” în raport cu tot ceea ce vine din trecutul limbii. Tocmai pentru că neologismul e „elementul recent”, în cercetarea lui trebuie să pornim de la „faza actuală”, contemporană nouă, contemporană momentului vorbirii [12, p. 188]. Pentru unii lingviști calificativul „neologic”

poate fi atribuit doar cuvintelor foarte recente intrate în limba română, nefiind asimilate și adaptate.

În lingvistica română „sunt considerate neologisme (gr. *néos* „nou” și *logos* „cuvânt, vorbă”), ca și în alte limbi neoromanice de altfel, împrumuturile recente, intrate în limbă începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, precum și o serie de cuvinte formate în interiorul limbii române prin combinarea a două sau mai multe elemente derivate, dintre care cel puțin unul este neologic” [13, p. 124]. În viziunea lui Th. Hristea, din punct de vedere etimologic, neologismul denumește „orice cuvânt nou apărut într-o limbă oarecare, indiferent dacă e un împrumut sau reprezintă o creație internă a limbii respective prin derivare, compunere etc.” [120, p. 43]. „Vârsta neologismelor” relativizează acest grup de cuvinte, căci sub denumirea de „nou” se ascund cuvinte adoptate de limba română în ultimii 10 ani (*clip, webcam, feedback*), cât și cuvinte care au câteva zeci de ani (*tehnică*), o sută de ani (*telefon*) sau chiar 350 (*cometă, monarhie, tiran*) - introduse în limba română, prin scrierile lor, de către M. Costin, D. Cantemir, I. Neculce. O mare parte din aceste unități lexicale numite neologice au pătruns în limbajul comun al vorbitorilor de limbă română, din care considerentele acestor unități lexicale nu pot fi considerate neologisme din punctul de vedere al limbii române actuale.

Pornind de la situația existentă în lingvistica romanică din Occident, unii lingviști români disting două categorii opuse de unități de vocabular: **lexicul moștenit** și **lexicul savant**, prin ultima sintagmă avându-se în vedere, de asemenea, cuvintele noi, împrumutate, în marea lor majoritate, din unele limbi străine, pe cale livrescă, odată cu obiectele și noțiunile denumite. V. Bahnaru menționează că a sosit timpul să renunțăm la termenul neologism (cu o semnificație atât de extinsă) pentru a numi cuvintele savante, iar termenul neologism să-l limităm la denumirea cuvintelor intrate recent în limbă fie dintr-o limbă străină, fie formate în română, fie calchiate după unele modele străine [15, p. 175].

Împrumuturile din ultimii cincizeci sau o sută de ani (începând cu sec. al XVIII-lea) au intrat prin diferite filiere, cum ar fi: din franceză - *abajur, abject, a ceda, a obnubila* etc.; italiană - *apartenență, incognito, realmente, restitutor* etc.; germană - *dictat, loz, obiectivism, reprezentanță* etc.; engleză - *concern, doping, interviu, miting, redundant* etc.; rusă - *bolșevic, huligan, proletcultism, soviet* etc. Dacă inițial, în momentul împrumutării, cuvintele aveau caracter neologic, cu timpul acestea au intrat în categoria **cuvintelor savante (livrești)**, deși ar putea fi etichetate ca fiind savante chiar din capul locului, așa cum se procedează în lingvistica din Europa [13, p. 126], de exemplu: **TRÓPIC**, -**Ă**, *tropici, -ce*, adj. (Livr.) Referitor la tropici; figurat, metaforic. – Din fr. *tropique* (DEX' 98). Limba noastră și-a îmbogățit vocabularul cu un

număr enorm de neologisme, de cuvinte savante, transformându-se într-o limbă modernă, cu bogate mijloace de exprimare.

Împrumuturile neologice, în sensul că inițial orice cuvânt împrumutat este neologism, au prilejuit formarea unor dublete sinonimice: *cutremur – seism; amănunt – detaliu; ceresc – celest; a bănui – a suspecta; prăpastie – abis; moarte – deces; citeț – lizibil; credincios – fidel; dovadă – argument; împrejurare – circumstanță; îngrozitor – abominabil* etc.

După cum am menționat mai sus, termenul general folosit pentru cuvintele de origine externă, introduse în vocabularul unui idiom este acela de împrumut. M. Sala definește împrumutul ca o consecință a faptului că există anumite situații când unele cuvinte nu au corespondente adecvate în cealaltă limbă și de aceea se caută „umplerea lacunei lexicale respective” [178, p. 233], care poate fi la nivelul ansamblului lexicului (absența unor cuvinte) sau la nivelul cuvântului, manifestată prin absența unor anumite sensuri necesare pentru o complinire semantică. Această constatare explică de ce în general când se împrumută un cuvânt, se împrumută cu unul dintre sensurile sale și nu cu toate sensurile pe care acesta le are [254, p. 114-117], care dă și diverse categorii de fenomene rezultate ale contactului dintre limbi la nivelul lexicului. etc.

În lingvistică s-au stabilit două modalități de pătrundere a cuvintelor de altă origine într-o limbă: prin **adaptare** și prin **neadaptare**. F. Kiraly menționează că în preluarea unui cuvânt din altă limbă se pot distinge mai multe faze: a) împrumuturile propriu-zise (cuvinte pătrunse din alte limbi, care s-au adaptat la sistemele fonetic și morfologic, sunt folosite mai des, dau naștere la derivate și nu mai sunt simțite de vorbitori ca fiind de altă origine): fr. *compositeur* > rom. *compozitor*, fr. *célibataire* > rom. *celibatar*, it. *scadenza* > rom. *scadență*, germ. *Abziehbild* > rom. *Abțibild* etc.; b) cuvinte străine, adică cuvinte care nu satisfac aceste condiții, au foneme străine în corpul lor, nu corespund morfologic, se folosesc ocazional, iar vorbitorul, fără să fie specialist, le poate preciza ușor originea [131, p. 15-27]. Acestea sunt cunoscute sub denumirea de **xenisme**, o clasă din ce în ce mai bogată, deschisă, în care intră anglo-americanisme: *aftershave, all right, babysitter, banking, bodyguard, cash, chat, cheeseburger, chips, cool, copywriter, dance, desktop, discount, e-mail, exit-poll, fast-food, fitness, full-time, hamburger, hard-disk, horror, hotdog, hotline, house, ice tea, jackpot, job, jogging, laptop, link, look, mall, marker, minimarket, modelling, party, planing, prime-time, puzzle, roaming, scrabble, second-hand, shopping, showbiz, skateboard, snack-bar, staff, sticks, summit, superman, surfing, talk-show, toner, T-shirt, walkman*; termeni din franceză: *aidemémoire, à la longue, à la russe, bain-marie, bordeaux, café-concert, café-frappé, chateaubriand, chou à la crème, ciné-vérité, déjà-vu, deux-*

pièces, en détail etc.; din italiană: *broccoli, cappuccino, ciao, da capo al fine, dolce, espresso, mortadella, mozzarella, paparazzo, pizza, ravioli, tiramisù* etc.; din portugheză: *bossa-nova, piranha* etc.; hispanisme: *cha-cha-cha, flamenco, macho, mallorquin, mariachi, picaro* etc.; din latină: *axis mundi, captatio benevolentiae, curriculum, curriculum vitae, laudatio, magna cum laude, mea culpa, modus vivendi* etc.; unele cuvinte de origine germană: *ausländer, lohn, müsli, pickhammer, weltanschauung* etc., grecească: *hybris, paideia* etc., rusă: *gulag, perestroika* etc., japoneză: *ninja* etc. [154, p. 275-282]. Și A. Stoichițoiu-Ichim realizează o diferențiere între împrumuturile englezești: *asimilate* (care s-au adaptat sub aspect fonetico-ortografic, morfologic și semantic și care se comportă asemenea lexemelor românești, având o circulație extinsă în rândul diferitor categorii sociale) – *stres, hit, star, fan, job, meci* etc. și *împrumuturi recente* din engleza britanică și din cea americană, incomplet sau deloc adaptate ori aflate în proces de adaptare [193, p. 83].

Așadar, în funcție de gradul de asimilare sau de „românizare”, împrumuturile se încadrează într-una dintre următoarele categorii: a) termeni integral adaptați (fonetic, grafic, morfologic) – *lider, miting, bos, celibatar, scadență, ofșaid, abțibild, bip, bit, etc.*; b) termeni în curs de adaptare (anglicisme și americanisme) – *board, briefing, congressman/congressmen, speaker/spicher, speech/spici, staff, summit, yankeu*; c) xenisme („străinisme”) – *Big Brother, establishment, leadership, mcdonaldizare, road map, link, look, mall, modelling, party* etc. De altfel, granița dintre primele două categorii nu poate fi trasată cu precizie, deoarece procesul de asimilare este în curs de desfășurare, dovadă logică a acestui fapt servind prezența dublei grafii (*boss/bos, speech/spici*). Se observă o tendință de „reanglicizare”, de revenire la ortografia etimologică (cf. formele *leader, meeting, congressman* etc.), tendință care nu este decât o manifestare a snobismului lingvistic. Unele cuvinte dezvoltă chiar forme de plural (*leader > leader-ii, broker > brokerii, business > businessuri, computer > computere, fast-food > fast-fooduri, scotch > scotch-uri, show > show-uri, site > site-uri, slash > slash-uri* etc.) obținute din adăugarea desinențelor românești de plural la forma neadaptată la limba română [193, p. 84-117; a se vedea: 7, p. 319-324; 11, p. 171-177]. Este necesar să precizăm că în clasificarea prezentată mai sus nu se face o delimitare netă între neologisme și calcuri. Unele forme, incluse la xenisme (*Big Brother, shadow government, road map*) au determinat deja apariția unor calcuri frazeologice. „Adaptarea este un proces de oarecare durată, cu perioade de fluctuații, până când cuvântul își găsește forma potrivită care să-l fixeze în sistemul existent. Durata perioadei de adaptare depinde mai ales de frecvența în circulație a cuvântului” [124 a, p. 314].

Examinând modul de funcționare a „neologismelor”, constatăm că acestea fac parte din cele mai variate stiluri și registre ale limbii: literar, publicistic, popular, livresc, familiar, științific etc. [a se vedea: 79, p. 43-152]. Prin urmare, neologismele limbii române aparțin atât limbii literare standard, cât și tuturor variantelor funcționale, în care apar terminologii speciale proprii fiecărui domeniu de activitate. Foarte multe anglicisme și americanisme se întâlnesc în stilul publicistic și cel științific, aceste stiluri funcționale fiind cele mai deschise împrumutului neologic. S. Pușcariu a stabilit două categorii de împrumuturi: **necesare** și „**de lux**”, termeni preluați apoi de alți lingviști (menționăm aici pe G. Gruică, Th. Hristea, I. Druță, A. Stoichițoiu-Ichim etc.). Împrumuturile „necesare” sunt cuvinte sau unități frazeologice care nu au corespondent românesc sau care prezintă anumite avantaje în raport cu termenul autohton (precizie, brevilocvență, expresivitate, circulație internațională). Acestea pot fi motivate denotativ sau stilistic (conotativ). Categoria împrumuturilor denotative cuprinde, în general, termeni de specialitate care nu au echivalente românești, deoarece denumesc realități apărute recent în diverse domenii ale culturii materiale și spirituale. Deoarece îndeplinesc numai funcții denominative, acești termeni sunt lipsiți de expresivitate; aparțin, în majoritate, unor terminologii specializate, cum ar fi cea economică (*business, manager, management, marketing, sponsor, non-profit*), artistică (*best-seller, fan, show, story, thriller, top, western*), tehnico-științifică (*cameraman, computer, lap-top, flash, stress, site, screening, curriculum*), dar includ și termeni uzuali ca *job, shop, weekend, snack-bar, hobby, lider, supermarket* etc.). Împrumuturile stilistice – categorie bogată și eterogenă, au ca notă distinctivă prezența „conotațiilor străine”, care le asigură expresivitatea în raport cu posibilele echivalente românești. Împrumuturile stilistice au cunoscut o extindere a sferei de utilizare în domeniile politic, social, economic, comercial, pătrunzând chiar în limbajul curent (în varianta familiară, colocvială). Întrucât împrumuturile de acest tip sunt folosite întotdeauna deliberat (cu intenție expresivă, evocatoare, ironică), cititorul este, de regulă, avertizat asupra caracterului străin al termenilor prin mărci specifice inserate în text: marcarea împrumutului cu ghilimele și asocierea lui în context cu echivalentul românesc: „un fermier bogat, un rancher”; sau cu indicarea domeniului de referință în care circulă împrumutul respectiv: „în cadrul a ceea ce stilistii denumesc *look* („*image, înfățișare*”) se manifestă două tendințe...”. De exemplu, cu ajutorul unor anglicisme sau americanisme care sugerează prin conotațiile lor un anumit mediu geografic, social sau cultural se realizează „evocarea culorii locale”: în articole sau știri consacrate unor realități specifice societății americane, împrumuturile stilistice sugerează „culoarea locală”, chiar dacă termenii au echivalente românești (care apar uneori și ele în text): „La Centrul Cultural American s-a sărbătorit în stil tipic american. Mesele au fost pline cu *peanuts* (alune), *crackers* (biscuiți) crocanți și sărați, *hot-dogs* (crenvurști)...” [276]. Împrumuturile livresci („de lux” (S. Pușcariu),

includ termeni ce dublează cuvintele românești): *hit, job, juice, shop, show, top* (pentru *șlagăr, serviciu, suc, magazin, spectacol, clasament*) [119, p. 61].

În concluzie, urmează să considerăm neologisme doar cuvintele intrate recent în limbă și aflate în curs de adaptare și pe cele formate relativ recent în limba română (din ultimii 2-3 ani). Dacă luăm în considerație fenomenul globalizării sub egida limbii engleze, ce ocupă supremația lingvistică printre alte limbi internaționale, utilizate în comunicare, aceasta devine o sursă de împrumuturi lexicatice pentru multe limbi cu care vine în contact, inclusiv pentru limba română. Aceste unități lexicale aparțin unor domenii variate de activitate: știință, sport, comerț, artă etc. (*software, sponsor, management, design, parking, living, fresh* etc.) [a se vedea: 37, p. 250-252]. În funcție de tipul de unitate de limbă în care se încadrează, neologismele pot fi clasificate în: neologisme lexicale, neologisme semantice, neologisme afixale (inclusiv afixoidale) și neologisme frazeologice. Din punct de vedere etimologic, neologismele pot fi considerate: externe, formații exclusiv interne și creații mixte. După situația lor la momentul actual, se poate vorbi de neologisme: intrate în limba populară, care aparțin limbii literare standard, caracteristice unor domenii științifice specializate, care aparțin diverselor jargoane etc. [15, p. 178-179]. A. Stoichițoiu-Ichim vorbește despre neologisme (cu referire la anglicisme) înregistrate în dicționare (care circulă în limbă cu modificări de frecvență, sens și/sau formă) și neologisme neînregistrate în dicționare (utilizate relativ frecvent) [192, p. 39-40].

Împrumutul din alte limbi reprezintă un aspect al creativității de limbă prin care limba se schimbă, îmbogățindu-se neîncetat pentru a corespunde unor realități în permanență noi. Împrumuturile neologice au transformat limba română într-o limbă modernă, „reîncadrând-o în spiritualitatea romanică și îndepărtând-o de comunitatea balcanică, în care o înglobase mai ales cultura ce ne venea din Bizanț” [171, p. 415]. Introducerea excesivă a acestora este combătută vehement de poetul nostru național, M. Eminescu [a se vedea: 139, p. 104].

I. Druță consideră că cercetarea neologismelor prezintă interes nu numai pentru lexicografie, ci și pentru stilistica și cultivarea limbii. Înainte de a se aprecia valoarea unui cuvânt sau înțeles nou, elementul neologic trebuie analizat multiaspectual pentru a se determina ponderea lui în limbă. Acest proces presupune stabilirea valențelor combinatorii ale termenului, precum și a variantelor de întrebuințare a acestuia cu sens propriu și figurat; se impune, de asemenea, de indicat frecvența neologismului în discuție în diferite stiluri ale limbii ori de constatat uzul redus al acestuia [79, p. 29].

În fine, neologismele sunt necesare, dar cu măsură, pentru a nu atenta la expresivitatea originală a limbii, marcă a identității ei și la specificul identitar al limbii române. Totodată, trebuie precizat faptul că inovațiile lingvistice nu trebuie privite ca perturbări ale sistemului lingvistic, ci ca pe niște piese noi ce vor asigura mai departe întreaga funcționalitate a acestuia. Permanentă construire și remodelare în interiorul sistemului este rezultatul contactelor interlingvistice.

2.2.2. Vocabularul arhaic

Din punctul de vedere al stratificării temporale a lexicului, vocabularul neologic se opune celui arhaic. **Arhaismele** (gr. *arhe* „vechi” și *logos* „cuvânt”) sunt etichetate cuvintele care au încetat a mai fi frecvente în limbă, trecând în fondul pasiv al acesteia ca treptat să fie date uitării de generațiile care vin în loc (*advon, agărlâc, alesidă, aleș, amăgeu, anatom, anchiră, antep, apelpisie, astrolab* etc.). De regulă, dicționarele limbii curente sunt rezervate în raport cu includerea acestora în registrul de cuvinte, ele fiind fixate aproape în totalitate în dicționarele istorice și parțial în dicționarele de uz școlar.

În funcție de apartenența lor la un nivel sau altul al limbii, arhaismele sunt de mai multe feluri:

- **arhaisme lexicale** – unități de lexic înregistrate în tezaurul limbii, dar ieșite din uz datorită evoluției societății, schimbărilor în viața socială, dispariției unor realități, ceea ce conduce la dispariția unor referenți și astfel la eliminarea factorilor care determină întrebuințarea unor astfel de unități ale lexicului: *ienicer* „soldat din vechea infanterie otomană”, *caimacam* „loctiitor al unor demnitari (turci)”, *paharnic* „boier de divan responsabil cu băutura domnului, cu administrarea podgoriilor domnești și cu strângerea impozitelor pe vii”, *logofăt* „mare dregător, membru al sfatului domnesc”, *ișlic* „căciulă de blană scumpă sau de postav, de format mare, cilindrică sau cu fundul pătrat (din alt material), purtată de domni, de boieri și uneori de soțiile lor, iar mai târziu de negustori, de lăutari etc.” etc. (Th. Hristea califică istorismele ca fiind arhaismele lexicale);

- **arhaisme fonetice** - cuvinte cu forme vechi de pronunțare, ieșite din uzul actual: *pre* „pe”, *a îmbla* „a umbla”, *mez* „miez”, *a rumpe* „a rupe” etc;

- **arhaisme gramaticale** - forme morfologice vechi: *aripe* - *aripi*, *inime* - *inimi*, *palaturi* - *palate*, *documenturi* - *documente* etc. sau structuri sintactice învechite: „*Eu să fiu a ta stăpână, tu stăpân vieții mele; Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet*” [27, p. 178]. Arhaismele sintactice, folosite în stilul artistic, dispun de pronunțate valori expresive;

• **arhaisme semantice** – cuvinte care conservă semantisme vechi, pe lângă sensurile noi dobândite ulterior: *prost* „simplu”; *nemernic* „străin, pribeag”; *rost* „gură”; *moșie* „pământ strămoșesc, patrie” „- *Spancioc este încă tânăr. În inima lui este iubire de moșie*”(C. Negruzzi).

Pentru a stabili dacă un cuvânt este sau nu arhaic în contextul în care este folosit trebuie să-l raportăm la stadiul de evoluție a limbii în epoca în care a fost scrisă o operă literară. Arhaismele sunt utilizate pentru realizarea valorii stilistice, a culorii locale, pentru a evoca oameni, obiceiuri, evenimente istorice, pentru a fixa în timp acțiunea unei opere cu tematică istorică. Literatura română cu tematică istorică este ilustrată de scriitori care au valorificat cu măiestrie arhaismele: C. Negruzzi, Al. Odobescu, M. Eminescu, M. Sadoveanu etc.

Așadar, arhaisme sunt și cuvintele vechi care denumesc obiecte și fenomene existente în realitatea obiectivă, dar care se află la periferia vocabularului ca urmare a concurenței sinonimice: *slobozenie* a fost înlocuit cu *libertate*, *buche* cu *literă*, *a catadicsi* cu *a binevoi*, *pizmă* cu *invidie*, *ocârmuire* cu *guvernare*, *zapis* cu *document*, *cireșar* cu *mai*, *cuptor* cu *iulie*, *mișel* „sărman, sărac” cu *ticălos*, *a tăbări* „a așeza tabăra” cu *a năvăli*, *a ataca* etc.

Tot în categoria cuvintelor vechi ar trebui incluse **istorisme**, întrucât acestea, ca și arhaismele, nu mai sunt în uzul limbii contemporane, fiind date uitării odată cu dispariția realităților sociale pe care le desemnau și cu trecerea perioadei de timp în care erau folosite. Din categoria acestora fac parte unitățile lexicale din perioada veche și din cea a dominației turcești asupra Țărilor Române: *agă* „ofițer de ieniceri” și „prefect de poliție”, *domnitor* „conducător ereditar sau ales de boieri al Țărilor Române”, *logofăt* „demnitar superior al curții domnești”, *jitnicer* „boier responsabil de grânele domnești”, *dărăban* „infanterist”, *pușcaș* „artilierist”, *haraci* „bir plătit porții otomane”, *uric* „bun transmis prin moștenire”, *vodă* „conducător ereditar sau ales de boieri al Țărilor Române”, *divan* „(în Moldova și în Muntenia medievală) sfat domnesc”, *mazil* „slujbaș însărcinat cu strângerea birurilor”, *răzeș* „(în Moldova medievală) țăran liber care stăpâna în devălmășie o bucată de pământ din moșia satului, transmis prin moștenire”, *medelnicer* „boier la curte, care avea în grijă medelnița domnitorului”, *căminar* „slujitor care strângea camăta”, *anteriu* „haină lungă pe care o purtau în trecut boierii români”, *caftan* „manta orientală, albă, lungă și largă, împodobită cu fire de aur sau de mătase, pe care o purtau domnitorii și boierii români”, *giubea* „haină lungă și largă din postav (fin), adesea căptușită cu blană, purtată, în trecut, de boieri”, *ghiobec* „putină de brânză”, *vătaf* „(în Moldova și Muntenia medievală) persoană având misiunea de a dirija și supraveghea munca la o moșie boierească; vechil”, *peșcheș* „dar în bani sau în natură oferit de domnitor Porții Otomane” etc.

Pentru limba română din Basarabia au devenit istorisme acele unități lexicale care țineau de administrația de stat și economică sovietică: *soviet* „organ al puterii de stat centrale și locale din Uniunea Sovietică”, *colhoz* „formă sovietică de asociere prin desființarea silită a proprietății individuale în agricultură”, *sovhoz* „(în fosta U.R.S.S.) gospodărie agricolă de stat”, *comsomolist* „membru al organizației de tineret comunist”, *activist* „(ieșit din uz) membru al unei organizații de partid sau de masă, care se consacră (exclusiv) muncii în acea organizație” etc.

Este inadmisibil să fie confundate cu arhaismele sau cu istorismele unitățile lexicale împrumutate din unele limbi europene care denumesc realități specifice pentru antichitatea greacă, romană sau egipteană, care, în dicționar, sunt prezentate cu mențiunile „în Grecia antică” (a se vedea: **agora** s.f. „piață publică centrală în care aveau loc principalele activități publice, civile, religioase, economice”; **agoranom** s.m. „magistrat responsabil de controlul pieței, de controlul activității economice a cetății”; **aditon** s.n. „încăpere secretă a unui templu grecesc”), „în antichitatea romană” (a se vedea: **aerarium** s.n. „tezaur public”), „în mitol. Greacă” (a se vedea: **amazonomahie** s.f. „luptă a amazoanelor cu diverși eroi”) etc. [13, p. 127-128].

Se consideră că limba română este dinamică și deschisă schimbărilor, ceea ce implică o mobilitate mare a vocabularului. Astfel, multe cuvinte care făceau parte în trecut din vocabularul fundamental au devenit arhaisme și au ajuns în masa vocabularului. Și invers, neologisme precum *computer*, *weekend*, *supermarket*, *laptop* etc. sunt acum cunoscute și folosite de toți vorbitorii limbii române și ca urmare au intrat în vocabularul fundamental.

Dacă arhaismelor li s-a recunoscut rolul lor stilistic în textele artistice, neologismele au fost considerate multă vreme unități de lexic fără importanță stilistică. Neologismelor, așa cum arată G. T. Tohăneanu li s-a recunoscut darul de a coborî temperatura afectivă a exprimării, conferind acesteia un coeficient important de impersonalitate, de cerebralitate, de neutralitate stilistică. Neutralitatea stilistică este echivalentă cu o funcționare strict denotativă, precum și cu o frecvență a neologismelor preponderent în stilul științific, poate chiar cu o absență în stilul beletristic. G. I. Tohăneanu demonstrează însă că neutralitatea stilistică a neologismelor rezistă doar atâta vreme cât le privim pe plan strict orizontal și nu rezistă de îndată ce le privim diacronic, când ne întoarcem spre obârșiile lor. Când le privim diacronic, ieșim din cadrul unei singure limbi și constatăm că neologismele își declară identitatea de metafore, de imagini pierdute, dar recuperabile pe calea analizei lingvistice verticale (diacronice). Într-un mare număr de cazuri, neologismele apar drept un cimitir de imagini pe care vorbitorul are posibilitatea să le recupereze [274].

Neologismele pot avea valori stilistico-afective imprevizibile. Astfel, în poezia lui G. Topârceanu combinarea armonioasă a lexicului fundamental și a celui popular cu cel neologic conduce la apariția unor efecte imprevizibile. În această ordine de idei sunt concludente următoarele exemple din poezia lui G. Topârceanu:

„Iat-o!... *Sus în deal, la strungă, / Așternând pământului / Haina ei cu trenă lungă / De culoarea vântului, / S-a ivit pe culme Toamna, / Zâna melopeelor, / Spaima florilor și Doamna / Cucurbitaceelor...*; *Mai târziu, o coțofană / Fără ocupație / A adus o veste-n goană / Și-a făcut senzație; Și-auzind din depărtare / Vocea lui tiranică, / Toți ciulinii pe cărare / Fug cuprinși de panică...*; *Dar broscii din răstoacă / Îl insultă-n pauze / Și din papură-l provoacă / Cu prelungi aplauze; Un țânțar, nervos și foarte / Slab de constituție, / În zadar vrea să ia parte / Și el la discuție; Când deodată un erete, / Polițai din naștere, / Peste baltă și boschete / Vine-n recunoaștere / Cu poruncă de la centru / Contra vinovatului, / Ca să-l aresteze pentru / Siguranța statului...*; *De emoție, în surdină, / Sub un snop de bozie, / O păstaie de sulcină / A făcut explozie*” [58].

2.3. Stratificarea teritorială (spațială) a lexicului

Pe axa teritorială sau din punctul de vedere al stratificării teritoriale sau spațiale, lexicul limbii române literare se opune lexicului regional sau regionalismelor (provincialismelor).

2.3.1. Vocabularul regional

Vocabularul regional este forma cea mai cunoscută a diferențierii teritoriale a sistemului lexical în raport cu lexicul literar al limbii române. Lexicul regional, din punctul de vedere al extinderii spațiale, se opune celui literar care este cunoscut și utilizat pe tot spațiul locuit de români. Regionalismele (provincialismele) sunt fapte de limbă (fonetice, morfologice, sintactice sau lexicale) specifice graiului dintr-o anumită zonă geografică a țării sau a teritoriului locuit de români [15, p. 179-180]. De exemplu: *pepene* –1. (de obicei determinat prin „galben”) plantă originară din Asia tropicală, cu tulpina acoperită cu peri aspri, cu fructul mare, comestibil, sferic sau oval, cu coaja galbenă sau verzuie, cu miezul alb, verde sau galben, dulce, parfumat și succulent (*Cucumis melo*); 2. (de obicei determinat prin „verde”) plantă originară din sudul Africii, cu frunzele adânc crestate, cu fructul mare, sferic sau oval, având coaja verde și miezul roșu sau galben, dulce și foarte zemos; 3. dovleac; 4. castravete; depistăm variantele regionale: *boșar* (Dobr., Brăila), *zămos/ zemos, harbuz, pepene (castravete), tidvă* (Mold.), *zamus/ zămas/ zamus, tărtăcuță, troacă* (Btș.), *tivdă* (Mold., Btș.), *caune* (Dobr.), *lubeniță* (Trans., Olt.), *bolbotină, tâlv, tigră* (Olt.), *bacâr, lubeni, tivgă, godină* (Munt.), *lubă, curcubete* (Trans.),

curcubetă, ludaie (Trans., Banat), *dulete* (Banat), *bostan* (Mold., Trans.); precum și alte variante teritoriale: *șiarchn, cantaloș, cantalup, gălboi, himunic/ himanic, ieură, popone, vleg, die, trăgulă, dulete, tătarcă, tătănică, tiugă, bolovan, dovlete, bărbânță, bubă, buroavă, cabac, ivără, zbacă, cealma, picitoc* [DLR, IV] etc.

În continuare propunem o serie de unități lexicale regionale specifice pentru graiul unor anumite zone geografice locuite de români, selectate din lucrările mai multor scriitori și din sursele dialectologice (ALRR, ALM, [159] etc.). Pentru Banat sunt proprii următoarele unități de vocabular: *ghije* „pănușă de porumb”; *cuină* „bucătărie”; *oiagă* „sticlă, garafă”; *piglais* „fier de călcat”; *pecmez* „magiun, dulceață, marmeladă”; *crumpănă* „cartof”; *păsulă* „fasole”; *străjac* „saltea (de paie)”; *paradaisă* „pătlăgea, pătlăgică, roșie, tomată”; *piparcă* „ardei (iute)”; *șăgârt* „ucenic”; *baibarac* „haină scurtă până la brâu, purtată odinioară la țară”; *ai* „usturoi”; *șpais* „cămară”; *imală* „pământ mocirlos, noroi”; *zloată* „ploaie amestecată cu zăpadă; lapoviță”, *iorgovan* „liliac”; *bold* „ac cu măciulie, ac cu gămălie”; *cătană* „soldat, ostaș”; *măσαι* „față de masă”; *harșău* „hârleț”; *credeņ* „bufet”; *avlie* „curte”; *cârșie* „colț de stâncă”; *uică* „unchi; nene, bade” etc.

În Ardeal sunt frecvente unitățile regionale: *a aldui* „(în formule de salut) a binecuvânta”; *bai* „necaz, încurcătură, bucluc”; *băgău* „tutun rămas în pipă, scrum (pus uneori pe măsca pentru senzația de fumat)”; *birău* „primar rural”; *boroștean* „liliac”; *boșcă* „pivniță mică”; *budă* „prăvălioară de lemn; magherniță, colibă”; *ceapsă* „mică bonetă sau scufiță de pânză aibă, bogat împodobită cu ornamente colorate, țesute sau cusute”; *chischinéu* „batistă, năframă”; *cinaș* „drăguț, frumușel, îngrijit”; *cipcă* „dantelă”; *ciurdă* „cireadă”; *cloțan* „șobolan”; *cohe (côve)* „bucătărie”; *coleașă* „mămăligă (moale)”; *colopáci* „ciocan”; *copârșeu* „sicriu”; *corház* „spital”; *cucuruz* „porumb”; *fedéu* „capac de lut ars (ce se pune pe oale)”; *fiteu* „sobă”; *foităș* „bucată de hârtie (sau de zdreanță) cu care se astupau țevile puștilor vechi; încărcătura unei astfel de puști”; *ghiufă* „chibrit”; *glajă* „sticlă”; *goz* „gunoi, murdărie”; *hibă* „defect, cusur”; *labos* „vas de bucătărie; tigaie”; *loptă* „minge, balon”; *mălin* „liliac”; *năglág* „pământ galben”; *nătrăfôs* „(despre oameni) care se mișcă greu; greoi; nesigur la mers”; *pogan* „(despre ființe) mare, voinic, vânjos”; *potoc* „pârâu”; *rișcăș(ă)* „1. orez. 2. fiertură de orez; pilaf. 3. mălai, păsat”; *scoacă* „lapte acru; brânză proaspătă făcută din lapte acru”; *șaică* „ambarcație fluvială mică, cu pânze, cu fundul plat, servind la transportul mărfurilor și al persoanelor”, *bolund* „nebun”, *farba* „vopsea” etc.

Din zona Maramureșului notăm unitățile regionale: *acaț* „salcâm”; *boșcă* „pivniță mică, butoiaș”; *botă* „bătă”; *ciurgău* „izvor care curge pe un scoc”; *clisă* „pământ argilos îmbibat cu

apă, cu care formează o pastă cleioasă; argilă, pâine nedospită sau necoaptă bine; aliment cleios, fără gust; bucată de) slănină”; *colniță* „adăpost pentru oi sau pentru vite, construit din nuiiele și acoperit cu paie; șură, șopron”; *hoâncă* „vale, trecătoare”; *huci* „pădure mică, tânără și deasă; tufiș, crâng, hucaș”; *a îmburda* „a răsturna, a întoarce, a da peste cap, a răvăși, a răscoli”; *marhă* „vită, vacă”; *măgan* „de la sine, din proprie voință”; *pancovă* „gogoasă sau minciunea (de mâncat)”; *picioică* „cartof”; *roștei* „dispozitiv în forma unui cadru în care sunt fixate vergele de lemn sau de oțel și care se folosește ca închizătoare la uși și la ferestre”; *șohan* „niciodată, nicicând”; *șpor* „pinten, sobă”; *ștergură* „ștergar”; *ștrimf* „ciorap”; *temeteu* „cimitir”; *tolcer* „pâlnie”; *vraniță* „poartă țărănească de scânduri sau de nuiiele”; *a țâpuri* „a scoate un strigăt ascuțit, puternic și prelung de bucurie, de îndemn, de chemare în timpul cântecului” etc.

Din zona Munteniei am selectat următoarele elemente regionale: *ginere* „mire”; *dadă* „termen de respect folosit de oamenii de la țară pentru a se adresa unei femei mai în vârstă sau unei surori mai mari; leliță, daică”; *leliță* „apelativ pentru femei tinere”; *tușă* „apelativ pentru femei vârstnice”; *tataie* „apelativ pentru bunic”; *mamaie* „apelativ pentru bunică”; *oară* „orătanie”; *proboádă* și *pobroádă* „broboádă”; *târnă* „coș de nuiiele, mai larg la gură decât la fund (prevăzut cu două toarte); coșarcă, târnog”; *ștîrcă* „băț cu ramificații la un capăt folosit la strobirea strugurilor; mustuitor”; *postavă* „albie (care servește la frământatul aluatului, la spălatul rufelor etc.)”; *căpistere* „albie, covată mică în care se frământă pâinea”; *cauc* „căuș”; *taier* „taler, farfurie întinsă, blid”; *a piua* „a pisa”; *mestecău* „făcăleț”; *mejdină* „hat, răzor, hotar (între două ogoare, proprietăți); mejdă”; *azmă* „turtă coaptă nedospită”; *spelb* „(despre oameni sau despre fața lor) palid; galben”; *împopistrát* „(despre struguri) cu boabe coapte printre cele crude” etc.

Pentru Oltenia sunt proprii unitățile regionale ce urmează: *muică* „mamă, maică”; *blană* „scândură groasă”; *târnă* „botniță care se pune la vite pentru a le împiedica să pască”; *zăton* „lac lung și îngust pe țărmul mării, despărțit de mare numai printr-o limbă îngustă de pământ”; *lubeniță* „pepene verde”; *bătătură* „teren bătătorit (în fața casei); p. ext. (pop.) ogradă, curte (la casele țărănești)”; *betelie* „cingătoarea izmenelor, pantalonilor sau fustei”; *a bodicăi* „a scotoci, a cotrobăi, a cerceta”; *brabete* „vrăbioi”; *bișag* „belșug”; *a cebălui* „a ameți, a zăpăci”; *cici* „tăiți”; *ciocău* „cadavru, stârv”; *citov* „(despre animale și oameni) întreg, sănătos (la minte), nevătămat, zdravăn, teafăr”; *cloță* „cloșcă”; *cotăriță* „coș, paner, cotarcă”; *cotói* „picior de pasăre friptă”; *ghijură* „știulete pipernicit”; *goangă* „insectă (mică), gânșanie”; *hală* „vijelie”; *a holomoci* „a încurca, a gomoloși, a gomolozii”; *hududoii* „vale strâmtă și adâncă”; *im* „noroi, murdărie”; *a îndovigá* „a îndoi, a încovoia”; *ungheș* „ungher”; *a urdina* „a merge des la cineva sau undeva; a face același drum de repetate ori”, *conci* „coc” etc.

În Bucovina sunt frecvente regionalismele: *cobát* „pardesiu (cumpărat)”; *galiță* „pasăre de curte; orătanie”; *țipeică* „pantof, gheată”; *bănat* „supărare, necaz, ciudă”; *chișcă* „un fel de caltaboș făcut din stomacul sau din intestinele porcului, umplute cu carne tocată și cu păsat”; *coreț* „unitate de măsură pentru capacitate, echivalentă cu aproape un hectolitr și un sfert, întrebuițată mai ales pentru cereale”; *covaliu* „fierar, faur, covaci, covar”; *dărușag* „dar; dăruire”; *a flecui* „a se muia, a se fleșcăi, a se sfârâma; a se moleși”; *a frăsui* „a umbla sau a se agita fără rost”; *hălăoi* „greoi, leneș; stângaci”; *holcă* „zgomot, gălăgie”; *a îngurlui* „a intra în relații de dragoste cu cineva; a se giugiuli”; *jirebie* „bucată, fâșie îngustă de pământ”; *năboi* „puhoi, torent provocat de umflarea apelor (în timpul primăverii)”; *nevezie* „invidie, pizmă”; *obidnic* „slab, invalid”; *ohótă* „1. curaj. 2. plăcere, poftă”; *pampúșcă* „gogoasă (de mâncat)”; *parină* „arătură de toamnă; arătură repetată înainte de semănat”; *rateș* „han așezat la o șosea principală”; *a runculi* „a deșteleni, a ogori”; *a rujdi* „a juli pielea”; *sămuitor* „șef al unei echipe forestiere, care ia în primire ceea ce are de lucrat echipa sa”; *scăldăciune* „scăldătoare”; *șcapă* „vită slabă”; *scheamăt* „grup de sunete caracteristice, prin care câinele anunță apropierea unui animal sălbatic”; *a scopci* „a fugi, a goni, a galopa”; *tarășneágă* „pântece; persoană cu burta mare”; *a vetri* „(despre animale) a adulmea”; *a zăgrăi* „a vorbi mult, a trâncăni, a pâlăvrăgi”; *a zăpăi* „(despre câini) a lătra, a hămăi” etc.

Pentru Dobrogea sunt specifice regionalismele ce urmează: *ciutan* „puști, copil”; *caun* „pepene galben”; *ciușcă* „ardei iute” etc.

În cele ce urmează enumerăm unele regionalisme specifice pentru Moldova: *anțărt* „acum doi ani”; *bârzói* „zbârlit, vâlvoi, ridicat în sus (părul, coada)”; *bortă* „gaură; scorbură; groapă; vizuină”; *a chimări* „a ațipi, a adormi pentru scurt timp”; *povidlă* „magiun”; *chișleag* „lapte de vacă smântânit pus la prins (până se acrește); lapte prins, lapte acru”; *ciubotă* „cizmă; gheată”; *colțun* „ciorap”; *doseálă* „căptușeală”; *coșarcă* „coș”; *drușcă* „fată care însoțește mireasa la cununie și care are anumite atribuții la ceremonia nunții”; *gavanos* „borcan (pentru dulceață); vas de lut smălțuit; oală (pentru vin)”; *guzgán* „șobolan, chițcan”; *hudiță* „uliță, ulicioară”; *a hurdúca* „1. a se mișca încoace și încolo cu putere, a (se) clătina, a (se) scutura, a (se) zgâlțâi, a (se) zdruncina. 2. a face zgomot mare; a hurui”; *huște* „tărățe care rămân în fundul putinei cu borș după acrirea acestuia; drojdie de borș”; *a măscări* „a murdări”; *melesteu* „făcăleț (pentru mămăligă)”; *moare* „apă cu sare sau cu oțet (folosită la conservarea legumelor); lichid acru în care se țin ori s-au ținut murături”; *pelincă* „scutec”; *perj* „prun”; *pearjă* „fruct al perjului; prună”; *pârjoală* „chiftea mare, dată prin pesmet și prăjită în grăsime”; *pepene* „castravete”; *prăsad* „păr”; *prăsadă* „fruct al prăsadului; pară”; *răsărită* „floarea-soarelui”; *săsâiac* „hambar construit din scânduri sau din nuiele împletite și folosit pentru păstrarea cerealelor”; *a stupi* „a

scuipa”; *tehui* „zăpăcit, năuc, buimăcit”; *a se tologi* „(despre oameni și animale) a se tolăni (pe iarbă)”; *a tumăni* „a zăpăci, a ameți, a amăgi”; *ușérnic* „persoană care umblă cerșind sau milogindu-se din casă-n casă”; *zarzăr* „corcoduș”; *a zăpsi* „a prinde (pe cineva) asupra unui fapt săvârșit în ascuns; a surprinde” etc.

Opoziția termen regional-termen literar este una dintre principalele și are caracter definitiv, în sensul că cei dintâi nu sunt supuși actelor voite ale vorbirii și cultivării. Termenii regionali pot trece în vocabularul uzual, în cel literar prin operele literare. Vocabularul regional formează registrul stilistic ce conferă identitate geografic-lingvistică universului ficțional. Utilizarea regionalismelor în operele artistice urmărește nu numai scoaterea în evidență a regiunii sau a zonei în care are loc acțiunea, dar și familiarizarea cititorilor cu unitățile lexicale vorbite în alte zone populate de români. În această ordine de idei sunt edificatoare exemplele ce urmează: „*Apoi începe a se aburca* (ALRR.Bas.IV, p. 430/160) *pe cireș în sus, zicând: Stai, măi porcane, că te căptușește ea, Mărioara, acuș!*(I. Creangă); *Și după ce a dat la pământ brazii cei vechi, care împresurau pe atuncea stânca blestemată, s-a aburcat* *voinicește până deasupra* (A. Russo); *S-o luăm prin grădina publică; sărim gardul și tăiem drumul de-a dreptul; ce s-o mai înconjurăm! -Mă aburci?* *Întrebă sfios țăranul. Și femeia îi răspunse:- Te-oi aburca, stărchitură!* (Em. Gârleanu); *Stăpâne, care-n ceriu aburci pe tron de raze,/ Pe scaun de argint,/ Mai dă-mi atâta viață să văz că în extaze Balaurul perind...!* (M. Cărtărescu); *Sisoie stătu oarecum la îndoială. Îi cuprinse la urmă grumazul cu brațele și i se aburcă în spate, unde rămase nemișcat cu genunchii sprijiniți de șoldurile ei pietroase* (G. Topârceanu); *Arabii se mulțumesc a cultiva numai puțin păpușoi* (ALM I₁, 154), *ovăs și bob, după metoda cel mai primitiv* (V. Alecsandri); *Păpușoi* *plouau sunând în grămadă* (M. Sadoveanu); *Sâsâiac* (ALM I₂, 414) *pentru păpușoi, hambare pentru grâu și câte alte lucruri de gospodărie, făcute de mâna lui Chirică, cât ai bate din palme* (I. Creangă); *M-am hotărât să arunc stârvul. Dar unde? Pe drum? În păpușoi?* *Oriunde l-aș fi aruncat, îl putea găsi un țăran* (G. Ibrăileanu); *De câte ori cântă ea, atâția florini are să fie corețul* (ALM I₁, 40) *de păpușoi* (S. Fl. Marian); *Aveam la dispoziția noastră o baniță de făină de păpușoi, un căuș de fasole și o traistă de nuci* (Al. Vlahuță); *Apoi începu să se roage: Dacă Pintilie n-are de unde, tătuca dă cei patru saci înapoi, că tătuca are în hambar și păpușoi, și orz, și grâu; zău că-i dă tătuca, numai să-și scape băietul!* (Em. Gârleanu); *Pe Fața locul este nisipos, grâul crește cât palma și păpușoiul cât cotul; pe Râpoasa nici murele nu se fac, iar în vale apa mănâncă rodul* (I. Slavici); *Oare n-ar fi bine să sămănăm păpușoi pe lângă gard și împrejurul straturilor?* (I. Slavici); *Din păpușoi un iepur sare-n cale:/ Seninul zilei oare nu-l încântă?/ Un foșnet lin de frunze-l înspăimântă/ Și fuge-parcă cerul se prăvale!...* (Șt. O. Iosif); *Numai cu coada ochiului se uită și văzu poarta mare, cu stâlpii înfloriți acoperită cu cotețul de*

porumbei, apoi coșarul semeț ca o casă de om bogat, plin ochi cu păpușoi, apoi în ogradă o întreagă cireadă de vite, dintre care unele lingeau la un bulgăre zdravăn de sare... (L. Rebreanu); Părul ei bălan se zbătea ca peștele lângă corpul întins între mușuroaiele firelor de păpușoi. O adiere blândă, lină se furișă printre foile jumătate verzi, jumătate galbene ale porumbului (L. Rebreanu); În sfârșit, dădeau dijmă din toate, plăteau adetiul casei și erau îndatorați să prășească păpușoiul de pe locurile mănăstirii, să care lemne, dar și să ia cât le trebuie (G. Călinescu); Foamea da ghes. Și nici un rost de mâncare sau măcar cu o haraba să-l ducă până-n satul vecin la popa Macarie, care prinde la iuțea un pui și-l frige, presărat cu făină de păpușoi, cât ai clipi” (V. Voiculescu) etc.

De altfel, examinând aria de utilizare a substantivului *păpușoi* (nu numai în opera scriitorilor moldoveni, ci și a celor munteni și ardeleni), putem conchide că substantivul respectiv nu este un regionalism, așa cum este etichetat de dicționare, ci mai curând un element popular. Așadar, din acest punct de vedere, regionalismele se suprapun mai degrabă cuvintelor populare, căci intră în relații opozitive cu vocabularul literar. Totuși, suprapunerea regional-popular nu este totală. „Regional” și „popular” reprezintă categorii distincte: primul termen se definește pe baza criteriului „geografic” (regional se opune în general), iar al doilea termen se definește pe baza criteriului „sociocultural” („popular” se opune lui „literar”); populare sunt cuvintele din registrul neîngrijit, folosite pe întreg teritoriul în care se vorbește românește, în timp ce regionalismele circulă numai într-o anumită zonă geografică. De exemplu, forma literară a pronumelui demonstrativ de apropiere *acesta* are mai multe variante regionale: *ahăsta* (în Banat), *aista* (în Moldova), *ăsta* (formă populară muntenească, general valabilă în limbajul colocvial din orice teritoriu al comunității vorbitorilor de limbă română). Substantivele *curechi* „varză” (ALM I₂ 368/1,2,4), *harbuz* „pepene verde” (ALM II₂ 937, 938, 939, 1025), *păpușoi* „porumb” (ALM I₁ 154), *colb* „praf” (ALM I₂ 274) etc. calificate în mod tradițional ca fiind regionalisme utilizate de vorbitorii din zona Moldovei, în realitate fac parte din lexicul popular.

În funcție de nivelul limbii la care se manifestă, regionalismele se clasifică astfel:

a) **regionalisme fonetice** (forme cu circulație restrânsă a unor cuvinte de uz general, cu pronunție folosită în anumite zone): *dește* „degete”, *gios* „jos”, *frace* „frate”, *hier* „fier”, *hire* „fire”, *chiatră* „piatră”, *ghine* „bine”, *cochil* „copil”, *câne* „câine” etc.

b) **regionalisme gramaticale** (forme gramaticale specifice anumitor arii geografice): *oi merge, a face (va face)* - în Moldova; *cură, lucră, mâncă (curge, lucrează, mănâncă)* - în Transilvania; *asta, aia, ăștia, să râză (aceasta, aceea, aceștia, să râdă)* - în Muntenia; *o zâs (a zis)* - în Crișana; *vreaș cânta (aș cânta)* - în Banat etc.

c) **regionalisme lexicale** (cuvinte total diferite de corespondentele lor din limba literară:): *omăt* „zăpadă” – în Moldova; *copârșeu* „sicriu” , *clop* „pălărie” - în Ardeal; *nițel* „puțin”, *pâclă* „ceață”, *lele* „mătușă”, *ciozvârtă* „bucată” - în Muntenia; *tenchi* „porumb” - în Crișana etc.

d) **regionalisme semantice** (sensuri diferite ale aceluiași cuvânt, repartizate pe arii dialectale; de exemplu, substantivul *ginere* are, în aria nordică, sensul „ginere”, iar în sud are și sensul „mire”) etc.

Dat fiind că cele mai multe regionalisme sunt cunoscute aproape tuturor vorbitorilor de română, putem ajunge la concluzia că în limba română comună se manifestă două procese diametral opuse de evoluție. Pe de o parte, constatăm prezența unei relații de continuitate teritorială dintre diferite graiuri, iar, pe de altă parte, atestăm o discontinuitate dintre diferite graiuri. În același timp, urmărind funcționarea limbii pe axa teritorială, ajungem la concluzia că această continuitate se bazează pe prezența elementelor comune, care asigură unitatea limbii, iar discontinuitatea marchează prezența diferențelor locale. Delimitarea strictă dintre lexicul comun și cel regional se poate face în baza cercetărilor dialectale asupra limbii [15, p. 179-180].

Așadar, într-un sat din Dâmbovița când te întorci din grădină spui: *Am luat cartofi, varză, porumb, roșii și ardei*, în Moldova zici: *Am adus cartoafe, eventual bulughene sau barabule, curechi, păp(u)șoi, pătlăgele și chiperi*; în Maramureș vei spune: *Am luat picioici, curechi, mălai, roșii și ardei*; iar în graiurile din Ardeal, pentru aceleași produse, vei spune: *Am cules pere de pământ sau picioici, curechi, tenchi sau mălai ori cucuruz, pomidore și ardei*; ca, în fine, în Oltenia, vom auzi că *se mănâncă platagene* în loc de *roșii*, *ciușcă* în loc de *ardei iute*.

Din punct de vedere stilistic, regionalismul are, ca și arhaismul, o funcție de evocare ori de caracterizare a vorbirii personajelor în mod întâmplător sau intenționat. Dacă examinăm operele scriitorilor din trecut, constatăm că folosirea regionalismelor vizează, de cele mai multe ori, efecte estetice. Regionalismele care apar în vorbirea personajelor îndeplinesc funcții complexe în contextul operei: creează culoarea locală, prin acumularea particularităților regionale, care oferă autenticitate și vigoare exprimării și contribuie la caracterizarea personajelor. Valorificarea regionalismelor, ca „elemente de sugestie”, prezintă o etapă superioară a maiestriei artistice, întrucât presupune intervenția creatoare a autorului, prin selectarea particularităților regionale tipice, dozate cu discernământ și încadrate în contexte artistice relevante. În această ordine de idei prezentăm în continuare următoarele exemple: „*Nică, băiet mai mare și mai înaintat în învățătură până la genunchiul broaștei, era sfădit cu mine din pricina Smărăndiței popei, căreia, cu toată părerea mea de rău, i-am tras într-o zi o bleandă, pentru că nu-mi da pace să prind muște* (I. Creangă); *Măi femeie...multă minte-ți mai trebuie,*

zicea tata văzând-o așa de ahotnică pentru mine (I. Creangă); Prin foi lumina zboară ca viespi de chihlimbar./ O ghionoaie toacă într-un agud și, rar,/ Ca un ecou al toamnei răspunde tocălia...” (I. Pillat) etc.

Vorbind despre valoarea stilistică este necesar să avem în vedere că regionalismele care apar în limbajul autorului (în planul narațiunii) exprimă participarea afectivă a acestuia la desfășurarea faptelor narate. În acest caz, funcția evocatoare a regionalismului, semnificativă la autori precum I. Creangă și M. Sadoveanu, constituie o trăsătură specifică artei scriitorilor, contribuind la realizarea unității lingvistice și stilistice a operei lor [15, p. 184].

Este important să reținem că unele regionalisme sunt acceptate de limba literară. Astfel, în expresia *a se face mort în păpușoi*, substantivul *păpușoi* nu poate fi substituit prin echivalentul său literar *porumb*, întrucât forma literară a expresiei are în componența ei substantivul *păpușoi*, care s-a impus ca normă literară în componența expresiei respective, dar nu substantivul *porumb*.

În concluzie, referitor la stratificarea stilistică a lexicului românesc putem afirma că pe teritoriul lingvistic românesc nu există o diversificare atât de profundă între graiurile populare, încât să dea naștere unui fel de bilingvism, adică la situații în care vorbitorii unui grai să vorbească acasă graiul local, iar atunci când depășesc zona acestui grai să fie nevoiți a folosi limba comună a întregului popor ca pe o altă limbă, nici în ceea ce privește fonetismul, nici în ceea ce privește lexicul, fără a mai vorbi și de sistemul gramatical. Limba română, cu toate micile ei diferențieri regionale, se caracterizează printr-o unitate inimaginabilă în raport cu celelate limbi romanice și nu numai. Dacă este vorba de o comunitate regională în care oamenii spun: *plapumă, varză, pepene verde, cartof, pițtie, tăiței* etc. și de o altă comunitate vecină sau îndepărtată în care oamenii spun: *iorgan/ oghial* (ALM I₂, 386), *curechi* (ALM I₂, 368), *harbuz/ lubeniță* (ALM II₂, 937, 938, 939, 1025), *barabulă/ piciocă/ crump* (ALRR.Bas.III, 393), *răcitură, tocmași* (ALRR.Bas. IV, 470) etc. [13, p. 129], vom constata că înțelegerea și comunicarea verbală dintre vorbitori se realizează fără niciun obstacol în pofida acestor deosebiri insignifiante de vocabular și pronunție. De altfel, cea mai concludentă operă literară în acest sens este balada *Miorița*, în care cei trei ciobănei - moldoveanul, ungureanul și vrânceanul - s-au înțeles între ei, chiar dacă finalul virtual ar fi putut fi tragic.

2.4. Stratificarea socială a lexicului

În cazul diferențierii sociale a lexicului este vorba de acele unități lexicale care funcționează numai în vorbirea unor anumite clase, pături sau grupări sociale. De această dată

este vorba de cuvinte argotice, de jargon, de vocabularul meseriilor populare, de vulgarisme, de termeni tehnici și științifici.

2.4.1. Vocabularul argotic

Vorbind despre **vocabularul argotic** sau despre argotisme, avem în vedere cuvintele ce aparțin unui limbaj special, numit **argou** (< fr. *argot*). Sintagma *limbaj special* înseamnă felul de a vorbi specific unui grup care se separă, în special prin vocabular, de comunitatea în care trăiește. I. P. Tatomirescu definește argoul ca fiind „un mod de exprimare nonliterar, specific anumitor grupuri sociale „certate cu legea” și cu „codul manierelor elegante” – grupuri alcătuite din vagabonzi, delincvenți, dar și din elevi, studenți, militari etc., care și-au format un „vocabular special”, cuprinzând cuvinte „cu sensuri deturnate”, din limba comună, ori din sfera regionalismelor, neologismelor etc., după un „cod propriu-încriptat”, cu „înțelesuri” fără vreo legătură cu sfera lor propriu-zisă, încât să fie „de nebănuit” îndeosebi celor ce reprezintă autoritățile, ori celor ce au legături cu autoritățile” [197, p. 22].

În același context, R. Zafiu examinează această clasă de cuvinte în relație cu viața citadină [212, p. 14], iar D. Irimia consideră că limbajul argotic se dezvoltă în varianta citadină a limbajului [129, p. 85-87]. Pentru Al. Vasiliu, argoul reprezintă o creație inconștientă, dar cu caracter convențional, artificial [207, p. 3]. Conform precizărilor lui G. Volceanov, termenul „argou” trebuie înțeles în accepția sa cea mai cuprinzătoare similară celei deținute în engleză de cuvântul „slang” (definit în Oxford Advanced Learner’s Dictionary ca „un ansamblu de cuvinte și expresii cu caracter informal, utilizat cu precădere în limba vorbită de anumite grupuri sociale, profesionale, de vârstă etc.”) [211, p. 5]. V. Bahnaru definește argoul drept „un sociolect care reprezintă o variantă idiomatice delimitată după criterii sociale” [15, p. 184].

Limbajul popular stă la baza argoului, dar cuvintele argotice pot fi și împrumuturi din alte limbi. Adesea, argourile intră în limba comună, fiind folosite în mediul familiar sau amical, dobândind astfel expresivitate. De exemplu, substantivele *curcan*, *gabor*, *sticlete* au ajuns, prin mutație de sens, să aibă sens argotic, devenind sinonime cu substantivul *polițist*.

Argoul are două funcții principale: a) de a încifra conținutul unui mesaj și b) de a diferenția „grupul social respectiv” de majoritatea celorlalți vorbitori .

În continuare prezentăm câteva exemple de unități argotice selectate din *Dicționarul de argou al limbii române* de N. Croitoru Bobârnice: *bac* „examen de bacalaureat”, *bilă* „cap”, *bostan* „cap”, *bos-mare* „director”, *a ciordi/ a mangli/ a șuti* „a fura”, *a ciripi* „a denunța”, *ciripitor* „denunțator”, *curcan* „polițist”, *fasole* „dinți”, *fetiță* „mitralieră”, *gagiu* „individ, iubit”,

icre „bombe”, *limbă* „informator al poliției”, *mate* „matematică”, *mișto* „foarte bun/frumos”, *mititica* „pușcărie”, *sticlete* „polițist”, *universitate* „închisoare”, *bambină* „fată tânără contravenientă/ infractoare străină”, *baldără* „femeie grasă”, *biță* „polițist în circulație”, *bizon* „persoană naivă, credulă”, *burtan* „individ bogat”, *cajbec* „prost, neinițiat”, *ceaclă* „femeie bârfitoare”, *ciuciu* „nimic”, *holdană* „femeie senzuală”, *iesle* „bar”, *vampă/pupăză* „femeie de moravuri ușoare”, *a ușchi* „a pleca, a se face nevăzut”, *pisar* „jurist”, *piperaș* „heroină” etc.

Scriitorii de mare talent au știut, încă din cele mai vechi timpuri, să valorifice potențialul stilistic argotic. În acest sens se impune *Satyriconul* lui Petronius, *Sici, bei* de T. Arghezi, *Groapa* lui E. Barbu și *Argoticele* lui N. Stănescu etc. În proză, folosirea argoului conferă personajelor mai multă realitate. De exemplu, dacă personajele sunt din lumea periferiei, ar fi ridicol să vorbească precum un profesor universitar. În *Istoria literaturii române de la început până azi* din 1981, Al. Piru adaptează termeni de argou la limbajul istoriei și criticii literare, referindu-se la *Cântice țigănești* de M. R. Paraschivescu: îndrăgostiții sunt *biblică* și *bibiloii*, *gagică* și *gagiu*.

Argoul are două ipostaze principale: limbajul mediilor interlope – al hoților, al prostituatelor, al pușcăriașilor (destul de tehnic și mai bine individualizat, relativ stabil și grefat pe structurile limbii populare); limbajul tinerilor, al nonconformismului juvenil, mai apropiat de registrul colocvial, expresiv și schimbător, foarte dependent de mode. G. Volceanov în *Dicționar de argou al limbii române* prezintă aproximativ 25.000 de cuvinte-titlu și expresii, semantismul acestora a fost deliberat „deturnat”, „deviat” de argotizanți în scopuri criptice (în cazul argoului lumii interlope sau al toxicomanilor), în scopuri expresiv-peiorative sau eufemistice (în cazul jargonului publicistic și în cel erotic) ori pur și simplu cu intenții ludice (în jargonul adolescenților, al elevilor și al studenților).

O sursă importantă pentru constituirea unui fond lexical argotic o reprezintă împrumuturile din alte limbi, în special din limba țigănească: *a ciordi* „a fura lucruri mărunte”; *a hali* „a mânca”; *mardei* „gologani”; *a mardii* „a bate” etc. M. Baciuc Got în studiul său *Argoul românesc. Expresivitate și abatere de la normă* subliniază faptul că argoul românesc nu e format doar pe *fundament lingvistic țigănesc*, cum în mod eronat se crede de obicei, ci, dimpotrivă, „cuvintele de origine țigănească nu mai dețin *supremația* în cadrul argoului românesc” [94, p. 78], autoarea prezentând atât arhaisme („părăsite de limba literară” [202, p. 76]), cât și neologisme din diverse limbi, pentru a demonstra racordarea noastră la un *internaționalism argotic*. O seamă de cuvinte argotice fac parte din limbajul comun, cărora prin metaforă, li s-a dat un înțeles deosebit. De exemplu, substantivul *bombă* e folosit în argou cu două sensuri:

„senzație mare” și „știre importantă”, *ghișeu* „șliț”, *abajur* „fustă scurtă”, *amortizoare* „sâni” etc. Unele cuvinte din graiurile regionale devin unități argotice: *pârnaie* (reg.) „oală mare de pamânt folosită în gospodăria țărănească” și „închisoare, pușcărie”, *pârlitură* (reg.) „loc ars dintr-o pădure” și (arg.) „cartier fără obiective importante pentru furt”. Argourile diferă de la un grup la altul.

Totodată, deoarece lexicul este supus unor schimbări permanente și elementele de argou se modifică mereu, în acest scop împrumutându-se pe larg elemente din graiurile regionale, din alte idiomuri, inclusiv abrevieri, cuvinte cu sens modificat etc. I. Iordan scria că în argou nu se face nicio deosebire între cuvintele propriu-zis argotice și cele familiare sau populare, „o separare a lor nu-i posibilă și nici nu este principial recomandabilă, toate sunt producția afectului și fanteziei” [125, p. 311].

Argoul a devenit o modalitate de exprimare foarte răspândită, mai ales în rândul tinerilor, fenomenul fiind prezent în toate limbile. Argourile capătă trăsături individuale specifice atât grupului de vorbitori care le utilizează, precum și regiunii în care argoul respectiv se formează și se folosește. Limba română vorbită în Republica Moldova nu are practic un argou românesc, acesta fiind substituit, realmente, de argoul respectiv din limba rusă. După I. Condrea, ca unități argotice rusești frecvent utilizate de tinerii basarabeni putem menționa:

- verbe - *a se vrubi* „a înțelege, a-și da seama”, *a bașli* „a plăti”, *a gani* „a vorbi aiurea, neconvingător”, *a gruzi* „a certa, a speria pe cineva”, *a muti* „a pune ceva la cale”, *a se prikăli* „a lua peste picior pe cineva”, *a se calbasi* (și în traducere - *a se cârnăți*) „a se distra foarte bine”, *a kidăni* „a înșela pe cineva” etc.;
- substantive - *bazar* „vorbă, discuție”, *bomj* „boschetar”, *gudioj* „chef mare, bairam”, *krâșa* „protecție, pilă”, *pațan* „prieten, băiat”, *tacikă* „autoturism”, *tormoz* „om care înțelege greu”, *tusovka* „agapă, petrecere”, *șpora* „fițiucă pentru examen”, *ment* „polițist”, *musor* „polițist”, *muzon* „muzică”, *discaci* „discotecă”, *telik* „televizor”, *kaziol* „prost”, *hohmă* „glumă”, *bratan* „prieten”, *ciuvac* „băiat” etc.;
- adjective - *blatnoi* „modern”, *borzâi* „mândru, fudul”, *kliovâi* „interesant, bun”, *krutoi* „dur”, *super* „foarte bun”, *ciotki* „corect”, *șustrâi* „isteț”, *șustreac* „isteț, descurecăreț”, *levâi* „de proastă calitate”, *tuparâlâi* „foarte prost”, *prikolnâi* „interesant, hazliu” etc.;
- adverbe, expresii – *karoce* „mai în scurt, în fine”, *gluha* „rău de tot”, *na șaru* „pe gratis”, *a avea sdviguri* „a fi nebun”, *a face o padlă/ padleankă* „a face un lucru rău”, *a aprinde farele la pavarot* „a fi atent”, *a umbla nalevo* „a fi infidel(ă)”, *v nature* „serios, adevărat” etc. [52, p. 33-39].

Totuși, argoul basarabean se înscrie treptat în argoul general românesc (a vedea unitățile *bac*, *mate* etc. din limbajul liceenilor), ca urmare a contactelor tot mai frecvente a elevilor basarabeni cu elevii de peste Prut.

În limbajele neformale de peste Prut substantivele *cangur* înseamnă „moldovean care umblă prin țară în căutarea unui loc de muncă”, *absolvent* „infractor cu o singură condamnare la activ”, *capelmaistru* „șef al unei bande de hoți” etc.

Prin urmare, argoul de asemenea este un limbaj special, deși termenul argou este rezervat de multe ori pentru limbajul răufăcătorilor.

2.4.2. Termenii de jargon

Jargonul este, de asemenea, o varietate de limbaj specific anumitor categorii sociale, profesionale etc., care reflectă fie dorința celor ce-l vorbesc de a se distinge de masa mare a vorbitorilor, fie tendința de a folosi termeni specifici profesiunilor respective și care se caracterizează prin abundența cuvintelor și expresiilor pretențioase, de obicei împrumutate din alte limbi, sau a celor de îngustă specialitate. După R. Zafiu, „jargonul este un limbaj special, în terminologia lingvistică românească, este varianta familiară a unui limbaj de specialitate folosită din comoditate”.

În limba română contemporană acest termen este folosit cu două accepțiuni: a) limbaj folosit de vorbitori relativ instruiți, din mediul orășenesc și straturi sociale superioare, în care abundă neologismele și mai ales termenii străini insuficient asimilați și 2) limbaj folosit de diverse grupuri profesionale, greu de înțeles de cei din afara domeniilor respective.

Jargonul include cuvintele neologice insuficient integrate în sistemul fono-morfologic al limbii române și incomplet socializate, care circulă în paralel cu termenii uzuali. Spre deosebire de neologismele necesare care corespund unor realități noi (*supermarket*, *laptop*, *a faxa*, *a lista* etc.), termenii de jargon nu acoperă o necesitate lexicală; ei reflectă snobismul unor indivizi sau grupuri socioculturale, care cred că astfel își dovedesc „superioritatea”. Totodată, exemple de genul: *computer*, *job*, *weekend*, *business*, *living*, *star* etc. au intrat în vocabularul activ și nu mai sunt percepute ca jargoane.

În istoria societății românești, se succed subclase de lexic de jargon cu unități lexicale preluate din turcă, apoi din greacă, latină, franceză și mai nou din engleză. În secolul al XIX-lea, s-au folosit excesiv cuvinte franțuzești. Franțuzomania a fost ironizată de către autori ca V. Alecsandri în piesele din ciclul Chiriței, I. L. Caragiale în *O noapte furtunoasă*, *D-ale*

carnavalului etc., care au surprins folosirea deformată, neglijentă a „prețioaselor ridicole” din burghezia în ascensiune: *filfizon, bulivar, musiu, moncher, madam, furculision, mersi, bonjour* etc. Astfel jargonul a devenit obiectul satirei și o sursă a comicului verbal în operele acestor autori. În acest sens sunt concludente câteva replici rostite de Chirița, ilustrând, așa cum spunea G. Călinescu, „amestecul de anteree și fracuri din aceste vodeviluri, de moldovenească grecizantă și jargon franco-român, de tabieturi patriarhale și de inovații de lux occidental, dă un tablou inedit, încântător pentru ochiul de azi”: „Chirița: **Monsiu** șarlă... ian dites-moi, je vous prie: est-ce que vous ete.... mulțumit de Guliță?” (V. Alecsandri) sau altă replică: „**Bonjour, monsie...** Cum ai petrecut noaptea?” (V. Alecsandri). Zita, unul dintre personajele comediei *O noapte furtunoasă* folosește un jargon producând efecte prin pronunțarea stâlcită a unor cuvinte frantuzești: “Atunci, **alevoa, bonjoar, tato**” (I. L. Caragiale).

În prezent, termenii de jargon (sau barbarismele) provin mai ales din engleză: *ok, bye-bye, all right, speech, spider* etc., dar și din alte limbi: *bonsoir, arivederci, comme çî comme ça, bambina, pronto, mamzel* etc. În fine, normele limbii literare recomandă evitarea termenilor de jargon și de argou din exprimarea oamenilor cultivați.

2.4.3. Vocabularul meseriilor populare (profesionalismele)

Vocabularul meseriilor populare sau **profesionalismele** se individualizează prin faptul că includ cuvintele și expresiile folosite în meseriile populare, în artizanat. Considerăm că acestea nu trebuie confundate cu termenii tehnici și științifici, primii fiind de origine populară, iar cei tehnici și științifici sunt, de regulă, internaționalisme, împrumutate din alte limbi și sunt de natură savantă. Unitățile lexicale din domeniul profesiilor populare denumesc materiale, unelte, obiecte și operații specifice în domeniul respectiv. Limbajul profesional se caracterizează prin stabilitate lexicală.

În continuare enumerăm o serie de meserii populare, inclusiv de artizanat: *aurărie, argintărie, arămărie, armurărie, butnărie, blănărie, birjărie, broderie, cazangerie, caretășie, cojocărie, curelărie, cizmărie, ciubotărie, croitorie, cusătorie, cărăușie, ceaprazărie, cârnățărie, ceramică, cărămidărie, coafare, cioplire, ceasornicărie, croșetare, cuțitărie, dulgherie, droșcărie, dogărie, drănițit, dubălărie, fierărie, făurărie, franzelărie, frânghierie, feronerie, giuvaiergerie, gravură, hămurărie, ișlicărie, lăcătușărie, lemnărie, legătorie, meșteșugărie, mătăsărie, minerit, morărie, măcelărie, orfevrărie, olărie, opincărie, pantofărie, papucărie, pescărie, pietrărie, plăpumărie, potcovărie, pielărie, rotărie, rudărie, strungărie, spătărit, spoitorie, sumănărie, stolerie, șelărie, șepcărie, tinichigerie, tâmplărie, teslărie, tăbăcărie, țesătorie, tapițerie, tocilărie, vopsitorie, zlătărie* etc. [15, p. 190].

Profesionalismele se bucură și în prezent de circulație relativ mare, întrucât denumesc realități referitoare la arta populară, iar „arta populară este o artă primitivă. De aici rezultă farmecul ei, de aici și pericolul, din ce în ce mai amenințător, al cotropirii și nimicirii sale în fața presiunii vieții moderne” [44, p. 177-199].

2.4.4. Lexicul vulgar (licențios, indecent, injurios)

Lexicul vulgar (licențios, indecent, injurios) sau **vulgarismele** se referă la elementele de limbă (cuvinte, expresii) cu un conținut vulgar. Termenul *vulgarism* este preluat din fr. *vulgarisme*, format din adjectivul lat. *vulgaris* „vulgar”. Vocabularul licențios este specific unor grupări sociale mai puțin cultivate. Mulți confundă argourile cu vulgarismele. În realitate, cuvintele indecente capătă marca specifică a elementelor argotice numai în situația în care au suferit evoluții semantice speciale, care le conferă alte sensuri decât cele denotative. Adesea lexicografii nu fac o delimitare clară între termenii argotici, colocviali, populari și vulgari; aceștia din urmă fiind percepuți mai lesne de specialiști, din care cauză ei presupun o anume conștientizare a diversității lingvistice și o familiarizare cu toate variantele stilistice enumerate. Lexicul injurios conține cuvinte care denumesc funcții fiziologice, părți ale corpului omenesc etc., fiind reprezentat de acte de limbaj specifice ca imprecăția, insulta. Limbajul injurios are un potențial violent, care variază în funcție de situație: de la înjurătura adresată, cu intenție de agresare (*du-te în...*), la cea neadresată, simplă formă de descărcare nervoasă (*fir-ar să fie de scaun!*).

Dicționarele explicative de proporții „care se adresează în general unui public vast nu pot, din motive ușor de înțeles, să nu includă termeni pe care societatea bună continuă, mai puțin în teorie, să le respingă” [13, p. 133]. Autorii altor dicționare se pronunță categoric împotriva includerii cuvintelor licențioase în inventarul lor de cuvinte, specificând că dicționarul nu include „multe cuvinte vulgare din limbajul necultivat” [264, p. 7]. Blamabil sau laudabil, limbajul licențios este o realitate a limbii noastre, inclusiv a operelor scrise (*Povestea Poveștilor*, *Povestea lui Ionică cel prost* de I. Creangă; *Ia te dă...*, *Cum mă trece...*, *Se miră...*, *Vin la neica...* de M. Eminescu etc.); acesta definește diverse laturi ale societății, umblă liber și nestingherit în limbajul colocvial. (...) Dată fiind lipsa unui limbaj erotic matur în proza noastră, constatăm prezența unui val de vulgaritate și de obscenitate de prost gust prezent la toate nivelurile sociale [15, p. 191].

De exemplu, în DEXI am atestat verbe, substantive, adjective și expresii licențioase care se referă la organele sexuale, la relațiile sexuale etc. Cuvintele de acest fel nu pot fi recomandate a fi incluse în dicționarele pentru uz școlar.

Chiar dacă cuvintele vulgare ar putea fi catalogate la anti-artă, totuși ar fi necesar să avem în vedere că există și o astfel de cultură, iar cultura nu este, în opinia lui A. Malraux, decât suma tuturor formelor de artă, de iubire și de gândire, care, pe parcursul secolelor, l-au ajutat pe om să fie tot mai puțin înrobite.

2.4.5. Termenii tehnici și științifici

Termenii tehnici și științifici se referă la limbajul tehnic, care cuprinde cuvinte și expresii specifice unui anumit domeniu al tehnicii sau al științei. De exemplu: *bielă, bară de direcție, electromotor, șasiu, carburator* etc. Totodată, se știe că limbajul științific cuprinde cuvinte și expresii folosite în diferite domenii ale științei: *bisturiu, catgut, adjectiv, fotosinteză, electron, polinom, ipotenuză, divizibilitate* etc. Așadar, terminologia tehnică și științifică formează un limbaj special, specific pentru un cerc mai mare sau mai restrâns de persoane competente într-un domeniu sau altul.

Termenii dispun de unele caracteristici obligatorii, în raport cu unitățile lexicale obișnuite: nu au valori conotative, au circulație internațională, de obicei, nu dispun de sinonime. Numărul acestor termeni este în creștere permanentă datorită dezvoltării societății, a științei și tehnicii. Terminologiile de specialitate sunt astăzi atât de evaluate pentru fiecare domeniu, încât lexicologia și lexicografia au dezvoltat o altă știință conexă numită terminologie, iar practica elaborării dicționarilor terminologice este numită terminografie. În acest subdomeniu lingvistic, orice termen de specialitate se numește termen tehnic (indiferent că el aparține medicinei, arhitecturii, electronicii etc.), iar totalitatea termenilor care desemnează obiecte, procese, fenomene, calități etc. se numește nomenclatură. Terminologia specială face parte din „fondul savant, numit astfel pentru că s-a format din cuvintele împrumutate, în marea lor majoritate, pe cale livrescă, odată cu obiectele și noțiunile denumite” [84, p. 126]. O parte considerabilă din unitățile terminologice depășește limitele stricte ale domeniului respectiv (*astronautică, biochimie, fizică, informatică, medicină, mecanică, lingvistică* etc.) și este acceptată de vorbitorii instruiți din cele mai variate domenii, pătrunzând chiar și în fondul lexical fundamental al limbii. Trecerea unor termeni din vocabularele de specialitate în uzul comun sau în alte limbaje cu sferă restrânsă ține de mecanismele naturale ale evoluției societății și a limbii. Dicționarele de limbă ar trebui să fie adaptate la noile necesități ale celor care utilizează româna pentru a citi texte diverse și pentru a putea recurge la toate sursele de informare. Credem că la includerea în dicționar a termenilor speciali, ar trebui să se țină cont de nivelul de frecvență a acestora în limbă. Cu alte cuvinte, propunem includerea termenilor generici, adică a hiperonimelor, iar termenii care denumesc noțiuni de specie să nu fie incluși, cu excepția celor care beneficiază de o frecvență

mare. Astfel, în dicționar urmează să fie inclus termenul *antibiotic*, în timp ce antibioticele concrete (de exemplu, *ampicilină*), cu mici excepții pot fi eliminate din lista de cuvinte a dicționarelor explicative, iar într-un dicționar de termeni medicali acești termeni urmează să fie incluși în totalitate [15, p. 193].

În continuare propunem o serie de termeni tehnici și științifici din variate domenii: **agricultură:** *biomasă, fungicide, fertilizator* etc.; **anatomie:** *abdomen, abrahial, sfincter, embrion, stafilococ* etc.; **astronomie:** *magnetism stelar, diametru aparent, emersiune, nadir* etc.; **biologie:** *abiogen, acelular, ergonomie, citotaxonomie, akinezie, plancton, senescență, proteom* etc.; **chimie:** *abrostol, absorbtiv, izotoni, saturație, volatilizare* etc.; **fizică:** *acelerație, fotorezistență, drum optic, neutrini, reluctanță, iradiere* etc.; **geografie:** *geodezie, loxodromă, tropic, smog, bazalt* etc.; **lingvistică:** *denotație, conotație, semnificant, sociolingvistică, sinonimie, text, discurs, etimologie, sincopă, sintaxă, paronimie, onomatopee, frazeologie, neologism, derivare, sens, tautologie, arhaism, accent, anglicism* etc. [251]; **matematică:** *abelian, fus sferic, divizibilitate, ortogonalitate, asimptotă, hexagon, exponent* etc.; **medicină:** *abcès, microsporidie, agorafobie, ergoterapie, colesterol, reflexoterapie* etc.; **psihologie:** *aberație, abilitate, abreacție, acarofobie, acerofobie* etc.; **zoologie:** *acarian, acefal, acelomate, acetabul* etc.

2.5. Concluzii la capitolul 2

1. Între unitățile lexicale ale unei limbi există diferențieri de valoare și de frecvență, adică lexicul unei limbi se diferențiază din punct de vedere funcțional și stilistic: *pe axa temporală* (arhaic – neologic), *pe axa spațială* (literar – regional), *pe axa socială* (literar-argotic, profesional, de jargon etc.) și *din punct de vedere stilistic* (vocabularul marcat/ nemarcat expresiv). Această distincție de relevanță în cadrul sistemului lexical are o deosebită importanță pentru lexicografie în procesul de elaborare a listei de cuvinte în funcție de valorile lor stilistico-funcționale și de volumul, de principiile teoretice puse la baza dicționarului și de destinația concretă a acestuia.

2. În funcție de gradul de adaptare a împrumuturilor există: *neologisme* (cuvintele intrate recent în limbă și aflate în curs de adaptare și cuvintele formate relativ recent în limba română), *barbarisme* (împrumuturile neadaptate la sistemul limbii române), *xenisme* (împrumuturile care sunt păstrate intenționat cu forma și sensul din limbile împrumutătoare). Împrumuturile intrate în limbă începând cu sec. al XVIII-lea, „care au o circulație largă și și-au pierdut aspectul de inovație” [124 a, p. 310] sunt *cuvinte savante (livrești)*.

3. În cadrul cuvintelor vechi distingem două clase: *arhaismele* – cuvintele vechi care denumesc obiecte și fenomene existente în realitatea obiectivă, dar care se află la periferia vocabularului ca urmare a concurenței sinonimice și *istorisme* – cuvinte date uitării odată cu dispariția realităților sociale pe care le desemnau.
4. „Regional” și „popular” reprezintă categorii distincte: populare sunt cuvintele din registrul neîngrijit, folosite pe întreg teritoriul în care se vorbește românește, în timp ce regionalismele circulă numai într-o anumită zonă geografică.
5. Profesionalismele includ cuvintele și expresiile folosite în meseriile populare, în artizanat. Acestea nu trebuie confundate cu termenii tehnici și științifici, primii fiind de origine populară, iar cei tehnici și științifici sunt, de regulă, internaționalisme, împrumutate din alte limbi și sunt de natură savantă.
6. Argoul românesc nu e format doar pe *fundament lingvistic țigănesc*. Elementele de argou se modifică mereu, în acest scop împrumutându-se pe larg elemente din graiurile regionale, din alte idiomuri, inclusiv abrevieri, cuvinte cu sens modificat etc.
7. Orice termen de specialitate se numește termen tehnic (indiferent că el aparține medicinei, arhitecturii, electronicii etc.), iar totalitatea termenilor care desemnează obiecte, procese, fenomene, calități etc. se numește nomenclatură.

3. DESCRIEREA LEXICOGRAFICĂ A LEXICULUI ROMÂNESC ÎN FUNCȚIE DE STRATIFICAREA LUI STILISTICĂ

3.1. Principii teoretice

Deși mulți specialiști, cum ar fi: R.R.K. Hartmann, Gr. James etc. consideră **lexicografia** (fr. *lexicographie*, it. *lessicografia*) drept o disciplină lingvistică distinctă în raport cu lexicologia, totuși pentru cea mai mare parte a lexicologilor aceasta este „un compartiment al lexicologiei care se ocupă de explicarea, clasificarea și înregistrarea cuvintelor în dicționare, sau, mai pe scurt, de principiile și tehnica întocmirii dicționarelor”, este „o ramură a lexicologiei aplicate” [15, p. 455] și ca totalitate a dicționarelor (dintr-o țară, dintr-o epocă, dintr-un domeniu etc.) [ibidem, p. 456; 55, p. 189]. Pentru R.R.K. Hartmann și Gr. James, lexicografia cuprinde mai multe subdomenii, cum ar fi: lexicografia bilingvă, computațională, dialectală, enciclopedică, etimologică, istorică, a limbajelor speciale, regională, a uzului etc. [221, p. 86]. În teoria și practica lexicografică, V. Bahnaru identifică cinci domenii relativ independente: a) lexicografia generală, filologică, lingvistică sau de limbă; b) lexicografia specială; c) lexicografia didactică; d) lexicografia ideografică și e) lexicografia enciclopedică [15, p. 481]. În funcție de această clasificare, autorul realizează o tipologizare a dicționarelor [a se vedea: 15, p. 481-489]. Pentru limba română, una dintre primele tipologii ale dicționarelor a fost realizată de către I. Iordan (explicative, etimologice, mixte) [124 b, p. 124]. În *Dicționarul general de științe. Științe ale limbii*, autorii realizează o clasificare a dicționarelor, deosebind două mari categorii: dicționare lingvistice (a) monolingve: etimologice, explicative, mixte; b) speciale; c) bilingve și poliglote și dicționare nelingvistice (enciclopedice și dicționare care grupează termenii din domeniile tehnico-științifice) [pentru alte clasificări, a se vedea: 55, 191-208; 106, p. 15; 227, p. 197-221 etc.]. Tipurile de dicționare rezultă din aplicarea diverselor criterii: numărul de limbi cărora le aparțin cuvintele conținute, amploarea masei lexicale cuprinse, accentul explicațiilor, scopul principal al demersului etc.

Dicționarele au fost întotdeauna considerate lucrări de referință „care înregistrează cuvintele unei limbi ori a două sau mai multe limbi și care indică sensul sau sensurile diferitelor cuvinte” [241, p. 71]. V. Bahnaru definește dicționarul drept „o lucrare de referință care enumeră cuvinte simple sau compuse, clasate, în general, în ordine alfabetică, însoțite de definițiile sau de echivalentele lor din alte limbi. Acestea dau informații despre rostirea, etimologia, morfologia, precum și exemple de folosire în propoziții, referințe care pot fi temporale, ideologice, sectorializate etc.” [15, p. 455-456]. La momentul actual, constatăm prezența unui număr impresionant de dicționare de cele mai variate tipuri cu o destinație tot atât de variată, în timp ce

studiile consacrate bazelor lingvistice de elaborare a dicționarelor lipsesc cu desăvârșire. Cu alte cuvinte, în prezent teoria lingvistică a atins un nivel avansat de dezvoltare, în timp ce multe dintre dicționare continuă să fie elaborate în baza unor principii perimate, fără a fi întocmite în baza rezultatelor care s-au încetățenit deja solid în toate domeniile științei despre limbă [ibidem, p. 456]. Pentru a avea o „radiografie” cât se poate de detaliată asupra semanticii, caracteristicilor gramaticale ale unității lexicale ar fi de bun augur să ținem cont de următoarele postulate:

1. Fixarea cât se poate de corectă a unității lexicale care urmează a fi definită;
2. Definirea aspectului semantic al cuvântului;
3. Unitatea lexicală face parte din limba vorbită populară, argotică, literară, familiară etc.
4. Dacă este posibil de evidențiat perioada cronologică a cuvântului, „istoricul” apariției acestuia este binevenită.
5. Unitatea lexicală este creată conform normelor lingvistice ori aceasta are caracteristici regionale, sociale, politice, economice etc.
6. Care este informația de ordin gramatical de care lexicograful este obligat să țină cont;
7. Care sunt semnele convenționale (*, >, <, □ etc.) care vor fi utilizate în procesul de definire a unității lexicale;
8. Definiția tipului de dicționar (dicționar de neologisme, dicționar de arhaisme etc.);
9. În tipul de dicționar selectat este/ nu este nevoie de a include informația de ordin enciclopedic care există fixată deja;
10. Motivația stilistică este/ nu este obligatorie.
11. Relațiile semantice cu alte unități lexicale sinonimice, antonimice urmează a fi elucidate.
12. Realizarea unității lexicale în text/ texte este ea obligatorie ori nu?
13. Caracteristicile cantitative ale unității lexicale (frecvența de utilizare a acesteia, contextele în care se întâlnește, opera literară în care a fost utilizată etc.);
14. Ordinea strict-alfabetică după cuvântul-titlu este obligatorie.
15. Lexicograful are posibilitatea ca să prezinte alte avize critice vizând cutare unitate lexicală;
16. Lexicograful poate (dar nu este obligat) să prezinte comparații ori echivalențe cu elemente lexicale analogice din alte limbi;
17. Lexicograful poate (dar nu este obligat) să facă analogii tipologice cu material care au practic aceeași natură din alte limbi.

Dacă ar fi posibil să se țină cont de criteriile descrise mai sus (mai pot fi și altele, căci lista lor nu are un caracter exhaustiv), apoi noi am avea de a face cu un dicționar integrat de unități

lexicale, cu toată informația conotațiilor, normelor, stilisticilor de care un lexicograf-lingvist are nevoie în permanență [136, p. 120-121; 263, p. 6-8].

Se spune despre dicționare că sunt instituții sociale „vii” [224, p. 203]: este nevoie ca ele să se schimbe pentru a servi mai bine o societate în continuă schimbare. Perioada contemporană se caracterizează prin continuarea tradiției în reprezentarea cunoștințelor lexicale, dar și prin inovații în ceea ce privește modalitățile de reprezentare și organizare a acestora. Evoluțiile tehnice au favorizat sau impus majoritatea acestor inovații. Din perspectiva lexicografiei, s-a ajuns chiar la crearea termenului e-lexicografie.

Autorii *Dicționarului general de științe. Științe ale limbii* (2005), subliniază despre existența unei noi discipline subordonată lexicografiei, **metalexicografia**. Rolul acesteia este de a efectua o analiză textuală a produselor lexicografice, de a studia structura dicționarelor și a articolelor din cuprinsul lor; „studiul principiilor de redactare a dicționarelor” (H. E. Wiegand). Dacă lexicografia are ca scop strict realizarea dicționarelor, metalxicografia urmărește analiza teoriilor, dar și descrierea tipurilor de dicționare [225, p. 3-8]. V. Bahнару menționează că este necesar a introduce la facultățile de litere un curs obligatoriu de lexicografie, care ar prezenta în detaliu metodele lexicografice moderne, principiile teoretice ale lexicografiei, informația lexicografică obligatorie care urmează să fie inclusă în dicționar în funcție de tipul și destinația acestuia, tipurile de dicționare, tipurile definițiilor lexicografice, metalimbajul lexicografic (remarcile informative de natură ortografică, ortoepică, gramaticală, stilistică, temporară, spațială, lexicală, semantică, sintagmatică și paradigmatică, importanța citatelor din literatură pentru dicționar, valoarea etimologiilor etc.) pentru a depăși deficiențele din lexicografie [15, p. 480]. H. E. Wiegand are meritul de a fi primul lexicograf (*autorul unui dicționar, lingvistul specialist în lexicografie*), care a definit dicționarul ca pe un produs de utilitate publică și care a afirmat că importanța unui dicționar poate fi măsurată ținând cont de uzul acestuia, precum și de situațiile de utilizare. Trebuie menționat că dicționarul nu reprezintă o culegere exhaustivă a lexicului unei limbi, ci în funcție de tipul lucrărilor sau de destinatarii lor, este aleasă o parte din vocabularul limbii [246, p. 38]. În ceea ce privește identificarea inventarului de cuvinte pentru dicționar, în funcție de volumul, tipologia și destinația sa, urmează să pornim de la ideea caracterului finit al vocabularului, care nu trebuie confundată cu problema caracterului „deschis”. Prin urmare, caracterul deschis al vocabularului presupune faptul că „în orice moment el poate accepta în componența sa includerea unor unități noi, când apare necesitatea” [Karaulov 1978, p. 69 apud 13, p. 120], iar caracterul finit la un moment sincron al limbii presupune prezența unei reale continuități semantice între sensurile cuvintelor existente. Cu alte cuvinte, în limbă nu sunt și nu pot fi cuvinte izolate sub raport semantic, fiecare cuvânt este legat prin zeci și sute de relații cu

sensurile altor cuvinte. Aceste relații sunt de sinonimie, de paronimie, de antonimie, derivate, de polisemie în cadrul cuvântului polisemantic etc. „Este deci normal ca la determinarea volumului de cuvinte, care urmează să fie incluse în dicționar, să fie delimitată, dintr-o mulțime finită de unități (tot lexicul limbii), o astfel de submulțime (vocabulary), care, fiind examinabil și accesibil pentru prelucrarea cu ajutorul unei metode simple de selectare, ar deține în același timp toate calitățile unei mulțimi integrale” [ibidem, p. 121]. Funcția principală a acestor lucrări este cea normativă, dicționarele fiind modele pentru întrebuințarea lexicului unei limbi.

3.2. Articolul de dicționar

Articolul de dicționar este unitatea structurală și comunicativă de bază a dicționarului. În funcție de tipologia și destinația dicționarului, structura articolului lexicografic poate varia [a se vedea: 13, p. 141-142]. În linii generale, articolul lexicografic al unui dicționar uzual este format din următoarele componente: cuvântul titlu, care prezintă simultan accentul și, în cazul unor cuvinte străine (neadaptate la sistemul fonetic și morfologic al limbii române) pronunția și accentul, mențiunile gramaticale și funcționale, stilistice sau de domeniu, definiția, citatele de utilizare în contexte concrete, informațiile suplimentare (etimologia și atestarea documentară) [13, p.141]. Citându-l pe I. Balaj, V. Bahnaru subliniază că fiecare semn verbal pentru a obține, prin actualizare, valoarea comunicativă respectivă este necesar să dețină următoarele valori: a) valoare formală, b) valoare semnificativă, c) valoare categorială (părți de vorbire, „trebuie să reținem că nu putem atribui unei unități lexicale apartenența simultană la două sau mai multe clase morfologice, întrucât în asemenea cazuri este vorba de cuvinte distincte, adică de omonime” [13, p. 284]), d) valoare locală (regionalisme, arhaisme, istorisme, dialectisme, profesionalisme, argotisme etc.) și e) valoare stilistică [Balaj, p. 29 apud 13, p. 142].

În concepția lui V. Bahnaru, **metalimbajul** este „un sistem lingvistic care permite descrierea, cercetarea și analiza elementelor și structurilor unei limbi”, sau metalimbajul „este egal cu întregul dicționar cu excepția cuvintelor-titlu, adică cu tot ce se află amplasat în partea dreaptă a dicționarului, inclusiv semnele în general și cele de punctuație în particular” [Darbinian A., p. 7 apud 13, p. 144], iar analiza metalimbajului constă în examinarea structurii articolului de dicționar, a principiilor de explicare a unităților lexicale și a tipurilor de definiții lexicografice [ibidem; despre tipurile de definiții lexicografice, a se vedea: 13, p. 163-168]. Metalimbajul lexicografic are o importanță deosebită în procesul de elaborare a definițiilor și a mențiunilor din paranteze, cu alte cuvinte ajută la descrierea, explicarea sensului cuvintelor în dicționar.

În cadrul metalimbajului lexicografic distingem câteva categorii de **remarci** [13, p. 146]:

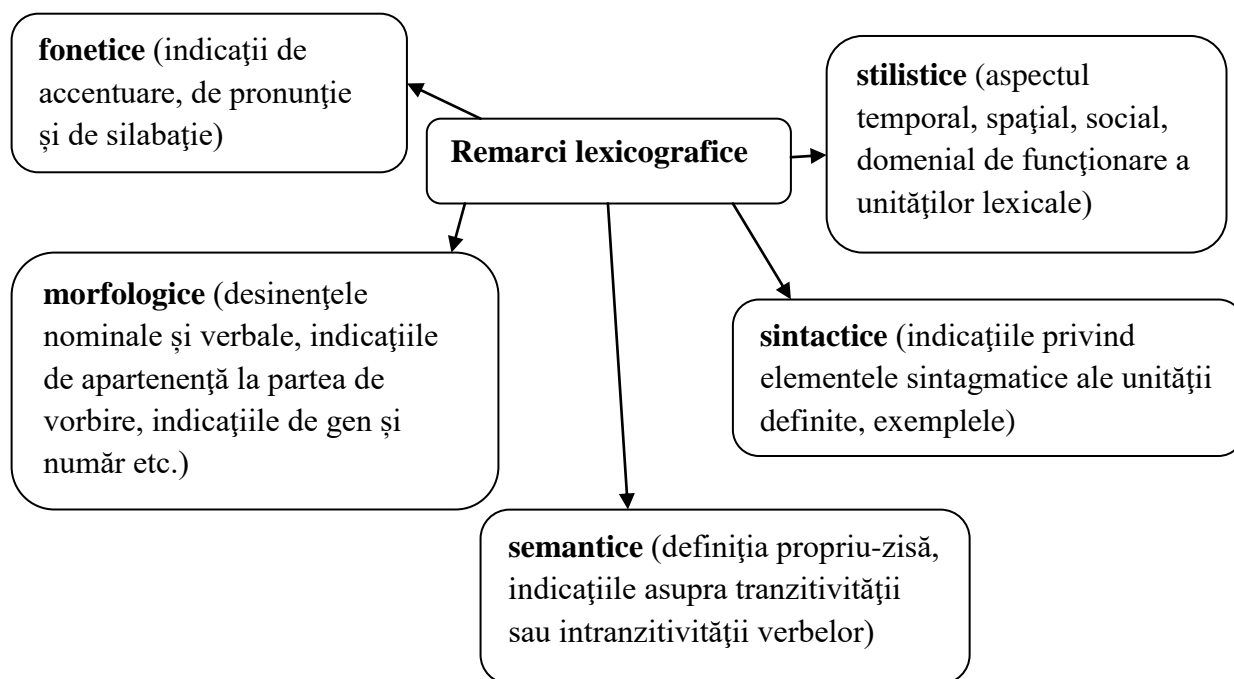

Fig. 3.2. Remarci lexicografice

În același context, B. Boguraev și T. Briscoe identifică cinci tipuri de cunoștințe necesare în diverse sarcini din prelucrarea limbajului natural: cunoștințe *fonologice* – referitoare la sistemul de sunete și structura cuvintelor și a propozițiilor; cunoștințe *morfologice* – referitoare la structura internă a cuvintelor; cunoștințe *sintactice* – referitoare la organizarea cuvintelor în propoziții și în fraze; cunoștințe *semantice* – privitoare la sensul cuvintelor și la felul în care se formează sensul propozițiilor din sensurile cuvintelor conținute; cunoștințe *pragmatice* / „*enciclopedice*” – referitoare la circumstanțele comunicării [219, p. 4-5]. Toate dicționarele filologice moderne sunt asigurate cu un sistem de remarci variate și note speciale, „având destinația să ajute consumatorul de opere lexicografice să înțeleagă sensul cuvântului, dar și să pătrundă în calitățile lui comunicative și de conținut și în cele expresive și stilistice” [Palamarciuc L., p. 39 apud 13, p. 148]. Remarcile lexicografice au în dicționar o importanță deosebită, căci, dotând cuvântul cu o mențiune anumită, lexicografii îl „condamnă” la un fel special de funcționare. Ele scot în evidență diverse fațete ale unităților de vocabular și se referă, de regulă, la sensuri distincte ale cuvântului, contribuind la precizarea diferitor caracteristici ale acestora: gramaticale, semantice, stilistice etc. În același timp, este necesar să reținem că absența acestor mențiuni referitoare la un cuvânt sau la un sens semnifică că acest cuvânt, acest sens sunt utilizate normal de o persoană cultivată, iar când este vorba de aspectul stilistic al cuvântului sau numai al unui sens absența mențiunii marchează neutralitatea stilistică a cuvântului respectiv, inclusiv a sensului dat [ibidem, p. 148]. În dicționar, remarcile lexicografice sunt dispuse într-o anumită ordine (cum e cazul celor fonetice, ortoepice, morfologice, sintactice etc.), iar cele

sintagmatice sunt prezentate, de regulă, în paranteze, unele precedând definiția, iar altele urmând definiția. Din *Dicționarul Universal al Limbii Române* am selectat câteva cuvinte: *sulky* [sálchi] n. trăsură ușoară, pe două roți, utilizată în cursele de trap. [cuv. engl.]; *recordman, -i, recordmană, -e* [recórdmen] m., f. deținător al unui record sportiv: recordman mondial la săritura în lungime. [din fr., engl. record-man]; *gerár* – m. (pop.) ianuarie. [ger+ar]; *ghilán, -i, ghilánă, -e* – a. (reg.) 1. (despre animale) cu dungi albe; 2. (fig.) leneș. [v. bălan]; *mutual, -i, mutuală, -e* a. care se face reciproc și simultan: stimă mutuală. [fr. mutuel]; *mutitate* f. (med.) muțenie. [fr. mutité]; *nonéu* n. (filoz.) ceea ce există în afara eului; ceea ce nu este eu. [non+eu, cf. fr. non-moi]; *a xeroxa* vb. (tr.) a multiplica sau a copia cu ajutorul xeroxului. [de la xerox] etc. După cum observăm, remarcile reflectă următoarele caracteristici ale lexemelor: a) *de accent și de pronunție* (în funcție de situația concretă, de exemplu: cuvintele străine care sunt utilizate cu ortografia originală); b) *morfologice* (se indică categoria gramaticală respectivă: substantiv, adjectiv, verb, adverb, numeral, pronume etc., după care se prezintă informații de ordin gramatical: gen, formele de plural, formele de conjugare etc.). La prezentarea uneltelor gramaticale, acestea nu sunt în principiu atât definite, cât indicate funcțiile lor gramaticale. V. Bahnaru susține că există mai multe posibilități de prezentare în dicționar a informației gramaticale: mențiuni privind cuvântul-titlu (explicații în paranteze referitor la cuvântul respectiv), mențiuni în partea dreaptă a articolului lexicografic cu ocazia identificării sensurilor cuvântului, mențiuni referitoare la articolul lexicografic, tabele gramaticale și articole incluse în corpul dicționarului, îndreptar gramatical anexat la dicționar [13, p. 149]; c) *semantice – definiția lexicografică* este o traducere în aceeași limbă sub o formă de expresie concisă, dar explicită, a tuturor componentelor semantice conținute de semnificația cuvântului. În ceea ce privește prezentarea în dicționare a antisemantelor, specificăm că acestea sunt atestate cu mențiunea „*în opoziție cu*” sau cu indicația „*ant.*”; sinonimia întotdeauna a prezentat o problemă deosebită pentru lexicografie, ea având importanță mereu în măsura în care autorii dicționarului caută să reflecte relațiile de omosemie și antisemie în dicționar. Lexicograful trebuie să respecte anumite principii lexicografice, să evite excesul de detalii irelevante și să satisfacă exigențele impuse de un spațiu grafic restrâns. De aceea, dicționarele recurg adesea la definiția prin sinonime și ca rezultat, uneori sinonimele dublează definiția, alteori o substituie. În același context, se subliniază faptul că, pe lângă necesitatea prezentării sinonimelor în dicționarele explicative, sinonimele nu trebuie să substituie definițiile analitice ale sensurilor, acesta fiind unul din principiile fundamentale de elaborare a lucrărilor lexicografice explicative [13, p. 185].

Atunci când vorbim despre modalitățile de interpretare lexicografică a polisemiei, lexicograful are sarcina de a elabora o structurare corectă și bine argumentată a sensurilor cuvântului polisemantic în funcție de tipologia și destinația dicționarului. În lexicografie sunt

practicate patru metode de structurare a sensurilor: empirică, genetică, logică și istorică [Casares, p. 80 apud 13, p. 172]. În linii mai, lexicografia română se conduce de metoda logică, această poziție fiind confirmată și de faptul că în română sensul frecvent, cel mai cunoscut, este, de cele mai multe ori, cel mai vechi, cel etimologic [ibidem, p. 173]. Astfel, dicționarul istoric presupune o structurare etimologică a sensurilor (primul va figura sensul etimologic, acesta fiind urmat de sensurile derivate), în timp ce un dicționar uzual sau al limbii contemporane va plasa pe primul loc sensul cel mai curent, cel mai cunoscut al cuvântului polisemantic, după care vor urma, în ordine logică, celelalte sensuri [14, p. 50].

Vorbind despre conceptul de sens și multitudinea tipurilor de sensuri pe care poate să le realizeze un cuvânt sau enunț și, totodată, contrapunându-le pe acestea din urmă sensurilor poetice, I. Manoli lansează o idee care ni s-a părut originală. Astfel, invocând sensurile poetice din opera unor cunoscuți poeți francezi, precum sunt P. Verlaine, A. Rimbaud, J. Prévert etc., autorul constată că în prezent se simte lipsa unui dicționar al sensurilor poetice [a se vedea: 251].

Polisemia este redată în dicționare prin înregistrarea diverselor sensuri sub cifre sau semne grafice diferite, dar în limitele aceluiași articol lexicografic, spre deosebire de omonime care sunt înregistrate tot sub cifre, dar în articole diferite (numărul de ordine fiind plasat la umărul drept al cuvântului-titlu). Omonimele sunt identificate în baza criteriului etimologic, semantic și gramatical și calificate, prin urmare, ca unități lexicale distincte. Verbele sunt tratate în dicționar exclusiv prin prisma categoriei semantice a tranzitivității/ intransitivității, reflexivitatea fiind o categorie sintactică, dar nu lexicală [13, p. 189]. d) *pragmatice*, e) *comunicative*, f) *sintagmatice* (*combinatorice* - sunt prezentate în paranteze, precizează la adjective categoria determinanților: *abominabil* (despre fapte, manifestări etc. ale oamenilor) etc. [ibidem, p. 150, despre reflectarea relațiilor paradigmatică și sintagmatică în dicționar, a se vedea: 13, p. 173-177; despre interpretarea lexicografică a fenomenelor lexico-semantice și a cuvintelor în funcție de apartenența lor la părțile de vorbire, a se vedea: 13, p. 183-247]. În dicționare, locuțiunile sunt însoțite de mențiunile: *loc. subst.*, *loc. adj.*, *loc. pronom.*, *loc. verb.*, *loc. adv.*, *loc. prepoz.*, *loc. conj.*, iar expresiile cu mențiunea *expr.*

Indicarea etimologiei în dicționare este necesară pentru a stabili istoria cuvintelor și în baza acestui fapt ar putea fi determinată nu numai etimologia cuvintelor moștenite, ci și a celor intrate în limbă pe parcursul evoluției istorice, în epoca modernă sau create pe teren propriu, cu mijloace interne de limbă. Examinând etimologiile propuse de dicționarele explicative, se creează impresia că limba română supraviețuiește numai în virtutea existenței gramaticii sale și a câtorva sute de cuvinte, în rest, tot vocabularul românesc este un conglomerat de împrumuturi. Din aceste considerente, susținem părerea conform căreia cea mai mare parte a cuvintelor

derivate analizabile ar trebui reexaminat din punct de vedere etimologic și prezentate ca fiind derivate în interiorul limbii române, chiar și în cazul în care corespondentul acestuia este atestat în una din limbile occidentale (franceză, italiană, germană, spaniolă sau engleză). Mai mult, unele prefixe sau sufixe s-au suprapus asupra celor românești, iar împrumutând un număr relativ mare de cuvinte derivate, s-au activizat modelele derivate interne în așa măsură, încât multe cuvinte s-au format după aceste modele [13, p.181]. Th. Hristea menționează că „a exclude posibilitatea formării acestor cuvinte în mod independent de etimoanele invocate și a căuta cu orice chip modele străine pentru derivatele românești înseamnă a subaprecia capacitatea limbii române de a-și forma singură cuvinte, tocmai prin cel mai productiv dintre procedeele ei interne – derivarea cu sufixe” [118, p. 29].

3.3. Remarcile stilistice

Remarcile stilistice țin de metalimbajul lexicografic, iar delimitarea strictă între unitățile general literare, livești sau savante, între stilurile și registrele limbii (literar, colocvial, regional, dialectal, emoțional, vulgar, înalt, pretențios, ironic, glumeț), limitarea utilizării cuvântului sau sensului la anumite domenii (știință, muzică, marină etc.) sunt de cele mai multe ori folosite incorect. Prin urmare, în capitolul de față vom clarifica esența stratificării lexico-stilistice a vocabularului în funcție de valoarea lui expresivă în operele beletristice și în baza acestui fapt vom propune soluții concrete în sensul includerii unităților respective în dicționarul explicativ și în sensul dotării cuvintelor sau a sensurilor acestora incluse în dicționar cu remarcile stilistice necesare. P. Robert susține că „înaintea definiției unor numeroase cuvinte, sensuri sau expresii” identificăm o „marcă de utilizare care precizează valoarea de utilizare, fie în timp (învechit), fie în spațiu (regional), fie în societate (familiar, altfel zis curent în limba vorbită ordinară și în limba scrisă un pic liberă; popular, altfel zis în mediile populare ale orașelor, dar reprobabil și evitabil de ansamblul burgheziei cultivate), fie în frecvență (rar, puțin folosit de majoritatea vorbitorilor, fără a se vorbi de o abandonare a cuvântului)” [Robert XVII, apud 13, p. 154]. Locul central în sistemul mențiunilor lexicografice revine celor care indică potențele stilistice ale unităților de vocabular: apartenența la unul din stilurile de bază ale limbii [a se vedea: 130], caracteristica diacronică și teritorială, frecvența folosirii etc. [169, p. 15-17]. Remarcile stilistice sunt considerate părți importante ale definiției lexicografice, ele caracterizează domeniul de utilizare preponderentă a cuvântului sau a sensului respectiv (în cazul cuvintelor polisemantice), dependența lui de o anumită sferă a actului de vorbire sau de un anumit stil de vorbire. Utilizarea preponderentă a cuvântului într-un domeniu sau altul nu imprimă cuvântului nicio calitate expresivă și din aceste considerente nu poate servi drept criteriu de clasificare stilistică. Problema diferențierii stilistice apare în situația în care există o serie de mijloace expresive

inegale, concurente, care asigură posibilitatea comparării și selectării. Lipsa remarcilor stilistice demonstrează că unitatea lexicală este comună pentru diferite stiluri și pentru diferite domenii de utilizare, întrucât lipsa remarci stilistice la anumite cuvinte-titlu sau sensuri concrete este necesar să fie interpretată în calitate de „mențiune zero”, ceea ce urmează să desemneze unitățile lexicale lipsite de potențial stilistic sau expresiv (DEXI: *abataj, abstențiune, abstrus, acaricid, aceracee, bragă, bragagerie* etc.). Astfel, cuvântul, deși nu dispune de o etichetare stilistică a situației de vorbire și este lipsit de nuanță expresivă, totuși aparține unei anumite categorii stilistice și, prin urmare, este justificat să fie folosit numai în limitele acestei categorii. Remarca stilistică nu se formează din apartenența cuvântului la un anumit domeniu de activitate verbală, ci din faptul că tocmai în acest domeniu se realizează calitățile stilistice specifice cuvântului dat.

De altfel, practica lexicografică demonstrează că atribuirea de remarci stilistice unor anumite unități lexicale este, nu de rareori, o operație subiectivă și se bazează pe gusturile sau pe cunoștințele lexicografului. Astfel, multe dicționare redactate la București suferă în această privință de un subiectivism pronunțat, prioritate acordându-se lexicului muntenesc, considerat ca fiind literar în întregime. În această ordine de idei este concludent următorul exemplu. Dicționarele explicative interpretează substantivul *bostan* ca fiind regionalism, în timp ce sinonimul muntean al acestui substantiv *dovleac* este considerat ca fiind literar, deși ambele substantive sunt împrumuturi turcești, primul având circulație în Moldova, iar cel de-al doilea – în Muntenia. În același timp, ambele substantive sunt cunoscute în Transilvania, fapt ce ne determină să considerăm unul din ele (de exemplu, *bostan*) ca fiind popular, iar altul (de exemplu, *dovleac*) – literar, deși ar fi mai rațional ca ambele cuvinte să fie etichetate ca fiind literare, dar având, pe de o parte, diferite zone de funcționare (Moldova și Muntenia) sau, pe de altă parte, zone comune de funcționare (Transilvania). Pentru a demonstra cele afirmate anterior este suficient să examinăm exemplele de mai jos: „*Bătrânul nu i-a crezut când i-au spus că nu mai este, și de atunci, prăpădiții, îl țin pe bietul Mereuș cu tabac din frunze uscate de napi și de bostani*” (I. Agârbiceanu); „*Ici și colo, prin porumbiște, luminează bostanii aproape aurii, cu puține fețe verzi încă*” (I. Agârbiceanu); „*TOADER: Ian las', domnule, cartofele și bostanii deoparte și m-ascultă...*” (V. Alecsandri); „*Și niciodată nu erau de vină nici dovleacul nici tătăcuța analistului*” (T. Arghezi); „*...Și priveau nemișcate spre casa Milionarului, de unde ieșea și intra întruna bătrâna Sofia, ocupată să aprindă focul în curte, să pună un cazan cu apă la fiert, să răstoarne în apă, dintr-un sac, niște grâu, să taie un dovleac mare cu toporul, în felii*” (Șt. Bănulescu); „*E mai mare minunea transformării unui dovleac în caleașcă de aur sau minunea covorului fermecat?*” (A. Blandiana). Astfel, exemplele de mai sus aparțin unor autori transilvăneni (I. Agârbiceanu, A. Blandiana, Șt. Bănulescu), moldoveni (V. Alecsandri) și

munteni (T. Arghezi) și se singularizează prin faptul că substantivul *bostan* se utilizează în scrierile autorilor moldoveni și transilvăneni, iar substantivul *dovleac* – în scrierile autorilor munteni și transilvăneni, fapt ce ne permite a considera substantivele în cauză ca nefiind regionalisme, ci ca aparținând unor registre diferite ale limbii naționale: *dovleac* ține de registrul literar, iar *bostan* – de cel popular.

3.4. Lexicul cu coloratură stilistică

Clasificarea stilistică a lexicului limbii a constituit obiectul de studiu al unor numeroase cercetări, însă cu mult mai limitat este numărul de studii dedicate aspectului lexicografic al problemei, analizei remarcilor lexicografice. Analiza ansamblului de mențiuni indică caracterul complex și contradictoriu al nuanței stilistice, care nu se supune unui anumit principiu unic, ci depinde de diverse planuri de apreciere și este bazată pe opozițiile neutru/nonneutru, normativ/nonnormativ, emoțional/logic, contemporan/istoric etc. Sinteza tuturor acestor elemente distincte și contradictorii permite să identificăm trei factori care formează coloratura stilistică a cuvântului: **temporal, social, teritorial** [13, p. 153].

Caracteristica temporală, pe lângă indicarea gradului de arhaitate, este capabilă de asemenea să influențeze asupra calităților stilistice ale cuvântului. Unitățile arhaice, percepute ca arhaisme, au capacitatea de a imprima vorbirii un caracter solemn sau o anumită nuanță accentuat livrescă, o nuanță de noblețe, iar în anumite contexte pot fi percepute ca fiind glumețe sau ironice.

Caracteristica socială nu numai că indică sfera de utilizare a cuvântului sau apartenența lui la un anumit mediu, ci indică și poziția lui pe scara stilistică: valoarea lui socială în actul de vorbire imprimă cuvântului o nuanță stilistică sporită sau scăzută.

Caracteristica teritorială vine să identifice zona de utilizare a unității date, având funcția de a colora din punct de vedere regional stilul scriitorului sau vorbitorului.

Cuvântul poate fi examinat în dicționar în funcție de trei caracteristici stilistice principale: 1) trăsături care caracterizează cuvântul din punctul de vedere al domeniului de utilizare, adică sub aspect funcțional-stilistic (*spec., ofic.*); 2) trăsături, care caracterizează cuvântul din punctul de vedere al tipurilor de situații, în care el de obicei se folosește, adică sub aspect expresiv-stilistic (*stil înalt, verb., pop.*); 3) trăsături, care caracterizează cuvântul din punctul de vedere al relației apreciative [ibidem] a vorbitorului față de obiectele și fenomenele realității (*glumeț, iron., deprec.*) [Murat V., p. 135 apud 13, p. 153]. În felul acesta noi obținem următoarea nomenclatură a lexicului, dispusă pe linie descendentă: lexicul poetic, lexicul livresc, lexicul popular, lexicul

general (deosebindu-se de toate celelalte straturi lexicale prin faptul că acesta nu comportă nicio mențiune stilistică), lexic vorbit, lexic rural, lexic vulgar și lexic scabros sau licențios. De fiecare dată se face raportarea la normele limbii literare, unităților lexicale atribuindu-li-se conotațiile de „corect” și „incorect”. În toate dicționarele noastre, pentru cuvintele din cea de-a doua categorie se folosește, de regulă, indicația stilistică *pop.* (popular) [ibidem].

Problema variabilității la nivel lexical prezintă interes nu numai din punct de vedere teoretic, ci și practic, în special pentru lexicografie, „așa cum procedeele de includere a elementelor lexicale în dicționare în mare măsură depind de faptul, dacă unitățile analizate sunt interpretate fie ca unități independente, fie ca variante determinate una în raport cu alta, una din care, de regulă, este preferabilă la etapa dată de evoluție a limbii” [13, p. 137].

În *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), care are caracter normativ, se face deosebire între **cuvântul-titlu** (recomandat de normele limbii literare) și **variantele** lui **lexicale** (familiare, populare etc.). Așadar, identificarea cuvântului-titlu ridică unele probleme deosebite: atestând în sursele literare o excepțională bogăție de variante lexicale, autorul de dicționare este mereu solicitat (îndeosebi în cazul termenilor arhaici, regionali și, într-o oarecare măsură, în cazul celor neologici) să aleagă o anumită variantă, spre a face din ea forma-titlu, cu putere oarecum normativă [ibidem, p. 138]. La identificarea cuvântului-titlu din seria de variante, lexicografii se conduc, de obicei, „după criteriul uzului, iar nu după cel etimologic; cu alte cuvinte, a fost de obicei aleasă ca formă-titlu varianta lexicală cea mai cunoscută, chiar dacă ea nu reprezintă forma cea mai apropiată de etimon” [173, p. 50]. „În cazul dicționarelor istorice, situația variantelor lexicale este întrucâtva deosebită, întrucât unele variante, considerate în prezent ca fiind învechite sau neliterare, au fost la o anumită treaptă de evoluție a limbii forme literare” [13, p. 138].

De obicei, este considerată variantă a unei vocabule cuvântul care prezintă diferențe fonetice față de o formă în uz, dar care are aceeași bază etimologică și aceeași semnificație. Cele mai multe dicționare explicative românești, dar și străine, prezintă „variantele cuvintelor în același articol de dicționar și sunt dispuse alături, pe primul loc fiind plasată varianta cea mai frecventă” [264, p. 7]. „Este incontestabil că variantele lexicale, fonetice și morfologice urmează să fie incluse în inventarul de cuvinte în funcție de tipologia și destinația dicționarelor. Astfel, dicționarele de proporții și cele istorice le va include în mod obligatoriu, în timp ce dicționarele uzuale și cele didactice vor evita includerea lor în lista de cuvinte. Ni se pare incorect ca variantele să fie incluse în cadrul aceluiași articol de dicționar, fie imediat după cuvântul-titlu, fie la sfârșitul articolului lexicografic. Credem că este mai rațional ca variantele lexicale să figureze

în lista de cuvinte cu remarcele de rigoare, pentru a înlesni cititorilor identificarea rapidă și cu ușurință a cuvântului necesar” [13, p. 138]. Operele lexicografice românești recente acordă un spațiu larg variantelor lexicale sau morfologice, fapt ignorat de unele dicționare. Astfel, în cazul variantelor grafice, se indică forma normativă, iar varianta acesteia este semnalată în registru cu trimitere la forma acceptată de normă [22, p. 16]: *bos* s.m. vezi *boss*, *bovindou* s.n. vezi *bow-window*, *lider* s.m. vezi *leader*. În DEX sunt definite cuvinte ca *acum*, *ciocolată*, *chitară*, *a mulțumi* etc., iar variantele *acuma*, *ciocoladă*, *ghitară*, *a mulțami*, deși apar la locul lor alfabetic și sunt cuvinte-titlu, nu sunt definite; cititorul fiind „trimis”, prin indicația *v.* (vezi) la cuvântul-titlu, considerat literar [26, p. 7]. În DEXI „s-au înregistrat variantele care au o circulație mai mare, evitându-se formele regionale sau vechi, fără circulație semnificativă; s-a specificat în paranteză circulația lor, raportată la limba literară sau la cuvântul de bază, valoarea gramaticală sau tipul flexionar. De exemplu: *băjenar* s.m. (*inv.*)...și *bejănar*, *bejenar* s. m.; *bărdacă* s.f....și (*pop.*) *bărdac*, *bardac* s.n., *bardacă* s.f. Aceste variante se constituie ca intrări în ordinea alfabetică a formelor cu trimitere la cuvântul de bază. Acolo unde o variantă are o formă care se justifică printr-un accident fonetic sau prin etimologie, acest fapt este precizat în paranteză” [13, p. 138].

Prin urmare, cu excepția elementelor de jargon și a celor licențioase, dicționarele de tipul tezaur urmează să includă toate unitățile atestate. Dicționarele școlare, cele uzuale și speciale (de sinonime, antonime, omonime etc.) urmează să fie mai rezervate în problema includerii unor categorii de cuvinte (argotice, de jargon, indecente etc.). O poziție indulgentă în raport cu cuvintele licențioase și indecente au manifestat redactorii DEXI, în prefața căruia se afirmă: „inventarul de cuvinte conține mai mulți termeni de argou, injurioși, licențioși, porecle depreciative etc. decât dicționarele anterioare. Astfel, s-au înregistrat cuvinte ori sensuri care denumesc părți ale corpului omenesc, acțiuni etc., cu o largă circulație (la nivel popular), evitate de autorii altor dicționare, fiind considerate vulgare” [idem, p. 132].

„Termenul popular e răspândit în toate graiurile, cel regional se limitează la anumite arii: moldovenisme, ardelenisme, muntenisme, elemente bănățene, crișene, basarabene. Cuvintele populare sunt caracteristice în vorbirea celor mai puțin instruiți, cu nivel cultural limitat, puțin atenți la cerințele limbii literare standard” [36, p. 5]. S. Pușcariu a introdus în dicționarul său numeroase indicii cu privire la situația cuvintelor în raport cu limba literară. Efortul impresionant al lexicografului de a identifica poziția fiecărui cuvânt și sens, în timp și spațiu, față de varianta literară actuală a limbii, rezultă din convingerea că lexicul trebuie examinat sub cele patru laturi ale sale, „cea istorică, cea sociologică, cea stilistică și cea geografică”, ce „dau împreună aspectul complet” al lui și fac „ca o lucrare lexicografică să devină cu adevărat științifică” [Seche 1969, p.

52-53 apud 13, p. 154]. S. Pușcariu a introdus într-o măsură mult mai mare decât antecesorii săi așa-numitele precizări de domeniu, care fixează apartenența cuvântului sau a sensului la o anumită variantă a limbajului tehnico-științific [ibidem].

Frecvența cu care este folosit cuvântul în vorbire separă lexicul uzual de cel ocazional sau rar. În această ordine de idei, se cere să constatăm că unitățile lexicale cu o frecvență redusă fac parte din diferite straturi funcționale. Această categorie de cuvinte nu este însoțită de comentarii stilistice în dicționarele noastre. „Se întâlnește însă destul de des conotația „rar” care însoțește cuvintele învechite, neologismele savante, cuvintele și expresiile livrești (cf. *inimiciție*, *irefutabil*, *sperjur*, *lapoș*, *trilemă* etc.)” [13, p. 137].

O parte considerabilă a lexicului exprimă nu numai un înțeles noțional propriu-zis, ci și atitudinea subiectivă a vorbitorilor față de realitatea desemnată de un cuvânt sau altul. Acest component subiectiv al sensului lexical ajunge uneori să-l domine pe cel denotativ, noțional. De această dată avem în vedere acele unități lexicale care sunt expresive prin ele însele. În această ordine de idei, propunem pentru comparație următoarele unități lexicale: *târâtură* (epitet depreciativ dat unui om de nimic), *ofițeraș* (depreciativ) – „Ciudat om **ofițerașul** ăsta!” (I. L. Caragiale); *afumat* (glumeț - amețit, turmentat, beat) – „Era **afumat** rău nenea Ghiță” (I. L. Caragiale); *aghesmuit* (ironic – beat (pe jumătate) – „ne trezim cu popa...tămâiet și **aghesmuit** gata des-dimineată” (I. Creangă); *actoraș* (depreciativ) – „Macovei, un **actoraș** de provincie” (Al. Vlahuță); *mămăligos* (depreciativ - care este lipsit de energie, de inițiativă, bleg) – „Mai bine moartea decât așa tigoare de bărbat, sâcâit și **mămăligos**” (Al. Vlahuță); *mângâia* (iron.) – „Începe...a ne **mângâia** cu sfântul ierarh Nicolai” (I. Creangă); *tigoare* (depreciativ - slab, nenorocit, zdrențaros) – „Nu-l vezi că-i o **tigoare** de băiet cobăit și leneș, de n-are păreche?” – (I. Creangă); *tărtăcuță* (glumeț - cap) – „Să aud întâi maimuța/ Ce-i gândește **tărtăcuța**” (Tudor Arghezi); *căpățână* (ironic - cap) – „Atunci lumea-n **căpățână** se-nvârtea ca o morișcă/ De simțeam ca Galilei că comedia se mișcă” – (M. Eminescu); *crăpelniță* (popular, ironic -mâncare). Sensurile cuvintelor de acest fel „pot fi numite directe, întrucât ele provoacă un sentiment de satisfacție sau insatisfacție în mod direct, fără intervenția unor elemente străine” [Casares, p. 119 apud 13, p. 155]. Mai mult, chiar în dependență de funcționarea unităților de vocabular în diferite stiluri ale sistemului lexical se disting mai multe diversificări stilistice ale cuvintelor [13, p. 135]. Vocabularul care face parte din stilul livresc (înalt) dispune, de regulă, de conotații pozitive și este folosit în diversele variante ale limbajului poetic (*chip*, *demon*, *diafan*, *făptură*, *genune*, *glie* etc.), în timp ce lexicul colocvial, mai ales cel familiar, poartă, de regulă, conotații negative (*a beșteli*, *a căpia*, *a cotonogi*, *chiul*, *chix*, *hodorog*, *moacă*, *băuturică* etc.).

Se știe că „fiecare domeniu este legat de o anumită practică socială determinată. Indicatorii lexicografici, ca *mar.* (marină), *bot.* (botanică), *med.* (medicină), *fiz.* (fizică), *mit.* (mitologie), *jur.* (juridică) sau *chim.* (chimie) sunt indicatori de domeniu” [200, p. 230]. Pentru studiul din punct de vedere lingvistic, delimitarea domeniului de referință constituie punctul de plecare în analiza termenilor specifici. Prezența mărcilor diastratice regăsite în dicționarele de uz general ajută la realizarea corpusului de referință și, în acest fel, la delimitarea domeniului cercetat. Cu toate acestea, există mulți termeni specializați a căror marcă diastratică lipsește, fapt care împiedică derularea procesului de identificare și clasare în vocabulare specifice. Mărcile diastratice pot fi sistematizate în câteva perechi opozitive: literar/non-literar, literar general/literar special, literar uzual/literar non-uzual.

Stratificarea spațială a lexicului este indicată în dicționar cu ajutorul mențiunii *reg.* (regional). Mențiunea respectivă este folosită cu regularitate în DEXI, deși în DEX, DLRC și DLRM alături de mențiunea *reg.*, se indică zona concretă de utilizare a termenului în cauză: Mold., Munt., Trans., Banat, Crișana, Maramureș, Oltenia etc. Iată câteva cuvinte atestate la litera A în DEXI și însoțite de mențiunea *reg.*, amintind concomitent că unitățile calificate ca fiind regionale sunt în acest dicționar în număr mult mai mare în raport cu alte dicționare similare: *a abțigui* „(scânduri) a tăia cu un ferăstrău special”, *acarniță*, *acăriță*, *aceră* „acvilă, pajură”, *acriș* „zer înăcrit folosit la acrirea bucatelor” etc. Unele cuvinte însoțite de mențiunea *reg.* ar trebui să fie calificate mai curând ca fiind învechite, întrucât au fost folosite în diferite provincii românești, chiar dacă nu au avut o frecvență egală pretutindeni. O situație similară atestăm și în cazul verbului *a adăsta*, care e departe de a fi regionalism, ci mai curând arhaism [13, p. 156].

Ca dicționar general, cel universal înregistrează toate cuvintele în limba literară generală și în limbajul artistic, din vorbirea populară și regională. Au dreptul să figureze în dicționarul academic și termenii care au pătruns sau manifestă tendința de a pătrunde în limba literară, în limbajul literar artistic și popular, dacă apar în cel puțin două stiluri diferite ale limbii, existență probată de izvoarele scrise [181, p. 75]. În dicționarul academic se înregistrează cuvintele de circulație generală, terminologia populară, regională și arhaismele atestate, creațiile interne și împrumuturile neologice, termenii tehnico-științifici, cuvintele de argou, din vorbirea familiară și stilul beletristic, creațiile lexicale personale. Lingviștii admit că dicționarul este un mod de a reflecta schimbările care au loc în societate.

Așadar, remarcile stilistice sunt în realitate niște precizări privitoare la statutul unui lexem sau semem prin raportare la: a) limba literară actuală: (*inv.*), (*pop.*), (*fam.*), (*arg.*); b) la perioada

sau gradul de utilizare: (*în Ev. Med.*), (*în sclav.*), (*în trecut*), (*actual*), (*curent*), (*ieșit din uz*); c) la zonele geografice cărora le aparțin anumite realități: (*în țările nordice*), (*în S-V Asiei*), (*în Europa de Vest*); d) la domeniul în care este utilizat: (*biol.*), (*bis.*), (*fiz.*), (*med.*), (*în ind. casn.*), (*în mit. greacă*) [13, p. 155]. Majoritatea dicționarelor fac uz de un spectru larg de remarci stilistice și funcționale. Dacă în cazul terminologiei tehnico-științifice mențiunile domeniile nu indică o valoare propriu-zis expresiv-stilistică, atunci în cazul celorlalte mențiuni acestea dispun de o pondere expresiv-stilistică aparte. Din aceste considerente, este necesar ca remarcile stilistice să fie utilizate cu multă atenție și obiectivitate maximă, fără a atribui unor cuvinte caracteristici arhaice, regionale sau populare, în timp ce în realitate ele nu dispun de astfel de trăsături. V. Bahнару susține că, pentru a evita erori de acest fel, dicționarul trebuie să fie elaborat pe baza unui volum de material literar concludent, încât să cuprindă toate stilurile limbii literare și operele scriitorilor din toate provinciile românești [13, p. 157].

3.5. Valoarea exemplilor în prezentarea lexicografică a unităților de vocabular

Avem convingerea că un dicționar explicativ veritabil nu poate exista fără exemple. **Exemplele** joacă un rol capital, așa încât acestea pot fi considerate ca niște elemente ce constituie o altă categorie de definiții, prima fiind de natură formală, analitică, iar cea de-a doua de natură contextuală [252, p. 237], avându-se în vedere contextul de actualizare a unui sau altui sens. Examinând dicționarele explicative existente, concluzionăm că lexicografia face uz de două tipuri de citate: a) exemple construite ad-hoc sau personale; b) exemple excerptate din texte reale [idem, p. 247-248]. Lexicografii au o atitudine diferită față de exemplele construite de ei înșiși, cei mai mulți etichetându-le drept simple însoțitoare ale definiției generale, lipsite de prospețime stilistică și opunându-le sutelor de citate împrumutate de la scriitori în care se manifestă vitalitatea limbii în multiplele ei nuanțe [13, p. 178]. Ilustrarea sensurilor cu exemple din literatură joacă un rol deosebit în precizarea sensului cuvântului în genere și a sensurilor speciale ale cuvintelor care intră în componența unităților frazeologice, în precizarea caracteristicii stilistice sau gramaticale. De exemplu, citatele literare la care a apelat Manoli I., autorul *Dicționarului de termeni stilistici și poetici*, pentru a prezenta funcționalitatea și utilizarea concretă a unui sau altui termen, sunt relevante, bogate și foarte bine selectate. Volumul acestora diferă de la caz la caz, în funcție de potențialul stilistic al termenului explicat. Menționăm că, pe lângă exemplele din operele unor celebri poeți, prozatori și dramaturgi francezi, clasici și moderni (Ch. Baudlaire, P. Varlaine, J. Prévert, P. V. Valéry, E. Apollinaire, P. Corneille, E. Ionesco, V. Hugo, J. Racine, N. Boileau, M. Druon, St. Mallarmé, Molière, Al. de Lamartin, F. Voltaire etc.), în prezentul dicționar aflăm, de asemenea, exemple din operele scriitorilor români (M. Eminescu, G. Bacovia, T. Arghezi, I. Creangă, A. Russo, A. Vlahuță, Gr. Vieru, N. Dabija),

ruși (A. S. Pușkin, M. I. Lermontov, A. Akhmatova, A. Pleșceev), precum și din operele unor scriitori japonezi (Ueshima Omitsura, Taneda Sanotôka) etc.

În această ordine de idei se menționează că exemplele dicționarilor au o triplă utilitate: oferă cititorului fraze în care semnificația cuvintelor nu este numai definită, ci și explicată de context; prezintă cuvântul într-un anumit context, în care sunt actualizate elementele sintagmatice, așa încât sensul cuvântului actualizat se manifestă cu toată claritatea; oferă consumatorilor informații prețioase despre raporturile paradigmatică și sintagmatică care se manifestă în locuțiuni, în clișee verbale etc. [ibidem, p.179]. Tot în acest context, apare și problema numărului de exemple necesare pentru un sens concret. Acest număr, foarte variabil, depinde nu numai de dimensiunile dicționarului și de importanța articolului, dar mai ales de concepția lexicografului și de scopurile urmărite de autorii dicționarului.

Exemplele incluse în dicționar sunt o modalitate suplimentară de explicare a sensului, de punere în lumină a sensului mai puțin obișnuit, dicționarele devenind în acest fel veritabile obiecte de cultură, consultate de categorii foarte diverse de oameni, deoarece în ele se găsesc informații care dau posibilitate celui care le folosește să înțeleagă deplin un text mai dificil în propria limbă [Wagner 1967, p. 140 apud 13, p. 178].

3.6. Descrierea lexicografică a lexicului cu coloratură stilistică

Pornind de la ideea că „definiția cea mai răspândită a stilului se bazează pe recunoașterea unui strat distinct al conținutului verbal, care ține de activitatea intelectuală a omului și, ca urmare, nu de informația logică a formei verbale, ci de transmiterea factorilor expresivi-apreciativi, adică de aprecierea subiectivă a conținutului obiectiv al unui sau altui obiect” [Kolșanshii 1975, p. 183-184 apud 13, p. 151], putem conchide că sarcina stilisticii înțelegă în sens larg se reduce la analiza mijloacelor expresive în scopul delimitării elementelor conceptuale, în situația în care asemenea elemente există. Astfel, stilistica este orientată, de regulă, asupra manifestărilor individuale în limbă în raport cu normele generale de utilizare a cuvintelor. Se admite că omul percepe și formulează în limbă o anumită situație generală în funcție de individualitatea proprie și în conformitate cu particularitățile specifice ale uzului verbal. Aceste particularități se referă, de regulă, la o anumită folosire a cuvintelor, construcțiilor și în genere – la așa zisul „stil al limbii” al unui sau altui om, aceste particularități stilistice având uneori șansa de a se generaliza, devenind astfel cunoscute pentru majoritatea purtătorilor limbii date [ibidem].

Când vorbim de vocabularul marcat stilistic, avem în vedere opoziția dintre unitățile lexicale neutre din punct de vedere stilistic și cele care fac parte din alte stiluri ale limbii, care,

fiind scoase din anturajul lor natural și utilizate în stilul obișnuit, obțin o anumită coloratură stilistică. Astfel, folosind cuvintele populare, arhaice, neologice, regionale, argotice, profesionale, tehnice, științifice, licențioase sau indecente în limba literară, acestea imprimă textului o nuanță de prospețime, de inovație stilistică [13, p. 136].

Pentru Ch. Bally, valoarea stilistică a unui cuvânt, a unei formule sintactice etc. este identică cu valoarea ei afectivă. Limba vorbită este mai spontană, mai liberă decât cea scrisă, așadar mai bogată în cuvinte și construcții expresive, produse ale afectului. Ch. Bally consacră, în *Le langage et la vie*, un capitol întreg raporturilor dintre limba vorbită și limba scrisă, care nu trebuie eliminată din cadrul preocupărilor stilistice, dacă conține particularități stilistice venite din limba vorbită; în schimb, el exclude din sfera de investigații a stilisticii studiul limbii scriitorului, sub motiv că expresivitatea scrisului literar nu este spontană, ci derivă din folosirea voluntară și conștientă a limbii în vederea obținerii unor valori estetice.

Orice structură lingvistică se caracterizează printr-o dimensiune stilistică. Expresivitatea unui text este rezultanta acțiunii tuturor funcțiilor particulare ale limbii (descrise de R. Jakobson) așa cum sunt acestea orientate de funcția stilistică (cf. M. Riffaterre). Analizând conceptul de expresivitate, I. Coteanu stabilește următoarele tipuri: „expresivitatea latentă”, existentă virtual în limbă „ca o cantitate depozitată din care vorbirea poate să-și extragă termenii necesari pentru organizarea diverselor mesaje”, „expresivitatea dedusă”, când într-un mesaj are loc sau se sugerează o confruntare între planul lingvistic și planul extralingvistic (de exemplu, utilizarea arhaismelor) și „expresivitatea dedusă lingvistic”, realizată prin combinarea mijloacelor lingviale cu cele extralingviale sau prin combinarea celor dintâi între ele (de exemplu, utilizarea singularului în loc de plural și a femininului în loc de masculin) [61, p. 76]. D. Caracostea afirmă că „în realitatea ei, limba este expresivitate” [46, p. 50], iar preocupările autorului trebuie să fie îndreptate spre studiul limbii privite ca o construcție de artă. În concepția sa, limba posedă anumite virtualități expresive, estetice, pentru care a propus termenul de „esteme”. D. Caracostea explică totul prin natura estetică a limbajului, întrucât aceasta ar fi esența lui originară și specifică, pe motivul că limba este, în toate compartimentele ei, „pătrunsă de sufletesc”. Stilistica studiază expresivitatea limbii și mijloacele utilizate de autor în cazul textelor scrise sau de vorbitori în comunicarea orală, pentru a putea obține această expresivitate. Obținerea acestei expresivități, concept cheie cu care operează stilistica implică devierea de la anumite norme impuse de limbajul standard. Rolul expresivității este acela de a nuanța, plasticiza și adânci comunicarea fără a o deforma. Utilizarea mijloacelor expresive are drept scop intensificarea comunicării. Particularitățile expresive și stilistice ale unui text sau ansambluri de texte pot fi urmărite pe toate nivelurile și compartimentele unei limbi: nivel fonetic - valoarea expresivă a

vocalelor și consoanelor, nivel lexical - preponderența anumitor unități lexicale, nivel sintactic, nivel morfologic - preponderența anumitor părți de vorbire precum și caracteristici ale categoriilor gramaticale. Textele pot fi marcate stilistic la unul din nivelurile menționate. Fiind în permanență supusă inovațiilor, la nivel lexical, limba și straturile ei cunosc o continuă evoluție și modificare. Limba se schimbă ca rezultat al mutațiilor lexicale, gramaticale, semantice și sintactice, ca rezultat al factorilor sociali, politici, geografici care acționează asupra ei. Limba nu poate fi definită și încadrată în tipare rigide și riguroase, deoarece cunoaște utilizări și sensuri noi și este într-o continuă mișcare și prefacere în funcție de tipul comunicării, de vorbitor, registru, domeniu.

Există domenii în care schimbările, în special cele lexicale, sunt mult mai rapide și mult mai pregnante, iar printre acestea putem menționa, domeniul informaticii, tehnica și știința. Pentru I. Coteanu, domeniul stilisticii cuprinde și teoria expresivității, adică „cercetarea valorilor speciale ale elementelor limbii, descoperirea și descrierea opozițiilor pe care le creează, stabilirea tipurilor celor mai importante ale acestor opoziții și analiza funcțiilor lor” [61, p. 78]. Mai târziu, I. Coteanu concluzionează că utilitatea acestei clasificări a expresivității, i se „pare astăzi redusă”, deoarece se pune întrebarea „cum să se determine numărul posibilităților de alegere a unei știri dintr-un mesaj ambiguu, de vreme ce nu dispunem de o metodă care să limiteze cantitatea de interpretări, iar mesajul poetic, în special cel ermetic, se prelungește adesea în simbolizări multiple și discutabile” [ibidem, p. 86]. Expresivitatea, conchide I. Coteanu, nu rezidă nici în semnificația semnului, nici în sunete, ci fie în afara semnului, fie în raportul de solidaritate, în forma lui. Ea este o valoare realizată cu ajutorul unor contexte astfel întocmite, încât să provoace o deplasare de planuri în conținutul semnelor lingvare.

Pentru Șt. Munteanu expresivitatea poetică reprezintă „o calitate fundamentală a limbajului artistic, subordonată funcției estetice a limbii și manifestată într-un context, în vederea realizării unui acord, perceput de cititor ca pregnant și desăvârșit, între mijloacele lingvistice individuale și sensul comunicării artistice” [149, p. 145]. Șt. Munteanu analizează și raporturile dintre normă, alegere și expresivitatea poetică, concluzionând că atât principiul abaterilor (datând încă de la Aristotel, formulat de Ch. Bruneau și preluat de P. Valery), al devierilor de la normă (J. Cohen), cât și teza care definește stilul drept rezultatul unei alegeri sunt adevărate, dar din păcate reduc semnificația stilului la un singur aspect, „o fac să depindă de un singur criteriu, și acela exterior, anume preferința pentru o anumită variantă a comunicării. Astfel, expresivitatea nu înseamnă opțiunea pentru anumite forme în general, ci, în primul rând, adaptarea acestora la un anumit conținut sau la o anumită formă a conținutului” [ibidem, p. 108]. Prin funcția stilistică, raportului mediat de gândire dintre limbă și planul referențial i se alătură raportul dintre enunț și

protagoniștii actului lingval: emițătorul și receptorul; astfel, dimensiunea stilistică se relevă ca o componentă subiacentă celei informaționale, care nu afectează conținutul logico-semantic al enunțului, ci dezvoltă un cadru particular care „umanizează” relațiile dintre emițător și destinatar; de aceea ea este specifică numai limbilor naturale.

Utilizarea unei limbi naturale presupune o permanentă adaptare a structurii idiomului la necesitățile social-culturale ale vorbitorilor; rezultatele cele mai importante sunt limbajele și stilurile [a se vedea: 130], adică o serie de subsansambluri care se deosebesc mai mult ori mai puțin între ele prin marcarea stilistică. Marca stilistică reprezintă trăsătura distinctivă a diferențierii stilistice. Ea este „imprimată” în zestrea semantică a unui element lingval (care poate fi cuvânt, formă sau construcție) - este o marcă directă (sau individuală) - sau rezultă din cumularea însemnelor pe care le poartă mai multe elemente lingvale de același fel și este o marcă difuză (sau de convergență). *Marca directă* poate preexista sub forma unei valori stilistice cunoscute, preexistente (terminologiile, neologismele, cuvintele de argou etc.), sau poate fi „provocată” prin procedee speciale numite figuri de stil (figuri fonologice: aliterația, simbolismul fonetic etc; figuri morfosintactice: repetiția, enumerația, hiperbola etc.; figuri semantice; metafora, metonimia etc.); și într-o situație și în alta ea se manifestă într-un context stilistic. *Mărcile difuze* sunt rezultatul reliefării la nivelul întregului text (contextul are aici dimensiune maximă) a unor categorii de cuvinte, forme, construcții, fie prin prezență abundentă, fie prin prezență redusă sau prin absență totală (de exemplu, lipsa imperativelor, a vocativelor și a interjecțiilor arată obiectivitate stilistică, neparticipare afectivă; frecvența ridicată a substantivelor concrete dă textului aspect descriptiv; preferința pentru adjectivele apreciative duce la un stil emfatic sau participativ etc.). Individualitatea stilistică a unui text rezultă tocmai din acțiunea mărcilor stilistice, obținute prin selecția și combinarea semnelor lingvale de diferite niveluri în funcție de atitudinea subiectivă a vorbitorului față de conținutul exprimat sau față de interlocutori [275, p. 1-2].

Limba literară capătă o pronunțată valoare stilistică prin utilizarea echilibrată a lexicului din toate stilurile limbii. Mai mult decât atât, în prezent se produce o interferență fericită a celor mai variate stiluri. Astfel, lexicul neologic, savant sau livresc pătrunde masiv în lexicul popular, ceea ce servește drept dovadă a anulării opoziției stilistice dintre domeniul livresc și popular al limbii. Într-adevăr, lexicul savant pătrunde masiv în prezent în toate stilurile limbii și nu rareori coexistă cu antipodul său, lexicul popular, în același context.

Totuși, culoarea stilistică a lexicului savant nu dispare din această cauză: deseori cuvântul livresc, folosit în vorbire, nu numai că nu pierde caracteristicile sale stilistice, dar și le manifestă

mai pregnant în raport cu lexicul „neutru” și popular. O situație similară constatăm și în cazul lexicului familiar sau colocvial. Astfel, atestăm folosirea în același context a cuvintelor savante sau livrești, care posedă de obicei conotații pozitive, fiind „aureolate” de inefabilul poetic datorită folosirii lor în diversele variante ale limbajului poetic (cf. *chip, demon, diafan, făptură, flamură, genuine, glie* etc.) și folosirea lexicului familiar, popular sau colocvial, care este marcat, de regulă, de conotații negative (cf. *a căpia, a cotonogi, chiul, chix, hodorog, moacă, mișmaș, șpil* etc.) [84, p. 143]. În această situație, constatăm prezența unor efecte stilistice imprevizibile.

Pe fundalul stilului neutru, efecte stilistice deosebite poate produce lexicul din așa-zisele limbaje speciale. În timp ce lexicul comun se utilizează în toate sferile funcționale ale limbii, terminologia științifico-tehnică și profesională, fiind utilizată în alte stiluri, obține valori stilistice deosebite. Calitatea de termeni este marcată în dicționar de notații speciale, care indică sfera de circulație a unității respective (cf. *aeron.* (aeronautică), *agric.* (agricultură), *arit.* (aritmetică), *chim.* (chimie) etc.). În acest context este edificatoare constatarea ce urmează: „Termenii medicali *sindrom, rezeecție, somatic, letal* etc. sau termenii filosofici *monadă, ontic, triadă, transcendental, solipsism* etc. au o conotație științifică, iar utilizarea lor dincolo de sferile științelor respective se datorează caracterului prestigios cu care sunt investite limbajele științifice” [idem, p. 144].

Efecte stilistice similare se obțin și în cazul utilizării unor elemente dialectale, regionale în texte literare. Acestea, având o pronunțată conotație locală prin savoarea etnografismului lor, determină funcționalitatea lor în unele stiluri ale limbii literare [13, p. 137].

În funcție de frecvența cuvântului în vorbire, se evidențiază opoziția dintre lexicul uzual și lexicul rar sau ocazional. În această ordine de idei, se cere să constatăm că unitățile lexicale cu o frecvență redusă fac parte din diferite straturi funcționale, așa cum remarca *rar* este atribuită unor cuvinte învechite, neologismelor savante, cuvintelor livrești etc. [ibidem].

În linii mari, coloratura stilistică a vocabularului este determinată, mai ales, de migrarea lexicului dintr-un stil funcțional în altul. Dicționarele nu atestă cu regularitate acest fenomen de limbă, uneori acesta ținând de vorbire, fie aceasta și normată. Din aceste considerente în cele ce urmează vom insista în mod special pe ideea utilizării straturilor lexical-stilistice în opera unor scriitori clasici, nu atât în scopul definirii lexicografice a cuvântului respectiv, cât în vederea atestării cuvântului în cauză, motiv pentru care acesta necesită a fi inclus în lucrările lexicografice.

3.7. Descrierea lexicografică a lexicului neologic

Limba „se schimbă pentru că natura ei este dinamică: pentru că limbajul este o activitate liberă, adică creatoare” [60, p. 236]. Virtuțile de bază ale limbii constau în larga deschidere a fondului ei lexical, care se îmbogățește perpetuu cu noi și noi elemente, precum și în flexibilitatea structurilor fonetice și gramaticale. Limba realizează deci, „în recunoscuta ei continuitate și stabilitate, o imperceptibilă, dar neîntreruptă și ineluctabilă schimbare” [109, p. 19]. În același timp, limba nu evoluează brusc, modificările lingvare poartă un caracter lent și punctual, căci „evoluția limbii nu se face pe calea exploziei, pe calea nimicirii dintr-o dată a vechiului și a construirii noului, ci pe calea acumulării treptate și îndelungate a elementelor noii calități, a noii structuri a limbii, pe calea dispariției treptate a elementelor calității vechi” [102, p. 119].

Dacă e adevărat, cum spunea M. Eminescu vorbind despre importanța unui idiom al unui popor, că limbajul e „măsurariul civilizațiunii”, atunci **neologismele** constituie stratul cel mai nou al vocabularului nostru de azi, un aspect al îmbogățirii și modernizării în permanență a limbii. Și româna, fiind una dintre cele mai ospitaliere limbi, după cum afirma și romanistul suedez A. Lombard, a fost întotdeauna receptivă. Nevoia de precizie, de exactitate, dorința de claritate sau de plasticitate a exprimării, precum și necesitatea, deseori stringentă, de a denumi noi realități materiale și spirituale au determinat împrumutarea unui mare număr de neologisme.

Inovațiile lexicale sunt asimilate de limbă în mod diferit, pătrunzând cu timpul în fondul activ al vocabularului sau menținându-se în fondul lui pasiv. Dat fiind că în majoritatea cazurilor nu se poate determina cu precizie data pătrunderii unui cuvânt nou în limbă, dicționarele explicative, de regulă, nu evidențiază această categorie de cuvinte. Uneori remarcă *rare* nu este întru totul justificată, deoarece ea specifică frecvența folosirii lor, lăsând în umbră cealaltă latură definitorie – noutatea stilistică (de ex: „monetizare – (*rare*) acțiunea de a monetiza și rezultatul ei”, „poliglotie – (*rare*) calitatea de a vorbi mai multe limbi”, „velocitate – (*rare*) 1) agilitate, rapiditate”). Neologismele însă implică o problemă de altă natură: stabilirea criteriilor sigure de selectare a lexicului neologic în vederea includerii lui în dicționarul limbii [169, p. 20; a se vedea: 16, p. 543-548].

Vorbitorul contemporan acceptă un neologism mai ales dacă-l află în operele scriitorilor consacrați clasici. În scrierile lor găsește el și dozarea în folosirea cutării sau cutării element lexical neologic. Dacă, spre exemplu, la C. Negruzzi se întâlnește termenul *abonnement*, nu mai poate fi nicio îndoială în privința includerii lui în norma lexicală contemporană. Se înțelege că aceasta încă nu este o normă. Nu toate cuvintele aflate la clasici sunt admise de norma literară.V.

Alecsandri insistă asupra unor forme ca: *onor, problem, metod*. Norma literară, însă, a codificat formele: *onoare, problemă, metodă*. Citându-l pe Th. Hristea, vom arăta în ce condiții un neologism ar trebui admis în exprimare: 1) să fie atestat de mai multe ori (de preferință, în cel puțin două stiluri ale limbii literare: de pildă publicistic și artistic, științific și publicistic etc.); 2) să denumească un obiect inexistent sau necunoscut anterior, pentru care nu ar fi posibil să găsim în limbă un cuvânt tot atât de potrivit precum cel neologic; 3) să aibă însușirea de a se adapta ușor la sistemul fonologic și la cel morfologic al limbii noastre; 4) să aibă capacitatea de a da naștere derivatelor, compuselor ori de a se încadra, fără dificultăți, într-o familie lexicală preexistentă.

Neologismele limbii române aparțin atât limbii literare standard, cât și tuturor variantelor funcționale, în care apar terminologii specializate proprii fiecărui domeniu de activitate. Foarte multe anglicisme și americanisme se întâlnesc în stilul publicistic și cel științific, care sunt cele mai deschise împrumutului neologic. Acestea ar trebui „să fie prezentate în dicționar însoțite de mențiunea *anglicism* sau *americanism*, mențiune care, în opinia noastră, ar putea apărea ca o indicație obiectivă a unei surse de împrumut recent sau ca o condamnare” [13, p. 125].

Anglicisme frecvent întâlnite în varianta colocvială a limbii sunt utilizate în presa românească cu conotații peiorative: *boss* „căpetenie, patron” (ex: un comando condus de Miron Cozma, bossul), *high-life, speech*. Cei mai folosiți termeni în limbajul familiar din perioada actuală sunt *OK, full* și *party* (anglicisme utilizate nu numai de tineri, ci și de presa actuală).

Registru stilistic neologic e asociat frecvent registrului cult, definitoriu pentru discursul elevat, modern. Dominanta stilistică ține de numărul mare de termeni neologici specializați în sfera științelor sau în domeniile tehnice, aspect erudit al scriiturii. Prin acest registru se poate diferenția planul naratorului de cel al personajelor; poate avea rol în caracterizarea unor eroi, în surprinderea unor medii intelectuale ori artistice. Expresivitatea maximă este conferită de contexte stilistice contrastive, în care neologismele sunt reliefate prin asocierea cu termeni populari, colocviali sau cu elemente de jargon. De exemplu, romanul *Fluturii* de **I. Binder** abundă în elemente lexicale de origine străină, mai ales engleză: „*O lady nu merge în casa unui bărbat pe care abia îl cunoaște* [11, p. 36, I; p. 7, II]; *Nice...Pa! Să ai grijă de tine* [p. 54, I]; *A urmat o perioadă frumoasă, în care eu și Matei ne-am întâlnit în fiecare week-end. (...) – Nu-mi mai ajunge să te văd doar în week-end-uri, mi-a spus într-o seară, la telefon* [p. 56, I; p. 125, III]; - *Bine ai venit și vreau să știi că, dacă ai nevoie de ceva, îți stau la dispoziție non-stop, ok?* [p. 59, I]; *Adoram jazz-ul vesel. Eu cântam pe masă cu spray-ul pe post de microfon, iar tata făcea backing vocal* [p. 85, I]; *Avea părul ud și era tulburător de frumos și de sexy* [p. 87, I; p.

84, III]; - **Sorry**, am crezut că voi avea camera mea, de aceea am ținuta asta, am spus, când mi-am scos halatul. (...) – **Ok**, poftiți, **my Lady** [p. 88, I]; A venit seara târziu și m-a găsit în **living**, uitându-mă la un film [p. 155, I; p. 237, II; p. 28, III]; - Scoate-ți din cap ideea asta cu **jobul**, da? [p. 157, I]; **E stewardesă** [p. 163, I]; Rober a urcat lângă mine și mi-a deschis o mapă cu **CD-uri**, în față [p. 171, I]; ...Bine, dacă ea îl așteaptă acasă plină de critici, în **training** lălâi și mirosind a mâncare, să nu se mire dacă el o tratează ca pe o gospodină [p. 190, I]; Eram îmbrăcată lejer, așa cum stăteam pe acasă, cu pantaloni scurți din **blugi** și cu un tricou alb mulat...[p. 196, I]; - Dar să o faceți pe **silent, ok?** A spus Alexandra, fără să-și dea seama ce gafă făcea [p. 220, I]; - Ești moarte **sex-appeal-ului!** [p. 248, I]; - Nu vreau să aflu vreodată că banii sunt de la mine. Spune-i că ai găsit tu un **sponsor anonim**, bine? [p. 12, II]; - Da. Ce **fain!** Abia aștept să vă văd! [p. 21, II]; - Zău? De ce, pentru că îl iubești pe acela care îți dă **sms-uri**? [p. 80, II]; - Cum e?, m-a întrebat Simona, apărând deodată în **hol** [p. 131, II]; - **Ok!** Facem **disco** aici! Sau **karaoke**? [p. 134, II]; - Mai bine hai la **shopping**, dacă tot avem așa mulți bani! [p. 140, II]; - Poftim Diana, i-am spus, punându-i **crenvurștul** în farfurie. (...) - **Merci**. Ce drăguță ești...[p. 236, II]; ...doamna Monica Vișan, fondatoarea Editurii For you, a intrat pe **blogul** unei tinere scriitoare și a citit o parte din romanul autobiografic al acesteia. (...) Am atâta treabă de făcut, iar eu stau să citesc pe **blog!** (...) Când a anunțat pe **newsletter** apariția cărții (...) a transmis acest mesaj...[p. 7, III]; Cu atâția cititori pasionați, cartea a urcat rapid în **topurile** vânzărilor, devenind **bestseller** absolut și ocupând, timp de 3 ani, locul I în **clasamente** (...) Articolele ei **online** sunt vizualizate de mii de persoane...[p. 9, III]; - Eu voi fi mereu prietena ta, **ok?** [p. 30, III]; Când Luminița avea douăzeci și unu de ani, s-a îndrăgostit de un băiat din oraș, un băiat frumos care era solist într-o formație de **heavy metal** [p. 47, III]; Între timp, relația ei cu **rockerul** Lorand se terminase și poate că era mai bine să aflu astași părinții ei [p. 49, III]; Este o farmacie deschisă nonstop [p. 101, III]; - Hai să facem împreună! - Duș? **Noway!** [p. 137, III]; N-ai vrut tu să ne prefacem că suntem un cuplu minunat? **Voilà!** [p. 177, III]; Am făcut câteva **sandvișuri**...[p. 195, III]; - O să găsec o soluție să fim împreună. Voi discuta cu Matei, **no matter what**. Le voi spune tuturor, iar dacă mă iubesc așa cum spui, vor înțelege [p. 226, III]; - 'Neața! **Bodyguardul** ăsta mic te păzește de o oră, mi-a zis ea''[p. 230, III].

„Pragul sau alte Fărâme de suflet” de A. Silvestru se remarcă, de asemenea, prin prezența termenilor neologici: „Ordinul, însă includea și un **avertisment**: pictorul care va încerca, dar nu va reuși să-i reproducă visul întocmai, va fi decapitat [50, p. 19]; mut de uimire, artistul a făcut **involutar** un pas îndărăt... [p. 20]; cântau împreună sus, în strană, apoi reveneau acasă și continuau să **exerseze** [p. 24]; Când a răsunit și ultima frază muzicală, întreaga sală s-a ridicat în picioare, **ovaționându-l** [p. 25]; Nimic mai adevărat decât această **supoziție!** [p. 27]; Spiritul

mioritic există, fără îndoială, dar nu ca o povară, ci ca „o matrice a **subconștientului** ce determină structura spiritualității românești” cum l-a definit poetul L. Blaga [p. 30]; Mă preocupă **interdicția** de a-mi juca ultima piesă [p. 34]; Ultima oară l-am întâlnit la gară, într-o mohorâtă zi de toamnă, așteptând **interurbanul** [p. 41]; Numai **nevroticul** nu poate uita nimic! [p. 56]; Mulți se plâng că nu au talent și cred că asta e o scuză pentru **inactivitate** [p. 66]; Probabil, muncă – o muncă **performantă și perseverentă**, în care omul uită de sine și se transformă într-un făuritor de nou [p. 66]; Nu era dintre cei care se apropie timid de carte, cu șperaclul în mână, ca să-i deschidă încuietoarea și să-i fure conținutul pe furis [p. 68]; Nu visa să se îmbogățească, nici nu spera să găsească aur acolo: îl atrăgea în mod **irezistibil** Aventura [ibidem]; ...o mulțime de alte elemente ale vechiului calendar au fost acceptate fără niciun fel de **reticențe** [p. 74]; Ultimul care a purtat pe cap coroana cu vulturul **bicefal** a fost împăratul Nicolai Romanov, împușcat, împreună cu familia sa, de către bolșevici în a. 1918, apoi aruncat într-o fântână părăsită, ca să i se piardă urma... [p. 78]; Treptat, și-a dat seama că prinde a se **plafona**, a se transforma într-un holtei lipsit de energie [p. 85]; (chemarea) s-o auzi și s-o urmezi, în poșida tuturor dificultăților, în poșida leneviei, în poșida slăbiciunilor și adversarilor care îți **subestimează** munca [p. 107]; Iisus Hristos de ce credeți că n-a dat înapoi? De ce s-a lăsat bătut în cuie? Că doar avea **alternative**... [p. 114]; Savanții definesc această stare drept **egocentrism** [p. 157]; Elevii recurg mult mai frecvent la datele **stocate** în **computer**, decât la cele acumulate de ei prin învățare [p. 248]; Imensele „depozite” ale memoriei sunt întreținute de contactele dintre celulele nervoase (așa-numitele „**sinapse**”) [ibidem]; Modernitatea s-a opus și a venit cu o mulțime de **amendamente**” [p. 267].

I. Slavici a fost un cunoscător al filosofiei și literaturii antice, al perioadei renaștentiste, al filosofiei moderne, mai ales germane, al filosofiei și culturii orientului, al iluminiștilor și moralisților francezi. Toate aceste cunoștințe s-au reflectat și la nivelul vocabularului utilizat în scrierile sale literare, chiar dacă tendința sa a fost una de apropiere de limbajul firesc al ardelenilor. S. Pușcariu apreciază contribuția scriitorilor la evoluția limbii române în felul următor: „Un Slavici, un Coșbuc și, în timpul din urmă, un L. Blaga, înainte de a primi neologismul ieftin ce ți se îmbie atât de ademinitor, scurmă în comorile păstrate în cărțile vechi religioase și în poezia populară, spre a găsi cuvântul autohton, căruia îi dau, prin largiri de înțeles sau împerecheri fericite cu alte cuvinte, o nouă strălucire” [170, p. 296-323]. În ciuda acestei considerații, el nu respinge prezența neologismului în opera literară. Romanul *Mara* nu este definit din punct de vedere stilistic față de celelalte opere aparținând scriitorului transilvănean. Și la nivelul statisticii prezenței neologismelor în romanul amintit, nu vom întâlni mari deosebiri față de alte lucrări. Astfel, am identificat numai 15 neologisme (astăzi, aceste unități lexicale

făcând parte din fondul savant al limbii, iar unele chiar din cel comun) - *a contrazice, convins, demon, econom, flașnetă, guardian, impulsuni, a martiriza, missa, obidoasă, prior, scrutătoare, spasmotici, umilit, virtute*): „După Heruvim, când preotul a ieșit cu darurile, el și-a plecat mai **umilit** decât de obicei capul spre pamânt și a stat cu ochii închiși, pierdut oarecum în sine însuși, Simțea, ca niciodată mai înainte, că el nu mai poate să facă ceea ce dânsa nu voiește, și o nespusă înduioșare îl cuprinse când se gândi la Maria, care era atât de subțirică, de fragedă, atât de dulce la fire și de **obidoasă**, Dacă Persida ar fi știut că el a venit fără de voia lui aici și n-are în el destulă **virtute** ca să se hotărască la un fel, l-ar fi desprețuit ca pe un nemernic [53, p. 92], Maica Aegida era mititică, pășea mărunt, vorbea scurt și apăsător, avea nas nu tocmai mic și o cautătură aspră și **scrutătoare**, dar se muia când vedea lacrimi de văduvă [idem, p. 18], Țin și părinții copii săraci, care umblă din mănăstire la școală. Au, dacă îi scriu eu părintelui **guardian**, să-l primească și pe el, Își pusese-n gând să meargă fără întârziere la părintele **guardian**; acum însă parcă-i venea greu s-o facă și ținea să se mai gândească [idem, p. 31], Intrară apoi cu Anca în biserică, ea se stropi cu apă sfințită, lăsă pe prietena ei într-o bancă și se duse umilită în fața unuia dintre altarele mici, în care un preot citea **missa**; tăcută, căzu în genunchi și-și plecă cu inima căită capu [idem, p. 70], Curat nebun! zise ea uitându-se cu ochii **scrutători** la fiica ei [idem, p.109], ...Mai la deal cânta o **flașnetă**, din când în când se descărca câte o pușcă, vântul tomnatic fășâia prin frunzișul aproape uscat, liliaci fluturau mereu pe deasupra focului, iar în sufletul Persidei creștea mereu neastâmpărul de tinerețe [idem, p. 125], Un **demon** nevăzut mă urmărește și-mi reamintește mereu suferințele pe care muma mea și eu le-am avut și le vom avea pe urma lui: mă înspăimânt când mă gândesc la el, tremur când îl văd și-mi vine să fug cu ochii închiși când ajung a fi singur cu dânsul” [idem, p. 171].

Chiar dacă sunt într-un număr redus, este surprinzătoare prezența acestor neologisme într-un roman terminat în 1894, a unor termeni ce se pot regăsi chiar și în cel mai recent dicționar de neologisme al lexicografiei române din secolul al XXI-lea. În pofida faptului că stilul lui I. Slavici a fost adesea apreciat ca unul arid, neatrăgător, o privire mai atentă asupra originii terminologiei poate aduce la suprafață valori stilistice nebănuite de profunde.

Tot în acest context credem că merită să amintim că valențele cele mai profunde ale lirismului barbian se exprimă în poezia ermetică. **I. Barbu** își permite mari libertăți de limbaj și de tehnică artistică, ceea ce imprimă versurilor caracter ermetic: gust pentru cuvântul rar sau neologic, cuvinte ad-hoc create, saturație de termeni abstracti, cu sugestie de muzicalitate, trădând o importanță mare acordată învelișului sonor. În cele ce urmează prezentăm mai multe exemple cu neologisme în opera lui I. Barbu: „**orbite** [9, p. 25]; *Raiuri divulgate! îngerii trimeși/ Fulgeră Sodomei fructul de măceș* [idem, p. 29]; *Văd praful—rouă, rănile—*

tămâie?—/Sfânt **alterat**, **neutru**, nepereche [p. 30]; **aura**, Sub verdele lumilor plai/ Arai o lumină **mioapă** [p. 32], O ceasuri **verticale**, frunți târzii!/ Cer simplu, timpul/ **Dimensiunea**, două;/ Iar sufletul impur, în calorii,/ Și ochiul, unghi și lumea-aceasta—nouă [p. 33]; Un gând adus, de raze și **curbură** (Fii aurul **irecuzabil** greu!)” [ibidem]; Râu încuiat în cerul **omogen**,/ Arhaic Unt, din lăudată seară,/ Scurs florilor, slujind în Betleem,/ Când gărzile surpate înviară [p. 36]; Ca fruntea vinului cotoarele roșesc,/ Dar soarele pe muchii curs—de **doliu** [p. 38]; Știu drumul Slăbitelor Fețe/ Știu plânsul apos din **eter**” [p. 40]; O troli domoli, o troli cu gușe,/ La ce vărsări, ca de venin,/ Vis crud striviți și gând **cretin!** [p. 42]; Om uitător, **ireversibil**,/ Vezi Duhul Sfânt făcut **sensibil?**/ Precum atunci, și azi—întocma:/ Mărunte lumi păstrează **dogma** [p. 48]; **Vaporoasă**/ Rituală/ O frumoasă/ Masă/ Scoală!/ în brățara ta fă-mi loc/ Ca să joc, ca să joc,/ Danțul buf/ Cu **reverențe**/ Ori mecanice **cadente**; **oponent** [p. 52]; De pur **augur**,/ Peste îngeri, șerpi și rai/ Sună vechi:/ I-ro-la-hai/ (...) O, Mercur,/ Frate pur/ Conceput din viu **mister**/ Și Fecioara Lucifer,/ înclinat pe ape caste/ în sfruntări **iconoclaste**,/ Cap clădit/ Din val oprit/ Sus, pe Veacul împietrit,/ O select **Intelect** Nunta n-am sărbătorit.../ ! Și întoarce-o de un grad/ Unui timp **retrograd**,/ Trage porțile ce ard [p. 53]; Înaltă **conexiune**,/ Gardă **eficace** nunților,(...) Saturn centurat în aparte,/ Uran ca un tiv,/ Neptun **aditiv** (...) O foarte cerească și **amplă**Mătanie a Frunților! [p. 55];**elan**, Din călătoarea undă, din apele **etern**e, îmi însușesc veșmântul acelor care mor,Și astfel, în Pământuri croindu-mi **vaste** porți/ Spre ritmuri necuprinse de minte vreodată,/ Aduc înaltei Cumpeni povara mea bogată/ De-atâtea **existențe** și tot atâtea morți [p. 81]; Te-nnăbușai în pâcla încinsei **atmosfere**,/ O! tu, noian de lavă ce-aveai să fii pământul; [p. 82]; **Hipnotizat** de-adânca și limpedea lumină/ A bolților destinsse deasupra lui, Dar când augusta toamnă din nou îl înfășoară în/ tonuri de **crepuscul**, când toamna prinde iară/ Sub casca lui de frunze un rod îmbelșugat [p. 84]; Din aspra contopire a gerului polar/ Cu verzi și stătătoare pustietăți lichide,/ **Sinteze transparente**, de străluciri **avide**,/ Zbucnesc din somnorosul noian **originar**./ Mereu rătăcitoare, substratul lor închide/ Tot darul unui soare roșiatec și **avar**,/ Apoi, de-a lungul nopții tot aurul stelar/ Și toată înflorirea **reflexelor fluide**. [p. 85]; Vom merge spre fierbinte, **frenetică** viață,/ Spre sânul ei puternic cioplit în dur bazalt,/ (...)Pe care flori de fildeș ori umed putregai își înfrățesc de-a valma **teluric** lor trai,(...)Iar nervii, hidră cu mii de guri, vor bea/ Interioara-i mare de flăcări **violente** [p. 88];La poala crestelor scăldate-n pară/ Tu încrustai un **sumbru** colier [p. 91]; Vieața/ Sentoarce somnoroasă, în ciclul ei steril,/ Sub fard și mască, mimma unei **absurde** arte.../ Și totuși deasupra rotirilor deșarte/ Făuritor de sensuri, să te ridici **viril** [p. 95]; O, desfrunzirile din urmă!/ Te uită, vastele păduri/ Stau veștede sub greaua turmă/ Pe nori **haotici** și **obscuri** [p. 97].

Sunt frecvente neologisme și în opera lui **V. Alecsandri**: „După vro câteva minute petrecute în cea mai dulce **extazie**, mă apropiai de mormintele lui Brunellesco și al lui Giotto, arhitecții acelei biserici [4, p. 56]; La această privire Bărbatul se face Dunăre, își smulge trei peri din mustața ce-i rămânea, se repede, lunecă și se arată ca o **fantasmă** între femeia lui și domnul D [idem, p. 100]; Spun drept că atunci m-am crezut înconjurat de vedenii, **fantasme**, stahii, strigoi, moroi și de toate ființele fantastice câte joacă parola și hora cu miezul nopții, în lumina lunii [p. 9]; Măine dimineață secundanții mei se vor înțelege cu d-ta despre locul întâlnirii mele cu vărul d-tale și despre condițiile **duelului** [p. 100]; Până când să ne tot plece cruda, oarba **tiranie**/ Și la caru-i de trufie/ Să ne-njuge ea pe noi?, Fericit acel ce calcă **tirania** sub picioare! [3, p. 87-88]; O! mult îmi e scumpă închinarea ta, Căci, iubind, **amorul** tu știi a-l cânta, Cine-ar putea crede că acest **amor**/ A fost o părere, un vis trecător?, Pe cei munți pustii, sălbatici,/ Din Lombardo-Veneție,/ Unde noaptea în orgie/ S-adun **demonii** lunatici [idem, p. 104-105]; Ești **amic** sau tu faci parte din cumpliții ani de rele/ Ce-au depus în al lor treacăt peste fruntea țării mele/ O coroană de **martir**? [p. 113]; **June** poete! ascunde-ți dorul,/ Căci nu e timpul de dulci plăceri./ Decât pe **liră** să cânți **amorul**,/ Apără-onorul/ Sărmanei țări! [p. 116]; Eu în veghere la luptă-oi sta,/ Și, cu tărie, eu pentru tine/ În fața lumii voi **protesta**!/ Pentru coroana-ți de **suverană**,/ Pentru-al tău nume și al tău drept/ Eu înfrunța-voi hidra dușmană/ Și-un scut ți-oi face din al meu piept! [p. 127]; Frumoasă, albă, **jună**, cu formele rotunde,/ Cu pulpa mărmurie, cu sânul, dulce val,/ Ea pare zeia Venus când a ieșit din unde/ Ca să arate lumii frumosul **ideal**, O! farmec, dulce farmec al vieții călătoare,/ Profundă **nostalgie** de lin, albastru cer!, Frunzele-i cad, zbor în aer, și de crengi se dezlipesc,/ Ca frumoasele **iluzii** dintr-un suflet omenesc, Tot e alb pe câmp, pe dealuri, împrejur, în depărtare,/ Ca **fantasme** albe plopilor înșirați se pierd în zare [p. 152-155]; O! tablou mareț, **fantastic**!... Mii de stele argintii/ În nemărginitul templu ard ca vecinice făclii, Totul e în neclintire, fără viață, fără glas;/ Nici un zbor în **atmosferă**, pe zăpadă—nici un pas [p. 158]; În curând și el apare pe-**orizontul** aurit,/ Sorbind roua dimineții de pe câmpul înverzit [p. 166]; Sus, paingul pe un frasin, urzind pânza-i **diafană**,/ Cu-al său fir de-argint subțire face-o punte-aeriană, Inima lui crește plină/ De o sacră melodie, **melancolică**, **divină**,/ De o tainică vibrație, de-un avant inspirator/ Ce-i aduc în piept suspinuri și-n ochi lacrimi de **amor** [p. 172-173].

Feeria lui V. Alecsandri *Sânziana* și *Pepelea* de asemenea abundă în neologisme: *ministru, secretar, departament, orchestră, refren, terasă, emfază, prosperitate, moralitatea, monoton, categorie, moderat, conveniență, prudent, a expune, calamitate, misterios, emblemă, magnat, grotesc, a declama, confuz, a pronunța, rezoluție, a reflecta, aproximativ, a insulta,*

alee, amor, energie, membru, a examina, profil, elocvența, a repriza, galant, fantastic etc. [„Unde-i **ministrul** meu **secretar** de stat la **departamentul** bucătăriei?, ...O ușă în stânga, ce duce în apartamentul împărătesei... în dreapta, uși mari... în fund, arcade largi și înalte, ce se deschid pe **terasă**, deasupra grădinii”, „Toată sarcina statului e pe spinarea mea... Sarcină grea!... (Cu **emfază**.) Însă mă simt mândru de-a o purta pentru gloria, **prosperitatea**, propășirea și **moralitatea** poporului ce se adăpostește la umbra sceptrului împărătesc al augustății-sale...”].

Așadar, examinând utilizarea cuvintelor noi în operele scriitorilor de mai sus, putem ajunge la concluzia că neologismele sunt frecvente și în limbajul beletristic, nu numai în cel științific, și au o pondere stilistică accentuată nu numai datorită prospețimii lor, ci și preciziei semantice în raport cu vocabularul din lexicul general al limbii române.

Stilul narativ din nuvela *Alexandru Lăpușneanu* de **C. Negruzi** se remarcă prin sobrietate, concizie, echilibru între termenii arhaici și neologici, o mare frecvență a gerunziului, simplitatea topicii. Stilul indirect alternează cu stilul direct, realizat prin dialog și intervenție izolată. Puținele neologisme nu influențează claritatea stilului, ci exprimă concis ideea: „*Îndată ce sosise, Lăpușneanul porunci să împle cu lemne toate cetățile Moldaviei, afară de Hotin și le arse, vrând să strice prin aceasta azilul nemulțămiiților, carii de multe ori, sub adăpostul zidurilor acestora, urzeau **comploturi** și ațâțau **revolte**. Ca să sece influența boierilor și să stârpească cuiburile feudalității, îi despoia de averi sub feluri de **pretexte**, Avusese o lungă vorbă cu Moțoc, care intrase iar în favor și care ieșea, după ce îi înfătoșase planul unei nouă **contribuții**. Se părea nestâmpărat, vorbea singur și se cunoștea că **meditează** vreo nouă moarte...* [39, p. 89]; *Figura ei avea acea frumusețe, care făcea odinioară vestite pre femeile României și care se găsește rar acum, **degenerând** cu amestecul națiilor străine.* [idem, p. 91]; *După borșul polonez, veneau mâncări grecești fierte cu verdețuri, care pluteau în unt; apoi pilaful turcesc și, în sfârșit, fripturile **cosmopolite**.* [p. 96]; *În sfârșit puterile îi slăbiră, și **sateliții tiranului**, ducându-l pe poarta curții mai mult mort decât viu, îl îmbrânciră în mulțime.* [p. 100]; *De la începutul **tragediei** acestia, doamna Ruxanda, neștiind nimic de cele ce se petreceau, era îngrijită. Ea nu putea afla pricina zgomotului ce auzise, căci, după obiceiul vremii de atunci, femeile nu ieșeau din **apartamentul** lor și slujnicele nu puteau a se risca în mijlocul unei oștimi ce nu cunoștea ce este **disciplina**.* [p. 101]; *În **delirul** frigurilor, i se părea că vede toate jertfele cruziei sale, fioroase și amenințătoare, îngrozindu-l și chemându-l la judecata Dumnezeuului dreptății* [p. 102]; *Nu se auzea decât murmura valurilor Nistrului, ce izbea regulat stâncoasele ei coaste sure și goale și strigătul **monoton** a ostașilor de strajă, carii întru lumina **crepusculului** se zăreau răzămați pe lungile lor lance, Lăpușneanul se trezise din **letargia** sa* [p. 103]; *Durerile creșteau. Otrăvitul se zbuciuma în **convulsii**, Nenorocitul domn se zvârcolea în spasmele **agoniei**”* [p. 107].

Al. Rosetti îl consideră pe **I. L. Caragiale** „unul dintre artiștii care au făcut cel mai mult pentru dezvoltarea limbii noastre literare și pentru îmbogățirea ei. A fost un artist al cuvântului dintre cei mai conștienți ai menirii sale” [173, p. 19]. Limbajul eroilor lui Caragiale are două straturi lexicale: unul mai vechi, manifestat în special în vorbirea personajelor mai vârstnice sau lipsite de instrucție, și altul constituit din neologisme, de cele mai multe ori deformate, impropriu adaptate, pronunțate incorect. Dintre termenii turcești, amintim: *abitir, alișveriș, ageamiu, bașca, bacșiș, bidiviu, hatâr, ipingea, mangafa, marafet, moftangiu, meterhanea, papugiu, pușlama, teșcherea*, iar dintre cei neogrecești, ne rețin atenția: *dichis, evghenisit, fandaxie, filotimie, a firitisi, ipitropie, parapon, pramatie, a procopsi, pandalie, simandicos*. În ceea ce privește neologismele, remarcăm mai întâi tendința vorbitorului semidoct de a asimila termenul nou intrat în limbă la expresia sa curentă: *bulivar, dipotat, amurezat, avucac, revoluție, isplac, ezirciț, bagabont, bampir*. Alteori, deformarea neologismelor trebuie pusă pe seama hipercorectitudinii: *a devorța, teribel, triveale, capabel, belet, coraj, fonție, poblic*. Una dintre principalele surse ale comicului, în privința neologismelor, este etimologia populară: *renunerație, lege de murături, a mânca de la datorie, giantă latină, scrofulo și la datorie, cerneală violentă, lăcrămație* etc. Asemănătoare acestui fenomen este folosirea improprie a termenilor, prin atribuirea unui sens neadecvat; astfel, *capitaliști* înseamnă „locuitori ai Capitalei, bucureșteni”, *a maltrata* – „a trata”, *a sinucide* – „a ucide”, *politică* – „politețe”, *liber-schimbist* – „elastic în concepții” etc. Tot forme ale inadecvării semantice se înregistrează și în expresii de tipul *s-a pronunțat cu vociferări, a tratat-o cu insulte și cu bătaie, m-a insultat cu palme* etc. Discursul lui Farfuridi, din actul al III-lea al *Scrisorii pierdute*, este plin de neologisme: „(...) *toți aceia care nu vor să cază la extremitate (se îneacă mereu), adică vreau să zic, da, ca să fie moderați... adică nu exagerațiuni!... Într-o chestiune politică... și care, de la care atârnă viitorul, prezentul și trecutul țării... să fie ori prea-prea, ori foarte-foarte... (se încurcă, asudă și înghite) încât vine aci ocazia să întrebăm pentru ce?... Da... Pentru ce?... Dacă Europa... să fie cu ochii ațintiți asupra noastră, dacă mă pot pronunța astfel, care lovesc soțietatea, adică fiindcă din cauza zguduirilor... și... idei subversive... (asudă și se rătăcește din ce în ce) și mă-nțelegi, mai în sfârșit, pentru care în orice ocaziuni solemne a dat probe de tact (...)*”, însă, când oratorul se supără, întrebuințează cuvinte și expresii din limba curentă: „*Ia scutește-mă cu mofturile d-tale! Onest d-ta? Pe de o parte, „Răcnetul Carpaților”, pe de altă parte chiverniseala confrăților; pe de o parte opoziție la toartă, pe de altă parte teșcherea la buzunar!... Urlă târgul, domnule...*”.

În concluzie, vorbind despre descrierea lexicografică a neologismelor, urmează să avem în vedere că acestea urmează să fie incluse în dicționarele generale de limbă fără a fi însoțite de

remarci speciale și numai în situația în care unitatea respectivă s-a învechit sau a ieșit din uz devenind cuvânt savant învechit, lexicograful este obligat să eticheteze cuvântul în cauză în modul corespunzător. Cu alte cuvinte, termenul neologism să fie rezervat numai pentru cuvintele împrumutate de curând dintr-o limbă străină, cele formate pe teren românesc cu ajutorul resurselor interne de derivare sau calchiate după modele străine, iar celelalte unități lexicale, cele mai multe „fiind bătrâne ca iarna” în română, urmează să fie repartizate la straturile lexicale corespunzătoare (vocabularul comun sau esențial, lexicul științific și tehnic, vocabularul livresc etc.) [13, p. 126], în situația în care au pătruns în vocabularul general fiind prezentate fără mențiuni speciale, iar în unele cazuri fiind însoțite de mențiunile *livr.* sau *rar* și numai neologismele propriu-zise ar putea fi etichetate fie *americanisme*, fie *englezisme*.

3.8. Descrierea lexicografică a lexicului arhaic

Deși, aparent, se află la poli opuși, neologismele și arhaismele se apropie prin poziția pe care o au față de lexicul de bază al limbii – ambele se află la periferia vocabularului, ceea ce le imprimă nota de coloraturi specifice unor anumite perioade din viața limbii (epoca contemporană – neologismele, epoca mai veche – arhaismele). Învechirea și dispariția unor unități lexicale constituie un fenomen firesc, ce se explică, adeseori, prin dispariția obiectelor și a noțiunilor denumite de cuvintele respective (*pârcălab*, *cneaz*, *vornic*, *jupân*, *zlot*, *pitac*, *anteriu*, *netegea*, *îpingea* etc.). Acestea sunt așa-numitele **arhaisme** materiale sau istorisme [138, p. 116-117; 181].

Se știe că „limba se schimbă tocmai pentru că nu este făcută, ci se face continuu prin activitate lingvistică” [60, p. 61]. Pe măsură ce vocabularul unei limbi se îmbogățește cu neologisme, o parte dintre cuvintele vechi dispăre din vorbirea curentă ori își modifică complet înțelesurile. Acestea se numesc arhaisme. Remarca lexicografică *arhaic* evidențiază dimensiunea istorică a limbajului, situează instanțele comunicării artistice în trecut, prin actualizarea unui limbaj învechit, ieșit din uz. Pentru a stabili dacă un cuvânt este sau nu arhaic în contextul în care este folosit trebuie să-l raportăm la stadiul de evoluție a limbii în epoca în care a fost scrisă o operă literară. Arhaismele sunt utilizate pentru realizarea valorii stilistice, a culorii temporale, pentru a evoca oameni, obiceiuri, evenimente istorice, pentru a fixa în timp acțiunea unei opere cu tematică istorică, totodată creează impresia de verosimilitate prin reconstituirea limbajului vremii evocate, așa cum procedează B. Șt. Delavrancea în exemplul ce urmează: „Ștefan (lui Rareș): Ia cartea asta. Bag-o în sân. Ia sama la **pecetie**. Pune caii la un **olac**, alege unul bine ferecat. Și la drum. Schimbă caii din popas în popas. Și să nu te oprești decât în Țarigrad. Acolo s-o dai în mâna marelui vizir” [23, p. 61].

La **L. Rebreanu**, unele forme populare sau arhaice diferă de cele literare prin afereză, adică prin absența unui sunet sau a unui grup de sunete de la începutul cuvântului: *a spăimânta* [44, p. 239]; *spăimântat* [48, p. 485], *coperișuri* [46, p. 12; 48, p. 479; 45, p. 129]; *aidem* [45, p. 42; 49, p. 301]; *aide* [48, p. 485; 47, p. 604]; *blănit, muiat* [48, p. 540]; *cărunțite* [46, p. 12]; *necăcioasă* [45, p. 127].

Când atmosfera pe care dorește să o construiască cere o întoarcere în trecut, temporalitatea se sprijină pe termeni cu conotații care plasează acțiunea într-un timp arhaic. În *Adam și Eva* apar cuvinte precum: *kasiții, amelu, hekau, capsarius*. Pe lângă termenii arhitecturali (*pagodă, peristil*), atmosfera îndepărtată este completată de termeni ce denumesc mijloace de locomoție (*lectică, triremă*), iar spațiul se definește și prin floră (*sicomor, trestia vetasa, kesara*) sau prin statut social (*brahman, rishi, nubanda*). Tărâmul cel mai fertil în ce privește introducerea arhaismelor în text îl constituie paginile *Crăișorului Horia*. Prezentarea unor realități de la sfârșitul secolului al XVIII-lea atrage după sine folosirea unor termeni care desemnează realitățile respective: *gornic, span* [45, p. 127], *ișpan* [idem, p. 128], *nemeș* [p. 36, p. 142], *solgăbirău* [p. 137], *grof* [p. 147], *aprod* [p. 161], *fișpan* [p. 161], *rebeliști* [p. 197], *florinți* [p. 137], *norod* [p. 202, 204].

Poemul *Pașa Hassan* - de fapt, o baladă cultă - se numără printre cele mai reușite creații de inspirație istorică din opera lui **G. Coșbuc**, prin extraordinara capacitate de transfigurare a datelor istorice reale și prin grandoarea mitologică pe care o dobândește aici personalitatea lui Mihai Viteazul. La nivel lexical, câteva cuvinte arhaice fixează cadrul temporal, istoric al întâmplării (*ieniceri, flinte, ghiaur, urdie, spahii, bei, turban, pașa*), iar unele vocabule și expresii populare confirmă perspectiva țărănească din care Coșbuc însuși reconstituie evenimentul (*deolaltă, gloata, pleava, dârdâie, se-ndeașă*) [17, p. 96]. Evenimentul de la care pornește creația coșbuciană a fost consemnat în cronică și evocat, mai târziu, de cel mai înflăcărat biograf al marelui Voievod, **N. Bălcescu**, în a cărui scriere *Românii supt Mihai-Vodă Viteazul* descrie bătălia de la Călugăreni din 13/23 august 1595.

Limba operei lui Bălcescu are atributele limbii literare. Ea nu este încărcată de arhaisme, unele cuvinte par învechite astăzi, dar, în vremea aceea, aveau putere de circulație, de exemplu *ziduri proptitoare, spăimântează, cap d-operă* pentru *capodoperă*; *pre* este păstrat în limba poporului și-n limba cronicilor, Bălcescu îl folosește și el asociind construcțiile vechi cu termenii moderni, adaptând neologismele la spiritul limbii: *armonizând împreună, se prăvălesc în cataracte* (termenul însemnând „cascadă, cădere naturală de apă”). Arhaismele (*tufecci-basa,*

arnăut) și regionalismele (*testemel, tupsie, scurteică*) [10] sunt folosite cu naturalețe de către personajele povestirilor, creând o limbă literară ușor accesibilă.

Prin toate aceste procedee, *Istoria românilor supt Mihai-Vodă Viteazul* este o capodoperă a literaturii noastre din secolul al XIX-lea, iar N. Bălcescu, unul dintre artiștii desăvârșiți din epoca sa, este un „mesianic pozitiv”, cum îl considera G. Călinescu [48, p. 82].

Funcții stilistice similare le au arhaismele în opera lui **V. Alecsandri**: „Am luat în mână acea cutie unde pusesem dimineața un galben olandez și o **para** mare turcească, am deschis-o cu luare-aminte, și adâncă [4, p. 9]; El își cumpără două pistoale și un **iatagan** ruginit, se sui singur într-o brișcă și se porni cu frica-n spate și cu galbenii în sân [p. 20]; El are, măi frate,/ Săbii lungi și late,/ **Durdă** ghintuită,/ Inimă-oțelită [2, p. 61]; *Mihu le grăiește: „Voi, voinicilor,/ Haraminilor,/ Cine v-a mânat/ Capul v-a mâncat !”, Apoi iar **purcede**/ Prin cel codru verde, Ianuș cum îl vede,/ Din loc se repede:/ „Voi, vitejilor,/ Haraminilor !/ Dați cu **lâncile**,/ Dați cu **flintele** [idem, p. 63]; Era Mane cel spătos/ Cu cojoc mare, mișos,/ Cu cojoc întors pe dos,/ Și cu **ghioaga** nestrujită,/ Numai din topor cioplită, Stai pe loc să ne-ntâlnim,/ Două vorbe să grăim,/ Două vorbe oțelite/ Cu **paloșele** grăite! [p. 68-69]; Patul de abanos avea forma paturilor regale, purtând un **baldachin** pe patru coloane lucrate la strung cu o măiestrie perfectă și fiind capitonat cu brocart vișiniu de Lion. La colțurile acestei camere delicioase [2, p. 98]; Intâlnii viteaz **oștean**,/ Purtând semne de roman, Brațu-i stâng era-ncordat/ Sub un **scut** de fier săpat”, “Iar pe cap purta cu fală/ **Coif** de aur lucitor,/ Ca un zeu nemuritor, Căci prin lumea **spăimântată**,/ In uimire cufundată,/ Treceau reci fiori de moarte,/ Presimțiri de rele soartel,/ Sunt roman și sunt oștean/ De-a-mpăratului Traian! [p. 88-90]; Pe jilțu-mi, lângă masă, având **condeiu**-n mână,/ Când scriu o strofa dulce pe care-o prind din zbor,/ Când ochiu-mi întâlnește ș-admiră o **cadână**/ Ce-n cadrul ei se-ntinde alene pe covor [p. 152]; Iată, vin și gândăceii în **hlamide** smălțuite [p. 172]; Cu tunuri largi și grele, cu **flinte** lungi, cu **spade**/Ce viu luceau la șolduri și-n teacă zângăneau [p. 195]; ...Iarmeric Mazovitul și Kozjatic Ucrantul,/ Ce crește cai sălbatici și-i prinde cu **arcanul**, Incălțăminte roșii de piele de Maroc, Și frâie țintuite, și/ argintate șele, Și armorii cusute pe colțuri de **harșele**[p. 196]; Un **paloș** de izbândă există-n orice fier,/ In tot păstorul astăzi există-un **scutier**! [p. 278]; “El vrea ca să-și cârpească **hlamida** aurită/ Cu zdreanța sărăcimii de veacuri moștenită, **Prostimea** înțețită/ Ridică azi din țărână fînța-i umilită/ Și îndrăznește-a-și pune vroința-n fața mea?, A doua zi o ceată de mulți **neferi** călare,/ Inconjurând pe vodă, pășesc peste hotare [p. 282]; Nu-mi este iertat mie ca să hotărâsc despre meritul și armonia cînticilor românești, căci poate aș cădea în prepus de **părtinire**” [p. 392].*

C. Negruzzi, întemeietorul nuvelei istorice românești, este primul scriitor care valorifică într-o creație literară cronicile moldovenești (*Letopisețul Țării Moldovei* de Gr. Ureche și de M. Costin). Culoarea de epocă se realizează prin limbajul inspirat cu grijă din cronică. C. Negruzzi folosește arhaisme, cuvinte ale căror conținut semnificativ s-a schimbat, fonetisme și construcții sintactice arhaice, având o funcție stilistică superioară, folosite apoi, consecvent, de M. Sadoveanu. Culoarea locală se evidențiază astfel pe baza arhaismelor fonetice: *pre*, *sama*, *scânteiară*, *vreu*; arhaismelor lexicale: *cabaniță*, *dulama*, *zobon*; arhaismelor semantice: *a popi* cu sensul de „a ucide”, *prost* cu sensul de „om simplu, fără rang”, arhaismele dominând în descrierile de interioare și ale vestimentației. În această ordine de idei este edificatoare afirmația lui G. Călinescu: „Stilul său oferă imaginea exemplară a scriitorului pașoptist, la care mijloacele de expresie urmează linia rafinată a gândirii, oscilând între notația realist-obiectivă și intervenția subiectivă, plină de vervă” [48, p. 396].

În continuare prezentăm exemple excerptate din opera lui C. Negruzzi: „*Intrase în Moldavia, întovărășit de șapte mii spahii și de vro trei mii oaste de strânsură. Însă pe lângă aceste, avea porunci împărătești cătră hanul tatarilor Nogai, ca să-i deie oricât ajutor de oaste va cere, ...Țara geme subt asuprirea Tomșei. Oastea toată se va supune cum i se va făgădui mai mare simbrie* [39, p. 85]; - *Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreu*, răspunse Lăpușneanul, a căruia ochi scântieră ca un fulger, și dacă voi nu mă iubiți, eu vă iubesc *pre* voi și voi merge ori cu voia, ori fără voia voastră. Să mă-ntorc? Mai degrabă-și va întoarce Dunărea cursul îndărăpt [idem, p. 86]; *Voi mulgeți laptele țării, dar au venit vremea să vă mulg și eu pre* voi [p. 87]; *Peste zobonul de stofă aurită, purta un benișel de felendreș albastru blănit cu samur, a căruia mânice atârnavu dinapoi; era încinsă cu un colan de aur, ce se închia cu mari paftale de matostat, împregiurate cu petre scumpe; iar pe grumazii ei atârna o salbă de multe șiruri de mărgăritar. Șlicul de samur, pus cam într-o parte, era împodobit cu un surguci alb și sprijinit cu o floare mare de smaragde* [p. 90-91]; *Ajungă atâta sânge vărsat, atâte văduvii, atâta sărimari!* [p. 91], *Ieri, când voiam să intru, o jupâneasă cu cinci copii s-au aruncat înaintea rădvanului meu și m-au oprit arătându-mi un cap țintuit în poarta curții* [p. 92]; *Lăpușneanul, în ziua aceea, era îmbrăcat cu toată pompa domnească. Purta corona Paleologilor și peste dulama poloneză de catifea stacoșie, avea cabanița turcească. Nici o armă nu avea alta decât un mic junghi cu plăselele de aur; iar pîntre bumbii dulămii se zărea o zea desârmă* [p. 93]; *Norodul se învoia cu oblăduirea lui Alexandru-vodă; cărtea numai asupra ministrului său Moțoc, care întrebuița creditul ce avea la domn, spre împilarea gloatei. Căci deși era neconținute jalobele obștiei pentru jăfuirile lui Moțoc, Lăpușneanul sau nu răspundea, sau nu le asculta* [p. 95]; *Slugile boierilor, văzându-se lovite fără veste de soldați, plecară de fugă. Puțini care scăpară cu viață,*

apucând a sări peste ziduri, dasă larmă pe la casele boierilor; și învitând pre alte slugi și oameni boierești, **burzuliseră norodul** și tot orașul alergase la poarta curții, **pre** care începuse a o tăia cu securile, -Îmi vine să poruncesc să deie cu tunurile în **prostimea** acea. Ha, cum socoți și dumneata? — Așa, așa, să-i împoaște cu tunurile; nu-i vro pagubă c-or muri câteva sute de mojici, de vreme ce au pierit atâta boieri. Da, să-i omoare de **istov** [p. 98]; Una din ele, mai îndrăzneată, ieșind, auzise vorbă că este **zurba** asupra lui vodă și adusesese această veste stăpânei sale [p. 101]; Cu toate aceste, era neliniștit, căci nu putuse pune mâna pe Spancioc și pe Stroici, care ședeau la Camenița, așteptând și pândind vreme; Ca să-i privigheze mai de aproape, se mută în cetatea Hotinului, pe care o întări mai cu **osăbire**; însă aici se bolnăvi de **lângoare** [p. 102]; M-ați **popit** voi, dar de mă voi îndrepta, **pre** mulți am să popesc și eu!” [p. 104].

Arhaismele, construcțiile căzute în uitare, formele depășite au un puternic efect stilistic, dar nu de vechime, ci de noutate – în ele regăsim cu surprindere valențele dintâi ale limbajului.

Arhaisme dispun de un potențial expresiv accentuat și în opera lui **P. Ispirescu**: „Și trage-i la **danțuri**, la hori, la brîuri pînă ce, cînd se deșteptară, ajunseseră pe la cîntatul cocoșilor de miezul nopții; Și dorea ca vrînd-nevrînd să îplinească slujba ce și-o luase **asupră**, Până una alta, **cotoșmanul** se dete pe lîngă stăpînul său, și pe furiș îi dete **ghioald** [35, p. 204, 22, 170]; Fiica împăratului alesese pe **cheleș** și se învoiră între dînșii ca să pornească **oaste** mare împotriva lui [idem, p. 142]; Când în zori la **mânecate**, auzi în colibă un glas mîngîios de copil [p. 302]; **Condurul** sta d-a purure pe masă în cămara împăratului [p. 187]; Coman, deștept, cum îl lăsase pe el Dumnezeu, nu se da **netezului** [p. 281]; Iară un drăcos de zmeu tânăr și fără **doxă** la cap, mușcîndu-l șarpele de inimă [p. 245]; Boierule, să nu-ți fie **paraxin** unde ne vezi că am venit numai amîndoi [p. 170]; Îl mai fățuiră, îl mai trudiră, îl luară la **rapanghele** [p. 102]; Ce să am? Răspunse băiatul, iaca am dat de **șugubină** [p. 228]; Dară după ce văzură stîrvurile lupilor și pe Coman plin de sînge, îl mîngîiară și-i dară să mănînce numai zer și **jitniță** [p. 291]; Atunci copilul tăcu și se născu; iar slujitorii deteră în **tîmpine** și în surle și în toată împărăția se ținu veselie mare o săptămînă întregă [p. 6]; Iară ei prinseseră **pizmă** pe dînsa pentru aceasta [p. 28]; Toți cu totul aveau șfială de dînsa și nu-i găsea nimeni vreo faptă care să le dea dreptul a-i atîrna vrun **ponos** de coadă [p. 312]; O negură de vulturi se arată împregiurul corăbiilor și, cătîndu-i **price**, croncăneau de mi-ți împuia capul [p. 264]; Iară Mătăhuz împărat tăcea **mâlcă** și înmărmurit de cele ce vedea [p. 173]; Hainele pe dînșii, deși proaste, dară erau **spilcă**” [p. 268].

Arhaismele din opera lui **A. Pann** pot fi examinate în raport cu situația actuală a limbii române: „Umblând să mă **prinț** în **danț**, / Dând un ban, intrai în lanț, D-ar fi calul meu cum zici, / Că e armăsar și mînz, / **Pre** legea mea, nu-l mai **vânz** [42, p. 394, 358]; Îl

îmbrobodești, știi, chiar ca p-o **muiere**, / îi pui în cap **țestul** și rabdă-n tăcere [idem, p. 61]; Să o lăsăm încurcată. /Și / Să venim iar la **prochimen** [p. 244]; Moașa dar cu câte-i spuse /, La **prochimen** o aduse [p. 304]; Omul care știe a trăi cu **păstru** / Paraua o are la galben cap-păstru(căpăstru) [p. 333]; Dă-mi un canon cum îți place și eu să mă pocăiesc [p. 77]; Că pe morții lor de **obște**, când îi vor duce la gropi, / Tot peste gard iar să-i scoată, dar să nu-i ducă cu popi [p. 171]; Pîn-o veni vremea **sorocului** meu / Să ghicesc inelul, bun e Dumnezeu [p. 49]; Dă din mâini dacă vrei să ieși la liman [p. 132]; Dar nici cu dînsul nu-l prinde, / Că nu îi știe **merchezul** [p. 357], S-a găsit cine să-i taie din **obricăriță**” [p. 142].

În opera lui N. Filimon, arhaismele sunt identificate chiar și în raport cu situația din limba timpului său: „Mi-am plecat capul la toți calicii fără **osebire**, dar acum, slavă domnului, am pus mîna pe pîine și pe cuțit [31, p. 47]; Ia-i **huzmetul** din mîină și vei vedea cum va veni țara întreagă cu jelbi împotriva lui [idem, p. 30]; Vorbesc puțin și ascult mult, adică îmi fac capul ceaslov de **havadișuri** [p. 170]; La începutul sec. al XIX-lea, regimentul de 31 de **ieniceri** au săvîrșit excese la Iași. Cu **otuzbir** și cu **panțarolă** ne pierdem timpul în zadar [p. 109]; Apoi se duseră și ei să-și facă **marafetul** lor [p. 137]; Vino mîine să-ți dau **teșcherea** că s-a primit prețul acestor moșii” [p. 179].

Evident, arhaismele în opera lui M. Costin pot fi studiate numai în raport cu situațiile ulterioare de evoluție a limbii române: „Au luat aripa în-a-stînga și s-au pus **șireag** în rîndu împotriva aripii a lui Matei-vodă cei **direpte** [16, p. 174]); Deci întîi aripa oștii noastre, Moldovei, au **purces** în **răzșipă** [idem, p. 176]; Iar pe urmă, de-acel fel de hărnicie nice pe unul n-am vădzut viindu la **pricopseală** [p. 234]; Pe acele vremi avîndu mare zarvă și **price** cu **papistașii** pentru lege [p. 118]; Ce cum și-i **hirea** căzacilor, la dobîndă lacomi, a dat îndată de jacuri” [p. 131].

Arhaisme în opera lui I. Neculce: „De a-l face domnu aice în țară, să fie iară el **alfa** și **omega** [38, p. 290]; Ș-au făcut multă **zăbavă** la Țarigrad [idem, p. 232]; Atunce au trecut pen Ieși, de la Poartă, un **agă** împărătescu la margine, la Cernăuți, în cai de **olac**, de-au măsurat locul din mijlocul Prutului de la Orășeni [p. 270]; Și făcè multe **poghizuri** și răutăți țării, că era oameni harnici [p. 241]; De ce Dumitașco-vodă, temîndu-să de leși să nu sloboadză nescariva **poghiazuri**, cu-ndemînarea lui Petriceico-vodă” [p. 228].

Arhaisme în opera lui I. L. Caragiale: “Să lăsăm **calabalâcul** și să sărim pe fereastră [14, p. 66]; Eu joc conțina oarbă cu fantele, și am eu **merchezul** meu [idem, p. 167]; Asta-i ! Una vorbim și **bașca** ne-nțelegem” [p. 10].

Arhaisme în opera lui M. I. Caragiale: „Cu toate astea am intrat *mesa*, se văicări el, am intrat și nu pot afla mîngîiere [15, p. 69]; Cu mare *caznă* gvardiștii izbutiseră să o ridice [idem, p. 68], Așa i se întîmplase pe semne chiar în ziua aceea: nu juca, făcea zîmbre și-și tot frichinea un ochi deasupra căruia se întrevedea un cucui zdravăn” [p. 136].

Arhaisme în basmul *Tinerețe fără bătrânețe*: „Dar dacă tu zici că mănânci pietri și carne de zmeu, hai să ne *cercăm* puterile [57, p. 476]; L-au luat zmeii și l-au făcut *harcea-parcea*, mii și fărâme [idem, p. 218]; După ce crescuseră mare, îi legă de picioare scara făcută, apoi îi dete *dârva* pe buricul pământului în sus” [p. 210].

Arhaisme în opera lui I. Creangă: „Căci casa s-a mai îngreuiat cu un mîncău și eu nu vreau să-mi pierd *comândul* [21, p. 176]; Pot zice că în noaptea aceea la fîntînă mi-a fost *masul* [idem, p. 226]; De-amu să știi că ți-ai mîncat *liftiria* de la mine, spînzuratule! [p. 247]; Și a pus părintele *pravilă* și a zis că în toată sîmbăta să se *procitească* băieții și fetele [p. 221]; Că, dă, e păcat să rămîi fără leac de învățătură, zicea părintele; doar ai trecut de *bucheludeazla* și *bucheritazdra* [p. 223]; Dascălul Simeon Foșă din Țuțuieni, numai pentru că vorbește mai în tîlcuri decît alții și *sfircîiește* toată ziua la tabac [p. 228]; După ce-ai purtat ciubotele atîta amar de vreme, umblînd toată ziua în *poghiazuri*, și le-ai scrombăit pe la jocuri [p. 278]; Că șezi *lipcă* unde te duci și scoți sufletul din om cu obrăznicile tale, ușernic ce ești!” [p. 245].

Exemplele examinate anterior constituie un argument plauzibil pentru valoarea expresiv-stilistică a arhaismelor în raport cu situația arhaismelor din limba contemporană, aceste valori fiind de o pondere aparte numai în operele scrise în prezent care tratează o tematică istorică din trecut. Cuvintele învechite sunt înregistrate în dicționare cu remarcă *înv.* (învechit), precum și cu indicații suplimentare, incluse în definiție, sau folosindu-se unele forme temporale speciale, mai ales cea de imperfect, pentru verbul din definiție (de ex: „paharnic -1) (*În Moldova medievală...*) boier de divan care avea în grijă să administreze podgoriile domnești, aprovizionarea curții cu vin și strângerea dărilor de pe vii și vin”, „brudiește – (*înv.*) copilărește”, „agerie –(*înv.*) vivacitate, sprinteneală, iuțeală”). În cadrul cuvintelor vechi distingem două clase mari: *arhaismele* și *istorismele*, distincția dintre ele necesită a fi reflectată și în dicționarul limbii, făcându-se uz de două mențiuni distincte (*arh.* și *ist.*), care ar specifica particularitățile acestora, iar ca o explicație suplimentară și ca o probă certă de atestare a unității respective se cere să fie prezentate două sau mai multe exemple de utilizare concretă a cuvântului dat în documentele scrise a timpului respectiv.

3.9. Descrierea lexicografică a lexicului regional

Înainte de a examina regionalismele, se impune să insistăm asupra unui moment important și anume: raportul între arhaisme și regionalisme. Unul și același fenomen poate avea, la un moment dat, un statut ambiguu: de element arhaic sau dialectal, în același timp. Aceasta se datorează faptului că deseori tendința spre diminuare a frecvenței unui fenomen, până la absența totală din fondul activ al limbii, nu se manifestă omogen pe toată aria de răspândire a limbii, întrucât „graiul viu conservă până astăzi elemente dispărute din limba literară” [176, p. 108]. Multe graiuri conservă încă numeroase cuvinte care, în limba literară, nu au fost sau deja nu mai sunt admise, căci „termenii arhaici, când nu dispar cu desăvârșire, se refugiază în câte o regiune mai izolată, ferită de un contact prea strâns cu viața modernă” [125, p. 312]. Astfel, moldovenismele *pâne, mâni, câne, pasere* etc. sunt niște arhaisme fonetice conservate dialectal. În graiul crișean se mai păstrează cuvintele: *arină* „nisip”, *păcurar* „cioban”, *nămaie* „vită măruntă”, care, pentru uzul actual al limbii, sunt arhaisme. Din aceste motive e foarte dificil, uneori chiar imposibil, de a defini un fenomen drept arhaism, regionalism sau chiar cuvânt popular. De exemplu, substantivul *anină*, frecvent în graiul din Transnistria și în cel din Crișana, poate fi calificat ca fiind dialectism, regionalism (ALM I₂, 310), arhaism sau element popular. Numai examinarea atentă a documentelor de limbă ne poate sugera o soluție general acceptabilă. Astfel, o bună parte dintre cuvintele regionale sunt „tot un fel de arhaisme” [99, p. 23], pe care limba literară nu le-a acceptat, chiar dacă mai sunt întrebuințate în dialecte și graiuri. Menționăm că astăzi, la nivelul dialectelor, care, după câte se știe, poartă un caracter conservator, se relevă fonetisme arhaice originare din secolele precedente.

Între graiurile limbii noastre există deosebiri fonetice, care sunt cele mai izbitoare, și deosebiri lexicale. Cu toate acestea, fondul principal de cuvinte și stuctura gramaticală sunt aproape identice; sintaxa însăși, care este mai permeabilă în raport cu morfologia și fondul principal de cuvinte, nu diferă aproape prin nimic de la un grai la altul al limbii noastre. Deosebirile lexicale dintre graiurile daco-române nu sunt prea numeroase, exceptând unele regiuni care au o situație specială din cauza condițiilor etnografice.

Multe din elementele regionale au devenit cunoscute prin folosirea lor în operele literare (scrierile lui I. Creangă, M. Sadoveanu, V. Voiculescu, M. Preda etc.). Unele au tendința de a intra în vocabularul supradialectal sau chiar literar. S-a propus chiar un termen special pentru elementele regionale folosite de vorbitorii cultivați din diferite zone – *termeni interdialectali*. [202, p. 75]. Folosirea regionalismelor în literatură vizează efecte estetice, atât în limbajul personajelor, cât și în acel al autorului. Valoarea lor expresivă extinde seria sinonimică a

unităților lexicale, contribuie la realizarea culorii locale (realism descriptiv), prin acumularea particularităților regionale, care dau autenticitate și vigoare exprimării, au o anumită savoare și te ajută să localizezi și să datezi acțiunea, au rol de caracterizare a personajelor în mod întâmplător sau intenționat (ca elemente de limbaj popular/familiar); aspectele foneticii regionale aplicate unor neologisme au funcție satirică în limbajul eroilor lui I. L. Caragiale.

Amintiri din copilărie reprezintă opera de maturitate artistică a lui I. Creangă, dovedind un scriitor pe deplin format, cu un stil rafinat și cu o excepțională capacitate de fixare a unui univers uman necunoscut până atunci în literatura română. Proiectată în spațiul unui sat moldovenesc de munte de la mijlocul secolului al XIX-lea, copilăria nu reflectă numai dominantele vârstei, ci și specificul mediului ambiant. De aceea, *Amintiri din copilărie* este și o evocare a satului tradițional, un tablou fidel al unei lumi trăind în spiritul obiceiurilor fixate printr-o existență multimilenară. Adevărata forță a lui Creangă se manifestă când începe să nareze. Atunci exprimarea este vie, autentică, fraza, bogată în verbe, devine puternic evocatoare, iar întâmplările și oamenii prind viață. Definit „umanist al științei sătești” [48, p. 176], limbajul său îl face inconfundabil, prin termenii specifici folosiți, prin modul exprimării și prin oralitatea stilului. Cuvintele cele mai numeroase sunt de origine populară, unele au aspect fonetic moldovenesc, multe sunt regionalisme, lipsesc aproape complet neologismele. Dar, în ciuda aparențelor, ne aflăm în prezența unui limbaj artistic, a unui stil foarte original.

În cele ce urmează prezentăm mai multe regionalisme din opera lui I. Creangă: „*Prin îndemnul său, ce mai pomi s-au pus în țintirim, care era îngrădit cu zăplaz de bârne, streșinit cu șindilă, și ce chilie durată s-a făcut la poarta bisericii pentru școală, Și cea dintâi școlăriță a fost însăși Smărăndița popii, o zgâtie de copilă ageră la minte și așa de silitoare, de întrecă mai pe toți băieții și din carte, dar și din nebunii* [20, p. 162]; *Atunci copila părintelui, cum era sprintară și plină de incuri, a bufnit în răs. Păcatul ei, sărmana! -Ia, poftim de încălecă pe Balan, jupâneasă! zise părintele, de tot posomorât, să facem pocinog sfântului Nicolai cel din cui* [idem, p. 163]; *Nică, băiat mai mare și înaintat în învățătură până la genunchiul broaștei, era sfădit cu mine din pricina Smărăndiței popii, căreia, cu toată părerea mea de rău, i-am tras într-o zi o bleandă, pentru că nu-mi da pace să prind muște..., Și când mă uit înapoi, doi hojmălăi se și luaseră după mine; și unde nu încep a fugi de-mi scăpărau picioarele; și trec pe lângă casa noastră, și nu intru acasă, ci cotigesc (ALM II₂, 843) în stânga și intru în ograda unui megieș al nostru, și din ogradă în ocol, și din ocol în grădina cu păpușoi... [p. 164]; Nic-a lui Costache, cel răgușit, balcâz și răutăcios, nu mai avea stăpânire asupra mea. [p. 165]; Gătitu-le-ați ceva bob fiert, găluște, turte cu julfă (ALRR.Bas.IV, 476) și vărzare? [p. 167]; Și tot cihăia mama pe tata să mă mai dea undeva la școală..., ...Doamne, multă minte-ți mai trebuie! zicea tata, văzând-o așa*

de **ahotnică** pentru mine [p. 168]; *Dimineața, până-l scoli, îți stupești sufletul* [p. 169]; *Doar la Iași să fi fost așa ceva și la Mănăstirea Neamțului, pe vremea lui mitropolitu Iacob, care era oleacă de cimotoie cu noi...* [p. 172]; *Și scroambele iestea a voastre îs pocite, zise el scoțându-mă repede, murat până la piele și înghețat hăt bine, căci năboise apa în toate părțile; și iute mi-a scos ciubotele* (ALM I₁, 178) *din picioare, că se făcuse bocnă*” [p. 174]; *“Ce ți-i scris în frunte ți-i pus; chef și voie bună, zise celălalt scoțând o hrincă* (ALRR.Bas.IV,483) *înghețată din desagi, pârâpînd-o pe jăratric și dându-ne și nouă câte-o harchină* [p. 179]; *Oleacă ce nu-i venea mamei la socoteală căutătura mea, îndată pregătea, cu degetul îmbălat, puțină tină din colbul adunat pe opsasul încălțării ori...* [p. 181]; *Iar după ce se aprindea opaițul, și tata se punea să mănânce, noi scoteam mâțele de prin ocnite și cotruță și le flocăiam și le șmotream dinaintea lui, de le mergea colbul* [p. 182]; *Na-vă de cheltuială, ghiavoli ce sunteți! Nici noaptea să nu mă pot odihni de incotele voastre?* [p. 184]; *D-apoi cu smântânitul oalelor, ce calamandros făceam! Când puneam mama laptele la prins, eu, fie post, fie cășlegi, de pe-a doua zi și începeam a linchi grosiorul de pe deasupra oalelor; și tot așa în toate zilele, până ce dam de chișleag* (ALRR.Bas.I, 69) [p. 186]; *Cu asta se hrănesc mai mult humuleștenii, răzeși fără pământuri, și cu negustoria din picioare: vite, cai, porci, oi, brânză, lână, oloi, sare și făină de păpușoi; sumane mari, genunchere* (ALRR.Bas. II, 192) *și sârdace; ițari, bernevici, cămeșoaie, lăicere* (ALRR.Bas. II, 184-187) *și scorțuri înflorite...* [p. 188]; *Ies din casă cu chip că mă duc la scăldat, mă șupuresc pe unde pot și, când colo, mă trezesc în cireșul femeii, Apoi începe a se aburca pe cireș în sus, zicând: “Stai, măi porcane, că te căptușește ea, Mărioara, acuș!”* [p. 189]; *Mai pasă de dă ochii (...) cu băieții și fetele din sat; mai ales duminica la biserică, la horă, unde-i frumos de privit, și pe la scăldat, în Cierul Cucului, unde era băteliștea flăcăilor și a fetelor, doriți unii de alții, toată săptămâna, de pe la lucru!* [p. 190]; *Băieții s-au strâns ciotcă* (ALM II₂, 914) *împrejurul meu și m-au înmormântat cu nisip, și m-au prohodit cum știau ei* [p. 198]; *Văzând ea că nu dau răspuns de nicăieri, lasă toate în pământ și se ia după mine la baltă, unde știa că mă duc; și, când colo, mă vede tologit, cu pielea goală pe nisip, cât mi ți-i gliganul* [p. 200]; *Și fuga, și fuga, fără să mă uit în urmă, până ce dau între hudiți, pe drumul care ducea la noi acasă* [p. 201]; *Și el, frumos la chip și blând cum era, văzându-ne pe mai toți de-a rândul, îmbrăcați cu cămeșuice cusute cu bibiluri și albe cum e helgea...*(ALRR.Bas. III, 332) [p. 206]; *Oșlobanu, prost-prost, dar să nu-l atingă cineva cu cât e negru sub unghie, că-și azvârle țarnă după cap, ca buhaiul* (ALM I₂, 397) [p. 207]; *Pentru mine însă numai două mierțe de orz și două de ovăs a dat tata cui se cuvine, de am fost primit în Folticeni, căci școala era numai de mântuială; boii să iasă!* [p. 209]; *Într-un colț al odăii, câteva mierțe de fasole,(...) iar alături, niște bostani turcești* [p. 218]; *Fiind nopțile mari, mă puteam repezi din când în când, pașlind-o așa cam de după toacă, și tot înainte, seara pe lună, cu tovarășii mei la clăci în Humulești, pe unde știam noi, ținând tot o fugă, ca telegarii* [p. 229];

Luca Moșneagu, *harabagiul nostru, dă bici cailor, zicând nevastei sale, care închidea poarta după noi: "Olimbiadă, ia sama bine de borta* (ALM I₁, 108/146; 191/56, 235) *ceea!"*[p. 233].

În felul acesta se adevărește afirmația cum că „arta de povestitor a lui I. Creangă constă în autenticitatea episoadelor, în măiestria de a surprinde tipuri umane, în profundul specific național, în umorul robust, în limbajul viu, colorat, expresiv, moldovenesc” [2, p. 202, a se vedea: 122, p. 78-79].

Dacă I. Creangă reprezintă graiul moldovenesc în toată splendoarea lui lexical-artistică, opera lui **I. Slavici** reprezintă graiul ardelean, introducând oralitatea populară în scrierile sale înaintea lui I. Creangă [209, p. 119]. Limbajul lui artistic este original prin vigoare, sobrietate, spontaneitate, oralitate. „Slavici nu se mulțumește să redea realitatea, ci adâncește viziunea realității prin sensul pe care îl cântă într-însa. Când sensul prea evident, ca și grevat în text, tinde să-l dezechilibreze, scriitorul - care dispune de o gamă întreagă de mijloace - îl poate reechilibra cu ajutorul stilului, astfel că narațiunea absolut paradigmatică, pe plan social sau personal, precum *Popa Tanda* și *Budulea taichii*, își redobândește valabilitatea întregului datorită umorului expresiei sau al observației, prin farmecele oralității gnomice și ale satirei duioase, discernabile în euforia stilului indirect liber” [150, p. 115].

Prezentăm câteva exemple de regionalisme din opera lui I. Slavici: „*Nici muruiala* (ALM II₁, 556/35) *pe pereții de lemn n-are înțeles, fiindcă tot cade cu vremea de pe dâșii* [53, p. 17]; *Dar totdeauna precum intră făurarul în făurărie* [idem, p. 24]; *Numaidecât în primăvară luă un țigan, îl puse să frământa imală și-și lipi casa. În câteva zile toți patru pereții erau lipiți și muruiți. Acum părintele ședea mai bucuros afară decât în casă, fiindcă din casă nu se vedea atât de bine muruiala casei; și era frumos lucru o casă muruită în Sărăceni, mai ales când omul își putea zice: "Asta e a mea!"* [p. 25]; *Să semănăm ceapă, morcovi, fasole, barabule* (ALRR.Bas. III, 393) *și curechi* [p. 26]; *Cucurbăta* (ALM I₁, 44/ 123, 202, 230) *se întinde de-a lungul, se ridică și pe alocurea se răsuțește până în vârful parilor, încât firul Sandei se ascunde în verdeța frunzelor ori scutură albine din florile galbene.* [p. 34]; *Câinele începu să mușine mălaiul* [p. 36]; – *Păcat de câinele acela! Era bun la casă, grăi naica Marta.* [p. 38]; *Ia! berbecelul acela e al meu: simbrie.* [p. 40]; *Dar nenea* (ALM I₂, 424) *Mihu tot om bun rămâne*[p. 42]; *Încă sâmbătă după-amiază sluga trebuia să rânească grajdul, curtea și locul de dinaintea cârciumii, în vreme ce bătrâna și Ana găteau cârciuma pentru ziua de duminică* [p. 145]; *Unul dintre boitari, un băietan ca de șaptesprezece ani, intră în cârciumă și căută pe Ghiță* [p. 153]; *O loază ca tine nu mă oprește pe mine în cale! – Cum ai zis? Loază!?* grăi Pinteza, lăsând cam

amețit căpăstrul din mână. **Acu du-te, dacă vrei!** [p. 198]; *Pe-nserate, Lia a poruncit să fie pus în iatacul* (ALM II₁, 550) *ei un al doilea pat la o potrivită depărtare de al ei*” [p. 295].

„Pe plan național, **Eminescu** se dovedește un exponent nedezmintit al pământului nostru, mai întâi prin limbă și apoi prin stil sau curentul stilistic pe care el îl ilustrează. Lexicul său îl arată ca pe un rod autentic al pământului Moldovei” [50, p. 82].

Regionalismele utilizate în opera lui M. Eminescu sunt deosebit de expresive și devin garante ale autenticității lui Eminescu, ca expresie a pământului patriei: „*Prin bălțile de noroi ce împrășcau pe cutezătorul ce se încredea perfidelor unde treceau niște ciubote* (ALM I₁, 178) *mari cărora nu le-ar fi păsat nici de potop, cu atât mai vârtos că aveau tureți* (ALRR.Bas. II, 212) *care îngropau în ele pantalonii individului conținut îndată ce timpul devenea problematic* [26, p. 45], *Prin crăpăturile obloanelor* (ALM II₁, 548) *închise se zărea lumină* [idem, p. 59]; *El fixă aspru și lung umbra sa... ea, supărată de această căutătură, prinse încet, încet conture pe perete și deveni clară, ca un vechi portret zugrăvit în oloi.* [p. 64], *Câteva vorbe, o strângere de mână și dispărea iar în parfumatul ei iatac, umplând nopțile cu dulci și neuitate visuri* [p. 64]; *Șiruri de cireși scutură grei omățul trandafiriu a înfloririi lor bogate* [p. 69]; *Am fugit de pe morman, ud și plin ădehleii, și m-am covrigit în clopotniță, cu dinții clănțănind și muiat până la piele* [p. 148]; *Cu tundra îndoită pe la grumaz și dinainte, astăfel încât pieptul alb se vedea sub cămașa de in* [p. 197]; *Ei veneau răsând, ducând ca-n triumf între ei pe Niță-a Floarei care, desculț, cu părul ieșit prin căciulă, cu coatele ieșite prin tundra, cu genunchii ieșiți prin cioareci* (ALRR.Bas. IV, 417)...” [p. 205].

„Scriitor inegal și monoton, **Agârbiceanu** rămâne totuși un pictor original, fie și miniaturist, al lumii transilvane, al Fefelegăi și al hocmanilor din minele de aur din Țara Moșilor, un povestitor remarcabil când așterne peste realitate o lume de fantasmă și de închipuiri” [165, p. 143]. Există numeroase aspecte în povestirile scriitorului ardelean care arată că el știe să utilizeze cuvântul în vederea obținerii unor efecte artistice. „Oralitatea este, fără îndoială, una din trăsăturile caracteristice ale stilului lui Agârbiceanu,(...) particularitățile de grai local nu par, însă, să fie în opera sa mai numeroase decât în cea a lui Sadoveanu și chiar G. Galaction” [59, p. 84].

Prezentăm mai jos exemple de regionalisme din opera lui I. Agârbiceanu: „*Un ucenic ghebos aducea și ducea marfă, punând întotdeauna în buzunar glaja stăpânului* [1, p. 19]; *Iar de era secetă, crăpa cleiul de sub firele rare de iarbă, și cucuruzul* (ALM II₂, 900/1) *își învârtea frunzele ca fusele*[idem, p. 20]; *Dar ăla a murit. Dac-a murit, s-a hodini, măria-ta., Poporeni n-au să-mi dea nici câte-un cop* (ALRR.Bas. III, 298/37) [p. 21]; *Dimineața înciripă de la judele un cal, cu șaua de lemn îmbrăcată în piele neagră, și spuse femeilor că trăbă să meargă până în*

oraș, la poștă. [p. 23]; *Dacă se deștepta și alt păcurar* (ALRR.Bas. II, 200/ 1-4), *Bucur mânca o papară ca aceea, dar bătrânul nu-i zicea nimic, —Măi Bucure și Niculae, voi să-mi prindeți berbecelul cel băl, Moșul și cu strungarii țineau pă bălul, care, zărindu-și dușmanul înainte, își încorda gâtul.* [p. 28]; *Lăsa o dungă de catran pe cioareci și aprindea iarba-dracului.* [p. 29]; *Acasă, în grădină, nu pune tabac, că i-i frică. La hotar, mai prin cucuruz, mai prin napi, pune...* [p. 30]; *Pe diacul ce l-a avut dintâi, atâta l-a tot urmărit prin toate crășmele, de nu-i lăsa omului răgaz să bea un pahar de vinars* [p. 32]; *Moșul avea cinste mare de clopot, care împrăștie tunetele, trăsnetele și toate furtunile scormonite de șolomonari* [p. 44]; *Dacă grijește mai bine de bănuț și le cumpără gogoroane roșii de zahăr, îi cheamă pe toți în jurul ei și desface tolcerașul de hârtie.* [p. 47]; *Corfele, desăgite în spinare, bleoncăne în toate părțile, dând să se desprindă de pe șaua mică* [p. 53]; *Fata, dacă a crescut, a dat-o slujnică, să lucre, să câștige ceva. A dat-o la boltașul din sat. Aci fata s-a răsărit îndată* [p. 73]; *Pe urma lui lunecă din bordei o fată înaltă, numai în ie, cu-o surță neagră, legată pe la mijloc.* [p. 80]; *Ea aprinde tămâie, ia luminița de ceară și face cruci pe perete, după chipul celei făcute de popa la feștanie* [p. 86]; *Sunt semne. Numai cât nu le vede, nu le-aude fiștecine. Când a fost să fie aurul cel mult de la Fauri, ce crezi că n-au fost semne? Băiam vro opt inși, afund, în sânul pământului* [p. 93]; *Zăpada acoperea pământul rotunzindu-l, și eu veneam, scârțâind din cizme, pe Dealu-Băilor. Și iată, chiar pe creasta dealului, venea, în trapul calului sur, un ghinărar* [p. 96]; *Da' tu ce mănânci, lihodule, de ne batjocorești pe noi așa?* [p. 110]; *Oamenii purtau căciuli și clicine peste pieptare, pogănicii - băieții care mânau vitele pe brazdă- aveau buzele crăpate și mâinile îngroșate, roșii ca racul, dar tot aveau inimă să pocnească din bici și să strige vitelor pe nume* [p. 149]; *-Să-l fi corlit și tu!* [p. 199]; *Sătenii, care au copii numai buni pentru pășunatul vitelor, nu le dau în ciurdă* (ALRR.Bas. III, 334/ 1-4), *ci, dis-de-dimineată, cu trăistuța cu merinde după grumaji, cu bâta în mână, duc vitele la mâncare mai bună;* [p. 214].

M. I. Caragiale este un pictor literar desăvârșit, acest lucru l-a determinat pe T. Vianu să afirme: „Opera de prozator a lui M. I. Caragiale este o mare minune a limbii noastre” [210, p. 253]. Numărul de regionalisme în opera lui M. I. Caragiale este impunător: „Pe-o culme, lângă-un iezer (ALRR.Bas. IV, 514/223), durează-o mănăstire/ Boierul... [15, p. 18], Muiată-n nestimate și-n horbote (ALRR.Bas. IV, 414/36) de fir,/ În mâna-i -spelbă floare de ceară străvezie -/ Ea poartă pe subțirea năframă nărânzie [idem, p. 21], Dormi că ți-au pălit mâinile/ În grelele inele. [p. 26], Cei dintâi locuitori ai Albionului de cari se pomenește, nu-și boiau în întregime goliciunea în albastru? [p. 34], Dar, ca toate simțimintele omenești—afară de ură—cu timpul și frica se ostoiește și pierе” [p. 49].

„**I. Druță** e una dintre legendele plaiului nostru, una din zidirile de rezistență ale literaturii noastre naționale” [50, p. 175]. Farmecul operei druțiene se datorează unui stil bogat, original și unui limbaj poetic sugestiv. Prin caracteristicile ei esențiale opera lui Druță este reprezentativă pentru literatura română din Basarabia: refuzul convențiilor ideologice oficiale, respectul valorilor etice, cultul culorii locale, pitorescul povestirii și oralității. Prezentăm câteva exemple de regionalisme din opera lui I. Druță: „*Pune la căpătâiul tatei borcanele cu dulceață, uscături, un **harbuz** (ALM II₂, 937, 938, 939, 1025) murat, copturi fel de fel* [25, p. 214]; - *Parcă văzusem un **harbujel** murat ici în casă...*[p. 215]; *La marginea satului drumul cotește și se varsă într-o ulicioară ce suie la deal – mare **moronceală** și cu ulicioara ceea...*[p. 113]; *Și când a prins a se înmuia **omățul**, când pe la amiază se auzea picurând din streășină, moșul a început a număra pe degete când a veni ziua în care va întoarce barda și va lucra numai cu muchia ei, adunând sania* [p. 72]; *În schimb, când a doua zi a dat să se încălțe, **ciubotele** nu mai erau sub laiță, unde le-a pus; Îi cunoștea fiecare ciotișor, fiecare umflătură, și când se culca noaptea pe pătișorul dintre cei doi **prăsazi** (ALM I₁, 14), începea să-l cioplească în gând* [p. 69]; - *O venit vremea să strângem și noi **poama** (ALM I₂, 275/22)”* [p. 67].

„În mod tradițional, stratificarea spațială a lexicului este indicată în dicționar cu ajutorul remaricii *reg.* (regional). **Regionalismele** sunt prezentate în dicționare în funcție de tipologia acestora. Mențiunea respectivă este folosită cu regularitate în DEXI, în Noul Dicționar Universal al Limbii Române, deși în DEX, DLRC și DLRM alături de mențiunea „*reg.*”, se indică zona concretă de utilizare a termenului în cauză: Mold., Munt., Trans., Banat, Crișana, Maramureș, Oltenia etc. Evident, pentru cititorul obișnuit, fără pretenții deosebite, mențiunea „*reg.*” este suficientă. În situația în care vine însă vorba de cititorul cultivat sau pe cale de a se cultiva și chiar de mânuitori ai condeiului, este nevoie de o informație mai concretă și mai amplă, indicându-se provincia, iar uneori chiar partea acestei provincii (sudul, nordul, estul, vestul etc.), unde este cunoscut termenul în cauză” [13, p. 156]. Unele cuvinte (*curechi, colb, nea, bostan păpușoi, țintirim* etc.) marcate cu mențiunea „*reg.*” (în: DLR (2010), DEXI (2007), NDU (2006), DULR (1998), MDA (2001), Mic dicționar al limbii române (1974) etc.), întâlnite în două sau mai multe provincii românești, ar fi cazul să fie însoțite de mențiunea “*pop.*”. O astfel de situație constatăm în cazul substantivelor **curechi** „varză” (ALM I₂, 368/1,2,4), **colb** „praf” (ALM I₂, 274) întâlnite în texte ardelenesti: „-*Bunica zicea că nu-i pasăre ca porcu’ și buruiiană ca **curechiul**”* [1, p. 196]; moldovenești: „*Lemne la trunchi sunt; slănină și făină în pod este de-a volna; brânză în puțină, asemenea; **curechi** în poloboc, slavă Domnului!* [20, p. 183]; *Iar după ce se aprindea opaițul, și tata se punea să mănânce, noi scoteam mâțele de prin ocnite și cotruță și le flocăiam și le șmotream dinaintea lui, de le mergea **colbul**;* [20, p. 182]; *Ptiu, i-a ieșit înainte*

o mașină și-a ridicat un colb, că nu vezi lumea”[25, p. 39]; crișene: „*Părintele Trandafir e însă ca și capra în grădina cu curechi* [52, p. 20]; *Închipuiește-ți că pe o roată mișcată-n loc s-ar lipi un fir de colb*” [idem, p. 60]; *nea* „zapadă” în texte ardelenesti și crișene: „- *Dar ce caută ei și așteaptă nu se zăresc fluturând rar în văzduhul sur, până în seara zilei a treia de când s-au arătat ciorile: întâii fulgi de nea* [1, p. 251]; *Primăvara, când se topește neaua pe munți, Răpița se supără, varsă o parte din mânia ei pe cracul de pe Valea-Seacă, și asta încetează de a mai fi „seacă*” [52, p. 16]; *bostan* „dovleac” (ALM I₁, 114/7; ALM II₂939-941), în texte ardelenesti și moldovenești: „*Bătrânul nu i-a crezut când i-au spus că nu mai este, și de atunci, prăpădiții, îl țin pe bietul Mereuț cu tabac din frunze uscate de napi și de bostani* [1, p. 30]; *Într-un colț al odăii, câteva mierțe de fasole,(...) iar alături, niște bostani turcești* [20, p. 218]; *păpușoi* „porumb” (ALM I₁, 154) în texte moldovenești și crișene: „*Și de la o vreme, nemaiauzind nici o foșnitură de păpușoi, nici o scurmătură de găină, am țâșnit odată cu țârna-n cap, și tiva la mama acasă, și am început a-i spune, cu lacrimi, că nu mă mai duc la școală, măcar să știi bine că m-or omorî!*” [20, p. 165]; *Pe Fața locul este nisipos, grâul crește cât palma și păpușoiul cât cotul*” [53, p. 16; a se vedea: 38, p. 43-48].

Mai mult, așa cum demonstrează materialul analizat, cele mai multe regionalisme nu numai că sunt cunoscute în alte provincii, ci unele din ele sunt frecvente concomitent în mai multe regiuni. Unii autori, fiind conștienți de statutul regional al substantivelor *păpușoi*, *curechi* folosesc în același context corelativele lor literare, *porumb*, *varză*: „...*Porcii sfârâmau zgomotoși grămezile de păpușoi* [53, p. 52]; *Când mergea la stână, iarna, când ședeau seara la sfârâmat de porumb, și primăvara, când oile începeau să fete, totdeauna el îi aducea pe cel mai frumos dintre mieii priori* [idem, p. 36]; *Să semănăm ceapă, morcovi, fasole, barabule și curechi* [p. 26]; *De aceea sămădăul nu e numai om cu stare, ci mai ales om aspru și neîndurat, care umblă mereu călare de la turmă la turmă, care știe toate înfundăturile, cunoaște pe toți oamenii buni și mai ales pe cei răi, de care tremură toată lunca și care știe să afle urechea grăsunului pripășit chiar și din oala cu varză*” [p. 147].

Prin urmare, utilizarea remarcii lexicografice *reg.* „regionalism” cere să excludem subiectivismul lexicografului și să apelăm la limba în funcțiune, adică la materialul concret de limbă. În această situație propunem următoarea soluție: dacă unitatea lexicală analizată, considerată în mod tradițional ca fiind regionalism, este atestată în operele unor scriitori originari din diferite provincii istorice românești, etichetarea cuvântului respectiv ca regionalism este inadmisibilă, în situația dată fiind justificată utilizarea mențiunii lexicografice *pop.* „popular”, iar mențiunea *reg.* urmează să fie rezervată numai pentru unitățile lexicale care circulă doar într-o singură zonă istorică românească.

3.10. Descrierea lexicografică a lexicului argotic

Aspectul expresiv al **argotismelor** se manifestă în afara cadrului natural, în afara argoului, adică atunci când elementele argotice sunt folosite în limba comună sau cea literară. Argoul reprezintă un caz tipic de spontaneitate și este un mod de exprimare nonliterar, specific anumitor grupuri sociale, fiind un limbaj secret, accesibil doar celor care îl cunosc și caracteristic grupurilor de răufacători și deținuți. În principiu, argoul exprimă dorința de a indica deosebirea dintre cei care îl folosesc și restul vorbitorilor. Din punct de vedere sociolingvistic, argoul poate fi caracterizat prin dorința (sau nevoia) vorbitorilor săi de izolare și de afirmare prin limbaj a solidarității de grup, prin marginalitate și subversiune față de cultura și limba oficială.

M. Baciuc Got subliniază faptul că argoul este *o vorbire inovatoare* [94, p. 10] și *funcțională* [idem, p. 15], care dovedește „mobilitate lingvistică” [p. 18] și „demonstrează puterea de expresivitate a limbii vorbite” [p. 19]. El e un „factor puternic de *coeziune socială*” [ibidem], pentru că „limbajul are *un caracter de conversație*” [p. 21], având *expresivitate afectivă* [p. 25], fără ca prin asta să își piardă *obiectivitatea impersonală* [p. 26]. Stilul argotic e trecut de către autoare în rândul „stilurilor limbii neliterare” [p. 29], ca expresie a libertății personale [p. 31], în care se încearcă *o înnoire* a cuvintelor [p. 37] prin multiple procedee de *resemnificanțizare* a lor [p. 72]. Argoul este un limbaj destinat să șocheze, care încalcă norma lingvistică fără știință sau cu bună știință [p. 42] pentru a metaforiza lucrurile comunicate [p. 51], iar unele dintre ele, fiind folosite pentru pitorescul lor, chiar de reprezentanți ai presei scrise sau ai audiovizualului, sau pentru a reproduce limbajul unor astfel de persoane (ex: *haios* „amuzant, care șochează prin înfățișare, vorbe”, iar ca sens ironic „caraghios”; *nașpa* „urât, neplăcut”; *bașoaldă* „femeie neglijentă, greoaie, grasă; ușuratică”; *gagic* „amant, iubit”; *balic* „student în anul întâi, boboc”, *buleală* „încurcătură, dezordine”, *matol* „beat”etc.). Atât argoul cât și exprimarea familiară pot fi utilizate cu valori expresive în operele literare. În proză folosirea argoului conferă personajelor mai multă realitate, „poate exprima conotații înalte și poate fi foarte expresiv, prezintă metamorfoze semantico-stilistice surprinzătoare [94, p. 54-61]. Exemplu crestomatic de folosire a argoului în literatură este romanul *Groapa* de E. Barbu: „– **Mișto cosor**, să n-am spor! De unde l-ai pescuit?; –Ce zice, câte **bătrâne** luăm pe ei?; –**O să dăm gaură** [...] s-avem și noi de **ciugulit** până una alta”; “Sandu știa șmecheria, **o fumase** și i-a **ciupit** banii ginitorului” [8].

Multe poezii din volumul *Flori de mucigai* de T. Arghezi și din volumul *Cântice țigănești* de M. R. Paraschivescu abundă în cuvinte argotice. Exemplele de mai jos sunt concludente: „*Rică s-a-ndoit nițel/ Dar l-a **muclit** pe mișel/ De-a sunat și **baba-n el**; Și și-a pus o **barză-n***

cioc,/ *A aprins-o și-a zâmbit/ Ce-o să mor dintr-un cuțit?*” [43, p. 69]. *Lamentația (de dor și of) a unui Gică, la cârciuma Calul Bălan, grație capacității stănesciene de a rafina și sublima „argoticele”, capacitate datându-se din orizontul zilei de „joi, 12 mai 1955”, trece într-un admirabil „text liric-burlesc-baladesc”:* „Zicea că i-am vrăjit **nasol**, / că fac **mișto** la parastase / ... mă tot miram ce-o gădilase / de-a dichisit-o-n ochi un trol. // și mi-a suflat-o, mă... de-a gata, / călca-i-ar dricu' arătarea... / Cântai, cântai, dar vezi, cântarea / mi-a încălzit doar beregata. // Mă arde sub cămașă coasta, / mă seacă dur, prea dur, abrașa, / sau bă... m-o fi durând cămașa / și eu nu știu nimic de asta. // Sunt șmecher, eu? Eu, mă? Ce zici... / C-așa-mi turnă langhesuială... / Dar vezi, m-am prins: e pe gineală, / c-o arde-n muscă d-un carici. // M-a uns cu găinaț de zână / și tocmai cine... O cartoață, / o **știoalfă** talciocară, oață... / Ei și? De-o gădilă... rămână! // Ochitul, vorbele îi put, / Dar dă-o-n suflet de **gagică** / ..... / Ai oasele la tine, Gică? / Te fac pe zece un barbut... [54, p. 47]. - *Dacă are vreun plan nasol?* [11, p. 155, II]; - *Tu faci mișto de mine? Drept cine mă iei?* [p. 202, I]; *Mircea nu se înțelege deloc cu miștocarii de pe strada lui*” [Lupu Coman].

În dicționare, cuvintele argotice sunt însoțite de anumite remarci, prezentate în paranteze, de tipul *depreciativ*, *peiorativ*, *ironic* etc. Cu privire la „expresivitatea” vocabularului argotic, trebuie precizat că aceasta nu se exteriorizează în cadrul argourilor, ci numai când argotismele sunt folosite cu intenții stilistice, de către scriitori, în primul rând, dar și de vorbitorii, care urmăresc să capteze atenția unui anumit auditoriu. D. Irimia precizează că rolul stilistic este acela al înscrierii lumii narate în perspectiva realismului său lingvistic. Este un mijloc de producere a impresiei de verosimilitate în caracterizarea unor personaje sau a unui grup social închis. Datorită reducerii numerice a categoriilor sociale care foloseau argoul, astăzi putem spune că aceste varietăți lexicale și semantice sunt în descreștere în limba română. Deși se susține că sub presiunea sistemului limbii comune, a normelor lui, prin acțiunea sistematică de cultivare a limbii, asemenea „devieri” de la norma lexicală sunt în mod treptat nivelate, dispar sau își pierd specificul funcțional [129, p. 78], materialul de limbă demonstrează că, dimpotrivă, odată cu creșterea nivelului de cultură a omului, crește și numărul utilizatorilor de argou. În fine, este necesar să admitem că atestarea argotismelor în dicționarele limbii literare și în dicționarele școlare este inadmisibilă, ele fiind înregistrate doar în dicționarele de tipul tezaur, unde sunt însoțite de remarca lexicografică *arg.* „argotism”.

3.11. Descrierea lexicografică a lexicului de jargon

Elementele de jargon sunt mult mai puțin conturate decât argourile. Ele cuprind elemente neologice de ultimă oră neadaptate și nesocializate încă în cercuri mai largi, folosite insistent și

deseori defectuos sau neglijent de unele grupuri, ca urmare a snobismului, dorinței de detașare de masa vorbitorilor sau pretinsei superiorității intelectuale. În evoluția lexicului limbii române s-au conturat mai multe jargoane, denumite după elementele lexicale străine utilizate: turcizant, grecizant, latinizant și franțuzit [84, p. 319]. Uneori jargoanele au coexistat, ajungându-se la aspecte mixte, astfel încât în primele decenii ale secolului al XIX-lea se folosea un jargon mixt greco-turc. După 1840, s-a conturat și un jargon italianizant (foarte restrâns). Unele dintre acesate jargoane aveau un mai pronunțat caracter de clasă (cel grecizant), altele erau mai mult de ordin cultural (cel italianizant), fiind numite și jargoane „savante” [idem, p. 16].

Jargonul actual este preponderent de origine engleză: *bye-bye, ok, all right, job, look, full, cool, chat, trendy* etc. Valoarea expresivă a elementelor de jargon în scrierile tradiționale era limitată la caracterizarea unor personaje satirizate, a unui grup care își crea o identitate socioprofesională, ori la constituirea unei dimensiuni ironice în planul naratorului; în limbajul artistic modern, utilizarea jargonului poate fi considerată o marcă stilistică a omului contemporan care „se mișcă” dezinvolt în spațiul multiculturalității sau o tentativă de a transgresa limitele unei limbi naționale, prin plurilingvism.

Elementele de jargon au fost adesea satirizate de V. Alecsandri și I. L. Caragiale pentru ilustrarea snobismului personajelor, fiind o emblemă distinctă a acelei epoci. De exemplu, Chirița vorbește o limbă franceză ridicolă, traducând din românește cuvintele care compun expresiile franțuzești. Astfel, pentru *tobă de carte*, ea spune *un tambour d'instruction*, sau pentru *flori de cuc - fleurs de coucou*, pentru *a spăla putina - laver le baril* ori pentru *a vorbi ca apa - parler comme l'eau* etc. Limbajul eroilor lui Caragiale ilustrează stilul colocvial în varianta lui citadină, purtând semnele oralității și pe cele ale inculturii (*renumeratie, asinuitate, bampir, momental, nifilist, Galibardi, levorver, bagabont, amplotiat, ambiț, ceferticat medical, scrofulos la datorie, catrindală, famelie* etc.).

Amestecul ridicol al cuvintelor de jargon cu limbajul de mahala: *eram ambețată absolut, așa deodata, sanfaso, Uf! Tatico, maser, bine ca m-a scăpat Dumnezeu de traiul cu pastramagiul!, Ei, Doamne, tato, parol, știi că ești curioasă!, Merg numai așa de un capriț, de un pamplezir, Ei! tato, eu ma duc, bonsoar, alevoa*. O virtute specială a limbii lui I. L. Caragiale este contradicția stilurilor. Astfel, Rică Venturiano, după ce scapă de groaza că va fi omorât de bărbații care-l urmăreau furioși, își recapătă rapid elocința și declamă fraze patriotarde, care nu au nicio legătură cu subiectul discuției referitoare la căsătoria lui cu Zita, la diferențele sociale dintre ei: „*Jupân Dumitrache (răpit): Zestrea nu-i așa de mare, și dumnealui e știi, ceva mai sus noi suntem negustori. Rică (coborând): Cetățene, suntem sub regimul libertății, egalității și*

fraternității: unul nu poate fi mai sus decât altul, nu permite Constituția”(actul II, scena 9). Tot aici se înscrie și scena 4 din actul 1, când Ipingescu și Dumitrache comentează articolul din ziarul *Vocea Patriotului Național*. Aici limbajul abundă în confuzii ale unor dicțioane celebre sau folosirea nepotrivită a altora, din pricina inculturii: dictonul latin *Vox populi, vox dei*, însemnând „Glasul poporului e glasul lui Dumnezeu”, este deformat de Rică Venturiano, care rostește cu emfază: *box populi, box dei!* [14].

În ceea ce privește prezentarea jargonului contemporan în operele literare, aceasta încă își așteaptă scriitorii de talia unui I. L. Caragiale pentru a-și afla expresivitatea artistică autentică.

În concluzie, este necesar să subliniem că normele limbii literare recomandă evitarea termenilor de jargon și de argou din exprimare și ca urmare includerea acestora în dicționarele explicative se exclude, atestarea unor elemente de jargon sau de argou în lista de cuvinte a dicționarelor explicative nu este decât o interpretare subiectivă sau o lipsă de atenție din partea autorilor de dicționare, în timp ce dicționarele tezaur sunt obligate să le înregistreze cu regularitate.

3.12. Descrierea lexicografică a lexicului neutru din punct de vedere stilistic

Așa cum s-a constatat mai sus, lexicul limbii române cunoaște mai multe stratificări sau registre stilistice. Cuvintele care desemnează obiecte, acțiuni, stări, deveniri, relații, calități care țin de viața de fiecare zi a omului, de regulă, nu au coloratură stilistică, acest ansamblu lexical formând așa-numitul **lexic neutru**, adică acel ansamblu de unități lexicale care nu sunt marcate din punct de vedere stilistic. Cu alte cuvinte, includem aici unitățile lexicale din vocabularul fundamental, precum și formele și construcțiile de uz literar general, fără de care este imposibilă realizarea unor comunicări clare, nuanțate și complexe (ex: *adevăr, a adormi, automobil, bărbat, a se culca, a se deștepta, emisiune, fabrică, femeie, frumos, iepure, a se îmbolnăvi a se însănătoși, a lucra, lucru, mamă, marmură, minciună, motor, serviciu, soț, soție, tata, televizor, tractor, a se trezi, uzină, zeamă* etc.) [13, p. 135].

Elementele neutre stilistic, în general, sunt mai numeroase decât cele marcate stilistic, au și ele un rol important în realizarea specificului stilistic al unui text, ele reprezentând fondul uniform pe care se reliefează, prin contrast, culoarea unităților și construcțiilor marcate stilistic. Întrucât ele servesc la marcarea, prin opoziție, a altor elemente, sunt considerate ca posedând marca stilistică zero.

Când vorbim de vocabularul marcat stilistic, avem în vedere opoziția dintre unitățile lexicale neutre din punct de vedere stilistic și cele care fac parte din alte stiluri ale limbii, care

fiind scoase din anturajul lor natural și utilizate în stilul obișnuit, obțin o anumită coloratură stilistică. Astfel, folosind cuvintele populare, arhaice, neologice, regionale, argotice, profesionale, tehnice, științifice, licențioase în limba literară, acestea imprimă textului o nuanță de prospețime, de inovație stilistică. De altfel, limba literară capătă o pronunțată valoare stilistică prin utilizarea echilibrată a lexicului din toate stilurile limbii [15, p. 200].

Totodată, când vine vorba de lexicul neutru, este necesar să se aibă în vedere că în cazul când este vorba de lexicul comun sau de bază, care de obicei este polisemantic, putem vorbi de lipsa de coloratură stilistică doar în raport cu sensurile primare sau nederivate ale cuvintelor, în timp ce sensurile derivate ale acestora pot dispune de o coloratură stilistică mai mult sau mai puțin accentuată. În această ordine de idei sunt concludente sensurile derivate figurate ale unor nume de animale: *bou* „bărbat prost”, *căprioară* „femeie grațioasă”, *bursuc* „om sau copil mic, îndesat și greoi; om retras, izolat, ursuz”, *câine* „om rău, hain”, *măgar* „om prost, încăpățânat sau obraznic”, *mânz* „copil sau tânăr zburdalnic, plin de vioiciune”, *porc* „om obraznic, grosolan, nerușinat”, *șarpe* „persoană rea, vicleană, perfidă”, *taur* „om zdravăn și brutal, *urs* „om greoi, ursuz, nesociabil”, *vacă* „femeie grasă și leneșă sau proastă”, *viperă* „persoană răutăcioasă și plină de venin”, *vită* „om grosolan, nesimțit sau prost”, *vițel* „persoană lipsită de caracter și de inteligență; prostănac; bleg”, *vulpe* „persoană vicleană, șireată” etc. De obicei, sensurile de acest tip sunt înregistrate în dicționarele explicative fiind însoțite de remarca lexicografică *fig.* „figurat” și *pop.* „popular” sau *fam.* „familiar”.

Totodată, menționăm că unitățile lexicale care se referă la stilul colocvial sunt evidențiate în dicționar prin remarci diferite: *fam.* (de ex: *paradit* – (fam.) „stricat, deteriorat”; *parascovenie* – (fam.) „năzbâtie, absurditate; fleac, nimic”; *patalamá* – (fam.) „chitanță, înscris, dovadă”; *cherchelit* – (fam.) „care s-a îmbătat (ușor), amețit”; *a beșteli* – (fam.) „a face pe cineva de ocară” etc.); *pop.* (de ex: *a beteji* – (pop.) „a provoca cuiva o infirmitate sau a rămâne infirm”; *buruiiană* – (pop.) „nume generic pentru diverse plante erbacee necultivate”; *ogrinji*– (pop.) „resturi de paie, de fân etc. nemâncate de vite, tulpini ale plantelor de nutreț”; *pahonț* – (pop.) „soldat (cărăuș) din armata țaristă, surugiu, birjar”, *păscare*–(pop.) „păscut, pășune”; *pestelcă* – (pop.) „șorț de pânză sau de postav pe care-l poartă femeile peste rochie și care, uneori, este purtat și de bărbați”).

În fine, lexicul neutru nu este evidențiat în niciun fel în dicționar, adică nu este prevăzut cu mențiuni privitoare la funcționarea lui stilistică, ceea ce subliniază „lipsa coloraturii stilistice” [idem, p. 136]. Cu alte cuvinte, lipsa remarcilor stilistice cu care sunt dotate unitățile lexicale sau unele sensuri ale cuvintelor polisemantice este, de regulă, un indice serios al faptului că unitatea

respectivă sau sensul dat sunt neutre din punctul de vedere al stratificării stilistice a acestui lexic, el fiind apt, prin urmare, de a se utiliza în toate stilurile funcționale ale limbii române.

3.13. Concluzii la capitolul 3

1. Metalimbajul lexicografic este un sistem lingvistic care constă în examinarea structurii articolelor de dicționar, a principiilor de explicare a unităților lexicale și a tipurilor de definiții lexicografice. Cu alte cuvinte, metalimbajul lexicografic are o importanță deosebită în procesul de descriere a sensurilor cuvintelor în dicționar, incluzând toate tipurile de remarci lexicografice (ortografice, ortoepice, gramaticale, stilistice, semantice, extralingvistice), modalitățile de definire a lexicului în funcție de apartenența cuvintelor la o clasă de vorbire sau alta, mențiunile funcționale ale unităților lexicale (prezentate în paranteze), indicarea relațiilor hipero-hiponimice, sintagmatice și paradigmatic; importanța citatelor din literatură pentru dicționar, valoarea etimologiilor etc.)

2. Marca stilistică (directă, difuză) reprezintă trăsătura distinctă a diferențierii stilistice. Lipsa acesteia demonstrează că unitatea lexicală este comună pentru diferite stiluri și pentru diferite domenii de utilizare. Orice nuanță stilistică a unităților lexicale se evidențiază numai în raport cu lexicul neutru, care nu este evidențiat în niciun fel în dicționar.

3. Remarcile stilistice sunt considerate părți importante ale definiției lexicografice, ele conțin informația despre gradul de normativitate a unităților lexicale și despre caracteristicile funcțional-apreciative ale acestora.

4. Examinarea utilizării mărcilor stilistice în dicționarele românești ne-a condus la concluzia că utilizarea acestora are, deseori, un caracter arbitrar, subiectiv, fără a avea la bază un material de limbă suficient pentru a dota o unitate sau alta cu o anumită remarcă lexicografică. Astfel, cele mai frecvente abateri se constată în cazul aplicării remarcilor *regional*, *livresc*, *popular*, *arhaic* etc.

5. În mod tradițional, stratificarea spațială a lexicului este indicată în dicționar cu ajutorul remaricii *reg.* (regional). Ar fi cazul ca alături de aceasta să se indice zona geografică concretă de utilizare a termenului în cauză.

6. Unele cuvinte marcate cu remarcă *reg.*, întâlnite în două sau mai multe provincii românești, ar fi cazul să fie însoțite de mențiunea *pop.*

7. Normele limbii literare recomandă evitarea termenilor de jargon, de argou și a cuvintelor licențioase din exprimare și ca urmare, includerea acestora în dicționarele explicative se exclude.

Includerea unor elemente de jargon sau de argou în lista de cuvinte a dicționarelor explicative nu este decât o interpretare subiectivă sau o lipsă de atenție din partea autorilor de dicționare.

8. Neologismele urmează să fie incluse în dicționarele generale de limbă fără a fi însoțite de remarci speciale și numai în situația în care unitatea respectivă s-a învechit sau a ieșit din uz devenind cuvânt savant învechit, lexicograful este obligat să eticheteze cuvântul în cauză în modul corespunzător. În situația în care cuvântul nou este folosit numai în stilul cărturăresc, acesta urmează să fie dotat cu remarca *livr.* „livresc”.

9. În cadrul cuvintelor vechi distingem două clase mari: arhaismele și istorismele, distincția dintre ele necesită a fi reflectată și în dicționarul limbii, făcându-se uz de două remarci distincte (*arh.* și *ist.*), care ar specifica particularitățile acestora.

10. Când vorbim de vocabularul marcat stilistic, avem în vedere opoziția dintre unitățile lexicale neutre din punct de vedere stilistic și cele care fac parte din alte stiluri ale limbii, care, fiind scoase din contextul sau anturajul lor natural și utilizate în stilul obișnuit, obțin o anumită coloratură stilistică.

11. Lexicul neutru nu este evidențiat în niciun fel în dicționar, adică nu este prevăzut cu mențiuni privitoare la funcționarea lui stilistică, ceea ce subliniază lipsa coloraturii stilistice.

12. Variantele lexicale, fonetice și morfologice nu ar trebui să fie incluse în cadrul aceluiași articol de dicționar, fie imediat după cuvântul-titlu, fie la sfârșitul articolului lexicografic. Credem că este mai rațional ca acestea să figureze în lista de cuvinte cu mențiunile de rigoare, pentru a înlesni cititorilor identificarea rapidă și cu ușurință a cuvântului necesar.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

În studiul de față, am *determinat* modalitățile interne de organizare a vocabularului limbii române și a principiilor de stratificare funcțional-stilistică a lexicului (temporal, spațial, social și stilistic) pe baza materialului concret de limbă, *ceea ce a contribuit la clarificarea* esenței stratificării lexico-stilistice a vocabularului în funcție de valoarea lui expresivă în operele beletristice și în atlasele lingvistice, iar în baza acestui fapt am propus soluții concrete *în sensul includerii* unităților respective în dicționarul explicativ și *în sensul dotării* cuvintelor sau sensurilor acestora incluse în dicționar cu remarcile stilistice necesare. Din rezultatele principale menționăm:

1. Poziția cuvintelor în lexic este determinată de următorii factori de organizare lexicală: cel al frecvenței, cel stilistico-funcțional, cel psihic, cel semantic și cel etimologico-derivativ.
2. Întrucât cuvântul este o unitate bidimensională, constituită din formă (semnificant) și conținut (semnificat), atestăm prezența unui ansamblu de relații între semnificații unităților sistemului lexical (omolexie/ omonimie, paralexie, eterolexie), între semnificații acestui sistem (omosemie/ sinonimie, parasemie, antisemie/ antonimie, eterosemie). În planul expresiei și al conținutului simultan, se manifestă derivarea lexicală și semantică, paronimia și parasemolexia.
3. Din punct de vedere etimologico-derivativ, lexicul limbii române este constituit dintr-un ansamblu de cuvinte care se clasifică în : 1) cuvinte moștenite: **substratul traco-dac** (elemente lexicale autohtone), **stratul latin**; 2) cuvinte împrumutate: elemente lexicale de origine slavă, maghiară, greacă, turcă, germană, italiană, franceză, engleză etc. datorate influențelor diverse, contactelor istorice, geografice, culturale etc. (**adstraturile**); 3) **cuvinte formate pe teren românesc**, prin diferite mijloace (*principale*: derivare, compunere, conversiune; *secundare*: contaminație, condensare lexicală, omonimizare a unor cuvinte polisemantice, creație onomatopeică, reduplicare, trunchiere; *mixte*: calcul lingvistic (îmbină elemente externe cu elemente interne) etc.); 4) **cuvinte cu origine multiplă**; 5) **cuvinte cu etimologie necunoscută**; 6) **elemente lexicale neadaptate sistemului lingvistic românesc**.
4. Între unitățile lexicale ale unei limbi există diferențieri de valoare și de frecvență, adică lexicul unei limbi se diferențiază din punct de vedere funcțional și stilistic: *pe axa temporală* (arhaic –neologic), *pe axa spațială* (literar – regional), *pe axa socială* (literar-argotic, profesional, de jargon etc.) și *din punct de vedere stilistic*

(vocabularul marcat/ nemarcat expresiv). Această distincție de relevanță în cadrul sistemului lexical are o deosebită importanță pentru lexicografie în procesul de elaborare a listei de cuvinte în funcție de valorile lor stilistico-funcționale și de volumul, de principiile teoretice puse la baza dicționarului și de destinația concretă a acestuia [42, p. 159-166].

5. Când vorbim de vocabularul marcat stilistic, avem în vedere opoziția dintre unitățile lexicale neutre din punct de vedere stilistic și cele care fac parte din alte stiluri ale limbii, care, fiind scoase din contextul sau anturajul lor natural și utilizate în stilul obișnuit, obțin o anumită coloratură stilistică.
6. Metalimbajul lexicografic are o importanță deosebită în procesul de descriere a sensurilor cuvintelor în dicționar, incluzând toate tipurile de remarci lexicografice (ortografice, ortoepice, gramaticale, stilistice, funcționale (prezentate în paranteze), semantice, extralingvistice), indicarea relațiilor hipero-hiponimice, sintagmatice și paradigmatic; importanța citatelor din literatură pentru dicționar, valoarea etimologiilor etc.).
7. Remarcile stilistice conțin informația despre gradul de normativitate a unităților lexicale și despre caracteristicile funcțional-apreciative ale acestora. Ele țin de metalimbajul lexicografic, iar delimitarea strictă între unitățile general literare, livrești sau savante, între registrele limbii (literar, colocvial, regional, dialectal, vulgar, ironic, glumeț etc.), limitarea utilizării cuvântului sau sensului la anumite domenii (muzica, agricultura, medicina etc.) sunt, uneori, folosite incorect, din care cauză am încercat să determinăm limitele acestora pentru a exclude contradicțiile și lipsa de omogenitate în utilizarea lor. În definitiv, atribuirea corectă a remarcilor stilistice determină corelația istorică sau stilistică dintre cuvântul respectiv și celelalte unități lexicale.

Concluziile teoretice și practice pot fi folosite în procesul de prezentare lexicografică a diferitor straturi lexicale în dicționarele explicative ale limbii române.

Bazându-ne pe concluziile formulate mai sus, **recomandăm**:

- În mod tradițional, stratificarea spațială a lexicului este indicată în dicționar cu ajutorul remaricii *reg.* (regional). Ar fi de dorit ca alături de aceasta să se indice zona concretă de utilizare a termenului în cauză [38, p. 43-48].

- Unele cuvinte marcate cu remarcă *reg.*, întâlnite în două sau mai multe provincii românești, ar fi cazul să fie însoțite de remarcă *pop.* [38, p. 43-48].

- În baza unor probe teoretice și practice, propunem ca termenul neologism să fie utilizat numai pentru cuvintele împrumutate recent din alte limbi sau derivate în interiorul limbii române, iar cuvintele care au intrat în limbă de câteva sute de ani sau de câteva zeci de ani este indicat să fie numite cuvinte savante (livrești), așa cum se procedează în lingvistica din Europa.

- În cadrul cuvintelor vechi distingem două clase mari: arhaismele și istorismele, distincția dintre ele necesită a fi reflectată și în dicționarul limbii, făcându-se uz de două mențiuni distincte (*arh.* și *ist.*), care ar specifica particularitățile acestora.

- Variantele lexicale, fonetice și morfologice nu ar trebui să fie incluse în cadrul aceluiași articol de dicționar, fie imediat după cuvântul-titlu, fie la sfârșitul articolului lexicografic. Credem că este mai rațional să figureze în lista de cuvinte cu remarcile de rigoare, pentru a înlesni cititorilor identificarea rapidă și cu ușurință a cuvântului necesar.

BIBLIOGRAFIE

Surse teoretice

În limba română:

ALM = Atlasul lingvistic moldovenesc de R. Wudler, V. Melnic. Chișinău: Știința, 1968.

ALRR.Bas. = Atlasul lingvistic pe regiuni – Basarabia. Bucovina de Nord. Transnistria de V. Pavel. Chișinău: Tipografia Centrală, 1998.

ALR = Atlasul lingvistic român (vol. 1-7) de S. Pop, E. Petrovici ș. a.

1. Adamescu Gh. Adaptarea la mediu a neologismelor. București: Academiei, 1938. 78 p.
2. Alexandrescu E. Literatura română în analize și sinteze. Ediția a V-a, revăzută și completată. Iași: Timpul, 2000. 692 p.
3. Andrei M., Ghiță Iu. Limba română: fonetică, lexicologie, morfosintaxă: sinteze și exerciții. București: Corint, 1996. 462 p.
4. Asan F. Observații cu privire la omonime. În: PLG, vol. 2, p. 113-124.
5. Athu C. Influența limbii engleze asupra limbii române actuale (în limbajul economic și de afaceri). București: Universitară, 2011. 158 p.
6. Avram M. Anglicismele în limba română actuală. București: Academiei, 1997. 31 p.
7. Avram M. Desinențe pentru cuvinte străine în limba română contemporană. În: SCL, 1975, nr. 4, p. 319-324.
8. Avram M., Sala M., Institutul de Lingvistică din București „Iorgu Iordan”. Enciclopedia limbii române. București: Univers Enciclopedic, 2001. 634 p.
9. Avram M., Sala M. Faceți cunoștință cu limba română. Cluj: Echinocțiu, 2001. 192p.
10. Avram M. Formarea cuvintelor și cultivarea limbii române. În: L.L., 1983, nr. 4, p. 501.
11. Avram M. Genul substantivelor străine întrebuintate ca atare în limba română. În: Actele colocviului „Omul și limbajul său”. Studia linguistica in honorem E. Coșeriu, Secțiunea III. Lingvistica, tomul XXXVI-XXVII. Iași: Al. I. Cuza, 1991. p. 171-177.
12. Avram M. Gramatica pentru toți. București: Academiei, 2005/ 1986. 597 p.; 414 p.
13. Bahnaru V. Elemente de lexicologie și lexicografie. Chișinău: Știința, 2008. 307p.
14. Bahnaru V. Elemente de semasiologie română. Chișinău: Știința, 2009. 288 p.
15. Bahnaru V. Lexicologia practică a limbii române. Chișinău: s.n., 2013. 490 p.
16. Bantaș A. Observații pe marginea înregistrării cuvintelor de origine engleză în lucrările lexicografice românești. În: SCL, 1983, nr. 6, p. 543-548.
17. Bărbuță I. ș. a. Gramatica uzuală a limbii române. Chișinău: Litera, 2000. 351 p.

18. Bărbuță I. ș.a. Predarea și învățarea limbii prin comunicare: Ghidul profesorului. Chișinău: Cartier, 2003. 204 p.
19. Bărbuță I. Semnificația lexicală și categoriile gramaticale ale cuvintelor în limba română. Chișinău: CE USM., 2002. 124 p.
20. Bârlea Gh., Bârlea R. M. Lexicul românesc de origine franceză. Târgoviște: Bibliotheca, 2000. 174 p.
21. Bârlea Gh., Cerkez M. Limba română. Fonetică și vocabular. București: s.n., 2005. 157 p.
22. Berejan S. Modificări în tehnica de prezentare a materialului în DELM (Dicționar explicativ al limbii moldovenești), vol. II. Chișinău: Redacția principală a Enciclopediei sovietice moldovenești, 1985. 876 p.
23. Bidu-Vrânceanu A. Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice. București: Universitatea din București, 2008. 324 p.
24. Bidu-Vrânceanu A., Forăscu N. Cuvinte și sensuri. București: Științifică și Enciclopedică, 1988. 240 p.
25. Bidu-Vrânceanu A. Dicționar de Științe ale Limbii. București: Nemira, 2005. 608 p.
26. Bidu-Vrânceanu A. Lexic comun, lexic specializat. București: Universitatea din București, 2000. 180 p.
27. Bidu-Vrânceanu A., Forăscu N. Limba română contemporană. Lexicul. București: Humanitas Educational, 2005. 178 p.
28. Bidu-Vrânceanu A., Forăscu N. Modele de structurare semantică: cu aplicații la limba română (polisemie, sinonimie, antonimie, câmpuri). Timișoara: Facla, 1984. 278 p.
29. Boerescu P. Cuvinte românești cu „etimologie necunoscută”: beregată, a băga, viscol/vicol. În: Limba Română LX, 2011, nr. 4, p. 505-528.
30. Brătescu-Voinești Al. Originea neamului românesc și a limbii noastre. București: Cartea Românească, 1942. 62 p.
31. Brâncuș Gr. Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române. București: Caro Trading, 1995. 118 p.
32. Brâncuș Gr. Introducere în istoria limbii române. I. București: Fundației România de Măine, 2004. 116 p.
33. Brâncuș Gr. Vocabularul autohton al limbii române. București: Științifică și Enciclopedică, 1983. 197 p.
34. Bucă M., Evseev I. Probleme de semasiologie. Timișoara: Facla, 1976. 202 p.
35. Bujeniță, M. Din terminologia nautică românească II. (Termeni marinărești de origine engleză). În: Limba Română, 1966, nr. 1, p. 83-91.

36. Bulgăr Gh., Constantinescu-Dobridor Gh. Dicționar de arhaisme și regionalisme (Prefață). București: Saeculum I. O., 2000. 528 p.
37. Bușmachi V. Influența limbii engleze asupra limbii române în terminologia financiar-bancară. În: Simpozionul Internațional al tinerilor cercetători (ediția a VIII-a). Chișinău: Academia de Studii Economice din Moldova, 2010, p. 250-252.
38. Bușmachi V. Interpretarea lexicografică a vocabularului regional. În: Feed Back, 2012, nr. 8-9-10, p. 43-48.
39. Bușmachi V. Motivarea unor cuvinte în terminologia populară românească. În: Philologia, 2011, nr. 5-6, p. 146-148.
40. Bușmachi V. Rolul polisemiei termenilor economici. În: Conferința științifică internațională Politici financiare de relansare a creșterii economice în condițiile crizei economice mondiale. Chișinău: Academia de Studii Economice din Moldova, 2010, vol. 2, p. 261-264.
41. Bușmachi V. Stilistica funcțională/ stilistica expresivității: tangențe și deosebiri. În: Metaliteratură, 2012, nr. 3-4. p. 102-107.
42. Bușmachi V. Stratificarea funcțional-stilistică a lexicului limbii române. În: Philologia, 2012, nr. 3-4. p. 159-166.
43. Butuc M. Terminologia militară românească (studiu retrospectiv: sec. al XII-lea – încep. sec. al XIX-lea). Teză de doctor în filologie. Chișinău, 2011. 178 p.
44. Cantacuzino G. M. Considerații asupra influențelor în arta românească. În: Introducere la opera lui Vitruviu. București: Meridiane, 1993. 345 p.
45. Caproșu I. Documente privitoare la istoria orașului Iași (vol. IV). Iași: Dosoftei, 2004. 999 p.
46. Caracostea D. Expresivitatea limbii române. Iași: Polirom, 2000. 328 p.
47. Cartaleanu T. Extremele unui câmp semantic: a analiza. În: Limba Română, 2008, nr. 11-12, p. 170.
48. Călinescu G. Istoria literaturii române de la origini și până în prezent. București: Minerva, 1985. 1058 p.
49. Chiriță C. Paronimele. În: Limba și Literatura Română, 1993, nr. 2, p. 18-20.
50. Cimpoi M. O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia. Chișinău: Arc, 1996. 397p.
51. Ciubică Al. Arhaisme și regionalisme de origine latină. În: Limba și Literatura Română, 1990, nr. 2, p. 5-7.
52. Condrea I. Argoul basarabean în stradă și în presă. În: Limba Română, 2007, nr. 1-3, p. 33-39.

53. Constantinescu Dobridor Gh. Dicționar de termeni lingvistici. București: Teora, 1998. 351 p.
54. Constantinescu S. Dificultăți semantice: paronime și grupuri lexicale cu aspect paronimic. București: Științifică, 1994. 208 p.
55. Corlăteanu N. Limba moldovenească literară contemporană. Vol. I. Lexicologia. Chișinău: Lumina, 1992. 240 p.
56. Costăchescu A., Iliescu M. Vocabularul minimal al limbii române curente, cu indicații aproape complete, tradus în mai multe limbi. București: Demiurg, 1994. 336 p.
57. Coșeriu E. Introducere în lingvistică. Cluj: Echinocțiu, 1995. 144 p.
58. Coșeriu E. Lecții de lingvistică generală. Chișinău: ARC, 2000. 302 p.
59. Coșeriu E. Lingvistica din perspectivă spațială și antropologică. Chișinău: Știința, 1994. 180 p.
60. Coșeriu E. Sincronie, diacronie și istorie. București: Enciclopedică, 1997. 253 p.
61. Coteanu I. Considerații asupra structurii stilistice a limbii. În: Probleme de lingvistică generală, vol. IV. București: Academiei, 1962. 202 p.
62. Coteanu I. ș. a. Dicționar explicativ al limbii române. București: Univers Enciclopedic, 1996. 1192 p.
63. Coteanu I., Sala M. Etimologia și limba română: principii, probleme. București: Academiei, 1987. 159 p.
64. Coteanu I., Bidu-Vrănceanu A., Forăscu N. Limba română contemporană: Vocabularul. București: Didactică și Pedagogică, 1985. 256 p.
65. Coteanu I. Sistemul vocabularului. În: Probleme de lingvistică generală, 1960, vol. 2, p. 33-48.
66. Craia S. Francofonie și francofilie la români. Iași: Demiurg, 1995. 149 p.
67. Crețu S. ș. a. Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900. București: Academiei, 1979. 973 p.
68. Cuniță Al. Din nou despre sufixul –iza. În: Aspecte ale dinamicii limbii române actuale, II, coord. G. Pană-Dindelegan. București: Universitatea din București, 2003. 660 p.
69. Dârul A. Categoriile gramaticale din perspectiva unităților limbii de diferite nivele. Chișinău: CEP USM, 2005. 160 p.
70. Dârul A. Varietăți funcțional-stilistice ale limbii moldovenești. Chișinău: Știința, 1984. 279 p.
71. Densusianu O. Istoria limbii române, vol. I, II. Originile. București: Științifică, 1961. 318 p.; 454 p.
72. Diaconescu P. Omonimia și polisemia. În: PLG, vol. 1, p. 135-142.

73. Dima Em. Probleme ale neologiei traductive. În: SCL, 2005, nr. 1-2, p. 91-100.
74. Dimitrescu Fl. Considerații etimologice referitoare la terminologia biomedicală. În: SCL, 2005, nr. 1-2, p. 101-112.
75. Dimitrescu Fl. Dinamica lexicului românesc – ieri și azi. Cluj-București: Clusium-Logos, 1995. 335 p.
76. Dimitrescu Fl. Introducere în fonetica istorică a limbii române. București: Științifică, 1967. 183 p.
77. Dimitrescu Fl. Istoria limbii române: fonetică, morfosintaxă, lexic. București: Didactică și Pedagogică, 1978. 378 p.
78. Dimitriu C. Tratat de gramatică a limbii române: Morfologia. Iași: Institutul European, 1999. 1605 p.
79. Druță I. Neologismul în structura stilistică a limbii române actuale. Chișinău: „Elan Poligraf”, 2007. 300 p.
80. Dumeniuc I., Mățaș N. Introducere în lingvistică. Chișinău: Lumina, 1980. 255 p.
81. Dumitrăcel St. Lexic românesc – cuvinte, metafore, expresii. București: Demiurg, 2011. 252 p.
82. Dumitrescu Bușulenga Z., Sava I. Muzica și literatura. București: Cartea Românească, 1994. 296 p.
83. Eliade P. Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. București: Univers, 1982. 432 p.
84. Evseev I., Șerban V. Vocabularul românesc contemporan. Timișoara: Facla, 1978. 299 p.
85. Felecan N. Dicționar de paronime. București: Vox, 1995. 311 p.
86. Felecan N. Paronimia în limba română: probleme de lexic și de cultivarea limbii, însoțite de un dicționar de paronime. Baia Mare: Gutinul, 1993. 244 p.
87. Flaișer M. Românii și mirajul Italiei, Iași, 2009. http://www.philippide.ro/diaspora%20culturala_2009/28%20M.%20FLAISER.pdf(vizitat05.07.2015).
88. Florea A. Formații verbale în limba română actuală și încadrarea lor morfologică. În: Aspecte ale dinamicii limbii române actuale, coord. G. Pană-Dindelegan. București: Universitatea din București, 2002. p. 77-103.
89. Forăscu N. Categorii semantice: Sinonimia. În: L.L.R., 2000, p. 11.
90. Forăscu N. Antonimia, sursă de expresivitate. În: Limbă și Literatură, 2004, vol. 1-2, p. 9-16.

91. Gabriel Gh. Studii de cultură și civilizație românească vol. II (art. Influența limbii române asupra graiurilor maghiare vazută de la Budapesta). București: Fundația Gândirea, 2005. 132 p.
92. Găitănanu M. Adjectivul în limba română: structură și evoluție. Pitești: Universitatea din Pitești, 2002. 180 p.
93. Gheție I. Observații asupra limbii folosite în „Sportul popular”. În: L.R., 1957, nr. 4, p. 19-25.
94. Got M. Argoul românesc. Expresivitate și abatere de la normă. București: Corint, 2008. 190 p.
95. Graur Al. Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române. București: Academiei Republicii Populare Române, 1954. 221 p.
96. Graur Al. Etimologie multiplă. În: Studii și cercetări lingvistice, 1950, nr. 1, 14 p.
97. Graur Al. Evoluția limbii române. Privire sintetică. București: Științifică, 1981. 79 p.
98. Graur Al. Fondul principal al limbii române. București: Științifică, 1957. 121 p.
99. Graur Al. Limba literară. București: Științifică și Enciclopedică, 1979. 70 p.
100. Graur Al. Note asupra structurii morfologice a cuvântului. În: S.G., 1957, vol. 2, p. 6-7.
101. Graur Al., Coteanu I., Wald L. Probleme de lingvistică generală (vol. VII). București: Academiei, 1977. 127 p.
102. Graur Al. Studii de lingvistică generală. București: Academiei, 1960. 515 p.
103. Graur Al. Tendințe actuale ale limbii române. București: Științifică 1968. 435 p.
104. Graur Al., Anghelescu N. Tratat de lingvistică generală. București: Academiei, 1971. 558 p.
105. Grădinaru A. Atracția paronimică. Teză de doctor în filologie. Chișinău, 2007. 148p.
106. Groza L. Elemente de lexicologie. București: Humanitas Educational, 1994. 148 p.
107. Gruică M. Adaptarea cuvintelor de origine engleză la sistemul fonetic și ortografic al limbii române. În: Limba și Literatura, 1974, nr. 1. p. 51-57.
108. Guțu Romalo V. Aspecte ale evoluției limbii române. București: Humanitas Educational, 2005. 300 p.
109. Guțu-Romalo V. Corectitudine și greșală (Limba română de azi). București: Științifică, 1972. 287 p.
110. Guțu Romalo V. Morfologie structurală a limbii române: substantiv, adjectiv, verb. București: Academiei, 1968. 362 p.
111. Hjemlev L. Despre combinatoria glosematică (Omkring Sprogteoriens Grundlaeggelse, trad. rom. 1967). Copenhaga: Akademisk Forlag, 1943. 216 p.
112. Hristea Th. Împrumuturi și creații lexicale neologice în limba română contemporană. În: Limba Română, 1973, nr. 2, p. 92.

113. Hristea Th. Conceptul de neologism. În: Tradiție și inovație în studiul limbii române. București: Universitatea din București, 2004. p. 23-41.
114. Hristea Th. Contribuții la studiul etimologic al frazeologiei românești moderne. În: L.R., 1977, nr. 6, p. 587-598.
115. Hristea Th. Din problemele etimologiei frazeologice românești. În: L.R., 1987, nr. 2, p. 123-135.
116. Hristea Th. Moțiunea regresivă în limba română. În: Omagiu lui Al. Rosetti la 70 de ani. București: Academiei, 1965. 1049 p.
117. Hristea Th. Neologisme de origine latino-romană impropriu folosite. În: Linguistic Studies and Researches, 2000, nr. 2, p. 335-348.
118. Hristea Th. Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note. București: Științifică, 1968. 382 p.
119. Hristea Th., Avram M. Sinteze de limba română. București: Albatros, 1984. 383 p.
120. Hristea Th., Avram M. Sinteze de limba română. București: Didactică și Pedagogică, 1981. 279 p.
121. Hristea Th. Tipuri de calc în limba română. În: L.L., 1997, nr. 3-4, p. 10-30.
122. Ibrăileanu G. Povestirile lui Creangă. În: Viața românească, 1910, nr. 6, (reprodus în: Garabet Ibrăileanu. Note și impresii), Iași: 1920. 255 p.
123. Iordan I. Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”. București: Socec & Co., 1947/ 1948. 540 p.; 557 p.
124. Iordan I., Robu Vl. Limba română contemporană. București: Didactică și Pedagogică, 1978/ 1956. 684 p.; 830 p.
125. Iordan I. Stilistica limbii române. București: Științifică, 1975. 405 p.
126. Iordan I. Sufixe românești de origine recentă. În: Buletinul Institutului „Al. A. Philippide”, 1939, nr. 6, p. 1-59.
127. Irimia D. Gramatica limbii române. Iași: Polirom, 1997. 543 p.
128. Irimia D. Introducere în stilistică. Iași: Polirom, 1999. 279 p.
129. Irimia D. Structura stilistică a limbii române contemporane. București: Științifică și Enciclopedică, 1986. 261 p.
130. Irimia D. Studii de stilistică și poetică. Iași: Universității „Al. I. Cuza”, 2017. 792 p.
131. Kiraly Fr. Cuvânt străin - cuvânt împrumutat. În: AUT, 1971, vol. 9, p. 15-27.
132. Lobiuc I. Contactele dintre limbi: o ramură „nouă” și distinctă a științei limbajului. Iași: Universității „Al. I. Cuza”, 1998. 195 p.
133. Macrea D. Dicționarul limbii române literare contemporane (vol. III, M-R). București: Academiei, 1957. 804 p.

134. Manea Const. Nou și vechi în împrumutul lexical din limba engleză. În: Tradiție și inovație în studiul limbii române. București: Universitatea din București, 2004. p. 291-299.
135. Manea Const. Structura etimologică a vocabularului neologic (cu specială referire la anglicismele din limba română). Pitești: Universitatea din Pitești, 2004. 104 p.
136. Manoli I. Lexicograful face à face cu frazeologia și expresiile frazeologice. În: Actele Conferinței internaționale „Lexic comun / Lexic specializat”, Analele Universității Dunărea de Jos din Galați. Galați: 2011, nr. 2 (6), p. 117-130.
137. Marcu Fl. Marele dicționar de neologisme. București: Saeculum, 2000. 959 p.
138. Marin V. Stilistică și cultivare a vorbirii. Chișinău: Lumina, 1991. 343 p.
139. Marinescu V. Momente de referință ale evoluției limbii române literare. București: Fundația România de Mâine, 2005. 152 p.
140. Mățaș N., Tărăță Z., Iavorschi N. Limba moldovenească literară contemporană. Chișinău: Lumina, 1986. 220 p.
141. Melniciuc I. Mic dicționar de paronime. Chișinău: Lumina, 1979. 91 p.
142. Melniciuc I. Paronimia – un deziderat al cultivării limbii în școală. În: Limba Română, 1996, nr. 5-6, p. 26-29.
143. Mihăescu H. Influența greacă asupra limbii române până la sec. al XV-lea. București: Academiei, 1966. 225 p.
144. Mitu M. Conceptul de „împrumut în serie” (cu referire la polonismele limbii române). În: Studii și cercetări lingvistice, 1983, nr. 1, p. 12-18.
145. Moroianu Cr. Derivarea prin substituție de afixe. Sufixe neologice/ Lexic comun/ Lexic specializat. În: Actele Conferinței internaționale „Lexic comun / Lexic specializat”, Analele Universității Dunărea de Jos din Galați. Galați: 2008, nr. 1, p. 194-206.
146. Moroianu Cr. Derivarea prin substituție de afixe. Sufixe substantivale vechi. În: Lucrările Celui de-al doilea simpozion internațional de lingvistică. București: Universitatea din București, 2009, p. 281-294.
147. Moroianu Cr. Etimologia multiplă internă între certitudine și posibilitate. În: Studii de limba română. Omagiu profesorului Gr. Brâncuș. București: Universitatea din București, 2010, p. 155-168.
148. Moroianu Cr. Probleme de etimologie internă. Derivarea cu sufixe. În: L.R., 2006, nr. 5 – 6, p. 351-372.
149. Munteanu Șt. Stil și expresivitate poetică. București: Științifică, 1972. 280 p.
150. Negoïtescu I. Istoria literaturii române. București: Minerva, 1991. 371 p.
151. Niculescu Al. Individualitatea limbii române. Cluj-Napoca: Clusium, 1999. 349p.
152. Onufrie V. Probleme de sinonimie. București: Științifică și Enciclopedică, 1983. 135 p.

153. Oprea I. Noul dicționar universal al limbii române. București: Litera Internațional, 2006. 1676 p.
154. Osiac M. Aspecte ale receptării unor xenisme în limba română actual. Iași, 2008. http://www.philippide.ro/distorsionari_2008/275-282%20OSIAC_M_RED.pdf. (vizitat 12. 08. 2014).
155. Osman-Zavera M. Raporturi lingvistice româno-bulgare: cuvinte de origine română în graiurile limbii bulgare. București: Universitatea din București, 2002. 190 p.
156. Palii A. Calchierea ca aspect al interferenței limbilor: contacte moldo-ruse. Chișinău: Știința, 1991. 116 p.
157. Pană-Dindelegan G. Aspecte ale dinamicii limbii române actuale. București: Universitatea din București, 2002. 429 p.
158. Pană-Dindelegan G. Formații substantivale recente și rolul „clasificatorilor” în actualizarea lor contextuală. În: L.R., 1999, nr. 1-2, p. 117-129.
159. Pavel V. ș. a. Indice de termeni. Bază de date în dialectologie. Chișinău: Profesional Service, 2012. 278 p.
160. Păcuraru V. ș. a. Dicționar explicativ de cuvinte și sensuri noi: cu exemple din limbajul uzual. Chișinău: Prolibra, 2016. 360 p.
161. Pânzaru C. Iu. Istoria elementelor lexicale cu etimologie multiplă. În: Philologica Jassyensia, 2014, nr. 1, p. 41–50.
162. Pârlog H. Observații asupra unor împrumuturi mai noi din limba engleză în limba română. În: Analele Universității Timișoara. Științe filologice, 1983, p. 78-82.
163. Pârlog H. Termeni de origine engleză în publicistica română contemporană. În: Analele Universității Timișoara. Științe filologice, 1971, 9, p. 55-59.
164. Petrescu I. Em. Școala Ardeleană. În: L.L.R., 2003, nr. 4, p. 28-32.
165. Piru Al. Istoria literaturii române. București: Grai și suflet-Cultura Națională, 1994. 484p.
166. Popa E. Sufixe moționale pentru formarea masculinului. În: SMFC, 1967, nr. 4, p. 163-176.
167. Popa Gh. Locuțiunile în sistemul unităților nominative ale limbii române. Chișinău: Știința, 2007. 226 p.
168. Popovici Ursu V. D. Anomaliile originilor cuvintelor române. București, 2015. <http://www.regatulcuvantului.ro/anomaliile-originilor-cuvintelor-romane-autor-valeriu-d-popovici-ursu-paris/> (vizitat 21.05.2016).
169. Purice V. Marginalii la mențiunile lexicografice. În: Limba și Literatura moldovenească, 1987, nr. 1, p. 15-20.

170. Pușcariu S. Contribuția Transilvaniei la formarea și evoluția limbii române. În: Revista Fundațiilor, 1937, nr. 5, p. 296-323.
171. Pușcariu S. Limba română. Privire generală (vol. I). București: Academiei, 1976. 538 p.
172. Rosetti Al. Istoria limbii române de la origini până la începutul sec. al XVII-lea. București: Științifică și Enciclopedică, 1978. 936 p.
173. Rosetti Al. Schiță de istorie a limbii române de la origini și până în zilele noastre. București: Albatros, 1976. 131 p.
174. Rosetti Al., Cazacu B., Onu L. Istoria limbii române literare. București: Minerva, 1971. 671 p.
175. Rusu I. I. Limba traco-dacilor. București: Științifică, 1967. 252 p.
176. Rusu V. Introducere în studiul graiurilor românești. București: Științifică și Enciclopedică, 1977. 175 p.
177. Sala M. De la latină la română. București: Univers Enciclopedic, 1998. 161 p.
178. Sala M. Limbi în contact. București: Enciclopedică, 1997. 455 p.
179. Savin A. Dicționar de valori lexico-gramaticale ale locuțiunilor verbale românești. Chișinău: CEP USM., 2004. 308 p.
180. Seche M. Despre stilul sportiv. În: L.R., 1959, nr. 2, p. 81-91.
181. Seche M. Schiță de istorie a lexicografiei române (vol. II). București: Științifică, 1977. 333 p.
182. Simion E. ș. a. Micul dicționar academic (MDA). București: Univers Enciclopedic, 2001-2003 (vol. I, 776 p., vol. II 675 p., vol. III 1248 p., vol. IV 1407 p.).
183. Sporiș V. Expresivitatea sonoră a adjectivului calificativ. Sibiu, 2005.
www.uab.ro/reviste_recunoscute/philologica/philologica.../55.doc (vizitat 03.06.2016).
184. Sporiș V. Valori expresive ale conversiunii. Adjectivizarea. Sibiu, 2010.
www.uab.ro/reviste_recunoscute/philologica/.../33_sporis_2.doc (vizitat 03.06.2016).
185. Sporiș V. Valori expresive ale conversiunii. Substantivizarea. Sibiu, 2010.
www.uab.ro/reviste_recunoscute/philologica/.../32_sporis_1.doc (vizitat 03.06.2016).
186. Stanciu-Istrate M. Calcul lingvistic în limba română. București: Academiei, 2006. 370 p.
187. Stati S. Educație și limbaj. București: Didactică și Pedagogică, 1972. 244 p.
188. Stoichițoiu-Ichim A. Anglomania – o formă de snobism lingvistic. În: Comunicările Hyperion XXI, 1993, vol. 2, p. 270-280.
189. Stoichițoiu-Ichim A. Aspecte ale dinamicii limbii române actuale. București: Universitatea din București, 2002. 160 p.
190. Stoichițoiu-Ichim A. Aspecte ale influenței engleze în româna actuală. București: Universitatea din București, 2006. 251 p.

191. Stoichițoiu-Ichim A. Împrumuturi „necesare” și împrumuturi „de lux” în limbajul publicistic actual. În: Comunicările Hyperion XXI, 1992, vol.1, p. 169-176.
192. Stoichițoiu-Ichim A. Observații privind influența engleză în limbajul publicistic actual. În: Limba și Literatura, 1996, vol. 2, p. 39-40.
193. Stoichițoiu-Ichim A. Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate. București: All, 2008. 158 p.
194. Șăineanu L. Influența orientală asupra limbii și culturii române (vol. I-II). București: Socec, 1900. 335 p.; 278 p.
195. Șerban S. Cuvânt înainte (Invitație la dezbatere)//Constantinescu S. Dificultăți semantice. Paronime și grupuri lexicale cu aspect paronimic. București: Științifică, 1994, p. 5-10.
196. Șincai Gh. Hronica românilor. București: Pentru Literatură, 1967. 604 p.
197. Tatomirescu I. P. Dicționar estetic-literar, lingvistic, religios de teoria comunicației. Timișoara: Aethicus, 2003. 691 p.
198. Tibrian Const. Structura vocabularului limbii române în trecut și în prezent. Pitești: Universitatea din Pitești, 2004. 204 p.
199. Tohăneanu Gh. I. Dincolo de cuvânt: studii de stilistică și versificație. București: Științifică și Enciclopedică, 1976. 264 p.
200. Toma A. Lingvistică și matematică: terminologie, limbaj, discurs. București: Universitatea din București, 2006. 518 p.
201. Toma E. Paronimia – sursă a unor greșeli de limbă. În: Limba și literatura română, XIX, 1990, nr. 3, p. 3-4.
202. Toma I. Limba română contemporană: privire generală. București: Niculescu, 2001. 333 p.
203. Tuțescu M., Velicu A. M. Conceptul de delocutivitate. București, 2007. http://ebooks.unibuc.ro/filologie/cunita/benveniste2006tutescu-velicu_text_mar2007.pdf(vizitat 03.06.2016).
204. Ursu N. Al. Formarea terminologiei științifice românești. București: Științifică și Pedagogică, 1962. 299 p.
205. Ursu N. A., Ursu D. Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare. I. Studiu lingvistic și de istorie culturală. Iași: Cronica, 2004. 450 p.
206. Varzari E., Hanganu A. Elemente latinești și grecești în limbile moderne. Chișinău: Tipografia Centrală, 2010. 665 p.
207. Vasiliu Al. Din argoul nostrum. În: Grai și Suflet, 1937, nr. 7, p. 3.
208. Vasiliu L. ș. a. Formarea cuvintelor în limba română (vol. III). București: Academiei, 1989. 190 p.
209. Vianu T. Arta prozatorilor români. București: Contemporană, 1941. 454 p.

210. Vianu T. Scriitori români din secolul al XX-lea. București: Minerva, 1979. 389 p.
211. Volceanov G. Dicționar de argou al limbii române. București: Niculescu, 2007. 304 p.
212. Zafiu R. Diversitate stilistică în româna actuală. București: Universitatea din București, 2001. 327 p.
213. Zafiu R. Păcatele limbii: Fascinația etimologiei. București, 2006. http://www.romlit.ro/fascinaia_etimologiei (vizitat 21.05.2016).
214. Zafiu R. Păcatele limbii: Între franceză și engleză. București, 2001. http://www.romlit.ro/ntre_francez_i_englez (vizitat 21.05.2016).
215. Zamfira M., Osiac M. Lingvistica generală și aplicată. București: Fundația România de Măine, 2006. 180 p.
216. Zugun P. Lexicologia limbii române: prelegeri. Iași: Tehnopress, 2000. 293 p.

În limba engleză:

217. Bantaș A. A Bird's Eye View of English Influence upon the Romanian Lexis. In: SAP, 1977, nr. 9, p. 119-133.
218. Băncilă Fl., Chițoran D. Remarks on the Morphological Adaptation of English Loan-words in Romanian. In AUBFIL, 1976, XXV, p. 35-44.
219. Boguraev B., Briscoe E. Computational Lexicography for Natural Language Processing (Introduction), London, New York: Longman, 1989 p. 1-40.
220. Ciobanu G. Romanian words of English origin, Timișoara: Mirton, 2004. 144 p.
221. Hartmann R.R.K, James Gr. Dictionary of Lexicography. Londra: Routledge 1998. 176 p.
222. Haugen E. The Norwegian language in America: a study in bilingual behavior. Bloomington: Indiana University Press 1969. 699 p.
223. Hristea Th. Romanian vocabulary and Etymology. In CTRL, 1978, nr. 1-4, p. 203-254.
224. Leech G. Semantics. Harmondsworth: Penguin, 1974. 386 p.
225. Piotrowski T. Problems in bilingual lexicography. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994. 183 p.
226. Poruciuc A. A concise history of the English language. Iași: Demiurg, 2004. 129 p.
227. Zgusta L. Manual of Lexicography. Berlin: De Gruyter 1971, 360 p.

În limba franceză:

228. Anscombe J. Cl. Délocutivité généralisée et rapports syntaxe/ sémantique. In: Recherches linguistiques, 1979, nr. 9. p. 5-43.

229. Anscombe J. Cl. Délocutivité benvenistienne, délocutivité généralisée et performativité. In: *Langue Française*, 1979, nr. 42, p. 69-84.
230. Bally Ch. *Linguistique générale et linguistique française*. Paris: E. Leroux, 1932. 410 p.
231. Bârlea Gh. La composante psycholinguistique de l'organisation antonymique du vocabulaire. În: *Studii și cercetări lingvistice*, 2007, nr. 2, p. 271-279.
232. Benveniste É. Les verbes délocutifs. In: Anna G. Hatcher & K. L. Selig (eds.), *Studia philologica et litteraria in honorem Leo Spitzer*. Bern: Francke, 1958. p. 57-63.
233. Benveniste E. *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard, 1966. 356 p.
234. Bouton Ch. *La signification: Contribution à une linguistique de la parole*. Paris: Klincksieck, 1979. 332 p.
235. Breclé H. E. *Sémantique*. Paris: Armand Colin, 1974. 110 p.
236. Brunot F., Bruneau Ch. *Histoire de la langue française des origines à nos jours, Tome VI, première partie*. Paris: Armand Colin, 1966. 860 p.
237. Cornulier B. de. La notion de dérivation délocutive. In: *Revue de linguistique romane*, 1976, nr. 40, p. 116-143.
238. Courtés J. *Introduction à la sémantique narrative et descriptive*. Paris: Classique Hachette, 1976, 144 p.
239. Darmsteter A. *La vie des mots étudiés dans leur signification*. Paris: Ch. Delagrave, 1889. 180 p.
240. Dimitrescu Fl. À propos des éléments italiens récents en roumain. In: *RRL*, 1997, nr. 5-6, p. 379-394.
241. Ducrot O., Todorov T. *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris: Seuil, 1972. 469 p.
242. Goldiș-Poalelungi A. *L'influence du français sur le roumain: vocabulaire et syntaxe*. Paris: Dijon, 1973. 472 p.
243. Greimas A.J. *Sémantique structurale*. Paris: Larousse, 1964. 182 p.
244. Grevisse M., Goosse A. *Le bon usage: Grammaire française*. Paris: Duculot, 2001. 1762p.
245. Grevisse M. *Précis de grammaire française*. Paris: Duculot, 1969. 292 p.
246. Guilbert L. *La créativité lexicale*. Paris: Larousse, 1975. 285 p.
247. Guiraud P. *La sémantique*. Paris: P.U.F., 1959. 120 p.
248. Humbley J., Quemada B. *L'influence anglo-saxonne dans la presse française (1959-1969)*. Thesis/ dissertation. Paris, 1974. 798 p.

249. Jakobson R. Essais de linguistique générale, Paris: Minuit, 1963. 260 p.
250. Kerbrat-Orecchioni C. De la sémantique du mot a la sémantique du discours. Lion, 1978. 460 p.
251. Manoli I. Dictionnaire des termes stylistiques et poétiques. Chişinău: Epigraf, 2012. 527 p.
252. Matoré G. La méthode en lexicologie. Paris: Marcel Didier, 1953. 122 p.
253. Meillet A. Linguistique historique et linguistique générale. Genève-Paris: Slatkine-Champion, 1982. 460 p.
254. Pergnier M. Les anglicismes: danger ou enrichissement pour la langue française? Paris: Presses Universitaires de France, 1989. 214 p.
255. Pottier B. Du très général au trop particulier en analyse linguistique. In: Travaux de linguistique et de littérature, 1963, nr. 1, p. 7-16.
256. Pottier B. Vers une sémantique moderne. In: Travaux de linguistique et de littérature, 1964, nr. 1., p. 107-137.
257. Saussure F. ş. a. Cours de linguistique générale. Paris: Payot, 1916/ 1973. 331 p.; 510 p.
258. Todorov T. Théorie du symbole. Paris: Seuil, 1977. 378 p.
259. Tuţescu M. Précis de sémantique française. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1974. 216 p.

În limba rusă:

260. Будагов Р. А. Литературные языки и литературные стили. Москва: Высшая школа, 1967. 374 с.
261. Бережан С. Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц. Кишинев: Штиинца, 1973. 372 с.
262. Виноградов В. В. Избранные труды: Лексикология и лексикография. Москва: Наука, 1977. 312 с.
263. Городецкого Б. Ю. Новое в зарубежной лингвистике. Москва: Прогресс, 1983 с.
264. Словарь русского языка в четырех томах. Том. I. Москва: Русский язык, 1985. 702с.
265. Шмелев Д. Н. Русский язык в его функциональных разновидностях. Москва: Наука, 1996. 269 с.

În limba italiană:

266. Scalise S. Morfologia. Bologna: Mulino, 1994. 331 p.

În limba germană:

267. Wendt H. Die türkhischen Elemente imRumänischen. Berlin, 1960.
<http://www.scriub.com/literatura-romana/INFLUENTA-LIMBII-TURCE-ASUPRA-75581119.php>. (vizitat 21.05.2016).

Referințe electronice:

268. Broască M. Mijloace de îmbogățire a vocabularului. Constanța, 2014. http://limba-romana.ucoz.ro/index/imbogatirea_vocabularului/0-51 (vizitat 05.10.2015).
269. Gencăraș Șt. Suport de curs. Lexicologie. Cluj, 2010. <https://www.scribd.com/doc/.../A-Lexicologie-Suport-de-Curs> (vizitat 30.07.2016).
270. Groza L. Elemente de lexicologie. București, 2005. <http://documents.tips/documents/lexico-logie-55b1119629268.html>] (vizitat 01.09.2015).
271. Hapca I. Noțiuni de semantică. Maramureș, 2002. ctconstructii.ro/site/doc/adaugate/Notiuni_de_semantica.pps (vizitat 29.08.2016).
272. Mitrofan A. Influența limbii franceze asupra limbii române. București, 2014. <http://www.luceafarul.net/influenta-limbii-franceze-asupra-limbii-romane-literare> (vizitat 20.08.2016).
273. Ovidiu L. Noțiuni generale de stilistică. Cluj-Napoca, 2010. ro.scribd.com/doc/38740738/STILISTICA (vizitat 01.09.2015).
274. Pamfil C. G., Tamba Dănilă E. Neologismele recente în limba română – reflex al globalizării. Iași, 2011. www.scribd.com/.../NEOLOGISME-LEXIC (vizitat 21.05.2016).
275. Sala M. Factori de organizare lexicală. București, 2015. <http://cyd.ro/factori-de-organizare-lexicala/> (vizitat 13.04.2015).
276. Vonica Fl. E. Structura etimologică a vocabularului românesc. Pitești, 2009. <http://www.creeaza.com/referate/literatura-romana/gramatica/STRUCTURA-ETIMOLOGICA-A-VOCABU727.php> (vizitat 15.07.2016).

Surse beletristice:

1. Agârbiceanu I. Fefelega (Povestiri). Chișinău: Litera, 2001. 348 p.
2. Alecsandri V. Dridri. Chișinău: Litera, 1998. 300 p.
3. Alecsandri V. Înșiră-te mărgărite. Poezii. Chișinău: Litera, 1996/ 1997. 287 p.
4. Alecsandri V. Opere, vol. I-IV. Chișinău: Hyperion, 1991. 348 p., 508 p., 536 p., 339 p.
5. Arghezi T. Poezii. București: Herra, 2002. 153 p.
6. Arghezi T. Psalmul de taină, în Buna-vestire. Chișinău: Prut Internațional, 2002. 178 p.
7. Bacovia G. Plumb. Versuri și proză. București: Litera, 2002. 328 p.
8. Barbu E. Groapa. București: Fundația „România Mare”, 2003. 458 p.
9. Barbu I. Opere. vol. I. București: Univers Enciclopedic, 2000. 142p.
10. Bălcescu N. Românii supt Mihai-Voievod Viteazul. București: Minerva, 1975. 485 p.
11. Binder I. Fluturii. București: For you, 2012. vol. I-275 p.; vol. II-318 p.; vol. III-299 p.

12. Blaga L. Opere I. Chișinău: Știința, 1995. 493 p.
13. Caragiale I. L. D-l Goe: (momente și schițe). București: Corint 2002. 123 p.
14. Caragiale I. L. Scrieri alese. Teatru. Nuvele, momente, schițe. București: Minerva, 1971. 1050 p.
15. Caragiale M. I. Craii de curtea-veche. Chișinău: Litera, 2001. 279 p.
16. Costin M. Letopisețul Țării Moldovei; De neamul moldovenilor. București: Minerva, 1979. 286 p.
17. Coșbuc G. Cântece de vitejie. București: Pentru Literatură, 1966. 445 p.
18. Coșbuc G. Nunta Zamfirei. <http://www.romanianvoice.com/poezii/poeti/cosbuc.php>, (vizitat 21.01.2015).
19. Coșbuc G. Regina ostrogoților în Cântece de vitejie și alte poezii. Galați: Porto-Franco, 1992. 142 p.
20. Creangă I. Amintiri din copilărie. Povești. Povestiri. București: Curtea Veche, 2010. 242 p.
21. Creangă I. Opere.vol. I-II. București: Minerva, 1970. 396 p., 512 p.
22. Creangă I. Pupăza din tei, Amintiri din copilărie. București: Ștefan, 2007. 127 p.
23. Delavrancea B. Șt. Apus de soare. Chișinău: Litera, 1998. 167 p.
24. Dinescu M. Doamne-fereste. <http://www.poezie.ro/index.php/poetry/21661/Doamne-fereste> (vizitat 16. 06. 2016).
25. Druță I. Ultima lună de toamnă. Chișinău: Cadran, 2012. 260 p.
26. Eminescu M. Geniu pustiu. București: Cartea Românească, 1984. 130 p.
27. Eminescu M. Luceafărul. Chișinău: Litera, 1997. 359 p.
28. Eminescu M. Opera literară: vol. II. Poezii postume. Galați: Porto-Franco, 1992. 169 p.
29. Eminescu M. Poezii. București: Cartex, 2008. 221 p.
30. Eminescu M. Poezii. Chișinău: Silvius Libris, 2006. 128 p.
31. Filimon N. Ciocoi vechi și noi. Chișinău: Litera, 1997. 237 p.
32. Filimon N. Opere (vol. II). București: Minerva, 1978. 519 p.
33. Goga O. Poezii. București: Cartex, 2000. 171 p.
34. Horațiu. Odele, I.20. http://forum.softpedia.com/topic/703559-dacii-obiceiuri-si-traditii/page_st_540. (vizitat 28.01.2016).
35. Ispirescu P. Făt-Frumos cu părul de aur. București: Minerva, 2002. 276 p.
36. Macedonski Al. Excelsior. Poezii. Chișinău: Litera, 1998. 260 p.
37. Miorița. Balade populare. București: Cartex, 2006. 217 p.

38. Neculce I. Letopiseșul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat. Cronicari moldoveni, Studiu introductiv D. H. Mazilu. București: Minerva, 1975. 415 p.
39. Negruzzi C. Negru pe alb. Chișinău: Litera, 1996. 295 p.
40. Negruzzi C. Păcatele tinerețelor. București: Minerva, 1974. 525 p.
41. Ovidiu. Triste (II, p. 188-189). <https://revistapontica.files.wordpress.com/.../pontica-4-...> (vizitat 28.01.2016).
42. Pann A. Povestea vorbii. Chișinău: Hyperion, 1992. 407 p.
43. Paraschivescu M. R. Scrieri, vol. I-II. București: Pentru Literatură, 1969. 508 p., 408 p.
44. Rebreanu L. Opere/ 6, Adam și Eva. București: Minerva, 1974. 476 p.
45. Rebreanu L. Opere/ 7, Ciuleandra. Crăișorul Horia. București: Minerva, 1975. 463 p.
46. Rebreanu L. Opere/ 4, Ion. București: Minerva, 1970. 789 p.
47. Rebreanu L. Opere/ 9, Jar. Amândoi. București: Minerva, 1978. 735 p.
48. Rebreanu L. Opere/ 5, Pădurea spânzuraților. București: Minerva, 1972. 818 p.
49. Rebreanu L. Opere/ 8, Răscoala. București: Minerva, 1975. 895 p.
50. Silvestru A. Pragul sau alte Fărâme de suflet. Chișinău: Universul, 2014. 416 p.
51. Silvestru A. Un strigăt de dincolo de veacuri în: Fărâme de suflet. Chișinău: Tocono, 2011. 406 p.
52. Slavici I. Mara. Chișinău: Litera, 2001. 293 p.
53. Slavici I. Proză, povești, nuvele. Mara. București: Cartea Românească, 1979. 594 p.
54. Stănescu N. Argotice - cântece la drumul mare (poezii-ediție alcătuită, îngrijită și prefațată de Doina Ciurea). București: Românul, 1992. 157 p.
55. Stănescu N. Măiastră. <http://www.versuri-si-creatii.ro/poezii/s/nichita-stanescu-8zudttd/maiastra-6zuussd.html#.V8V7OFuLSiM>(vizitat: 21.01.2015).
56. Stănescu N. Tunelul oranj. Chișinău: Prut Internațional, 2004. 179 p.
57. Tinerețe fără bătrânețe. Basme populare românești. București: Pentru Literatură, 1961. 528 p.
58. Topârceanu G. Rapsodii de toamnă. Iași: Junimea, 1988. 35 p.
59. Vatamaniuc D. Povestirile. // Ion Agârbiceanu. București: Albatros, 1970. 171 p.

ANEXE

Anexa 1. Principii referitoare la câmpul lingvistic

1. Câmpul lingvistic este un inventar de elemente, legate între ele prin relații structurale.
2. Elementele constituente ale câmpului lingvistic fac parte dintr-o comunitate semantică și exercită în sistemul limbii aceeași funcție.
3. Câmpul lingvistic poate include elemente omogene și eterogene.
4. În structura câmpului pot fi evidențiate microcâmpuri.
5. În componența câmpului sunt delimitați constituenți centrali și periferici. Centrul se consolidează în prejurul componentului semantic dominant, iar periferia se organizează pe zone.
6. Constituenții centrali sunt preponderent specializați pentru exercitarea funcțiilor câmpului, au o utilizare sistematică, au o ocurență mai înaltă și sunt obligatorii în structura câmpului.
7. Funcțiile câmpului se distribuie între centru și periferie: o parte din funcții revine centrului, o altă parte – periferiei.
8. Linia de delimitare a centrului și periferiei este incertă, ștearsă.
9. Constituenții pot aparține, în același timp, centrului și periferiei a două câmpuri diferite.
10. Diferite câmpuri se suprapun, creându-se zone de trecere latentă [Полевые структуры в системе языка (1989), с. 5-6 apud 47, p. 170].

Anexa 2. Relațiile de omolexie (omonimie) și corespondentele lor lexicale

Unii cercetători atribuie **omolexiei (omonimiei)** un sens larg și consideră omolexe (omonime) toate coincidențele sonore din limbă (atât la nivel lexical, cât și la nivel fonematic, morfologic sau sintactic). În accepțiunea noastră, omolexia (format din gr. *homos* „identic, egal” și *lexis* „vorbă, enunț”) sau omonimia (gr. *homos* „la fel” și *onyma* „nume”) lexicală, care constituie „nucleul” unui fenomen mai general numit în literatura de specialitate omofonie, se referă exclusiv la nivelul lexical al limbii. În limba română, omonimia lexicală, cu unele mici excepții (*ea* și *ia*), coincide cu omografia lexicală. Din aceste considerente, V. Bahnaru, menționează că acest fenomen, omonimia, „include numai unitățile lexicale distincte, care fac parte din aceeași clasă morfologică sau din diferite clase morfologice și coincid la forma lor inițială cu care figurează în dicționare, indiferent de faptul dacă această coincidență înglobează toate logoformele paradigmelor lor sau numai unele dintre ele, și care sunt în același timp și omografe” [15, p. 132]. Din punct de vedere lexicografic, omonimia, este definită drept „o relație între două semne lingvistice cu sens diferit și grafie identică, semne pe care dicționarele le înregistrează ca intrări distincte” [259, p. 101].

Omolexia (omonimia), ca parte integrantă a omofoniei, a omoformiei și a omografiei, se împarte, de obicei, în **totală (propriu-zisă sau absolută)**, în situația în care coincid toate formele paradigmatică ale unităților omonimice: *cursă*¹ „alergare” (*curse, cursei, curselor*) și *cursă*² „capcană” (*curse, cursei, curselor*) și **parțială (sau relativă)**, în situația în care coincid doar formele inițiale și, facultativ, unele logoforme din paradigmele unităților omonimice: *bandă*¹ „grup (de răufăcători)” (*bande, bandei, bandelor*) și *bandă*² „fâșie îngustă de hârtie, țesătură, metal etc.” (*benzi, benzii, benzilor*) [119, p. 21; 15, p. 131]. Omonimele totale aparțin întotdeauna uneia și aceleiași părți de vorbire, în timp ce cele parțiale țin, de regulă, de diferite părți de vorbire și coincid formele lor inițiale. I. Lefter și C. Iordăchescu menționează că, de regulă, omonimele totale țin de același grai și același stil (*bucătărie*¹ „încăpere în care se găsesc mâncăruri” și *bucătărie*² „ocupația celor care pregătesc mâncarea”), pe când formele omonimelor parțiale nu apar în contexte de același tip (*spătar*¹ (spătare) „rezemătoare la scaun” apare în limbajul obișnuit, *spătar*² (spătare) „curea la ham care vine în spatele calului” apare în limbajul despre atelaje, *spătar*³ (spătari) „boier care ținea spada domnului” apare în limbajul arhaic; *bar*¹ „local” apare în limbajul comun, iar *bar*² „unitate de măsurare a presiunii” – în limbajul special (profesional); *pistol*¹ „revolver” – în lexicul uzual, iar *pistol*² „ban de aur” apare în limbajul arhaic etc.).

Omorfomia, pe lângă omonimia totală și parțială, include și coincidențele formale atât dintre forma inițială a unui cuvânt și una din logoforme din paradigma altui cuvânt (*poartă* subst. și *poartă* prez. ind., pers. a III-a sg. a verbului „*a purta*”), cât și dintre logoforme din paradigmele unor cuvinte diferite (*vie* adj. f., format de la adj. m. *viu* și *să vie* conj. de la verbul *a veni*) sau din paradigma aceluiași cuvânt (*duc, sunt* prez. ind., pers I sg. a verbelor *a duce, a fi* și *duc, sunt* prez. ind., pers. a III-a pl. a verbelor *a duce, a fi*).

Omofonia include, în afară de omonimie, omofonie și partea corespunzătoare de omografie, toate coincidențele sintagmatice posibile din lanțul vorbirii: înlănțuiri de cuvinte sau părți componente ale acestora, segmente separate de vorbire, morfeme aparte și chiar îmbinări de sunete contigue, asonante și alte apropieri sonore accidentale [15, p. 131]. Exemple de **omofone** (coincid fonetic, dar nu și grafic): *altădată* (adv. „odinioară”) și *altă dată* (adj. + subst.), *altfel* (adv. „altminteri”) și *alt fel* (adj. + subst.), *a-i* (prep. + pron. pers.) și *ai* (articol, subst., interj., verb aux.), *a-și* (prep. + pron. refl.) și *ași* (subst.), *nai* (subst.) și *n-ai* (adv. + verb), *oștire* (subst.) și *o știre* (art. + subst.), *alegeți* (voi) (verb) și *alege-ți* (tu) (verb + pron. pers.), *ceai* (subst.) și *ce-ai* (ales) (pron. + verb) etc.

Omografia se încadrează aproape integral în omofonie și include omonimia și o parte de omorfomie (cu excepția elementelor ce constituie logoforme din paradigmele unor cuvinte diferite, ce se scriu în diferite feluri, deși se pronunță în același fel, de exemplu: *ea* pron pers. și *ia* verbul „a lua”). Exemple de **omografe** (coincid grafic, dar se accentuează diferit): *ácele/ acéle, véselă/ vesélă, répede/ repéde, snópîi/ snopîi, tórturi/ tortúri, úmbrele/ umbréle, háină/ haină, dúduie/ dudúie, cópii/ copîi, cómis/ comis, călătórii/ călătoriî, bói/ boi, parálele/ paraléle* etc.

Așadar, **omonimele** sunt două sau mai multe cuvinte ce se pronunță la fel (au aceeași formă), însă au sensuri lexicale (sau lexicale și gramaticale) diferite și independente. De exemplu: *somn*¹ „stare fiziologică de repaus” și *somn*² „specie de pește”, *sol*¹ „notă muzicală” și *sol*² „trimis, emisar”; *rasă*¹ „(adj.) cu părul tuns de la rădăcină”, *rasă*² „haină călugărească” și *rasă*³ „specie comună la un grup de indivizi”, *arie*¹ „suprafață (amenajată) pentru treieratul cerealelor”, *arie*² „zonă de răspândire a unui fenomen, a unui fapt etc.” și *arie*³ „compoziție muzicală vocală dintr-o operă sau operetă”, *aspic*¹ „levănțică” și *aspic*² „substanță gelatinoasă obținută din zeamă de carne și de oase; gelatină, piftie”, *aspru*¹ „care nu este neted; cu suprafață zgrunțuroasă” și *aspru*² „veche monedă turcească de argint, care a circulat și în țările române” etc. Elementele lexicale care intră în relații de omonimie pot forma nu numai perechi, dar și grupuri cu mai mulți membri, numite blocuri de omonime.

Sursele omonimiei sunt multiple: 1. *divergența semantică* (sau *dezintegrarea semantică*) a cuvintelor polisemantice (de exemplu: *corn*¹ (pl. *coarne*) „excreșcență osoasă...”, *corn*² (pl. *corni*) „arbore cu lemnul dur și cu flori galbene, cu fructe roșii, comestibile”, *corn*³ (pl. *cornuri*) „varietate de franzelă”). Din punctul de vedere al originii lor, majoritatea specialiștilor clasifică omonimele în două categorii: omonime cu etimologii diferite (*a încinge*¹ < lat. *incingere* „a lega cu o cingătoare” și *a încinge*² < lat. *incendiare* „a face să ardă mai tare”) și omonime provenite dintr-un singur cuvânt, ca urmare a îndepărtării sensurilor prin evoluție semantică, adică cele formate prin dezintegrarea polisemiei. Primele, de obicei, sunt numite de toți specialiștii omonime etimologice, iar secunde – omonime semantice [14, p. 87]. 2. *modificările fonetice*, în situația în care două cuvinte diferite ca formă și sens au fost moștenite din aceeași limbă (de exemplu: *semăna*¹ „a avea trăsături comune” < lat. *similare* și *semăna*² „a însămânța” < lat. *seminare*) sau în situația în care un cuvânt este moștenit din latină, iar altul este împrumutat dintr-o altă limbă (de exemplu: *lac*¹ „întindere de apă stătătoare” < lat. *lacus* și *lac*² „substanță lichidă care dă aspect strălucitor suprafețelor” < germ. *Lack*); 3. *derivarea*, o sursă de obținere a omonimelor care provin de pe urma proceselor de derivare prefixală sau sufixală, când unei rădăcini cu mai multe sensuri i se atașează un morfem de derivare cu sensuri și funcții diferite. De exemplu: *mușchi*¹ – *mușchios*¹ „care a prins mușchi (licheni)” și *mușchi*² – *mușchios*² „musculos” etc. 4. *calcul semantic*, în cazul în care între sensul împrumutat și sensul fundamental nu atestăm nicio legătură în sincronie. De exemplu: din limba franceză a fost împrumutat verbul *importer* cu sensul „a avea importanță”, iar din engleză verbul *to import* cu sensul „a introduce în țară (produse, mărfuri) din străinătate”, în baza cărui fapt în română s-au constituit două cuvinte omonime independente: *a importa*¹ „a avea importanță” și *a importa*² „a introduce în țară (produse, mărfuri) din străinătate” etc. 5. *conversiunea* sau *schimbarea categoriei lexico-gramaticale* determină apariția omonimelor în cazul în care cuvintele își schimbă și sensul lexical și apartenența la categoria morfologică. De exemplu: *sărit*¹ „săritură” și *sărit*² „smintit, aiurit, nebun” etc. [15, p. 133].

În literatura de specialitate, omonimele lexicale se grupează în mai multe **tipuri**, după cauzele care au generat apariția lor, după gradul de apropiere a formelor, după gradul de toleranță a valorilor față de prezența lor în limbă. Astfel, după V. Șerban și I. Evseev se pot distinge următoarele tipuri de omonime: 1. *omonimele propriu-zise sau omonimele totale* (adică cuvinte aparținând aceleiași părți de vorbire care coincid la toate formele lor și au, de regulă, etimologii diferite: *liră*¹ „instrument muzical” < fr. *lyre*, lat. *lyra*, *liră*² „nume de unități monetare din unele țări” < lit. *lira* etc.) 2. *omonimele parțiale* sunt denumite uneori și *omonime false*, întrucât ele coincid numai la unele forme ale cuvintelor și se diferențiază la altele. În acest grup

intră atât omonimele cu etimologii diferite, cât și omonimele apărute prin dezagregarea polisemiei cuvântului. De exemplu: *caval*¹ (pl. cavale) „fluier ciobănesc” și *caval*² (pl. cavaturi) „șant de irigație” etc. 3. *omonimele morfologice* sunt forme identice ale cuvintelor aparținând unor părți de vorbire diferite, de aceea, ele sunt denumite și *omoforme*. De exemplu: *tremur*¹ (subst. n.) și *tremur*² (vb. pers. I sing.) etc. 4. *omonimele lexico-gramaticale* provin de pe urma transpoziției unui cuvânt dintr-o parte de vorbire în alta, fără modificarea formei morfologice: *absolut*¹ (adj.), *absolut*² (subst.), *absolut*³ (adv.) etc. 5. *omonimele derivaționale* provin de pe urma proceselor de derivare prefixală sau sufixală, când unei rădăcini cu mai multe sensuri i se atașează un morfem de derivare cu sensuri și funcții diferite [72, p. 135-142]. 6. *omonimele semantice* sunt rezultatul dezintegrării cuvântului polisemantic ca urmare a legăturii dintre sensuri. De exemplu, distanțarea dintre sensul diminutivului *peniță*¹ „pană mică de pasăre, penișoară” și *peniță*² „placă metalică concavă cu vârf ascuțit și despicat folosită la scris” a fost determinată de modificările produse în cultura materială a oamenilor care au trecut de la pana de gâscă la instrumente de scris mai perfecționate [4, p. 113-124]. 7. *omonimele tolerabile și intolerabile* se deosebesc între ele prin predispoziția lor de a se pune în „stări conflictuale” în procesul folosirii în limbă. Omonimele intolerabile au drept caracteristică faptul că toate formele lor sunt identice (omonimele totale sau propriu-zise). Identitatea tuturor formelor nu este însă singura caracteristică a acestei categorii. Mai trebuie ca omonimele în discuție să funcționeze în același grai și în același stil de limbă, altfel spus, să apară în contexte de același tip. De exemplu, cuvintele *leu*¹ „animal din familia felinelor” și *leu*² „unitate monetară”, deși au toate formele identice (lei, leilor) nu pot fi considerate omonime intolerabile, deoarece ele nu apar în același context, ceea ce înlătură pericolul de a confunda leul din cușcă sau din grădina zoologică cu leul din buzunar. Omonimia intolerabilă provoacă adesea eliminarea sau modificarea unuia dintre termeni (*piso* „pui de pisică” l-a eliminat pe *piso* „unealtă de pisat în piulițe”; *porumb* „plantă cerealică” l-a modificat (în Muntenia) pe *porumb* „specie de pasăre”, prin adăugarea unui sufix diminutival, -el, s-a format „*porumbel*”). Omonimele tolerabile sunt două sau mai multe cuvinte care nu coincid în toate formele gramaticale, deosebindu-se totodată prin însușirile lor stilistico-funcționale. I. Coteanu include în această categorie și omografele (*bărem* - *barém*, *bói* „făptură, înfățișare, aspect” și *boi* „colora, vopsi”), precum și omoforme (*drăgă* - adj., *dragă* - subst. „mașină de adâncit sau de curățat albia unui râu”) [64, p. 85-86]. Cu alte cuvinte, omonimele tolerabile rezistă ca paralelisme, în vorbire, pentru că au particularități fonetice, morfologice sau stilistico-funcționale diferite (*boltă*¹ „arcadă” și *boltă*² (reg.) „prăvălie”).

În opinia lui V. Bahnaru, sub aspect stilistic, în funcție de gradul de identitate formală a unităților omonime și eventualele confuzii care apar în procesul comunicării, omolexele (omonimele) sunt divizate în *tolerabile* și *intolerabile*. Omonimia este tolerată atunci când se manifestă în diferite aspecte ale limbii sau în cazul lipsei de coincidență la toate formele din paradigmă, deoarece nu generează ambiguitate în comunicare (*cot*¹ (pl. coturi) „întorsătură, încovoietură” și *cot*² (pl. coate) „încheietura dintre braț și antebrăț”) și în cazul când omonimele aparțin la diferite aspecte ale limbii sau la vocabulare de specialitate diferite (*cord*¹ „inimă”, *cord*² „țesătură folosită pentru fabricarea anvelopelor”, *cord*³ „cuțit folosit în industria pielăriei pentru depilare”). Omonimia intolerabilă se utilizează în contexte de același tip și se caracterizează prin identitate la toate formele (*fierărie*¹ „meseria de fierar”, *fierărie*² „atelier al fierarului” și *fierărie*³ „obiecte din fier”) [15, p. 134]. Rolul coincidenței parțiale sau totale a formelor cuvintelor omonimice, uneori este mai puțin hotărâtor decât factorul stilistico-funcțional, atunci când avem în vedere gradul de toleranță a limbii față de omonimie.

I. Lefter și C. Iordăchescu, cu privire la clasificarea omonimelor, prezintă următoarea situație: 1. *omonime totale* și *parțiale*; 2. a) *omonime lexicale* (existența aceleiași clase morfologice (aceeași parte de vorbire) și cu sens diferit), de exemplu: *război*¹ „conflict armat” și *război*² „instrument de țesut”; *mină*¹ „galerie minieră”, *mină*² „expresie a feței” și *mină*³ „veche monedă grecească”; b) *lexico-gramaticale* sau *omoforme* (aparțin unor clase morfologice diferite și au sens diferit), de exemplu: *cer*¹ (subst.) „boltă cerească” și *cer*² (verb, ind. prez.) „solicite”; *mică*¹ (subst.) „mineral cristalizat” și *mică*² (adj.) „de mici dimensiuni” și c) *gramaticale* (aparțin aceleiași clase morfologice, au același sens, dar au forme flexionare diferite), de exemplu: *lucrează* (vb., ind. prez., pers. a III-a sg.), *lucrează* (vb., ind. prez., pers. a III-a pl.) și *lucrează* (vb., imper., pers. a II-a sg.); 3. *omofone* și *omografe*.

După I. Popa, omonimele sunt: *omonime lexicale* (sunt, la rândul lor, totale, când omonimia se menține și în flexiune, formele fiind identice în toată paradigma lor, și parțiale, când unele forme flexionare, de pildă pluralul, diferă), *omonime lexico-gramaticale*, *omonime morfologice* (formele flexionare identice ale aceluiași cuvânt: (aceste) *cărți* – N. - Ac., plural; (acestor) *cărți* – G. - D., plural).

Omonimele, după afirmația lui I. Iordan și a lui Vl. Robu, se clasifică astfel: 1. *omonime lexicale* (numite și *propriu-zise*), acestea, la rândul lor, se împart în: a) *omonime totale* și b) *omonime parțiale*, despre care am mai vorbit anterior. 2. *omonime lexico-gramaticale* (M. Avram le numește *false omonime*; V.V. Vinogradov le denumește *omoforme*) sunt totdeauna parțiale, deoarece, prin unele forme paradigmatică, aparțin unei clase lexico-gramaticale, iar prin alte forme, aparțin altei clase, ceea ce înseamnă că distincția omonimică afectează atât sensul

lexical, cât și pe cel gramatical; de exemplu: *duce*¹ (duci) „comandant suprem de oști” (subst.) și *duce*² (duci) „a conduce pe cineva” (verb). Există unele omonime care intră concomitent în serie lexicală (parțială sau totală) și în serie lexico-gramaticală: *cer*¹ (ceruri) „boltă cerească” este omonim cu *cer*² (ceri) „arbore înrudit cu stejarul” și amândouă sunt omonime lexico-gramaticale cu *cer*³ (verb). 3. *omonimia gramaticală* (morfologică sau paradigmatică) este identitatea formelor paradigmei aceluiași cuvânt. La această categorie există identitate semantică lexicală, dar formele diferă în ce privește sensul gramatical și sunt destul de frecvente în limba română: *adună* (vb., prez., ind., pers. a III-a, sg.) și *adună* (pers. a III-a, pl.), *adunam* (pers. I., imperfect) – *adunam* (pers. I, pl.). Există omonime și în subclasa numelor proprii. Astfel, două sau mai multe localități pot purta același nume: *Veneția* (oraș în Italia) și *Veneția* (localitate în apropierea Sibiului); la fel este și cazul altor toponimice. Și în onomastică se folosește cuvântul *omonim* pentru persoana care poartă același nume.

V. Bahnaru în studiul *Elemente de semasiologie română* prezintă o clasificare a omonimelor (din punctul de vedere al căilor de formare): 1. clasa de omonime apărute prin convergență formală, clasa de *omonime convergente* sau de *omonime etimologice* (sau *omonime eterogene*) [Petrova, p. 40 apud 14, p. 88]; acestea pot fi grupate în trei subclase: (a) subclasa cu toate elementele blocului de omonime moștenite, b) subclasa cu toate elementele blocului de omonime împrumutate din alte limbi și c) subclasa care include un bloc de omonime cu elemente atât moștenite, cât și împrumutate); 2. clasa de omonime apărute prin dezintegrare sau clasa de *omonime dezintegrative*: (a) subclasa cu elementele blocului de omonime apărute numai prin evoluție semantică, adică prin dezagregarea polisemiei și b) subclasa cu elementele blocului de omonime apărute prin diferențiere semantică însoțită de modificări formale); 3. clasa de omonime apărute prin conversiune sau clasa de *omonime conversionale*; 4. clasa de omonime apărute prin derivare sau clasa de *omonime derivative* (unități rezultate în urma derivării morfologice) sau *omonimie reflectată* [Vinogradov p. 294 apud 15, p. 102]. În cadrul blocului de omonime relațiile se stabilesc între două sau mai multe unități lexicale, luate și analizate în plan sincron; unitățile lexicale pot fi considerate omonime pe baza criteriului semantic, morfologic și funcțional (în funcție de clasa concretă de omonime, prioritate capătă fie unul dintre aceste criterii, fie toate simultan). Această modalitate de interpretare a omonimiei lexicale e dictată de necesitățile și de specificul lexicografic al problemei în cauză [a se vedea: 14, p. 88-108].

Iată, de exemplu, cum se diferențiază omonimia de polisemie plecând de la același cuvânt, *banc*. Corpul fonetic *banc*¹, cu pl. *bancuri*, dezvoltă următoarele sensuri: 1. *îngrămădire de pietriș, nisip sau nămol formată pe fundul mărilor sau fluviilor*; 2. *cârd mare de pești marini; grup de scoici*; 3. *masă de lucru într-un atelier, pe care se află dispozitive pentru fixarea și*

imobilizarea obiectelor de prelucrat; 4. postamental unei mașini - unelte; 5. instalație pentru măsurarea puterii motoarelor. Toate aceste sensuri au semul comun „îngrămădire”. Corpul fonetic *banc*², cu aceeași formă de plural, în dicționarul explicativ, este: *glumă (ieftină), anecdotă; minciună*. Analizând exemplele date rezultă clar că *banc*¹ intră în omonimie cu *banc*², căci semul „îngrămădire” nu are nicio legătură cu semnificația celui de-al doilea cuvânt.

Polisemia este redată în dicționare prin înregistrarea diverselor sensuri sub cifre sau semne grafice diferite, dar în limitele aceluiași articol lexicografic, spre deosebire de omonime care sunt înregistrate tot sub cifre, dar în articole diferite. Deosebirea dintre aceste omonime se mai poate face și pe baza etimologică: cuvintele polisemantice pleacă de la același etimon, pe când omonimele au, de regulă, etimoane diferite.

Anexa 3. Relațiile de paralexie și corespondentele lor lexicale

Din punctul de vedere al unor lingviști (S. Berejan, V. Bahnaru etc.) în situația în care identificăm coincidență parțială a formei unor unități lexicale și lipsa de coincidență semantică, vorbim despre o relație specială existentă între planul de expresie al cuvintelor numită paralexie (gr. *para* „la fel; alături” și *lexis* „vorbă, enunț”), având drept corespondente concrete în sistemul limbii paralexele. În această ordine de idei prezentăm mai jos seria paralexelor care au în comun elementul – *-ar, -at, -are, -ent* și *- bil*: *fierar, meșteșugar, lemnar, tâmplar, cizmar, măcelar, pietrar, zidar, albinar, pădurar, cărturar, grădinar, ciorecar, circumselenar, cireșar, ciubucar, ciurdar, cârciumar, cioltar etc.; ciucurat, ciumat, cântat, cârjoiat, cârligat, complicat, comportat, comprimat, comunicat, concentrat, conceptualizat, concordat, concretizat, conectat, condensat, condamnat etc.; machetare, disecare, dispersare, divulgare, divizare, donare, dresare, ecluzare, ecranizare, educare etc., vehement, influent, inconsecvent, consistent, congruent, decent, independent, indiferent, coexistent, coerent etc.; abordabil, acceptabil, aplicabil, apreciabil, comparabil, comunicabil, confundabil, congelabil, constatabil, consumabil, controlabil, definibil, demonstrabil, descifrabil, exprimabil, discutabil, educabil, explicabil, explorabil, suportabil, locuibil etc.* Nu este indicat ca paralexia să fie confundată cu paronimia. **Paralexia** este o relație în planul expresiei și presupune numai o parțială asemănare formală între două sau mai multe unități lexicale fără a se identifica, și o relație semantică între unitățile respective, în timp ce paronimia este o relație existentă între două sau mai multe unități de vocabular care au forme și sensuri aparent identice. Prin urmare, toate cuvintele care au numai apropieri formale, fără a avea și asemănări semantice, fac parte din **paralexie**. [14, p. 108]. Atunci când similitudinea formală este secundată de o similitudine semantică atestăm prezența unui alt fenomen lexico-semantic numit parasemolexia, asupra căruia se va insista în subcapitolul privind existența simultană a relațiilor de similitudine din planul conținutului și cel al expresiei unităților de vocabular.

Anexa 4. Relațiile de eterolexie și corespondentele lor lexicale

Eterolexia se realizează cu ajutorul unităților numite eterolexe. În cazul acestora constatăm lipsa totală (sau parțială) a coincidențelor în planul de expresie al cuvintelor. **Eterolexele** sunt cuvinte diferite ca formă și sens, sunt termeni bine cunoscuți din limba comună, de aceea nu pot fi confundați niciodată (*masă/ casă, sus/ dus, mare/ sare, deputat/ derutat, nas/ naș* etc.). În general, eterolexele constituie marea majoritate a lexicului unei limbi, iar eterolexia prezintă situația normală a cuvintelor ca semne verbale [15, p. 136]. Pentru a exemplifica această stare de lucruri, luăm la întâmplare câteva cuvinte din dicționar: *dietă, direct, fals, familie, foaie, ideal, îmbolnăvire, a amurgi, metal, prestigiu* etc.

Anexa 5. Relațiile de omosemie (sinonimie) și corespondentele lor semantice

Problema omosemiei, gr. *homos* „la fel; asemănător” și *sema* „sens” (sinonimiei, gr. *syn* „cu” și *onyma* „nume”) a fost amplu studiată și discutată de mulți cercetători, definind-o drept „acea relație de sens care se stabilește între cuvinte care au aproximativ același sens și pot fi substituite unul cu celălalt în context” [89, p. 11]; sau „o relație existentă între două sau mai multe sememe (sensuri ale unor unități lexicale) distincte și exprimă o echivalență semantică între sememele (sensurile) respective” [14, p. 71; 15, p. 137]; sau „relația care face legătura între două sau mai multe semnificații în situația în care unul și același semem definește utilizarea acestora” [259, p. 109]; „relația semantică stabilită între cuvinte care au forme diferite, dar înțelesuri (aproape) identice” [21, p. 82]; „un tip de relație semantică ce se stabilește între cuvinte care au semnificații atât de apropiate, încât le considerăm identice” [27, p. 91]; „relația semantică stabilită între cuvintele cu același sens sau cu sens foarte apropiat și mai mult ori mai puțin diferite ca formă” (totodată, susține că sinonimia ar fi „o noțiune sincronică”) [152, p. 71] etc. Prin urmare, **omosemia (sinonimia)** este un tip de relație semantică ce se stabilește între corpuri fonetice diferite, dar cu semnificații identice sau asemănătoare, având drept corespondente concrete în sistemul limbii **omosemantele** sau **sinonimele**. În studiile de specialitate, lingviștii au definit sinonimele lexicale a) *din punct de vedere semantic*: „complexe sonore diferite, dar cu același înțeles”, „semnificații diferiți care exprimă aproximativ același semnificat” [104, p. 267], „cuvinte diferite ca formă (diferite în planul expresiei) care sunt apropiate sau identice ca sens” [124 a, p. 269; 124 b, p. 42; 77, p. 188; 207, p. 230] etc. După cum se observă, deși utilizează o terminologie diferită, majoritatea lingviștilor sunt de acord cu definirea sinonimelor lexicale drept corpuri fonetice distincte care transmit aceeași informație. b) *din punct de vedere structural*: „sinonimele sunt atât cuvinte cu sensuri absolut identice, cât și cuvinte cu sensuri apropiate ce permit substituția lor în anumite contexte, fără a se pierde din vedere identitatea obiectului desemnat” [84, p. 191].

Omosemia (sinonimia) constituie o modalitate de organizare a lexicului. Din punctul de vedere al echivalențelor semantice, vocabularul se poate organiza în următoarele submulțimi: 1. **submulțimea alcătuită din cuvinte care nu au omosemante (sinonime)**: *masă, măr, diftong, vector, fotosinteză, electron, atom* etc. 2. **submulțimea alcătuită din cuvinte care au sinonime** (în relații de sinonimie intră nu numai cuvinte, ci și expresii sau locuțiuni, de exemplu: *a muri – a da ortul popii, a-și da obștescul sfârșit, a-și da ultima suflare; trop – figură de stil; cobră – șarpe cu ochelari; a fugi – a o lua la sănătoasa; a-și aminti – a-și aduce aminte; regret – părere de rău; a o lua la fugă – a da bir cu fugiții; a fi într-o doagă – a fi dus cu pluta* etc.). În cadrul ultimei submulțimi distingem trei categorii de echivalente semantice: a) *cuvinte identice ca sens*

(numite **sinonime perfecte, totale sau absolute**), care nu se diferențiază prin nicio trăsătură de sens; S. Stati le definește drept „termeni substituibili reciproc în toate contextele” [187, p. 165], iar M. Seche susține că „sinonimia absolută apare între termenii (sensurile) care exprimă aceeași realitate și care totodată aparțin aceluiași plan al limbii” [181, p. 221]. De exemplu: *azot - nitrogen, aramă - cupru, inimă - cord, mister - enigmă, a scrânti - a luxa, amor - dragoste - iubire, selenar - lunar, lift - ascensor, generozitate - mărinimie, nea - zăpadă - omăt* etc. (în dicționarele explicative, au aceeași definiție semantică) [a se vedea: 124 b, p. 44; 84, p. 191-192]; și b) *cuvinte apropiate ca sens (parțiale, imperfecte, relative)*, care se diferențiază numai printr-o componentă de sens graduală (*deștept - inteligent* „grad nedeterminat” față de *genial* „grad maxim” și *isteț - ager* „grad mic”, alături de trăsături comune celor cinci sinonime „apreciere în plus privind inteligența”); care au câte o componentă de sens diferită: *dușumea - podea* au trăsătura de sens comună „partea de jos a unei încăperi” și o trăsătură de sens distinctă „numai din scânduri” (*dușumea*) și „din orice material” (*podea*); care prezintă diferențe atât graduale, cât și semantice, dar limitate cantitativ (adjectivele *cald, călduț, căldicel, fierbinte, clocotit, canicular* se definesc toate ca „apreciere în plus privitoare la temperatură” și se regroupează prin trăsături de sens diferite: *cald* „grad nedeterminat”, *călduț - căldicel* „grad mic”, *fierbinte* „grad mare”, *canicular* „grad maxim”, *clocotitor* „grad maxim” + „proces de fierbere”, *dogoritor* „grad maxim” + „emanație de căldură”) [15, p. 143]. În seria sinonimică *teamă - frică - spaimă - groază*, termenii au în comun trăsătura „stare de emoție provocată de pericol”, diferența este dată de gradul în care este apreciată starea respectivă „grad mare” pentru *frică* și *teamă*, „grad foarte mare” pentru *spaimă* și „grad maxim” pentru *groază*; (în cazul acestor sinonime nu se realizează o identitate a termenilor seriei sinonimice și se optează pentru unul din ele, în funcție de particularitățile contextului). Așadar, *sinonimele absolute se caracterizează prin identitate absolută în planul conținutului și posibilitatea substituirii lor în toate contextele, iar sinonimele relative - prin identitate relativă în planul conținutului.* c) **sinonime aproximative (poetice, metaforice)**, acestea se întâlnesc în operele literare, stabilind apropieri sau coincidențe de termeni, atribuind valori semantice figurate, metaforice cuvintelor uzuale mărirind sfera semantică a cuvintelor prin conotații imprevizibile cu o mare expresivitate („*cuibar rotind de ape*” - *vârtej*, „*o vatră de jăratec*”, „*stăpâna mării*”, „*copila cea de aur*”, „*regina nopții moartă*”, „*al nopților monarh*” - *luna* (M. Eminescu), „*primăvara vieții*” - *tinerețea* etc.). În literatura de specialitate, unii lingviști menționează și despre existența **sinonimelor morfologice** (numite și **alomorfe**), **grafice** sau **fonetice** (exemplificate prin *î* (din *i*) și *â* (din *a*), conform opiniei lor, notează aceeași realitate fonetică în contextele indicate de actualele norme ortografice), **afixale** (*brădiș - brădet*), **afixoidale** (- *bi* și - *di*, *demi* - și *semi* -), **onomastice** (**sinonime toponimice**: *Tighina - Bender* și **sinonime antroponimice**: care denumesc aceeași

persoană [216, p. 231; 78, p. 28; 124 a, p. 348], **morfosintactice** (*foarte frumos – extraordinar de frumos*), **lexico-frazeologice** (*a fugi – a spăla putina*) (Gh. I. Tohăneanu) sau **perifrastice** (A. Evseev, V. Bahnaru, Șt. Munteanu), **frazeologice** (*a face spume la gură – a se face foc și pară*) etc. După cum se observă, unii cercetători extind sfera sinonimiei dincolo de limitele teritoriului lexical, incluzând între sinonime atât variantele gramaticale, cât și cele fonetice, deoarece ele exprimă, prin mijloacele lor, același înțeles sau unul asemănător, dar prin alte forme, construcții sau aspecte fonetice. Dar, deși satisfac criteriul etimologic și au forme diferențiate, ele nu se conformează și criteriului funcțional, al utilizării lor în aceeași zonă geografică sau în aceeași perioadă de timp. Așadar, în studiile de specialitate, tipologia sinonimiei se stabilește după criteriile gradării (intensității) denotației, după criterii etimologice și funcțional-stilistice, strict lingvistice.

V. Bahnaru constată că, deși omosemantele (sinonimele) dispun de sens identic, majoritatea lor diferă prin caracteristicile lor funcționale, care sunt de patru tipuri: 1. **temporale** (e vorba despre cuvintele din stratul lexical învechit sau de cele frecvente în limba contemporană, dar cu o mare vechime în limbă și despre cuvintele noi, recent intrate în limbă, numite în mod impropriu neologisme), de exemplu: *pușcă* – (înv.) *flintă*, *a medita* – (înv.) *a gândi* etc.; 2. **spațiale** (cuvintele se diferențiază după frecvența lor în limba literară în raport cu graiurile locale, adică din punctul de vedere al răspândirii teritoriale), de exemplu: *varză* – (reg.) *curechi* (Mold., Trans., Maram.), *pepene verde* – (reg.) *harbuz* (Mold.), (reg.) *lubeniță* (Olt.), (reg.) *boșar* (Dobr., Brăila), (reg.) *bacâr* (Munt.) etc.; 3. **sociale** (diferențierea socială a unităților – profesionalisme, argotisme, jargonisme, vulgarisme etc. – sub aspect semantic), de exemplu: *a ciripi* – *a denunța*, *bostan* – *cap*, *hello* - *salut*, *a tromboni* – *a minți* etc.; 4. **stilistice** (unitățile lexicale sinonimice diferă din punctul de vedere al funcționării stilistice), de exemplu: termenii *apicultură*, *salariu*, *cancer*, *insectă* etc. țin de stilul științific, în timp ce sinonimele lor *albinărit*, *rac*, *leafă*, *gâză* – de limbajul popular. Sunt cazuri în care aceste patru caracteristici funcționale se intersectează, de exemplu: *primar* – (reg.) *autist* (Trans., Maram., Ban.) *birău*, (Trans., Ban., Olt.) *chinez*, (înv.) *județ*, (înv., Trans.) *jurat*, *procurator*, *vătăman* [15, p. 139]. Se observă că perechile sinonimice nu aparțin aceluiași nivel, sferă, ramură lexicală, ci fac parte din variante diacronice, diatopice sau diastratice diferite, având deci funcții comunicative distincte.

Funcțiile sinonimelor sunt dependente de natura raporturilor dintre aceste cuvinte, de posibilitatea lor de a se substitui reciproc (în virtutea coincidenței dintre sensuri) și de capacitatea de a nuanța cele exprimate, prin deosebirile de natură semantică și stilistică ce le individualizează. Dintre funcțiile (efectele stilistice) pe care le au sinonimele amintim: a) funcția de diversificare a vorbirii, pentru evitarea repetițiilor aceluiași cuvânt (funcție elementară, A.

Bidu-Vrănceanu), b) funcția intensificatoare, c) efectul de gradare, d) funcția de diferențiere, e) valoarea eufemistică a sinonimelor etc. [a se vedea: 199, p. 41-67].

Există trei **condiții** pe care trebuie să le îndeplinească cuvintele pentru a fi sinonime: orice sinonimie presupune identitatea obiectului denumit (a referentului), orice sinonimie presupune o situație concretă de comunicare (de aceea, la determinarea ei trebuie să se țină seama de repartitia dialectală a termenilor și de repartitia stilistico-funcțională a lor) și contextul (posibilitatea substituirii lor în context fără ca sensul global al mesajului să se modifice). „Două sau mai multe unități de limbă se pot afla în sinonimie dacă desemnează în mod global același obiect în situații în care distribuția dialectală și cea stilistico-funcțională sunt neglijate (conștient sau nu)” [27, p. 91]. Totodată, trebuie să se facă o distincție clară între sinonimia din limbă (sistem) și cea din vorbire (actualizare). Astfel, în termenii celor trei condiții stabilite, putem distinge: a) sinonimie *în sens restrâns* (cea care îndeplinește toate condițiile) – situație mai rar întâlnită, care privește în special nivelul limbii; fapt susținut și de A. Bidu-Vrănceanu „condițiile de sinonimie enumerate mai sus sunt rareori îndeplinite toate. Două sau mai multe unități care satisfac toate condițiile sunt, de obicei, numite sinonime perfecte [24, p. 115]. Cu alte cuvinte, o cercetare care s-ar opri aici ar trebui să demonstreze pe baza unei metode riguroase: identitatea termenilor sub aspectul conținutului lor semantic, sub aspectul tipurilor de contexte în care sunt distribuiți, sub aspectul variantei stilistico-funcționale din care fac parte. [124 b, p. 121; 198, p. 98]. b) sinonimie *în sens larg*, care respectă condiția identității de referent (chiar dacă acesta implică neglijarea voită sau nu a unor particularități ale acestuia), dar încalcă, eventual, condițiile care țin de comportamentul contextual sau de varianta stilistică – situație care privește actualizarea [84, p. 192]. În studiile de specialitate, se menționează și analizează *sinonimia lexicală* (Ducrot/ Schaeffer, Al. Graur, S. Stati, Wald, V. Șerban, I. Evseev, I. Iordan, M. Seche, Gh. Bulgăr, Vl. Robu, L. Hoarță-Lăzărescu etc.), *sinonimia morfologică* (B. Lafaye, Gh. Poalelungi, S. Stati, L. Hoarță-Lăzărescu, Zugun, Al. Graur, Dimitriu, I. Iordan, Vl. Robu, D. Irimia etc.), *sinonimia gramaticală* (Gh. I. Tohăneanu, Gh. Doca etc.), *sinonimia fonetică* (Gh. I. Tohăneanu), *sinonimia sintactică* (M. Avram), *sinonimia frazeologică sau perifrastică* (A. Evseev, Gh. I. Tohăneanu, Șt. Munteanu, V. Bahnaru etc.), *sinonimia de tip publicistic* (Al. Graur, Gh. Bolocan, I. Iordan, Th. Hristea, contestată de I. Coteanu, de exemplu: *businessman – om de afaceri*), *sinonimia de tip tehnico-științific* (de exemplu: *behaviorism – psihologia comportamentului*), *sinonimia de tip juridico-administrativ* (de exemplu: *parlament – for legislativ – organ legislativ*), *sinonimia de tip artistic* (de exemplu: *cuc ardelenesc – pupăza* (I. Creangă, B. P. Hasdeu).

Sinonimia lexicală se manifestă între cuvinte și/ sau sintagme din aceeași categorie gramaticală: substantivale (*catastrofă – flagel – dezastru – calamitate – grozăvie – năpastă – urgie – nenorocire; aiureală - delir – zăpăceală – sminteală – absurditate; aliaj – combinare – împreunare – unire – conglomerat – mixtură – amestec* etc.), adjectivale (*circumspect – vigilant – precaut – atent – prevăzător – prudent; adiacent – contiguu – alăturat – anexat – alipit; bestial – feroce – sălbatic – cumplit – fioros – animalic; depășit – vetust – învechit – demodat – perimat – banal – răsuflat – anacronic – ieșit din uz; elocvent – expresiv – plastic – sugestiv – grăitor – semnificativ – edificator - convingător* etc.), verbale (*a contamina – a molipsi – a infecta – a contagia; a conferi – a decerna – a acorda – a da – a atribui – a distinge; a defini – a determina – a contura – a fixa – a preciza – a lămuri – a caracteriza – a califica – a categorisi* etc.), pronume (*el - dânsul*), numerale (*întâiul - primul*), adverbe (*mereu – întotdeauna – neâncetat – neântrerupt – neconținut - continuu*), prepoziții (*către - spre*) etc. După cum se observă, omosemantele „(sinonimele) se organizează în clase de termeni (cvasi) echivalenți numite **serii sinonimice**” (omosemante, [15, p. 139; 24, p. 122]. În constituirea unei serii sinonimice se pornește în mod deliberat de la un număr cât mai mare de componente comune. Compararea între ei a termenilor clasei ne permite să identificăm unele diferențe care pot fi propriu-zis de sens sau graduale. Totodată seriile sinonimice sunt asocieri de cuvinte pe baza cel puțin a unui sens comun. Pentru noțiunea de serie sinonimică, în literatura de specialitate, se mai folosesc termenii: pereche sinonimică, dublete sinonimice, lanț sinonimic. O primă dificultate în analiza sinonimiei o presupune existența polisemiei. Este necesar să avem în vedere că unitățile lexicale polisemantice intră în relații de sinonimie cu un singur sens, cel care stă la baza organizării relației, fiecare sens funcționând ca o unitate independentă. Cu alte cuvinte, cuvintele polisemantice pot intra în relații de omosemie (sinonimie) pe linia fiecărui sens, rezultând un **câmp de expansiune sinonimică** (organizare a cuvintelor în serii sinonimice). De exemplu: greu – 1. (despre obiecte) *încărcat, mare, masiv, voluminos*; 2. (despre femei) *însărcinată*; 3. (despre persoane) *nepriceput, prost, brutal, violent*; 4. (despre somn) *adânc, profund*; 5. (despre noapte, ceață, nori etc.) *dens, compact*; 6. (despre mirosuri) *neplăcut, grețos, irespirabil*; 7. (despre alimente) *indigest*; 8. (despre muncă) *dificil, complicat*; 9. (despre drumuri) *anevoios, rău*; 10. (despre suferințe, necazuri, împrejurări etc.) *grav, incurabil, critic, chinuit, necăjit*; 11. (despre insulte, pedepse) *serios, aspru*; 12. (despre părți ale corpului) *apăsător* etc. fraged – 1. (despre plante) *tânăr, crud*; 2. (despre ființe) *gingaș, plăpând*; 3. (despre aluat) *sfărâmițos*; a coace – 1. (despre mâncare) *a frige, a prăji*; 2. (despre plante) *a se maturiza*; 3. (fig.) *a arde, achinui*; 4. *a plănuși, a cloși, a urzi, a unelți*; 5. *a face puroi*; capacitate – 1. *aptitudine – talent – valoare – prioritate – calitate – pricepere – abilitate - competență*; 2. *forță – tărie – putere*; 3. (despre cantitate, volum al unui recipient) *cuprindere – volum – mărime*.

Sinonimele (omosemantele) obținute prin descompunerea pe sensuri a cuvântului polisemantic nu sunt echivalente între ele. Deci, substituirea unui cuvânt prin sinonimul său nu se poate face în orice context. Utilizarea unui termen într-un context lingvistic, transferul său dintr-un limbaj într-altul, încălcarea restricțiilor de combinare contextuală, neglijarea voită sau involuntară a unor trăsături de sens modifică în practică (adică în vorbire) raporturile de sinonimie. De aceea, o cercetare riguroasă nu poate neglija actualizarea acestei relații. Contextul reprezintă elementul decisiv pentru determinarea sinonimiei, fiindcă prin înlocuirea unui cuvânt din context cu presupusul lui sinonim se evidențiază egalitatea sau inegalitatea lor semantică. Astfel, în cazul sinonimiei perfecte putem înlocui un sinonim cu altul în orice context, iar în cazul sinonimiei parțiale nu se realizează o identitate a termenilor seriei sinonimice și se optează pentru unul dintre ele, în funcție de particularitățile contextului. De exemplu, cuvintele echivalente semantic și semic, *blond* și *galben*, se diferențiază prin restricțiile contextuale ale primului termen, care admite numai contextul „*păr, piele a omului*”; prin extindere, „*despre oameni*” sau în contextul specializat *bere blondă*; în sinonimia *a scoate – a extirpa*, primul termen aparține limbajului uzual, iar cel de al doilea termen aparține limbajului medical; în seria sinonimică *a deceda – a muri – a crăpa – a sucomba – a răposa* etc., primul termen se utilizează frecvent în stilul administrativ, al doilea - în limbajul uzual, al treilea – numai în limbajul familiar sau argotic, al patrulea – în stilul livresc, al cincilea – în limbajul popular. Așadar, contextul înțeles ca o secvență minimală de termeni sau, mai larg, ca text sau ca variantă stilistico-funcțională este fundamental pentru determinarea sinonimiei, întrucât egalitatea semantică se pune în evidență mai ales în context (valențele stilistice se estompează numai în context), deci funcțional. Deci, deși unii termeni funcționează ca sinonime, echivalența dintre ei este favorizată doar de anumite contexte. Prin urmare, „utilizarea în practică a sinonimelor presupune o selecție pe care vorbitorul o face dintr-o perspectivă determinată și care nu este dictată numai de sensul termenilor, dar și de încărcătura lor stilistică, de valoarea pe care o au în limbă. Această valoare poate rezulta din apartenența clară a unui termen la o anumită variantă funcțională, deci când acesta este marcat stilistic într-un anumit fel” [24, p. 149; a se vedea: (despre analiza componentială (semică), contextuală și stilistică) ibidem, p. 122-149].

În literatura de specialitate, se menționează despre **sursele (omosemiei) sinonimiei**, care sunt de natură lingvistică, dar și extralingvistică (istorică, socială, economică etc.): a) împrumutul din limbi diferite sau chiar din aceeași limbă a unor cuvinte care desemnează același referent: *timp* < lat. tempus – *vreme* < sl. vremja; b) polisemia, manifestată prin dezvoltarea unor sensuri care ajung să desemneze același cuvânt: *bostan* – *tărtăcuță* pentru *cap*; c) derivarea, crearea unor cuvinte noi pentru noțiunile care aveau deja un nume (derivatul *a nădăjdui* <

nădejde devine sinonim cu termenul moștenit din latină *a spera*) sau prin valoarea sinonimică a afixelor: *illegal – nelegal, ireal – nereal*; d) dublete etimologice, cuvinte românești provenite de la un etimon comun, în diferite etape: târziu – tardiv < lat. tardivus etc. În fine, sinonimia este un fenomen care interesează, indiscutabil, vorbirea, actualizarea, tocmai prin aceea că ea este, în genere, imperfectă. Prin selectarea unui termen sau a altuia, prin combinarea în enunț a unor cuvinte asemănătoare ca sens, ea devine o sursă inepuizabilă de expresivitate, contribuind la precizia și suplețea exprimării orale și scrise.

Anexa 6. Relațiile de parasemie și antisemie (antonimie) și corespondențele lor semantice

În viziunea lui S. Berejan și a lui V. Bahnaru, cuvintele cu formă diferită, dar cu sensuri apropiate sunt numite **parasemante**. Aproximarea semantică nu înseamnă decât asemănare, comunitate, dar în niciun caz identitate sau echivalență semantică. Astfel, dacă examinăm semantica substantivelor colective (*stol, turmă, herghelie, roi, cireadă, grămadă, haită, banc, cârd, grup, hoardă, trupă, echipă, clasă, trib, ceată, societate, pâlă* etc.) constatăm că toate aceste cuvinte exprimă ideea de „colectivitate”, însă fiecare în parte conține un sem sau mai multe în plus, care se referă la un anumit tip de mulțime (de păsări, de insecte, de cai, de pești, de lupi etc.), așa încât aceste cuvinte dispun de sensuri distincte și, prin urmare, nu sunt sinonime, deși în vorbirea obișnuită aceste trăsături distinctive se pot neutraliza, intrând astfel în relații de omoemie. Așadar, parasemia (gr. *para* „lângă” și *sema* „sens”) este o relație semantică între planurile de conținut a două sau mai multe unități lexicale care constă în prezența unei comunități, dar nu echivalențe de sens. De exemplu, *verbe* cu semul comun „ideea de deplasare” – *a merge, a zbura, a înota, a se târî, a sări, a pluti, a tropăi* etc. ; *verbe* cu semul comun „ideea de a emite sunete” – *a vorbi, a cânta, a ciripi, a mieuna, a urla, a necheza, a zbiera, a rage, a muși, a cotcodăci, a măcăi (a măcăni, a ocăi), a zăngăni, a hurui, a vâjâi, a tuna, a țurui, a țiuu, a țâțâi, a troncăni* etc.; *substantive* cu semul comun „încăpere în care poți păstra/ ține ceva”: *biblioteca, seră, grajd, muzeu, atelier, garaj, depozit, beci, debara, vestiar, hambar, seif* etc.; *substantive* cu semul comun „obiect pentru a se așeza pentru o singură persoană”: *scaun, fotoliu, bancă, taburet, balansoar, șezlong, trepied, scaun auto, scaun electric, tron* etc.; *substantive* cu semul comun „articol de încălțăminte”: *ghete, cizme, pantofi, adidași, teniși, bascheți, sandale, opinci, bocanci, papuci, espadrile, clăpări, mocasini, pâslari, șlapi, saboți, târligi, calacatâri, bușmachii, botoși, ciocate, coturni* etc. Comparând sensurile cuvintelor prezentate, constatăm că acestea nu sunt cuvinte omoemante, ci parasemante, întrucât nu este vorba de coincidență semantică totală, ci de o coincidență parțială, care se reduce la prezența unui sem sau două seme comune.

În opinia lui S. Berejan, antisemia (antonimia) este o varietate a parasemiei, iar din categoria parasemantelor fac parte și cuvintele cu sens opus, numite antisemante sau, în terminologia clasică, antonime. Prin urmare, la nivel relațional, vorbim de antisemie, definită ca fenomen de limbă existent între unitățile lexicale cu semnificații diametral opuse, iar la nivel de realizare concretă a antisemiei vorbim despre antisemante, definite drept unități lexicale cu sensuri asemănătoare, dar opuse sub raport logic. În lucrările de specialitate, antonimia este definită drept „un tip de relație semantică reprezentat de opoziția de sens (lingvistică și

extralingvistică) dintre două cuvinte cu referenți nu doar diferiți, ci și contrari sau contradictorii, de exemplu: *bun/ rău, gras/ slab, mare/ mic* etc. [15, p. 145]; un „*tip de relație semantică ce constă în opoziția de sens între două cuvinte care trimit la realități (referenți) nu numai diferite, ci și contrare și contradictorii* [24, p. 165]; „antonimia este relația semantică stabilită între termeni corelativi ale căror sensuri – evaluate pe aceeași scală binară și simetrică - sunt **opuse** (vezi gr. *ant/i/* „contra” și *onyma* „nume”). Plasate în același câmp semantic, având, așadar, un număr oarecare de trăsături de sens comune, componentele unei perechi (sau unei clase paradigmatică) formate din antonime se opun prin câte un așa-numit sem incompatibil, condiție minimală și obligatorie a opoziției antonimice [64, p. 105-117; 27, p. 120-143] sau „relația lingvistică și logică între sensuri contrare sau contradictorii, este o relație de incompatibilitate sau de excludere reciprocă; relația diametral opusă a sensurilor care antrenează poli opuși: *lung/ scurt, greu/ ușor, abstract/ concret, curajos/ fricos* etc. [25, p. 57-58]; „antonimia este o relație (de obicei binară) de complementaritate între utilizările lexemelor ale căror seme nucleare sunt contrare” [250, p. 116], iar „antonimele sau contrariile sunt cuvintele (aparținând aceleiași părți de vorbire) care, prin sens, se opun direct unul altuia” [245, p. 27].

Noțiunile contrare sunt cele care nu epuizează împreună sfera noțiunii, admitând existența altor noțiuni intermediare (de exemplu, dacă afirmăm că o rochie nu este *neagră*, nu înseamnă că ea este în mod necesar *albă*, ci poate fi *roșie* sau *verde*), noțiunile contradictorii epuizează sfera noțiunii supraordonate (de exemplu, dacă afirmăm că o persoană este *celibatară*, înseamnă că ea nu este *căsătorită*). În pofida existenței unui număr relativ mare de definiții privind acest fenomen semantic al limbii, totuși, în linii foarte generale, definiția antisemiei (antonimiei) poate fi calificată ca fiind o relație de contrarietate, de opoziție semantică existentă între semnificațiile unor unități lexicale. Criteriile de interpretare a antonimiei sunt variate, iar această varietate este determinată de criteriile extralingvistice și criteriile lingvistice. Cu alte cuvinte, există o antonimie logică, obiectivă, care este implicată în lucruri din realitatea extralingvistică: *noapte - zi, iarnă - vară, dimineață - seara*, și o antonimie pe care o stabilesc vorbitorii. În enunțul: „Am văzut două filme, unul *bun* și altul *prost*, sensul antonimelor *bun - prost* reflectă o apreciere subiectivă. De aceea se spune că antonimia ca fenomen lingvistic acoperă atât cuvintele care denumesc noțiuni contrare (*iarnă - vară, dimineață - seară, îngheț - dezgheț*), cât și pe acelea puse de vorbitori în evidență („Ce *grea* este valiza neagră și ce *ușoară* este valiza gri”). De exemplu, între termenii cuplului antonimic *zi* și *noapte* există și *amurg*, însă în relația de antisemie vorbitorii nu iau în considerare al treilea termen intermediar, ceea ce dovedește că raportul dintre termenii opuși este binar. Principiul binarismului, specific organizării sistemului limbii la diferite nivele, își găsește în domeniul lexicului întruchiparea cea

mai deplină în cadrul cuplurilor antonimice. Acest tip de opoziții constituind o importantă axă de coordonare și structurare a sistemului. Opoziția dintre două antonime nu este o simplă opoziție semantică, ci o opoziție anume realizată pe baza *semelor contrare*. Mai mult chiar, trebuie subliniat și caracterul obligatoriu al *semelor comune*, fără de care *incompatibilitatea* logică nu are importanță [a se vedea: 15, p. 148.; 28, p. 111]. Altfel spus, între două cuvinte care sunt antonime (antisemante) trebuie să existe: a) o dimensiune de sens comună care le unește, asigură legătura (*leneș/harnic* se referă la „atitudine față de muncă”, *inteligent/prost* se referă la „capacitate intelectuală etc.”); b) componente de sens diametral opuse (contrare) care stau la baza opoziției între termeni (*harnic* „plus muncă”/ *leneș* „minus muncă”, *inteligent* „prezența inteligenței”/ *prost* „absența inteligenței”).

Dacă la nivelul sistemului limbii antonimia privește opozițiile ireconciliabile ale unei întregi clase paradigmatică, la nivelul vorbirii ea se realizează în mod obligatoriu binar, între doi termeni selectați într-un context concret și variabil. Se poate discuta, pe de o parte, despre o antonimie perfectă, consacrată, stabilă și sistematică, liberă de context, realizată simetric între doi termeni (sau două clase de termeni) care se află la același nivel de limbă (din punct de vedere cronologic, geografic și stilistico-funcțional) și care se opun printr-un sem incompatibil contrar. Pe de altă parte, însă, la nivelul vorbirii, antonimia se dovedește a fi o relație subiectivă, imperfectă, contextuală, instabilă, mult mai complexă și mai diversificată, determinată de factori lingvistici și socio-culturali [a se vedea: 34, p. 144-195; 84, p. 205-216; 101, p. 39-53].

Antonimia este o modalitate de organizare a vocabularului, alături de celelalte niveluri lexico-semantică și de câmpurile lexico-semantică, însă, diferită de acestea. Antonimia acoperă atât unitățile lingvistice care denumesc noțiuni percepute în mod obiectiv ca fiind contrare, cât și pe acelea puse de vorbitori în opoziție subiectivă și contextuală, ceea ce înseamnă că, în interiorul unui sistem riguros constituit, există o relativă și surprinzătoare libertate a realizării acestei relații semantice [231, p. 271-279]. Se consideră, în genere, că sunt mai predispuse a contacta relații de antonimie cuvintele care exprimă calități și însușiri, relații, lucruri, acțiuni, diverse aprecieri, raporturi calitative și cantitative, raporturi cronologice, spațiale, temporale și alte categorii estetice, morale, filozofice etc. (verbe: *a urca/ a coborî, a aprinde/ a stinge, a (se) agrava/ a (se) ameliora* etc.; adjective: *sănătos/ bolnav, greu/ ușor, tânăr/ bătrân, alb/ negru, amar/ dulce, intern/ extern* etc.; substantive: *afirmație/ negație, simpatie/ antipatie, tristețe/ veselie* etc.; adverbe: *departe/ aproape, aici/ acolo, înăuntru/ afară* etc.; pronume: *unul/ toți, tot/ nimic, toți/ nimeni* etc.; prepoziții: *în/ din, înspre/ dispre, pe/ sub* etc.). De asemenea, relația de antonimie se poate stabili: a) între două sensuri incompatibile ale aceleiași unități lingvistice (*a împrumuta* „a da ceva cu împrumut” și „a primi ceva cu împrumut”, *a închiria* „a plăti chirie”

și „a cere chirie”, *grozav* „groaznic” și „admirabil” etc.) – fenomenul coexistenței în cadrul unui cuvânt a două sensuri diametral opuse poartă numele de **enantiosemie** [13, p. 184]; b) între sensurile incompatibile ale unor cuvinte sau unități frazeologice diferite (polisemantice) și c) între două cuvinte sau expresii (monosemantice). Pot participa la relații de antonimie, cu respectarea condiției sinstratice și sincronice, cuvintele din fondul vechi al limbii, regionalismele care circulă în aceeași zonă dialectală, cuvintele neologice, cuvintele aparținând diverselor terminologii, cele care fac parte din argou, din jargon etc. În mod firesc, nu pot avea antonime substantivele care denumesc obiecte, cantități concrete (*stilou, pahar, fereastră, creion, casă, grădină, copac, floare* etc.), numele proprii (antroponime, toponime, hidronime etc.), pronumele interogative, conjuncțiile, interjecțiile etc.

Examinând relațiile logice de opoziție pe care se sprijină antisemia, am constatat că acestea se manifestă sub următoarele varietăți: 1. opoziția contrară (admite unități intermediare): *rece/ răcoros/ cald/ fierbinte*; 2. opoziția complimentară (nu se acceptă termeni intermediari): *adevărat/ fals, viu/ mort*; 3. opoziția vectorială sau cu orientare diferită: *a urca/ a coborî, sus/ jos, a intra/ a ieși* etc. [15, p. 146]. Toate aceste varietăți de opoziții constituie baza logico-semantică a antisemiei și a claselor de antisemante. Baza logico-semantică, relațiile psihologice, existența umană transpusă în opoziții, prin mecanisme psihologice și lingvistice, precum și fenomenele lingvistice și stilistice (polisemia, sinonimia, derivarea, compunerea, frazeologia etc.) constituie sursele antonimiei. Ca și în cazul celorlalte modalități de sistematizare semantică aceste surse oferă și principalele criterii de clasificare a antonimelor (antisemantelor). Autoarele *Dicționarului general de Științe ale Limbii*, A. Bidu-Vrănceanu, C. Călăraș, L. Ionescu-Ruxăndoiu, M. Mancaș, G. Pană-Dindelegan, clasifică antonimele a) în funcție de *dimensiunea semantică*: **antonime polare** (care nu admit termeni intermediari): *liber/ ocupat, a construi/ a distruge* etc.; **antonime scalare** (care admit gradarea și care sunt adesea legate de proceduri de comparare): *mare/ mijlociu/ mic; fierbinte/ cald/ rece*; **antonime contradictorii**: *celibatar (necăsătorit)/ căsătorit*; **antonime contrarii**: *a urca/ a coborî*; **antonime reciproce**: *a cumpăra/ a vinde* etc. b) în funcție de *structura cuvântului*: **antonime cu radicali diferiți**, numite și **heterolexe** (cuvintele cu rădăcina diferită se numesc eterorizice [15, p. 147]): *corect/ greșit, frig/ căldură, întuneric/ lumină, trecut/ viitor*; **antonime cu același radical** (stabilite prin prefixe și sufixe), numite și **homolexe**: *corect/ incorect, disciplinat/ indisciplinat, hidratat/ deshidratat, noroc/ nenoroc, moral/ imoral, reversibil/ ireversibil, prefață/ postfață, suprastructură/ infrastructură, căscioară/ căsoaie* etc. Cuvintele cu rădăcina comună se numesc omorizice [ibidem]. Prefixele cu care se formează în general antonime sunt: *ne-, non-, in-, i-, des-, dez-, dis-, de-* etc. Există antonime care sunt limitate la

anumite contexte: *înalt/jos/ grav* (despre sunete, voce), *înalt/ scăzut* (despre vorbire). Unele antonime se opun numai în anumite contexte: *neghiob/ geniu, pace/ furtună*; în majoritatea cazurilor de acest fel, contextele indică opoziția fundamentală. Aceleași autoare menționează și despre **antonimele ontologice**: *zi/ noapte, diurn/ nocturn, masculin/ feminin, urban/ rural* etc. [25, p. 56-57].

V. Bahnaru amintește despre existența următoarelor tipuri de antiseamante (antonime): **antonime absolute** (în situația în care cuvintele antiseamante sunt monosemantice) și **parțiale** (cuvintele care se află în relații de opoziție sunt polisemantice, relația de antonimie stabilindu-se pe linia unuia dintre sensuri); **antonime cu radical diferit, antonime cu același radical sau privative, antonime lexico-frazeologice, antonime frazeologice**; după tipul semelor incompatibile contrarii, împarte antonimele în: **antiseamante graduale, antiseamante complementare, antiseamante exprimând spațiul și timpul (a) conversive** (exprimă același denotat de pe poziții cu totul diferite): *a cumpăra/ a vinde* și **(b) vectoriale** (exprimă acțiunea orientată în direcții opuse): *a intra/ a ieși* [a se vedea: 15, p. 147-150; 14, p. 76-78].

I. Hapca vorbește despre **antonime lexicale** (cu radical diferit): *mult/ puțin, absent/ prezent, comic/ tragic, egoism/ altruism, etern/ efemer, major/ minor, des/ rar* etc.; **antonime prefixale**: *activ/ inactiv, organic/ anorganic, par/ impar, a monta/ a demonta, a tăinui/ a destăinui, a lega/ a dezlega, obișnuit/ neobișnuit, drept/ nedrept* etc.; **antonime sufixale**: *cățeluş/ cățelandru, copilaş/ copilandru, băieţel/ băieţoi, centrifug/ centripet* etc.; **antonime frazeologice** (cu locuțiuni și expresii): *a dormi iepureşte/ a dormi buştean, a ține secret/ a da de gol, a-și merge gura ca pupăza/ a tăcea ca peștele în apă, putred de bogat/ sărac lipit pământului, a-și aduce aminte/ a da uitării* etc.; **antonime lexico-frazeologice** (cuvinte opuse din punct de vedere semantic locuțiunilor și expresiilor): *a stima/ a lua peste picior, sănătos/ în ghearele morții, a construi/ a face una cu pământul, totdeauna/ când oi vedea ceafa, mult/ cât negru sub unghie, sigur/ ca prin vis* etc. [270].

N. Forăscu delimitează după tipul de opoziții stabilite, **antonime polare/ complementare** (*masculin/ feminin, mort/ viu*), **scalare/ graduale** (*cald/ răcoare/ frig, început/ mijloc/ sfârșit*), **contrare** (*nord/ sud, orizontal/ vertical*), **reciproce** (*a da/ a lua*) etc. După relația cu contextul, **antonimele** sunt **libere** sau **limitate contextual**. Aflate, de regulă, în relație graduală, ele sunt **simetrice** sau **asimetrice**, raportabile sau nu la un al treilea termen, intermediar, aflat la egală distanță. Din punctul de vedere al construcției, se individualizează antonime **primare** sau **heterolexe** (alcătuite din termeni cu radicali diferiți): *absolut/ relativ, activ/ pasiv, cauză/ efect* etc.) și **antonime analizabile** sau **homolexe** (alcătuite din termeni derivați sau compuși de la aceeași bază cu ajutorul afixelor sau afixoidelor opuse ca sens):

antemeridian/ postmeridian, omogen/ eterogen etc.). Din punct de vedere etimologic, antonimele heterolexe au origini diferite, în timp ce antonimele homolexe au aceeași bază lexicală, deci se reduc la un etimon primar unic. Prin raportare la criteriile logice, se disting **antonime logice/ obiective** (corespunzătoare realității extralingvistice) și **antonime subiective** (care nu corespund, de cele mai multe ori, unei gândiri obiective). Din punct de vedere stilistic, **antonimele** sunt **denotative** sau **conotative (figurate)**, lipsite sau, dimpotrivă, încărcate de expresivitate (La *plăcinte înainte, la război înapoi*; „Ea un *înger* ce se roagă – El un *demon* ce visează” (M. Eminescu), **poetice** sau intrate în uzul comun (*zile negre, e bun rău, începutul sfârșitului* etc.) [90, p. 9-16]. O serie de figuri de stil se bazează pe antisemie (antonimie): ironia, litota, chiasmul, oximoronul, antiteza. Marcă logico-lexicală a antinomiei, antisemia generează construcții arhitectonice de mari dimensiuni sugerate de titluri ca: *Împărat și proletar, Venere și Madonă, Înger și demon, Război și pace, Roșu și negru* etc.

Gh. Bârlea clasifică antonimele în felul următor: a) **antonime cu termeni contrari** (se presupun reciproc și au un mare grad de abstractizare și de evaluare subiectivă): *frumos/ urât*; **antonime cu termeni contradictorii** (sunt măsurabile, pe o scară de valori, socialmente determinată): *mare/ mic*; **antonime cu termeni complementari** (un termen se transferă în opusul său): *a vinde/ a cumpăra*; b) **antonime totale, perfecte** sau **propriu-zise** (sunt cele bazate pe o opoziție logică contrară), în sens restrâns: *prost/ deștept, bine/ rău*; **antonime parțiale**, în sens larg: *alb/negru, pământ/ apă*; **antonime contextuale** (depinde de un eveniment, de o realitate temporară cunoscută de către vorbitor): *roșu/ negru* (Stendhal); c) **antonime binare** (se presupun a fi exclusive): *viață/ moarte*; **antonime graduale** (presupun simetrii chiar și la niveluri intermediare): *cald/ călduț/ rece*. După criteriile morfo-lexicale și lexico-semantice se pot clasifica în: a) **antonime adjectivale, antonime substantivale, antonime verbale, antonime adverbiale, antonime pronominale, antonime prepoziționale**; b) **antonime homolexe și heterolexe**; c) **antonime cu formanți: simetrici** (*învățat/ dezvățat*), **asimetrici** (*corect/ incorect*), **frazeologici** [21, p. 86-87].

Aplicând criteriul semantic, R. Sârbu propune următoarea distincție între antonime: **antonime graduale** (*ieftin/ scump*), **opoziții negraduale** (*moral/ imoral*), **opoziții direcționale** sau **vectoriale** (*a importa/ a exporta*) și **opoziții de tip conversiv** (*frumos/ urât*). Lyons menționează despre existența **antisemantelor ortogonale** (opuse perpendicular): *nord/ est* și **antipodale** (opuse diametral): *nord/ sud*.

După cum se observă, în studiile de specialitate, pe lângă **antonimia lexicală** (reprezentată de cuvinte opuse ca sens), se poate vorbi, în egală măsură, și de **antonimia prefixală** (realizată cu ajutorul prefixelor, componente ale derivatelor antonimice), **antonimia**

afixoidală (realizată între prefixoide, respectiv sufixoide care formează, la rândul lor, compuse antonimice preponderent savante), **antonimia frazeologică** (alcătuită din unități frazeologice și din expresii) și **antonimia mixtă** sau **lexico-frazeologică** (stabilită între cuvinte și locuțiuni, de regulă, în interiorul aceleiași clase morfologice). Dacă ținem cont de condițiile de antisemie, putem propune două tipuri de antonimie care nu au în vedere semantica termenilor care intră în opoziție, ci îndeplinirea sau nu a condițiilor: **antonimie**, *în sens restrâns*, pentru perechile care respectă condițiile binarismului și ale simetriei (antonimele se caracterizează prin absolut aceleași trăsături de conținut, inclusiv cele de categorizare gramaticală, cu excepția semelor incompatibile contrare): *înalt/ scund*; **antonimie**, *în sens larg*, pentru perechile în care condiția simetriei este încălcată: *călduț/ rece, slab/ plinuț* etc.

Sensurile unui cuvânt polisemantic sunt unități funcționale distincte, astfel încât pentru unul și același cuvânt putem menționa mai multe antisemante care nu sunt echivalente între ele. Cu alte cuvinte, în cazul cuvintelor polisemantice, antonimia se stabilește pentru fiecare dintre sensurile cuvântului, formându-se **serii antisemante** diferite, de exemplu: adevărat – 1. *fals, eronat, greșit*; 2. *închipuit, imaginar, ireal, iluzoriu*; 3. *prefăcut, falsificat*; drept – 1. *strâmb*; 2. *stâng*; 3. *incorect, fals*; 4. *oblic, înclinat*; 5. *șerpuit, ocolit*; 6. *nedrept*; credincios – 1. *infidel, necredincios*; 2. *ateu*; corectitudine – 1. *incorectitudine, greșeală, inexactitate*; 2. *necinste* etc. Prin urmare, relația de antisemie (antonimie) nu trebuie înțeleasă ca o opoziție între două cuvinte considerate în totalitatea sferelor lor semantice. Antonimia se stabilește la nivelul unui singur sens, nu la cel al unității lexicale înțelese global.

Anexa 7. Relațiile de eterosemie și corespondentele lor semantice

S. Berejan și V. Bahnaru atestă prezența unei alte varietăți speciale de relații semantice, **eterosemia** (existență între cuvintele ce nu dispun de nicio comunitate semantică). Corespondentele lor concrete sunt numite **eterosemante**, de exemplu: *verde, piersic, pasăre, simfonie, incolor, a recolta, a conduce, destin, obicei, architect, leucemie, astronomie, a elimina, devotat, esofag, unghie, a consuma, pictură, virtute, alb, persoană, copac, poem, iute, doină, divan, mediu, climă* etc.

Anexa 8. Relațiile dintre cuvinte în funcție de forma și conținutul lor (paronimia, parasemolexia)

Paronimia (fr. paronymie < gr. para „lângă; aproape” + onyma „nume”) include cuvinte „care se deosebesc semantic, dar sunt foarte apropiate prin fonetismul lor” [55, p. 102]. Astfel, în mod tradițional, paronimia este definită ca relație care se stabilește între două cuvinte cu sensuri diferite, dar apropiate ca formă. Cu alte cuvinte, „paronimele sunt cuvinte apropiate unul de altul prin forma lor exterioară” [245, p. 27], dar sunt „absolut diferite ca sens și care sunt întrebuințate uneori greșit unele în locul altora din cauza necunoașterii sensului lor” [140, p. 174]. Analizând mai multe definiții lingvistice privind paronimia, putem constata că unii lingviști pun accentul pe criteriul formal de determinare a paronimelor [244, p. 108], alții, dimpotrivă, reliefează rolul criteriului semantic [55, p. 102; 142, p. 26-29; 201, p. 3-4; 49, p. 18-20 etc.]. Unii specialiști au încercat să facă o diferențiere strictă între paralexie și paronimie, considerând că paralexia ar fi o relație între două sau mai multe cuvinte care dispun de segmente fonetice comune purtătoare de sens, în timp ce paronimia ar fi o relație dintre cuvinte „asemănătoare ca formă, însă absolut diferite ca sens” [140, p. 174]. S. Berejan califică paronimia drept „un caz particular de paralexie”, fără a face distincții între aceste relații, inclusiv semantice. I. Melniciuc a constatat în cazul paronimiei prezența unei apropieri nu numai formale, ci și semantice, „unele paronime au radical comun și o anumită apropiere semantică (anual/ anuar, interesant/ interesat)” [141, p. 5]. S. Constantinescu și S. Șerban constată că paronimele interferează cele trei categorii lexicale: sinonime (datorită sensului aparent identic), omonime (datorită asemănării corpului sonor) și antonime (existența unor antonime autentice care sunt, concomitent, și paronime autentice; de exemplu: emergent/ imergent, emersiune/ imersiune, emigrant/ imigrant etc.) [195, p. 5-10]. Prin urmare, paronimia este o relație existentă între două sau mai multe unități de vocabular care au forme și sensuri aparent identice [14, p. 112], de exemplu: adagio (adv.) „lent”/ adagiu (subst.) „maximă”, albastru „azuriu, bleu”/ alabastru „varietate de ghips”, atlas „colecție de hărți, grafice, imagini”/ atlas „țesătură lucioasă numai pe o singură față, folosită mai ales pentru rochii de seară, pentru căptușeli sau fețe de plapumă”, eroare „greșeală”/ oroare „groază, dezgust”, orar „program; veșmânt bisericesc”/ oral „prin viu grai, expus verbal”, menaj „conducere a treburilor casnice, căsnicie”/ manej „loc special amenajat unde se dresează sau antrenează caii”, unghinal „care aparține unghiei”/ unghiular „care formează un unghi”, destins „relaxat, calmat, liniștit”/ distins „deosebit, remarcabil, ilustru, eminent”, a preveni „a avertiza, a preveni”/ a proveni „a se trage, a lua naștere”, rid „încrețitură a pielii obrazului”/ rit „ritual, cult, regulă, rânduială, confesiune”, neologic (despre cuvinte, expresii) „care a fost împrumutat recent dintr-o limbă străină, care constituie o formație lingvistică nouă”/ noologic (referitor la noologie) „care se

referă la spirit, în opoziție cu așa - numitele științe cosmologice”, a obține „a dobândi, a primi, a realiza ceva”/ a abține „a se reține, a se stăpâni”, compliment „cuvânt de laudă, de stimă, de respect sau de considerație”/ complement „parte secundară a propoziției care determină un verb, un adj. sau un adv.”, actuar „specialist în calcule statistice privitoare la asigurări”/ actual „în prezent”, filon „corp geologic tabular format în crăpăturile scoarței pământului prin injecția și consolidarea magmei sau prin depunerea unor minerale din soluții hidrotermale”/ felon „pelerină scurtă pe care preotul o îmbracă (pe cap) peste celelalte veșminte, când oficiază slujba”, deferență „stimă, respect, considerație deosebită”/ diferență „rezultatul unei scăderi matematice”, a insera „a introduce, a adăuga un adaos într-un text, într-un șir de numere, într-un tabel etc.”/ a însera „a amurgii”, a investi „a aloca , a cheltui un fond, un capital, diverse mijloace materiale într-o întreprindere”/ a învesti „a împuternici (pe cineva) în mod oficial”, a compărea „a se prezenta sau a fi adus în fața unei instanțe judecătorești (ca inculpat sau ca martor)”/ a compara „a confrunta”, eminent „remarcabil, excepțional, excelent”/ iminent „inevitabil” etc.

Tradițional, lingviștii reduc fenomenul paronimiei la un număr limitat de cuvinte, care diferă din punctul de vedere al planului de expresie printr-un sunet (semn grafic) sau cel mult două sunete. În ultimul timp, unii lexicologi consideră că avem de-a face cu paronime și atunci când diferența este de mai multe sunete. Pornind de la definiție (*Dicționarul explicativ al limbii române*, 1998), nu suntem de acord cu punctul de vedere pe care îl susține S. Constantinescu [54, p. 10], considerând paronime și acele cuvinte care se diferențiază prin chiar șapte foneme (fonemul reprezintă cea mai mică unitate sonoră a limbii, care are funcțiunea de a diferenția cuvintele între ele, precum și formele gramaticale ale aceluiași cuvânt); de exemplu: acrobație/ acrobatic, abnegare/ abnegație, accept/ accepție, acces/ accesiu etc. În cazul când diferența dintre paronime se reduce la cel mult două sunete, paronimele sunt numite absolute, iar când diferența constă din trei sau mai multe sunete, ele sunt numite relative [15, p. 152; a se vedea: 105, p. 12-45].

În literatura de specialitate, paronimele sunt clasificate în funcție de mai multe criterii: 1. după numărul de foneme prin care diferă, 2. din punct de vedere semantic (N. Felecan le clasifică în *lexicale* – pot avea diferență formală la începutul cuvântului: vrac/ frac, în interiorul cuvântului: a gira/ a gera, la sfârșitul cuvântului: adagio/ adagiu; diferența formală constă și într-o metateză (schimbarea ordinii fonemelor) și *afixale* – se realizează cu ajutorul afixelor (sufixelor și prefixelor) de la același cuvânt existent în limbă) [86, p. 107]; 3. după valoarea morfologică (paronime adjectivale: noologic/ neologic, paronime substantivale: atlas/ atlaz, paronime verbale: a evalua/ a evolua); în cazuri rare, perechile de paronime aparțin unor părți de vorbire diferite: brutal (adj.)/ brutar (subst.), dar (conj.)/ doar (adv.), actuar (subst.)/ actual (adj.)

etc.; 4. după criteriul frecvenței paronimelor în limbajul vorbitorilor de limba română: paronime uzuale (romanesco/ românesc) și paronime rare și foarte rare (labru/ labrum, feder/ fider, xilem/ xilen) [105, p. 87]; 5. din punctul de vedere al etimologiei: etimologii populare cu origine complet diferită (atlas < fr. atlas/ atlaz < tr. atlas) [85, p. 105] și etimologii populare cu origine comună (feric < fr. ferrique/ feeric < fr. féérique, affluent < fr. affluent/ efluent < fr. efluent).

Paronimia nu constituie o modalitate de organizare semantică a vocabularului. Este însă, o relație foarte importantă, întrucât atracția paronimică (confuzia semantică) generează numeroase greșeli de exprimare (Am cumpărat un metru de altas, (în loc de atlas). Atracția paronimică (fenomen teoretizat de E. Förstmann) constă în confuzia semantică favorizată de apropierea formală dintre cuvinte. Datorită unor factori subiectivi, de natură extralingvistică, unele paronime sunt confundate în procesul comunicativ. Esența atracției paronimice constă în faptul că un paronim, care e mai frecvent în limbă și, deci mai cunoscut vorbitorilor, îl atrage pe cel care este mai puțin cunoscut, substituindu-i-se acestuia din urmă în procesul comunicării verbale. Cu alte cuvinte, vorbitorii mai puțin instruiți folosesc în mod greșit cuvântul mai cunoscut în locul paronimului mai puțin cunoscut. Notăm și faptul că se ajunge la paronimie și, uneori, la confuzia termenilor și în urma unor accidente fonetice, specifice vorbirii populare sau anumitor graiuri regionale (de exemplu, *inerva* în loc de *enerva*, *firmă* în loc de *fermă* etc. [86, p. 26]. Unii specialiști în materie au studiat paronimia prin prisma imaginarului lingvistic (atracția paronimică neintenționată), alții au examinat atracția paronimică intenționată. Ciocnirea intenționată a două paronime a dat naștere unei figuri de stil cu numele de paronomază [a se vedea: 105, p. 103]. Mulți autori pun semn de egalitate între fenomenul atracției paronimice și cel al etimologiei populare. După părerea noastră atracția paronimică constituie doar un aspect al etimologiei populare. Spre deosebire de confuziile paronimice, care sunt generate de necunoașterea sensurilor termenilor sau de asimilarea sensurilor unora la altele dintre ele, etimologiile populare sunt “inovații” sau “creații” populare paralele cu termenii existenți și atestați în dicționarele românești (lăcrămație pentru reclamație, murături pentru moratoriu etc.) [96, p. 22-34].

În situația când atestăm existența între două sau mai multe unități de vocabular a coincidenței lor formale și semantice constatăm prezența unui alt fenomen lexico-semantic numit **parasemolexie** (gr. para „lângă; aproape”, sema „sens” și lexis „vorbă; enunț”). S. Berejan și V. Bahnaru consideră că parasemolexia afectează atât forma, cât și conținutul unităților lexicale și se individualizează prin coincidențe simultane în planul expresiei și în cel al conținutului, iar unitățile concrete de manifestare a acestui fenomen sunt numite parasemolexe. De exemplu, se înregistrează forme cu un sem (sau mai multe) în comun (temporar „care este de scurtă durată,

nu durează decât un anumit timp, vremelnic, trecător, provizoriu”/ temporal „care indică timpul, care depinde de timp” – ambele se utilizează cu referire la timp, dar din perspective diferite; glaciari „provenit din topirea ghețarilor, rezultat în urma acțiunii ghețarilor”/ glacial „referitor la gheață, rece ca gheața, care îngheață”; anual „care are loc o dată pe an”/ anuar „publicație anuală a unei instituții”; dental „care se articulează prin apropierea vârfului limbii de dinții incisivi superiori sau inferiori”/ dentar „de dinte, al dinților, privitor la dinți”; familial „privitor la familie; destinat familiei”/ familiar „(despre atitudini, comportări, limbaj etc.) care este lipsit de pretenții; ca în familie”; literal „literă cu literă; textual, exact”/ literar „referitor la literatură, de literatură”; original „(despre acte, documente, opere de artă etc.) care constituie forma de origine; produs pentru prima oară”/ originar „de origine; inițial” etc.

Anexa 9. Concepte privind structura morfematică a unui cuvânt derivat

În analiza structurii morfematice a unui cuvânt derivat se operează, de regulă, cu următoarele concepte: *morfem*, *rădăcină*, *radical*, *temă*, *cuvânt primitiv*, *cuvânt de bază*, *bază de derivare*, *afix*, *lexiform*, *sufix*, *prefix*, *interfix*.

Morfemul este unitatea minimală de expresie dotată cu un sens lexical sau gramatical și rezultată în urma analizei unui cuvânt în elementele sale constitutive (*baiat+ul*, *a în+tiner+i*). Cuvântul care servește ca element de bază pentru formarea altor cuvinte se numește *primitiv* sau *cuvânt-bază*. Astfel, în cazul derivatului *frumusețe* vom spune că primitivul este adj. *frumos*, la care s-a atașat sufixul *-ețe*. Baza poate coincide cu cuvântul însuși (*deget*, pentru *degetar*), cu rădăcina (*lucr-*, pentru *lucrez*, *prelucra*, *neprelucrat* etc.) sau cu tema. De multe ori, prefixul și sufixul nu se adaugă direct la rădăcină, ci la așa-numita *temă lexicală*. Aceasta e comună tuturor formelor flexionare sau gramaticale ale unui cuvânt și e formată, în mod obligatoriu, dintr-o rădăcină și cel puțin un sufix sau un prefix. Tot în acest context este necesar să amintim că partea de cuvânt care nu se schimbă în cursul flexiunii se numește *temă*, iar partea cuvântului care se modifică în cursul flexiunii, exprimând diferite categorii gramaticale, se numește *desinență*. Desinențele exprimă genul, numărul și cazul la substantive și adjectiv și numărul și persoana la verb [a se vedea: 100, p. 6-7; 110, p. 42]. În majoritatea lucrărilor de specialitate, termenul *rădăcină* este sinonim cu cel de *radical*. După V. Guțu Romalo, rădăcina poate coincide cu radicalul ori poate fi inclusă în aceasta din urmă când e vorba de cuvinte formate prin derivare. Astfel, un segment fonic *cânt-* (din *cânta*), trebuie considerat, în același timp, rădăcină și radical, însă în *descânta* radicalul este *descânt-*, ceea ce înseamnă că el coincide cu așa-zisa temă lexicală. În *călători*, rădăcina este *căl-* (din *cal-e*), pe când radicalul e o grupare de două morfeme (*călător*), deci o unitate divizibilă, în a cărei componență intră și rădăcina privită ca unitate morfemică indivizibilă. Așadar, indiferent dacă coincide cu rădăcina (elementul comun tuturor cuvintelor unei familii lexicale) (ca în *cânta*) sau nu se identifică cu aceasta (ca în *încânt-a*) radicalul apare ca element constant în toate formele flexionare ale unui cuvânt, fie el derivat sau nederivat. Cu alte cuvinte, unii cercetători fac deosebirea între *rădăcină* (considerat cel mai mic morfem segmental, adică partea cuvântului, purtătoare de sens, care nu mai poate fi redusă la alte subdiviziuni) și *radical* (conceput, de fapt, ca temă a cuvântului). Deși rădăcina este definită, în general, ca partea stabilă formal și semantic, ea suferă în limba română modificările datorate alternanțelor fonetice (verbul *a purta*: **purt-**, **port**, **porț-**, **poart-**). În funcție de poziția pe care o ocupă în raport cu rădăcina, elementele atașate acesteia (afixe) se împart în două mari categorii: cele care sunt plasate înaintea rădăcinii, adică *prefixele*, și cele plasate după rădăcină, *sufixe*. În unele lucrări se mai folosește și termenul de *interfix*, desemnând secvența fonică dintr-un

derivat care nu intră nici în rădăcină, nici în sufix; sunt, de fapt, „reziduuri” ale unor desinențe, articole etc. situate între temă și sufix (colț(ur)os, cerc(ul)eț, cert(ăr)eț etc.). În lingvistica românească, interfixul este considerat adesea parte din sufix. Deci, într-un exemplu precum: coș(ul)eț, uleț este un sufix dezvoltat. *Infixele* sunt sunete sau grupuri de sunete intercalate în tema cuvântului: *rump* față de *a rupe* (după lat. *rumpo*).

Tradițional, în studiile de lingvistică se susține ideea că unitățile lexicale moștenite din limba latină formează stratul sistemului lexical al limbii române. Ele reprezintă aproximativ 30,33% din ansamblul vocabularului, constituind fondul de bază al limbii române, cu o largă circulație (inclusiv prin locuțiuni și expresii), cu multe derivate și compuse, cu structuri semantice variate și bogate. Multe din ele au cunoscut modificări de sens esențiale (*a merge* < lat. *mergere* însemna în latină „a se scufunda”, *femeie* < lat. *familia* avea sensul „familie”, *niște* < lat. *ne scio quid* „nu știu ce” etc.). Cuvintele care formează stratul lexical al limbii române se referă la realități din cele mai diverse domenii de activitate: (corpuri cerești, fenomene ale naturii, relații de rudenie, obiecte de cultură materială, părți ale corpului, termeni de bază ai religiei creștine, animale domestice și sălbatice, păsări, insecte, plante, cereale, zilele săptămânii, lunile, părțile zilei, anotimpurile, noțiuni referitoare la organizarea politică și socială a statului, calități ale obiectelor, culorile principale, verbele care denumesc acțiuni de bază din viața omului, pronumele personale, reflexive, demonstrative, negative, hotărâte și nehotărâte, numerale etc.). De exemplu: *arde, auzi, avea, barbă, bea, bate, carne, cap, creier, cot, cântă, cunoaște, crede, dinte, deget, dormi, deschide, duce, ficat, face, fi, fugi, fierbe, frige, gură, gusta, genunchi, geană, inimă, intra, ieși, ierta, închina, întreba, însura, înghiți, înțelege, învăța, limbă, lucra, lauda, lăsa, lua, măsea, mână, mustață, mamă, mărita, minte, mușchi, merge, muri, mânca, nas, naște, nuntă, os, ochi, picior, piele, palmă, piept, plămâni, pumn, păr, plânge, rade, roade, rupe, răsări, sânge, sări, scrie, sparge, spune, sta, suflet, somn, ști, ședea, tăcea, tăia, umbla, uita, vedea, vrea, zice etc.; bătrân, bun, deștept, orb, mut, surd, flămând, sătul, tânăr, trist; bărbat, femeie, fată, fecior, fiică, fiu, frate, soră, mamă, tată, noră, nepot, socru, soț, unchi, văr etc.; ac, ață, caș, cârnaț, ceapă, casă, cheie, cui, curte, cuțit, făină, friptură, fereastră, fântână, lingură, lână, legumă, masă, miere, oală, ou, piper, pâine, plăcintă, prânz, sare, sapă, scaun, untură, vin, vas, zeamă etc.; aer, apă, albină, arșiță, brumă, berbec, bou, căldură, cald, ceață, cer, capră, cățel, câine, cireș, foc, frig, fulger, fum, furnică, floare, ger, gheață, găină, grâu, iepure, iarbă, întuneric, lemn, lumină, lac, lup, munte, măr, nea, nor, pământ, piatră, ploaie, pădure, pasăre, pește, porc, pui, purice, pom, rază, rău, rândunică, secetă, soare, stea, șarpe, șoarece, tuna, taur, urs, vânt, vacă, vierme, viperă, vițel, varză etc.; an, lună, săptămână, azi, ieri, dimineață, seară, luni, marți, miercuri, joi, vineri, sâmbătă, duminică, zi, noapte, primăvară, vară, toamnă, iarnă etc.; Dumnezeu, biserică, creștin, botez, înger, cruce, altar, preot etc.*

Unitățile lexicale moștenite se remarcă prin: frecvență mare în vorbire, productivitate derivativă sporită, polisemantism foarte dezvoltat, existența unor dublete etimologice, variație a

posibilităților de formare a numărului de plural, diferențiere semantică realizată prin forme cazuale sau specializare de număr (singular/ plural), productivitate sporită de formare a cuvintelor noi de la cele moștenite din latină prin conversiune, dezvoltare frazeologică și metaforică etc. [a se vedea: 15, p. 340-345; 177, p. 97].

Anexa 11. Elemente lexicale de origine slavă

Până la 20% din vocabularul limbii române este de origine slavă. După criteriul frecvenței însă, aceste procente scad, multe cuvinte slave sunt în prezent, arhaisme și se estimează că doar 10% din lexicul limbii române moderne este de origine slavă. Influența slavă a fost prima survenită în timpul formării limbii române, datorită migrației triburilor slave (care traversau teritoriul României și cel al Republicii Moldova de astăzi). Inițial, ei au trecut Dunărea în grupuri mici cam pe la sfârșitul sec. al III-lea. În secolele IV-V, aceștia au locuit în Moesia și Tracia. Adevărata imigrație slavă începe în ultimii ani ai sec. al V-lea, fiind urmată de asaltarea Imperiului Bizantin, iar în prima jumătate a sec. al VII-lea, aproape toată Peninsula Balcanică se afla în mâinile slavilor. Așadar, au existat două mari direcții de deplasare a slavilor, care au inclus și teritoriile românești: a) valuri succesive ce s-au deplasat dinspre Nord spre Sud între sec. al VI-lea – al VII-lea, trecând prin Moldova, Dobrogea și Muntenia, pentru a se stabili în Bulgaria de astăzi; b) alte valuri s-au îndreptat spre Apus, formând popoarele slave centrale și sud-europene, limbile cehă, slovacă și polonă, sârbă, croată, slovenă. Influența slavă este cea mai puternică dintre influențele pe care limba română le-a suferit în epoca veche. Primele elemente slave pătrund în vorbirea locuitorilor ținuturilor românești (termeni care exprimă foarte frecvent noțiuni de bază, cuvinte cu o circulație mare în limbajul zilnic al vorbitorilor de limba română) după începuturile migrației slave (*nevastă, prieten, ceas, grădină, boală, muncă, dragoste, război, iată, prea, slujbă, spovedanie, duhovnic, hram, praznic* etc.). Influența slavă s-a manifestat diferit și în perioade distincte, fiind evidentă din secolul al IX-lea, în cele mai variate domenii: natură, faună, floră, corpul uman, familie, locuință, unelte și obiecte casnice, produse alimentare, îmbrăcăminte, agricultură, comerț, religie, armată, timp, superstiție, toponime, antroponime, stare socială, diferite acțiuni, dregătorii etc. De exemplu: *deal, iaz, izvor, luncă, mlaștină, nisip, omăt, peșteră, cocoș, rață, găscă, rac, știucă, vrabie, hrean, morcov, gât, gleznă, obraz, stomac, trup, costiță, glas, vreme, veac, ceas, babă, nene, maică, nevastă, blid, ciocan, nicovală, clește, coasă, cosor, lopată, topor, zid, grajd, cojoc, rufă, cușmă, izmană, nădragi, suman, șubă, colac, hrană, icre, ulei, oțet, drojdie, pită, brazdă, ogor, snop, război sabie, suliță, sfânt, pomană, groapă, lene, milă, necaz, noroc, poftă, basm, diavol, zmeu; a citi, clădi, grăi, hrăni, iubi, munci, odihni, omori, sfârși, topi, trăi, trebui, boli, milui, obloji, plăți, pipăi, pomeni, posti, porunci, potoli, primeni, răzbi, răzvrăti, tălmăci, trudi, vrăji, zămisli, ocoli; bogat, drag, lacom, mândru, prost, sărac, scump, slab, vesel, vinovat, pleșuv, scârnav, zdravăn, milostiv, năprasnic, zglobiu, vrednic, strașnic, leneș, blajin, dârz, gârbov, grozav, nătâng, smead; chilie, colindă, colivă, cristelniță, icoană, liturghie, monah, mucenic, pristol, schit, smirună, stareț, troiță* etc.

Gh. Bârlea afirmă că există mai multe căi și mai multe etape de pătrundere a slavonismelor în limba română: a) *împrumuturile populare, orale* se datorează contactelor directe, favorizate de îndelunga conviețuire româno-slavă, înainte de absorbția migratorilor (sec. VIII - IX, sec. X - XI): *bogat, baltă, daltă, gard, sfadă, sfat, pivniță, muncă, luncă, crâng* etc.; Unele cuvinte de origine slavă, ajungând în fondul popular, au dezvoltat sensuri diferite în raport cu etimoanele lor din slavă (*a lovi* însemna în slavă „a vâna, a pescui”, *a grăbi* are la origine sensul „a răpi, a fura”, *muncă* semnifică „chin, suferință” etc.) [15, p. 349]. b) *împrumuturile cărturărești, scrise* se datorează utilizării slavonei în biserică, școală, administrație, în cancelariile domnești, în diplomație etc. (sec. al XIV-lea – al XV-lea) [119, p. 42]: *apostol, candelă, ceaslov, a citi, pisanie, slujbă, utrenie, vecernie, cazanie, boier, călugăr, letopiseț, mitropolit, pomelnic, psalm, voievod, zapis, stareț* etc. c) *împrumuturile neoslave, regionale*, datorate vecinătăților geografice. În Muntenia pătrund mai ales cuvinte bulgărești: *castravete, ciupi, nisip, prăși* etc. În Moldova pătrund cuvinte din ucraineană: *hulub, hrib* etc. În Banat sunt atestați termeni de origine sârbească: *gost, iorgovan* etc. d) *împrumuturile moderne, din limba rusă* se datorează mai ales influenței Moscovei sovietice asupra României, Basarabiei și Bucovinei [21, p. 104]. Din limba rusă a ultimei perioade au pătruns în limba noastră termeni precum: *combinat, agregat, mecanizator, agrotehnică, procuratură, activist, președinte, tovarăș* etc. Rusismele, inclusiv sovietismele și ucrainismele, sunt specifice graiurilor din Basarabia și din Nordul Bucovinei, multe dintre acestea trecând, după 1990, în fondul pasiv al limbii [15, p. 351].

În sec. al XVII-lea, odată cu traducerea cărților de cult în limba română și cu începerea oficerii serviciului divin în limba română, s-a produs și impunerea limbii naționale în cancelariile domnești ale țărilor românești, aceasta devenind limba oficială a statelor române. În consecință, limba literară a vremii abandonează majoritatea slavonismelor, adoptându-se un număr mare de neologisme grecești, latinești și turcești. Multe cuvinte slave au dispărut complet, fiind înlocuite cu împrumuturi noi, altele s-au păstrat trecând în fondul pasiv (arhaic, regional, poetic etc.). Ca rezultat a luat naștere noțiunea de „dublet lexical”, prin care înțelegem o pereche de cuvinte cu un sens identic sau asemănător: un cuvânt nou, latino-roman, și altul mai vechi, în cele mai multe cazuri de origine slavă (de exemplu: *văzduh – aer, nădejde – speranță, a slobozi – a elibera* etc.). Acest fenomen a cauzat îmbogățirea seriilor sinonimice românești. A. Lombard îl caracterizează în felul următor: „Foarte bogată în sinonime, în special în sinonime aproximative, bogăție datorată avalanșei de cuvinte împrumutate, româna prezintă pentru lexicograf anumite facilitări pe care nu le oferă franceza...” [A. Lombard apud 15, p. 347]. Același autor susține într-un articol publicat în 1976 [p. 16], că „Numărul cuvintelor întrebuințate de români nu încetează să crească. Limba lor a devenit o limbă mai mult decât

bogată. Importul aproape nelimitat de cuvinte noi, cadrul uimitor de extensibil al vocabularului, felul în care cuvintele trăiesc împreună în interiorul acestui cadru, concurența dintre cuvintele care aparțin straturilor diferite, diferențierea semantică sau geografică a sinonimelor – toate aceste probleme lexicologice constituie un întreg pe care nicio limbă nu-l oferă mai bine studiului”.

Cărturarii (Varlaam, Dosoftei, A. Ivireanul etc.) depun eforturi deosebite pentru a crea o terminologie științifică românească, apelând nu numai la împrumuturi lexicale din alte limbi (prin mijloace externe), ci și la derivare, conversiune, la cuvinte compuse (prin mijloace interne), la calcuri și chiar la termeni regionali. Scriitorii savanți, între care D. Cantemir considerat cel mai autorizat reformator al lexicului românesc literar, au pus în circulație un număr mare de neologisme (mai ales de origine latină și romanică) și calcuri, pe care s-au străduit să le adapteze la structura fonetică și morfologică a limbii române. La finele sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, cei mai remarcabili reprezentanți ai curentului novator au fost cărturarii români din Transilvania care, au orientat limba română spre izvoarele ei firești, îmbogățind-o cu neologisme din latină și limbile neoromanice. Anume adepții Școlii Ardelene (Gh. Șincai, S. Micu, P. Maior, I. Budai-Deleanu etc.) au reușit să canalizeze dezvoltarea limbii noastre pe calea modernizării ei [a se vedea: 164, p. 28-32]. Prin conviețuirea îndelungată a românilor cu slavii se explică și numărul mare de antroponime, toponime, hidronime în română. De exemplu: *Bogdan, Dragomir, Mircea, Radu, Stan, Stoica, Vâlcu, Vlaicu, Dan, Aldea, Dobrea, Ganea, Manea, Marin, Mihalcea, Miha, Moga, Neagoe, Nedelcu, Preda, Bahna, Baia, Bălgrad (Alba Iulia), Bistrița, Breaza, Cozia, Craiova, Crasna, Cernavodă, Crivina, Dâmbovița, Horodiște, Ialomița, Ilfov, Loviște, Lipova, Novaci, Ocna, Prahova, Predeal, Râmnic, Rodna, Seliște, Târgoviște, Zlatna* etc.

Lexicul de origine slavă are o poziție mult mai puternică în registrul colocvial și popular al limbii române. Cât privește lexicul stilului publicistic al limbii române actuale, constatăm că acesta nu îl continuă pe cel al vechilor cărți și al publicațiilor periodice din trecut, plin de elemente slave, ci excelează în cuvinte de origine neolatină sau de origine engleză [15, p. 348]. Al. Graur afirmă că cea mai puternică dintre toate influențele vechi exercitate asupra limbii române este influența slavă [97, p. 22]. În materie de vocabular, această influență, consideră Al. Graur, „e covârșitoare” [idem, p. 26]. O. Densusianu menționează chiar că „ne-am face vinovați de o falsificare a istoriei”, dacă n-am recunoaște că slavii au exercitat asupra noastră cea mai masivă și mai îndelungată influență, care, în plan lingval, indiscutabil, a conferit românei o anume individualitate în raport cu celelalte idiomuri neolatine (care, de asemenea, conțin numeroase elemente nelatinești de origini diverse) [71, p. 161]. Majoritatea unităților lexicale

slave, mai ales dintre cele pătrunse pe cale orală, n-au prins viață și n-au prosperat în limba noastră. Cu timpul, ele și-au redus sfera de circulație și s-au depus în rezerva pasivă. În fine, vechiul fond de cuvinte de origine slavă rămâne în continuare o parte integrantă a vocabularului românesc contemporan, conferindu-i individualitate și bogăție limbii române, în cadrul grupului de limbi neolatine.

Anexa 12. Elemente lexicale de origine grecească

Lingviștii au constatat că **influența greacă** s-a exercitat (direct și indirect) asupra limbii române în diferite perioade, variind ca intensitate, de la originile ei până în prezent. Gr. Brâncuș distinge în limba română trei niveluri de influență greacă: a) elenisme care au pătruns în latina dunăreană, pe care le-a moștenit româna (sec. I-VI); b) cuvinte din greaca bizantină (sec. VII-XV); c) cuvinte neogrecești (sec. XV-XIX): epoca antefanariotă (1453-1711) și fanariotă (1711-1812). Greaca veche a marcat lexicul românesc prin două serii de cuvinte: a) elenisme care s-au păstrat în toate limbile romanice prin intermediul limbii latine (clasică și populară): *a amăgi, biserică, a blestema, a boteza, carte, a căasca, cicoare, coardă, creștin, a cuteza, farmec, gutui, înger, a măcina, mustață, pască, preot, teacă, zeamă, mesteacăn* etc. Din perspectiva limbilor romanice, acestea sunt cuvinte de origine latină și sunt grecești din perspectiva limbii latine. b) cuvinte care au pătruns doar în latina dunăreană (*ciumă, frică, proaspăt, mic, stup, tufă* etc.). Aceste cuvinte nu se regăsesc în latina (clasică, literară, populară, târzie), în schimb, se regăsesc în daco-română și în dialectele sud-dunărene; de asemenea, unele se regăsesc în albaneză sau în alte limbi balcanice.

Cercetările au arătat că în toată istoria romanității balcanice, latina dunăreană și mai apoi romana au fost în contact permanent cu limba greacă, fiindcă aceasta a fost limba dominantă a imperiului roman de răsărit. Greaca bizantină a influențat romana în cadrul procesului de elenizare a întregii Peninsule Balcanice, fiind limba oficială a imperiului roman de răsărit (imperiiului bizantin), începând cu sec. al VII-lea e.n. Împrumuturile din această epocă în limba română sunt de două feluri: a) *directe*, prin relațiile politico-administrative și culturale (cancelaria domnească, școala, biserica etc.; (de exemplu: *carte, creștin, farmec, folos, flamură, mătase, prisos, urgie* etc.) Tot din această perioadă datează numele topice: *Calafat, Giurgiu, Mangalia, Sulina*. b) și *indirecte*, prin intermediul slavilor sudici (*aghiasmă, anaforă, amin, apostol, buzunar, castan, catastif, cămilă, corabie, crin, ctitor, chilie, dascăl, despot, felie, hârtie, ieftin, a lipsi, logofăt, mănăstire, mireasmă, mirodenie, orez, piper, pirostrie, plapumă, prescură, săpun, scufie, strachină, tigaie, trandafir, urgie, vlăstar, zahăr, zodie* etc.). Aici amintim: termeni uzuali, pătrunși pe cale orală (*busuioc, cămară, comoară, dafin, desagi, drum, hârtie, humă, livadă, sfeclă* etc.) și termeni ecleziastici, pătrunși pe cale preponderent cărturărească (*acatist, arhiepiscop, episcop, evanghelie, icoană, idol, paraclis, patriarh, smirnă* etc.) [a se vedea: 143]. Influența Bizanțului s-a manifestat mai intens pe cale indirectă prin limba bulgară. Unele dintre aceste împrumuturi au avut o largă răspândire și au creat derivate pe teren românesc: *folositor, folosire, folosință, agoniseală, agonisire, agonisitor, a prisosi, prisoseală, prisosință, prisositor*. În sec. al XI-lea Imperiul Bizantin își

extinde hotarul până la Dunăre, iar Dobrogea a fost ocupată timp de aproape două sute de ani (971-1185). În sec. al XV-lea au pătruns în română și alte cuvinte de origine greacă: *chelar, despot, grămătic, logofăt, catastih (catastif), catarg, trandafir, dinar, cupă, scandal, stihie* etc. Din punct de vedere cantitativ, H. Mihăescu a inventariat 278 de cuvinte din greaca bizantină, dintre care 22 sunt împrumuturi directe, 254 – indirecte și doar 2 provenind din latina medievală (*bumbac* și *căpitan*). Aceste cuvinte reflectă o anumită treaptă de evoluție a societății feudale românești.

Cele mai numeroase elemente neogrecești din structura etimologică a vocabularului românesc provin din perioada care începe cu anul 1453 (căderea Constantinopolului) și se încheie cu anul 1821 (revoluția lui T. Vladimirescu). Consolidarea dominației turcești în sec. al XV-lea – al XVI-lea, duce la stabilirea unui mare număr de greci (funcționari, cărturari etc.) în Muntenia și Moldova, unde ajung să dețină funcții sociale, economice și politice însemnate. Cancelaria grecească, numeroase școli grecești (1660 Iași, 1689 București), traduceri, comerțul și mănăstirile conduse de greci, viața economică și politica dominate de greci, legislația grecească, numărul crescând de scrieri grecești (în această perioadă se scriu/ tipăresc foarte multe cronici în elină, privitoare la Țările Române, cum sunt cele ale lui Amirtaas, Afenduli, Caragea Const., Cariofil Ioan, Dapontes Const., Fotino etc.) imprimă vieții de stat, vieții religioase și parțial vieții intelectuale și sociale, un caracter grecesc tot mai pronunțat, așa încât în sec. al XVIII-lea limba elină ajunge limba de cultură a clasei dominante. O mulțime de unități lexicale de origine neogreacă legați de viața economică, organizarea politică și administrativă, viața socială și culturală, viața religioasă pătrund în vocabularul limbii române (de exemplu: *agale, ananghie, anapoda, ipocrizie, nostim, anost, orfan, plic, plicticos, politicos, tacticos, a aerisi, a agonisi, a molipsi, a economisi, a heretisi, a irosi, plastograf, caligrafie, tipografie, cangrenă, tifos, ifos, costisitor, portocală, prosop, psalt, saltea, scrumbie, tagmă, anarhie, agramat, teatru, igrasie, mistrie, patimă, simfonie, sindrofie, calapod, fasole, furtună, monedă, conopidă, lefter, pat, arhondologie, ipochimen, clironom, magazie, ipotecă* etc.). La jumătatea sec. al XIX-lea, când se manifestă influența occidentală, numeroase grecisme trec în fondul pasiv, arhaic, în favoarea sinonimelor latino-romanice: *simandicos – distins, zugrav – pictor, diată – testament* etc.

În studiul *Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des phanariotes* (Budapest, 1939), L. Galdi menționează că a identificat în română peste 1200 de cuvinte neogrecești, constatând însă, că abia a zecea parte dintre acestea s-a păstrat în româna contemporană. Majoritatea împrumuturilor neogrecești au avut un caracter livresc și oficial. Cu timpul, cele mai multe și-au pierdut viabilitatea și au dispărut din limbă. În sec. al XIX-lea

- XX-lea, elementele grecești pătrund în română, de regulă, în mod indirect, prin filiera limbilor romanice, acestea fiind derivate cu prefixoide de origine greacă și referindu-se la cele mai variate domenii ale culturii, științei, artei, tehnicii [15, p. 357]. Cu alte cuvinte, nu trebuie confundate împrumuturile grecești cu așa-numitele internaționalisme, cuvinte formate ulterior de elemente grecești și folosite ca termeni de specialitate în limbile Europei de vest (engleză, franceză, germană), precum: *chirurg*, *microbiologie* etc. Aceste cuvinte nu constituie împrumuturi din greacă, ci din limbile respective. În concluzie, indiferent de calea pe care au intrat în limba română, elenismele au avut și continuă să aibă un rol important în evoluția lexicală a limbii române [a se vedea: 77, p. 102-108; 206].

Anexa 13. Elemente lexicale de origine maghiară

Influența maghiară se manifestă începând cu sec. al X-lea, în momentul când maghiarii, un popor fino-ugric venit dinspre munții Ural (sub presiunea pecenegilor), se stabilesc în câmpia Panoniei și intră în contact cu populația românească din Transilvania, organizată în voievodate. Influența maghiară asupra limbii române începe după separarea dialectală a românei comune (...), probă sigură în acest caz servind faptul că în dialectele sud-dunărene nu există elemente de origine maghiară [15, p. 358]. Termenii de origine maghiară din română vizează viața orășenească și sătească, de curte, comerțul, industria, organizarea socială și drept, organizarea militară, meserii și produsele lor, vânătoare, pescuit, medicină populară, calități ale omului, acțiuni etc. De exemplu: *alean, dijmă, bir, hotar, vamă, gazdă, oraș, tâlhar, viteaz, chipeș, galeș, gingaș, uriaș, viclean, megieș, aldămaș, belșug, ban, cheltui, ducată, guler, cotlon, sicriu, țințirim, meșter, haiduc, aprod, lacăt, bănui, chibzui, iobag, hârciog, holdă, mohor, imaș, a birui, a se burzului, budăi, gealău, ham, pahar, zăbală, șoim, uliu, ciupercă, pârjol, raită, haită, a hăitui, a făgădui, a îngădui, a chibzui, a gândi, a locui, heleșteu, răvaș, pușcă, fedeleș etc.* Unele cuvinte au suferit modificări de sens: magh. *marha* „vită” < rom. *marfă*, magh. *szoba* „cameră” < rom. *sobă*, magh. *tólvaj* „hoț” < rom. *tulai* (interj.) etc. Influența maghiară a afectat româna numai în lexic, iar în cadrul acestuia, cuvintele respective (aproximativ 2600 de unități lexicale) sunt regionalisme. După o statistică efectuată de D. Todoran, elementele maghiare ar reprezenta 9,61% din totalul lexicului românesc, dar ca putere de circulație acesta nu depășește 2,3% din lexicul românesc contemporan [Todoran apud 21, p. 106]. Lingviștii disting două categorii: o parte întâlnită exclusiv în graiurile din Transilvania (*bai, bolând, sămădău, copălnă, cristei, catrință, bold* etc.) și o altă parte care sunt utilizate pe tot teritoriul lingvistic dacoromân (*alean, imaș, cătană* etc.). Faptul că elementele lexicale de origine maghiară din a doua categorie sunt răspândite în toate graiurile daco-române se explică prin mișcările de populație (păstorit, băjenerie (întemeind în ținuturile de peste munți sate care se numesc și astăzi Ungureni), colonizarea ceangăilor din Moldova (jud. Bacău) etc.) dinspre Transilvania spre Moldova și Țara Românească (de exemplu: *bâlci, a bântui, a chibzui, chin, chip, fel, a întâlni, a mântui, mereu, neam, sobă, a sudui, a tăgădui, viteaz* etc.).

În procesul general de eliminare a unor cuvinte vechi, în sec. al XIX-lea, în favoarea echivalențelor latino-romanice, numeroase elemente lexicale de origine maghiară au fost dublate de sinonime moderne care au devenit uzuale în limba română (*a tămădui – a vindeca, a făgădui – a promite, a tăgădui – a nega, a îngădui – permite* etc.). S. Ștefan consideră că influența maghiară a stimulat mișcarea culturală și cea de renaștere națională a românilor

reprezentată de adepții Școlii Ardelene (precum maghiarii vroiau să se „re-magherizeze” degermanizându-se, tot astfel românii vroiau să se „re-latinizeze” deslavindu-se). Drept dovadă a acestui fapt sunt *Cartea de cântece (Psalmii)* din 1570-1573, *Palia de la Orăștie* (1582), *Noul Testament* (1648) al aceluiași cercetător [15, p. 358].

F. Bákos realizează un studiu în care vorbește despre influența limbii române asupra limbii maghiare, *A magyar szókészlet Román elemeinek története (Istoria cuvintelor maghiare de origine română)*. Acesta conține aspecte privind limba română și modalitățile de receptare ale cuvintelor de origine română: fonetică, morfologie, productivitatea elementelor de origine română, aspecte de formare a cuvintelor, cuvântul românesc de proveniență și forma fonetică modificată sub influența unui element maghiar, mixaj între elemente române și maghiare, etc. [F. Bákos (1982), p. 85 apud 91, p. 92-93]. F. Bákos împarte influențele române în limba maghiară pe 23 de categorii de noțiuni de activități sociale, învățăminte din istoria economiei și a culturii, **găsind 2.333 de cuvinte maghiare de origine română**. Meritul profesorului maghiar este și că a aprofundat examinarea cuvintelor pe categorii de noțiuni, analizându-le după documente începând din sec. al XIV-lea. G. Gheorghe îl consideră unul din cei mai importanți lingviști ai limbii române pentru studiile și cercetările erudite, pentru faptul că a restituit adevărul, pentru cele peste două mii de cuvinte românești. Menționăm faptul că **F. Bákos** nu este primul maghiar care a scris despre influența limbii române în limba maghiară. Înainte de el, în anul 1816 **S. Gyarmathi**, 1877 **A. Edelspácher**, 1893 și 1901 **S. Jósef**, iar în 1942 **G. Blédy** au scris despre influența limbii române în limba maghiară, fapt ignorat de unii lingviști români [a se vedea: 168].

Anexa 14. Elemente lexicale de origine turcă

Influența turcă aparține unor straturi distincte în timp și ca importanță (din perioada protootomană, apoi din sec. al XV-lea și, cu intermitențe, până în sec. al XIX-lea). L. Șăineanu în lucrarea *Influența orientală asupra limbii și culturii române* (București, 1900) argumentează că există mai multe grupuri de turci, care au avut contacte cu populația românească în diferite etape ale istoriei, lasând urme la nivelul lexicului românesc. Astfel, studiile lingvistice au demonstrat că în limba română se pot distinge două straturi de împrumuturi turcești. Primul cuprinde cuvinte care au fost atribuite vechilor populații *de origine turco-tătară* stabilite în aceste zone (în special *pecenegi* și *cumani*). Se știe că, începând cu sec. al IX-lea sunt semnalate triburile de pecenegi pe teritoriul populat de dacoromâni, care vin ca păstori și crescători de cai. Aceștia se stabilesc în Moldova, de unde trec în Muntenia și Transilvania. L. Șăineanu afirmă că pecenegii „au jucat un rol însemnat în istoria Europei orientale din sec. al IX-lea – al XIII-lea și în special în trecutul medieval al românilor” [194, p. 12]. Urme lingvistice ale trecerii pe aici ale pecenegilor sunt toponimele *Pecenișca* (în Banat), *Pecenegul*, *Peceneaga* (în județul Buzău), *Pecenevra*, *Beșenova*, *Baraolt*, *Ozun*, *Tălmaciu* [15, p. 361]. *Cumanii* apar în Moldova (la sudul Basarabiei) la finele sec. al XI-lea (1086), de unde pătrund în Muntenia, Oltenia și Transilvania. Savanții admit că aceste triburi erau numeroase întrucât în sec. al XIII-lea Moldova și Muntenia erau numite Cumania și ar fi rămas aici aproape un secol și jumătate (1086-1220). Din limba acestora ar fi rămas, în opinia lui Șăineanu, peste 33 de nume topice și onomastice formate din *Coman* (*Comana*, *Comănița*, *Comanca*, *Vadul Cumanilor*, *Comănești*), precum și numele orașelor *Teleorman*, *Caracal*, *Fălciu* [194, p. 14-15], nume de ape: *Bahlui*, *Cuvurlui*, *Calmațui* [15, p. 363]. În ceea ce privește antroponimia, sunt considerate a fi de origine cumană unele nume românești atestate în documentele din sec. al XIV-lea - al XVI-lea: *Aslan*, *Balaban*, *Baragan*, *Buciuc*, *Cara*, *Caraba*, *Caraiman*, *Ciortan*, *Itu*, *Talaba*, *Ulan*, *Ulmes* etc. [77, p. 109]. Sunt considerate a fi de origine cumană cuvintele: *beci*, *olat* (frecvent utilizate în istoriografia românească – M. Costin, I. Neculce etc.; astăzi ieșite din uz), *toi* (*toiul* petrecerii, *toiul* veseliei), *butuc*, *buzdugan medean* etc. [194, p. 16-18]. Au mai fost atribuite acestei influențe cuvintele: *aslam*, *baltag*, *capcană*, *cazan*, *cioban*, *cobuz*, *teanc*, *a (se) tolăni* [77, p. 109]. Ov. Densusianu în *Aspecte lingvistice ale păstoritului* (1930), consideră că ar fi de origine cumană următoarele cuvinte: *bărdacă*, *catâr*, *chindie*, *chior*, *habar*, *hambar*, *haram*, *maidan*, *maimuță*, *murdar*, *taman* etc. La acestea, H. Wendt adaugă: *buzdugan*, *dulama*, *maramă*, *suman*, *tărâm* etc. [267].

Influența turcă (osmanlâie) începe în Peninsula Balcanică în sec. al XV-lea și durează până în prima jumătate a sec. al XIX-lea. În principiu, relațiile politice, economice, culturale ale

țării române cu Imperiul Otoman au durat aproape cinci secole. Cucerind întreaga Peninsulă Balcanică, turcii au stabilit relații de vasalitate cu Țara Românească, Moldova și, o perioadă, și cu Transilvania, acestea plătind tribut, pe baza unor contracte care asigurau autonomia internă. Elementele turcești au pătruns în limba română în această perioadă în două faze istorice: a) o serie de cuvinte pătrunse în română în sec. al XV-lea - al XVII-lea (în general, au un caracter popular, multe făcând parte din fondul principal lexical al limbii române). L. Șăineanu afirmă despre această categorie de unități lexicale că: „ele au pătruns în viața poporului, se bucurau de o mare răspândire și au prins o formă definitivă în limbă” [194, p. 73]. L. Șăineanu, Cr. Moroianu consideră că majoritatea elementelor împrumutate din turcă denumesc realități ale vieții materiale și, pe lângă politică și arta militară, se referă la nume de plante, animale și minerale, la casă, îmbrăcăminte, alimente, meserii, comerț și industrie, la viața religioasă și intelectuală etc. Aceiași lingviști prezintă distribuția pe clase morfologice a cuvintelor împrumutate din turcă (substantive, adjective, adverbe, interjecții) [a se vedea: 15, p. 361-368; 119, p. 39-65; 194, p. 65-66]. De exemplu: *acaret, anason, arpagic, atlas, baclava, balama, basma, belea, berechet, bidinea, bostan, bre, bucluc, burghiu, bursuc, cafea, cais, cașcaval, cazan, cearșaf, ceaun, chibrit, chihlimbar, chimen, ciorap, ciorbă, cișmea, ciubuc, ciulama, curmal, cusur, divan, doldora, dovleac, dud, dugheană, dușumea, fildeș, fudul, ghiveci, haide, hal, harem, halal, huzur, iaurt, ibric, ghiozdan, ghiveci, halva, harbuz, liliac, liman, lulea, magiun, maramă, moft, mucava, murdar, naz, năut, pastramă, pătlăgea, pilaf, pișicher, rachiu, raft, sarma, satâr, sidef, șalvari, șerbet, șiret, taman, tarabă, tavan, tavă, telemea, tejghea, tiptil, tulpan, tutun, zambilă, zevzec etc.* [77, p. 109-111]. O parte dintre acești termeni tind să devină învechiți, arhaici prin dispariția referențelor: *borangic, dimie, meșină* etc.

b) turcisme din perioada fanariotă (sec. al XVIII-lea - al XIX-lea), dintre care majoritatea au ieșit din uz sau au căpătat, pe teren românesc, un sens figurat, metaforic sau ironic, peiorativ (de exemplu: *lichea* cu sensul inițial de „pată; defect”, a ajuns să însemne „om de nimic, secătură”; *mucalit* avea la origine sensul „actor”, iar în prezent înseamnă „poznaș”; *pehlivan* - „acrobat, atlet” a ajuns la sensul „șarlatan, escroc”; *tertip* - „proiect, plan” a obținut în română sensul „intrigă, șmecherie”; *cafegiu* desemna inițial persoana care „face sau vinde cafea, cel ce ține o cafenea”, în vocabularul contemporan, termenul desemnează „un bărbat care bea cu plăcere multă cafea”; *hain* și-a pierdut în limbajul contemporan sensul prim de „rebel, trădător” și chiar pe cel secund de „perfid, de rea-credință”, păstrând doar sensul de „rău la inimă”; *boi* - „înfățișare” apare în registrul peiorativ cu sensul de „a (se) farda”). În legătură cu această categorie de turcisme, L. Șăineanu afirmă că „mai toate turcismele din ultima perioadă, de ordine politică și socială, au intrat definitiv în domeniul istoriei o dată cu disparițiunea domnilor

fanarioți și deci și a influenței imediate a turcilor; o parte dintr-însele au rămas, dar neavând timp când să prindă rădăcini în limbă, au dobândit în gura românului o ușoară nuanță de ironie și au căzut în sfera comicului, devenind o mină bogată de exploatare pentru literatura umoristică; această soartă curioasă a împărtășit-o de altminterea elementul turc recent cu cel contemporan neo-grec, a cărui ultimă fază contrastează în seriozitate și persistența cu grecismele anterioare epocii fanariote” [194, p. 72-73]. Aceste turcisme sunt atestate în operele cronicarilor și scriitorilor din sec. al XVIII-lea (I. Neculce, D. Cantemir, M. Kogălniceanu): *agă, alai, anterior, arnăut, caftan, caimacam, divan, haraci, hochim, geremea, pașă, vizir* etc. Au fost productive în română sufixele de origine turcească: -giu, -ciu, -iu, -lic, -lâc [194, p. 54-55]. O serie de turcisme s-au păstrat în româna contemporană în expresii și sintagme fixe care aparțin limbajului popular și familiar: *a-și face cheful, get-beget, cu ghiotura, de haram, a da de belea, a avea chef, a trage chiulul, a prinde cu ocaua mică, mai mare daraua decât ocaua* etc. O dată cu scuturarea jugului turcesc, cele mai multe cuvinte împrumutate din turcă, încep să iasă din uz, devenind arhaisme, o parte au dispărut, au rămas livrești, s-au integrat în limbă ulterior, fiind revalorificate, ludic sau nu, de un scriitor sau de mai mulți și reintroduse astfel în limbă. Așadar, influența turcească asupra limbii române a fost limitată în timp și spațiu și a atins numai anumite sfere ale vocabularului.

Anexa 15. Elemente lexicale împrumutate din latina cultă

Cuvintele din latina cultă, literară (savantă) au pătruns în limba română prin diferite căi: prin scrieri și documente religioase și diplomatice (sec. al XI-lea – al XVII-lea), prin scrierile cronicarilor, cărturarilor medievali – sec. al XVII-lea (M. Costin, D. Cantemir, Dosoftei, Gr. Ureche, C. Cantacuzino etc.): *anonim, antidot, armistițiu, atom, astronom, avocat, biblie, calendar, catalog, colocviu, cometă, condiție, consul, custodie, decadă, diplomă, direct, elector, fantastic, filosof, formă, fundament, imperiu, instrument, labirint, literă, materie, mod, obligație, ofițer, organ, orizont, parolă, poet, politică, privat, protecție, sumă, teatru, temperament, tezaur, tiran* etc., prin activitatea Școlii Ardelene (sec. al XVIII-lea – al XIX-lea): *argument, eclipsă, epidemie, excepție, fundație, invitație, jurisdicție, metafizică, paradă, reprezentare, senat, superstiție* etc. Tot în sec. al XIX-lea se formează și se consolidează terminologia științifică în limba română, elementele de bază fiind de origine latino-romană (*acid, angină, amfibi, atom, axiomă, boreal, calitate, cantitate, carbon, cardinal, cauză, constelație, continent, cristal, crustaceu, declinație, discurs, diviziune, ecuator, educație, element, embrion, floră, flux, glacial, hartă, ideal, idee, infuzie, inflamație, insulă, libertate, meditație, meteor, nucleu, organic, planetă, principiu, satelit, sistem, solar, solubil, solstițiu, varietate, volum, zenit, zoologie* etc.). În a doua jumătate a sec. al XX-lea, specialiștii au constatat un fenomen de utilizare frecventă a elementelor de origine latină, care pătrund în vocabularul limbii noastre prin filiera limbilor neoromane. Acest fenomen a căpătat denumirea de re-romanizare a lexicului (S. Pușcariu), relatinitate (Th. Hristea), occidentalizare romanică (Al. Niculescu), occidentalizare latino-romană (Coman Lupu) și este atestat în majoritatea stilurilor funcționale ale limbii române (administrativ, științific, publicistic etc.): *diftong, etimologie, ortografie, triftong, enigmă, metaforă* etc. Unitățile lexicale de origine latină sunt foarte importante în limba română, acestea au îmbogățit, modernizat și reromanizat lexicul, cu atât mai mult cu cât ele au luat locul unor împrumuturi mai vechi de origine slavă, maghiară, turcească, grecească; fluxul masiv de cuvinte latine savante și romane au creat modele formative ușor de imitat apoi de către limba română pentru formarea de cuvinte noi [118, p. 98]. Împrumuturile latino-romane pot fi clasificate în funcție de limba de origine (din latina savantă, din franceză, din italiană, germanice, englezești etc.) [15, p. 374].

Anexa 16. Elemente lexicale împrumutate din franceză

Caracterul latin al limbii noastre, afinitățile de origine și de structură cu romanitatea occidentală, prestigiul la nivelul conceptual al sistemului limbii franceze și a lexicului acesteia în cultura lumii au determinat, începând cu sfârșitul sec. al XVIII-lea, o deschidere firească către receptarea unor neologisme de origine romanică, în mod deosebit din limba franceză. Th. Hristea remarcă faptul că „cea mai puternică dintre toate influențele moderne exercitate asupra limbii noastre (începând, mai ales, cu secolul al XIX-lea) rămâne, indiscutabil, **influența franceză**. Grație ei, în primul rând, româna s-a îmbogățit cu câteva mii de cuvinte, modernizându-și vocabularul în toate domeniile vieții materiale și spirituale” [119, p. 59]. P. Eliade constată că: „această influență s-a făcut cel mai mult simțită și a adus schimbările cele mai adânci ale vechilor stări de lucruri în Principatele dunărene. Ea a modelat pentru o bună bucată de vreme gândirea și sensibilitatea românească și poate fi identificată în toate manifestările spiritualității românești atât în politică, cât și în legislație, atât în literatură cât și în administrație sau în viața socială” [83, p. 5]. Totodată, autorul identifică patru căi de pătrundere a influenței franceze în Principate: din sud, influența franceză a venit împreună cu grecii fanarioți; din răsărit, cu rușii (francizați de Elisabeta și de Ecaterina a II-a); din vest, o dată cu emigranții Revoluției franceze, iar din nord, cu românii transilvăneni a căror intenție era deșteptarea sentimentului latinității [ibidem, p. 227-228]. Fenomenul a fost prezentat și de Ch. Drouhet în *La culture française en Roumanie* (1920), citat de S. Craia în lucrarea *Francofonie și francofilie la români* [66, p. 9]. Lingviștii au constatat că cele mai multe împrumuturi lexicale de origine franceză sunt termeni din domeniul medicinei (*analgezic, anemie, anestezie, antihemoragie, artrită* etc.), al organizării economico-sociale (*directorat, electorat, minister, președinte, premier, societate* etc.), al științei și tehnicii (*balistică, biochimie, cronometru, electrod, electrolit, electromotor* etc.), al vestimentației (*vestă, manșetă, manșon* etc.), termeni militari, filosofici etc., care au contribuit în mod substanțial la îmbogățirea și la modernizarea vocabularului actual al limbii române. Influența franceză se remarcă și în domeniul frazeologiei, unele dintre aceste unități frazeologice sunt împrumuturi directe (*artist liric, bal mascat, calcul renal, critic literar, director general, decret guvernamental, tonus muscular* etc.), altele reprezintă calcuri după modelele franțuzești (*diabet zaharat, a pierde din vedere, rădăcină pătrată* etc.) [15, p. 379; 118, p. 109; 119, p. 59-65].

Începuturile influenței elementului francez în română datează din sec. al XVII-lea – al XVIII-lea. În perioada regimului fanariot, admiratori ai culturii franceze: Al. Mavrocordat, Gr. Ghica, Al. Ipsilanti, N. Caragea (domnitori fanarioți) au încurajat prin acțiunile lor pătrunderea

elementului cultural francez în spațiul românesc [174, p. 577; 83, p. 288]. De exemplu, Al. Ipsilanti (1776) a organizat școli după modelul francez. Curând limba franceză a devenit obligatorie în mai multe școli (alături de română, greacă, latină, slavonă). Tot în această perioadă apar la noi și primele gramatici și dicționare ale limbii franceze. N. Caragea scrie în grecește o gramatică a limbii franceze tipărită în 1806, iar Al. Mavrocordat realizează primul dicționar francez-grec și grec-francez. Primul dicționar francez-român și român-francez („*Vocabular purtăreț rumânesc-franțozesc și franțozesc-rumânesc*”) a fost redactat de Jean-Alexandre Vaillant, în 1839, fiind urmat de un al doilea, de proporții mai mari, aparținând lui P. Poenaru, Fl. Aaron și G. Hill [242, p. 18]. Spre sfârșitul sec. al XVIII-lea, în Transilvania, începe procesul de modernizare a limbii române literare, proces la baza căruia a stat ideologia latinistă promovată de către reprezentanții Școlii Ardelene. Ideologia latinistă a stimulat, pe lângă valorificarea fondului lexical existent de origine latină, și orientarea spre limbile romanice occidentale (franceza, italiana), purtătoare ale unor culturi și modele pentru celelalte limbi europene.

O altă cale de pătrundere a limbii și culturii franceze s-a manifestat la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea ca o consecință a evenimentelor politice petrecute în Franța (Revoluția din 1789). Numeroși nobili francezi emigrează în țările române, o parte dintre aceștia se angajează profesori în casele boierești, făcând astfel cunoscute atât limba și cultura franceză, cât și ideile politice și filozofice care pregătiseră Revoluția franceză și care au fost îmbrățișate de boierii din Principate, interesați să scape de sub dominația turcilor și a grecilor. Unele neologisme franceze și romanice, mai ales din sfera militară și administrativă, au pătruns în limba română prin filieră rusească [83, p. 145-147]. Acest fapt a fost favorizat de prezența ofițerilor ruși în Principate, în perioada războaielor ruso-turce, dar și a consulilor ruși la București, care se foloseau de limba franceză în relațiile diplomatice (*artilerie, administrație, cavalerie, comisie, constituție, infanterie* etc.). În prima parte a sec. al XIX-lea, influența franceză devine din ce în ce mai evidentă și datorită tinerilor intelectuali care își fac studiile în Franța (V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, I. Ghica, D. Bolintineanu, Al. Odobescu etc.), unde însușesc limba franceză și fac cunoștință în mod direct cu literatura și cu ideile novatoare ale acestei țări. Întorși în țară, ei devin exponenți ai influenței franceze în cultura românească. Ritmul împrumuturilor din limba franceză s-a menținut și în sec. al XX-lea pentru unele sectoare de activitate (viață socială, gastronomie, vestimentație, teatru, știință, tehnică, economie, administrație, sport etc.), dar îndeosebi pentru domeniile umaniste (*anvergură, bravadă, a epata, eșantion, festin, macerat, mignon, nonșalant, recul, șoc, tandru* etc.).

În ultimele decenii, limba franceză a pierdut teren în fața influenței engleze, care „pune în umbră orice altă sursă de împrumuturi lexicale, de calcuri semantice și frazeologice”, după cum observă R. Zafiu [214, nr. 40], astfel încât ritmul împrumuturilor din franceză a scăzut considerabil. În opinia Adinei Mitrofan, o apreciere globală a influenței franceze ar trebui să țină cont de următoarele categorii de împrumuturi, care afectează toate compartimentele limbii: *împrumuturi propriu-zise* (unități lexicale asimilate), *calcuri lingvistice* (lexicale, frazeologice, gramaticale și tipurile combinate), *xenisme* (împrumuturi lexicale neadaptate), *peregrinisme* (împrumuturi asimilate parțial, dar cu existență „efemeră”); *afixe* (elementele gramaticale ce au pătruns în limba română prin intermediul *împrumuturilor propriu-zise* și al *calcurilor de structură morfematică parțiale*), *împrumuturi fonetice* (sunetele [ö] și [ü] care au pătruns în limba română într-un număr restrâns de *împrumuturi lexicale*, dar care, lipsite de perspectiva generalizării, nu au afectat sistemul fonologic al limbii române) [271].

Anexa 17. Elemente lexicale împrumutate din italiană

Cercetările au demonstrat că în procesul de modernizare, internaționalizare și relatinizare a vocabularului românesc un rol important revine și influenței italiene. Aceasta s-a realizat prin contacte indirecte (culturale, care au facilitat împrumutul de termeni neologici italieni) și directe (între vorbitorii celor două limbi, încă din sec. al XIX-lea până astăzi). Fl. Dimitrescu precizează că influența modelului lingvistic italian s-a realizat pe cale orală și scrisă în dacoromână (prin contacte lingvistice în cadrul raporturilor mai întâi comerciale, începând cu secolul al XIV-lea, iar apoi și culturale, încă din etapa de formare a românei literare), preponderent pe cale orală în aromână (prin contacte directe comerciale sau indirecte) și în istroromână (ca influență directă, în bilingvism, ori indirectă), manifestându-se la nivelul lexicului și, mai limitat, la alte niveluri (de exemplu, în ortografie, prin întrebuițarea digrafelor ce, ci, ge, gi și a trigrafelor che, chi, ghe, ghi) [240, p. 379-394; 266, p. 102, p. 185, p. 209. p. 213, p. 225].

Influența italiană în limba română are în inventarul lexicului actual o pondere nu foarte importantă, cu toate că în evoluția limbii literare spre modernitate au existat momente în istoria acestui proces în care orientarea spre sursa limbii italiene a fost mai intensă. Dacă ne referim la termenii de proveniență italiană intrați în limba română pe calea culturii, trebuie să subliniem italianismele din terminologia muzicii (*tenor, primadonă, soprană, mezzosoprană, bariton, bas, muzicant* (it., germ.) etc. [32, p. 23, p. 359]. Termenii italieni muzicali circulă în limbajul muzicii de pretutindeni și, prin urmare, sunt internaționalisme. Datorită lui Gh. Asachi, la Iași a fost înființat în 1836 Conservatorul filarmonic-dramatic, iar în 1838 se cânta „pentru prima dată în limba română, în capitala Moldovei, opera italiană *Norma* de V. Bellini” [67, p. 56-57]. La Al. Odobescu și la I. Negruzzi există pagini literare în care se remarcă aceeași admirație față de muzica de operă italiană” [82, p. 63].

În limba română au pătruns din italiană cuvinte din terminologia economică și financiar-bancară: *acont, agenție, bancă, bilanț, casă, casier, contabil, fisc, falit, gir, gira, girant, scont, scadent, valută, virament* etc.; din terminologia muzicală și teatrală: *allegro, alto, andante, bariton, cantabil, chitară, crescendo, duet, flaut, mandolin, partitură, pian, romanță, solfegiu, solo, trio, vivace* etc.; din terminologia culinară: *lasagna, mozzarella, pasta, piperoni, pizza, ravioli, rizolo, tortellini, spaghetti* etc.; precum și din alte domenii (arte plastice, arhitectură, medicină, politică, sport, marină etc.: *amor, anagrafic, ancoră, balsam, barcă, basorelief, campion, capodoperă, curant, displăcea, distruge, dispreț, exemplifica, fascist, febră, fizioterapist, frescă, inserționist, merceologie, operă, respinge, reumatism, sfida, stagiune, stima, stindard, studia, teracotă, trata, trauma, verosimil* etc. Mulți dintre termenii neologici de proveniență franceză din terminologia românească a picturii sunt la origine termeni italieni:

guașă (guasse), *profil* (profilo), *desen* (designo), *pastișă* (pastici) etc. [236, p. 691-699]. Dacă termenii anterior menționați sunt italianisme pătrunse în limba română pe calea culturii, alți termeni de origine italiană au intrat în limba română ca urmare a unui contact direct între români și italieni. Un prim moment al acestor contacte directe, este cel a prezenței profesorilor, medicilor, ajutorilor de gerahi, spișerilor în Principate. În scrierile sec. al XIX-lea întâlnim numeroase nume de lucrători, nume de origine italiană, ca de exemplu: *cavallier* (it., rus.), Anton Fegherman spișer [45, p. 116], *giovanul* [ibidem, p. 549], *comediant* (germ., it.), *capelan*, *navigator* (fr., it.) etc. [65, p. 165].

În limba română actuală circulă italianisme sau derivate românești care au la bază cuvinte italiene, de exemplu: *model*, *impresar(ă)*, *impiegat*, *picolo*, *picoliță*, *pizer*, *pizzar*, *pizară*, *paparazzi* etc. M. Sala susține că „în vocabularul reprezentativ, procentul cuvintelor împrumutate din italiană este de 0,58%, printre exemple aflându-se termeni ca: *inginer*, *locotenent*, *maestru* etc. [9, p. 99]. În fine, neologismul italian, deși nu deține o pondere prea mare în ansamblul vocabularului românei literare, este o componentă lexicală importantă a limbii române care se explică prin unele afinități culturale sau realități socio-economice. Mai trebuie precizat că astăzi, în urma masivei imigrații a românilor în Italia, în căutarea unui loc de muncă, problema influenței limbii italiene asupra limbii române trebuie reconsiderată. Conviețuirea celor două popoare are ca o primă consecință a bilingvismului, pe o durată de timp variabilă, modificarea accentului românesc sub presiunea modelului de accentuare italian. Mai târziu, rămâne de văzut cât de adânci vor fi schimbările la nivelul vocabularului la românii care vor reveni acasă [87, p. 297-302].

Anexa 18. Elemente lexicale împrumutate din germană

Conform opiniei specialiștilor, împrumuturile de origine germană pătrunse în limba română constituie 1,77%. Referitor la contactele lingvistice româno-germane, din punct de vedere istoric, se cunosc trei mari perioade: a) sec. al III-lea – al IV-lea (caracterizată de prezența triburilor migratoare germanice la nord și sud de Dunăre), b) sec. al XII-lea (statornicirea sașilor în Transilvania), c) sec. al XVII-lea – al XIX-lea (extinderea dominației habsburgice în teritoriile locuite de români). Prima fază este una veche, din timpul contactului cu popoarele vechi germanice (gepizii, goții, rugii, taifalii, scirii, vandalii etc.), care au trecut prin teritoriul Daciei încă în sec. al II-lea – al III-lea. Subiectul influenței din această etapă este foarte controversat deoarece lingviștii români și străini n-au putut să ajungă la o părere unanimă: unii cred că limba română a căpătat multe cuvinte germanice din această epocă (filologul german G. Ernst identifică 65 de cuvinte românești păstrate din graiurile ostrogote), iar alții neagă această părere (Al. Rosetti, S. Pușcariu, G. Ivănescu). V. Bahnaru menționează unele dintre cuvinte care ar putea fi încadrate aici sunt: *bâlcă* (urcior), *bulz*, *ciuf*, *nasture*, *rapăn*, *strănut*, *azgudui*, provenite din gotă sau gepidă și cuvintele *bardă*, *ghioagă* sau *smicea* a căror origine longobardă este intens disputată [15, p. 381]. Acest gen de influențe nu este sigur deoarece triburile germanice vechi au trecut doar prin teritoriul dac în drumul lor spre vest, unde s-au așezat până la urmă (spre exemplu, goții, gepizii și longobarzii au ajuns în Italia, sudul Franței și peninsula iberică, vandalii în Spania și în Africa de nord). De aceea, limbile romanice occidentale sunt mai puternic influențate de contactele cu popoarele germanice.

A doua perioadă începe în Evul Mediu prin contactul direct al poporului român cu populațiile germanice stabilite în Transilvania, Banat și Bucovina. În Transilvania, prezența sașilor datează din secolul al XII-lea, când au fost aduși pentru asigurarea stăpânirii statului feudal maghiar, odată cu secuii și cavalerii teutoni. Ei s-au stabilit la început în jurul Sibiului și în regiunea Bistriței și Țării Bârsei. Numele de sas a fost dat acestor populații deoarece unii dintre ei proveneau din Saxonia, o regiune a Germaniei din dreapta Rinului. Așezați în orașe fortificate, ei au format în sec. al XVI-lea o societate înfloritoare în care școala, tipăriturile și religia erau prețuite și cultivate. În această perioadă au apărut și primele texte religioase tipărite în limba română (Apostolul, Psaltirea, Scriptura – lucrări îngrijite de diaconul Coresi). Tot din această perioadă datează și cel mai vechi document păstrat, scris în limba română (Scrisoarea boierului Neacșu către Hans Benkner, judele Brașovului), descoperit în 1894 de Friedrich Stenner). Dintre termenii de origine sășească pătruși în limba română în această epocă, amintim: *buștean*, *hingher*, *roabă*, *șanț*, *șindrilă*, *șold*, *ștreang*, *șură*, *ochelari*, *troacă*, *turn* etc. Influența civilizatoare a sașilor nu a rămas fără urmări, iar în sec. al XVII-lea –

al XVIII-lea numărul elevilor români din școlile transilvănene s-a înmulțit simțitor. Dintre aceștia s-au ridicat reprezentanți de seamă ai Școlii Ardelene (S. Micu-Clain, Gh. Șincai, P. Maior etc.) care, deși educați în spirit german, au fost cei mai înfocați susținători ai latinității limbii române [15, p. 382-383].

Un alt val de coloniști germani sunt cei veniți în Banat și Bucovina (șvabii), aceștia au fost aduși la sfârșitul sec. al XVII-lea – începutul sec. al XVIII-lea, când Imperiul habsburgic avea nevoie să-și protejeze granițele. Numele de șvab provine din regiunea Suabia a Germaniei. Priceperile acestora în domeniile agriculturii, a meșteșugurilor, a exploatărilor miniere și forestiere au avut drept urmare preluarea unei serii întregi de cuvinte de origine germană în graiurile românești; aceste cuvinte desemnau noi obiecte, procese și fenomene, pentru care limba română nu avea la acel moment corespondente. Lexicul românesc s-a îmbogățit și cu alte cuvinte de proveniență germană după secolul al XVIII-lea: *cartof, chelner, chiflă, clavir, crenvurșt, gheșeft, griș, halbă, haltă, iuncăr, joagăr, laibăr, maior, matroz, ofițer, parizer, rabat, stofă, șnițel, șnur, șorț, spiț, șuncă, șurub, șvaițer, șvarț, taler, vană* etc. D. Cantemir atinge gloria maximă în lumea intelectuală a epocii, când este acceptat ca membru al Academiei de la Berlin. Există și o influență germană mai nouă din perioada când mulți meseriași, ingineri, tehnicieni din Austria au venit în Moldova și Muntenia în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Aceștia au pus în circulație un număr de lexeme aparținând mai ales domeniului lor de specializare: *baiț, bormașină, fălțui, flec, gang, grund, joagăr, lac, lampă, nit, pap, pensulă, rips, șaibă, șamotă, șapirograf, șpăltui, șpraițui, trior, țilindru, vană, valț, zețar* etc. Tot în epoca modernă circulă elementele compuse de origine germană: *bildungsroman, capelmaistru, crenvurșt, glaspapir, glasvand, laitmotiv* etc. În sec. al XIX-lea, numeroși români au urmat studiile universităților germane sau sunt admiratori ai culturii germane sau, pur și simplu, filogermani: Gh. Asachi, I. L. Caragiale, T. Maiorescu, M. Eminescu, P. Carp, I. Negruzzi, Al. Rosetti, I. Slavici, T. Arghezi, L. Blaga, L. Rebreanu etc. Astfel, putem afirma că începuturile culturii române în sec. al XIX-lea au stat și sub auspiciile școlii și civilizației germane, asimilând idei, curente, expresii artistice fără a-și pierde în niciun fel caracterul, specificul, ci îmbogățindu-se firesc. Cercetările lingviștilor contemporani demonstrează că influența germană este mai accentuată în Transilvania. Procesul de modernizare a lexicului a adus în arsenalul limbii noastre și elemente din germană precum: *absolvent, bere, bliț, boiler, cameralism, cocs, crah, diesel, docent, electrobus, electrocar, exmatricula, faliment, firmă, foraiiber, fasung, gater, haltă, ladă, lector, matriță, oberliht, pantof, patvagon, porțelan, procent, procură, prodecan, rolă, rucsacșină, spital, șablon, țel, ventil, wolfram* etc. Pe lângă contribuțiile directe, germana are calitatea de a fi

funcționat ca intermediar pentru introducerea unor cuvinte latino-romanice: *compres, corectură, corpus, cvadrat, dictat, laborant, repetent, servus, sista* etc.

În concluzie, mai mulți savanți sunt de părerea că prezența în română a unui număr redus de elemente lexicale de origine germană este rezultatul curentului purist de re-romanizare a limbii române. Tocmai din acest considerent, nu s-a putut impune ca limbă donatoare pentru lexicul limbii române [15, p. 384].

Anexa 19. Elemente lexicale împrumutate din engleză

Secolul nostru este nu numai secolul vitezei, ci și al exploziei de noi informații, prin care orizontul cunoașterii umane se lărgeste uimitor [18, p. 185]. Influența engleză este un fenomen lingvistic internațional, acest fapt se datorează nu numai prestigiului de care beneficiază economia și cultura engleză și mai ales cele anglo-americane, ci și unor caracteristici structural relevante ale limbii engleze: economia sintactică, corp fonetic redus, expresivitate, circulație internațională, comoditate lexicală etc. G. Ciobanu precizează că elementele de proveniență engleză au pătruns în lexicul românesc prin împrumut cultural sau intermediar, începând cu a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Potrivit autoarei, primul contact (indirect) clar a fost înregistrat pe la începutul sec. al XX-lea și a continuat până în preajma primului război mondial. I. Iordan, L. Seche, Th. Hristea etc. au constatat că în această perioadă, împrumuturile din engleză în lexicul românesc au fost mediate prin surse franceze. Contactul direct, româno-englez a fost elocvent după cel de-al doilea război mondial și, în mod deosebit, în ultimii douăzeci de ani. Domeniile în care au pătruns primele lexeme de origine engleză în limba română se grupează în opinia G. Ciobanu în două categorii: lexeme ce denumesc anumite instituții sociale, obiceiuri, moduri de viață specific atât culturii engleze, cât și celei americane; lexeme ce vizează domeniile științei și tehnologiei [220, p. 58-59].

M. Avram menționează că influența engleză asupra limbii române (...) are o vechime de peste un secol și jumătate, timp în care s-a exercitat la început mai puțin direct și mai mult prin intermediul altor limbi (prin filieră germană: *cocs, tubing, boiler* etc., rusă: *buldozer, conveier, screper, radiolocație* etc.), în special, franceză (*dancing, spicher* etc.). Pentru secolul trecut, avem mărturia operelor literare ale lui C. Negruzzi: *spleenul, beefsteak* [40, p. 305-306], *omnibusurile, mis, fașionablu, jockey-club, steeple-chase* [40, p. 307, p. 309, p. 310]; I. L. Caragiale: *five o'clock, tea* [13, p. 46], V. Alecsandri: *lastic* [4, p.112]. Elementul străin care revoluționează vocabularul românesc în sec. al XX-lea - al XXI-lea, este reprezentat de structurile și unitățile angliciste, considerate „modele externe” [108, p. 247]. Majoritatea lucrărilor de specialitate românești ce tratează elementul de origine engleză sunt destul de recente. Există, totuși, o diferențiere între perioada anilor 1945-1990 și cea de după 1990 până în prezent. Dacă în prima din cele menționate împrumuturile de origine engleză, și, implicit, anglicismele, erau încă într-o fază incipientă, în ultimii douăzeci și cinci de ani s-a constatat o pătrundere masivă de anglicisme în aproape toate domeniile. M. Avram subliniază faptul că „țările din estul Europei recuperează într-un interval mai scurt anumite rămăneri în urmă de până în 1989, ceea ce face ca și sub aspect lingvistic șocul tranziției să fie mai mare” [6, p. 8]. Trebuie de accentuat faptul că aceste împrumuturi și influențe sunt necesare, chiar pozitive, atâta timp cât

nu devin exagerate. Ele își găsesc motivația în necesitatea de a desemna anumite realități extralingvistice noi (în special termeni tehnici ce necesită precizie).

În literatura de specialitate sunt considerate englezismele/ anglicismele acele unități lingvistice (cuvinte, unități frazeologice, chiar și sensuri, tipuri de pronunțare sau de scriere) de origine engleză [ibidem, p. 11]. Sunt incluse aici atât cuvintele adaptate la sistemul limbii române (*buget, claxon, stop, golf, tenis, iaht, interviu, miting* etc.), cât și cuvintele aflate pe cale de a se adapta și împrumuturile neadaptate (barbarisme, xenisme [193, p. 83] (xenismele fiind denumite și cuvinte aloglote [158, p. 117-129]), străinisme sau peregrinisme). În studiile de specialitate, pentru conceptul de anglicism/ englezism există mai multe denumiri științifice folosite de cercetători. G. Ciobanu menționează următoarele concepte: loan-words (împrumuturi), foreign-loans (împrumuturi străine), foreign-words (cuvinte străine, străinisme, xenisme, cuvinte aloglote), anglicisms (anglicisme), americanisms (americanisme) [220, p. 32-33].

În opinia lui S. Pușcariu (1976), aspectele influenței engleze în limba română poate fi abordată din perspectiva normei socio-culturale (reglementează motivația și funcția împrumutului în raport cu specificul unui anumit stil sau registru al limbii) și a normei lingvistice. Conform celor două categorii stabilite de autor, anglicismele sunt: necesare și „de lux” (împrumuturi „inutile” [191, p. 169-176]). Împrumuturile necesare sunt acele cuvinte, sintagme sau unități frazeologice care nu au un corespondent în limba română sau care prezintă unele avantaje în raport cu termenul autohton, cum ar fi precizia sensului, expresivitatea, corpul fonetic redus, circulația internațională [88, p. 80]. La rândul lor, împrumuturile „necesare” se diferențiază în împrumuturi denotative sau „tehnice” și împrumuturi conotative sau „stilistice”. Primele dintre acestea denumesc realități nou apărute în spațiul românesc, motiv pentru care nu au corespondent și sunt reprezentate de termeni din domeniul științei, tehnicii, economiei, sportului, administrației, culturii etc. [188, p. 275-276; 88, p. 80-83]. Anglicismele conotative (stilistice) au corespondent românesc, însă sunt preferate datorită expresivității în anumite contexte, fiind utilizate cu predilecție în stilul publicistic [191, p. 172]: (*happy-end* – sfârșit fericit, *week-end* – sfârșit de săptămână, *penalty* – lovitură de la 11 metri, *live* – în direct, *summit* – întâlnire de vârf etc.). Tot în această categorie intră și anglicismele întâlnite în limbajul colocvial: *boss, high-life, speech, ok, full, party, no-comment* etc. Alte exemple: *baby-sitter, bodypainting, boss, broker, chips, curriculum, dealer, duty-free, e-mail, grant, grill, hard, laptop, management, marketing, market, master, mouse, non-profit, rating, screening, search, site, skate, snow board, soft, stripper, voucher, walkman, web* etc. Anglicismele „de lux” dublează cuvintele românești (*discount* – reducere, *cash* – numerar, *leader* – conducător, *brand* – marcă,

dealer – agent de bursă, *job* – meserie, *shopping* - cumpărături etc.), fără a aduce informații suplimentare (țin de tendința de ordin subiectiv a unor categorii sociale care vor să se individualizeze lingvistic). Cu alte cuvinte, aici sunt integrate anglicismele care nu sunt absolut necesare limbii române și a căror utilizare este pusă pe seama „snobismului lingvistic” [191, p. 174]. De exemplu: *agreement, band, briefing, fashion, item, key-speaker, make-up, modeling, performance, showroom, snaks, steak, toast, training* etc.

Multe dintre anglicismele împrumutate după 1990 nu au fost adaptate din punct de vedere fonetic și morfologic (*airbag, banking, banner, BBC, byte, cash, fitness, lobby, fresh, writting* etc.), unii termeni nefiind înregistrați în lucrările lexicografice românești (despre criteriul înregistrării sau nu a anglicismelor în dicționare operează A. Stoichițoiu-Ichim) [190, p. 39-40]. Aceeași autoare realizează o diferențiere între a) împrumuturile englezești asimilate (care s-au adaptat sub aspect fonetico-ortografic, morfologic și semantic și care se comportă asemenea lexemelor românești, având o circulație extinsă în rândul diferitor categorii sociale; sunt frecvent utilizate în vorbire): *click(uri), e-mail(uri), stres(uri), hit(uri), star(uri), top(uri), fan(i), job(uri), șort(uri), meci(uri)* etc.; Unitățile lexicale împrumutate în timpurile noastre sunt modelate în conformitate cu normele gramaticale ale limbii române (*un e-mail/ e-mailul, un site/ site-ul, un soft/ softul*). Lingviștii speră că în curând grafia cu cratimă să fie substituită cu grafia fără cratimă (*sait/ saitul*) [15, p. 387] și b) împrumuturi recente (din engleza britanică și din cea americană), incomplet sau deloc adaptate ori aflate în proces de adaptare (acestea sunt ortografiate în limba română într-un mod asemănător sau aproape identic cu cel din limba engleză); pe acestea lingvista le numește anglicisme și americanisme sau termeni anglo-americi: *camping, dealer, leasing, management, master* etc. [193, p. 83].

Deseori e dificil să distingem între anglicisme propriu-zise și americanisme. Th. Hristea precizează că spre deosebire de anglicisme „americanismele sunt mai recente și au (aproape întotdeauna) caracter internațional” [120, p. 51]: *boss, blue-jeans (blugi), campus, jazz, hamburger, ok, mass-media, motel, radar* etc. În general, s-a constatat că împrumuturile englezești au influențat limba română, diverse ramuri industriale și domenii de specialitate: economie-finanțe, industrie, cinematografie, medicină, informatică, sport, chimie, geografie, literatură și cultură română etc. Utilizarea pe scară tot mai largă a termenilor de proveniență engleză în sistemul audiovizualului, precum și în alte domenii de activitate a fost direct determinată de fenomenul globalizării lingvistice. În ultimele două decenii este considerat anglicism „fiecare cuvânt preluat din limba engleză care desemnează un lucru sau un concept care aparține civilizației englezești; un astfel de cuvânt nu trebuie să fie de origine englezească, dar trebuie să fi fost adaptat în limba engleză și integrat în vocabularul englez” [R. Filipović

apud 220, p. 2-3]. Din perspectiva autorilor enciclopediei Wikipédia „se numește anglicism un cuvânt sau o structură împrumutată din limba engleză și utilizată în altă limbă, fără a fi foarte bine integrat(ă) în lexicul limbii împrumutătoare”. A. Stoichițoiu-Ichim definește termenul de anglicism „un împrumut recent din engleza britanică și americană, incomplet sau deloc adaptat (ca atare, el se scrie și se rostește în română într-un mod foarte apropiat sau identic cu cel din limba de origine)” [193, p. 83]. Un an mai târziu aceeași autoare oferă o altă definiție „anglicismele reprezintă împrumuturi din engleza britanică și americană aflate în curs de adaptare la sistemul limbii române” [190, p. 57].

Limba engleză a avut și continuă să aibă un puternic impact asupra multor limbi vorbite azi. Ea a devenit o limbă internațională și mixtă [132, p. 95], prin intermediul comerțului, colonizării și cuceririi, iar lexicul acesteia a fost influențat și de alte idiomuri în contact. De aceea se cunosc variantele: engleza americană (*totem, tobogan*), engleza africană (*banană, baobab, cimpanzeu*), engleza indiană (*bungalow, junglă, polo, verandă*), engleza australiană (*bumerang, cangur*) etc. Aceste elemente lexicale s-au adaptat sistemului fonetic românesc, cu unele mici modificări grafice și ortoepice. În comparație cu acestea multe împrumuturi englezești se scriu și se pronunță în limba română ca în limba de origine: *baseball, cash, cowboy, design, discount, show, week-end, western* etc. [226, p. 119].

Problema anglicismelor în lexicul limbii române a fost abordată de mulți lingviști în diverse lucrări de referință, menționăm în acest sens: I. Jordan [123 a, p. 459-511; 124 b, p. 178], I. Gheție [93, p. 19-25], M. Seche [180, p. 81-91], M. Bujeniță [35, p. 83-91], H. Pârlog [163, p. 55-59; 162, p.78-82], M. Gruică [107, p. 51-57], Fl. Băncilă și D. Chițoran [218, p. 35-44], A. Bantaș [217, p. 119-133], Th. Hristea [117, p. 335- 348], M. Avram [6, p. 1-31], G. Pană-Dindelegan [157, p. 31-41], Fl. Dimitrescu [74, p. 101-112], A. Stoichițoiu-Ichim [189; 193; 190], C. Manea [134, p. 291-299; 135], E. Dima [73, p. 91-100], C. Athu [5] etc. Astăzi anglicismele îmbogățesc, pe de o parte, lexicul cult al limbii și, pe de alta, limbajele specializate, mai ales limbajul jurnalistic, publicitar și jargonul tinerilor. Totodată, este necesar să constatăm că influența engleză asupra limbii române nu este un fenomen în sine negativ și nu există motive de a califica această influență ca fiind mai periculoasă pentru limba noastră decât alte influențe străine care s-au exercitat și se exercită încă asupra limbii noastre. Adoptarea în vorbire a acestor termeni corespunde unor necesități de expresie atât culturale, cât și sociale (aparitia unor realități extralingvistice noi, determinată de fapte ce țin de progresul umanității), cât și funcționale (necesitatea existenței în limbă a unor termeni care să desemneze aceste realități noi din viața oamenilor).

Anexa 20. Elemente lexicale împrumutate din alte limbi

Începând cu constituirea variantei literare, limba română a cunoscut **influența mai multor limbi** cu care vine în contact: **ucraineană** (*babă, a beșteli, bezmetic, calic, chișcă, chișleag, clit, cobză, coromâslă, cotigă, criță, cușcă, cușmă, drușcă, dubă, a se frăsui, hat, hăt, hâd, hojma, horn, hrincă, zarvă* etc.), **polonă** (*arendă, balamut, cufăr, dulău, fald, gălăgie, glie, harapnic, hatman, hoardă, jaf* etc.), **limba rusă** (*ahotnic, baian, borș, carătă, ceai, ceașcă, ciulin, cozoroc, crupă, cvas, gaică, huligan, sobor, vistavoi, vipușcă, ređiu* etc.), **bulgară** (*argat, baniță, baștină, bolnav, borcan, cană, cârmă, a ciupi, clisă, cozonac, cucuruz, a desluși, gârbov, glumă, grijă, horă, humă* etc.) [a se vedea: 155, care reprezintă o sinteză a studiilor și cercetărilor întreprinse în această privință începând cu 1783 până în prezent], **sârbo-croată** (*altiță, birt, bleg, bumbac, cârcel, cârd, a dăinui, a zădări* etc.). Varianta literară a limbii române din Muntenia a cunoscut, mai ales, influența limbilor slave sud-dunărene (bulgară și sârbo-croată), lexicul variantei literare a limbii române din Moldova a fost influențată, în special, de limbile est-slave (ucraineană și rusă) și de **polonă**. Cercetătorii care s-au ocupat de această problemă relevă trei perioade mai importante: 1) polonisme care apar sporadic în primele texte scrise românești, preluate, mai ales, prin filieră slavonă (sec. al XIV-lea – al XVI-lea); 2) polonisme din epoca mării literaturi istoriografice moldovenești (Gr. Ureche, M. Costin, D. Cantemir, N. Costin, I. Neculce) (începutul sec. al XVII-lea – prima jumătate a sec. al XVIII-lea); 3) polonisme intrate în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea – sec. al XIX-lea [144, p. 18-27]. (Ex: *budă, staroste, țidulă, zlot* etc.). Împrumuturile din **rusă** au pătruns masiv în limba română din Basarabia, dar cea mai mare parte dintre ele, în special, cele referitoare la perioada sovietică (*colhoz, sovhoz, soviet, comsomol* etc.), au devenit istorisme, întrucât au dispărut realitățile pe care le desemnau [15, p. 390-391].

Anexa 21. Derivarea (progresivă: sintetică (sufixarea și prefixarea) și parasintetică; regresivă, prin substituire de afixe, frazeologică, delocutivă)

Derivarea este un procedeu de formare a cuvintelor cu ajutorul prefixelor și al sufixelor. Constă în adăugarea (uneori suprimarea sau substituția) prefixelor sau a sufixelor la cuvântul de bază. Derivarea cunoaște trei aspecte principale de realizare: 1. **derivarea proprie (progresivă)** – presupune adăugarea la cuvântul de bază a unui sufix sau a unui prefix, pe parcursul unei singure etape sau, succesiv, pe parcursul mai multor etape derivative; aceasta include: a) **derivarea sintetică (derivarea cu sufixe sau sufixarea** (formarea de cuvinte noi prin adăugarea sufixelor la cuvintele-bază) și **derivarea cu prefixe sau prefixarea** (formarea de cuvinte noi prin adăugarea prefixelor la cuvintele-bază); b) **derivarea cu prefixe și sufixe**, așa-numita **derivare parasintetică**); 2. **derivarea improprie, inversă sau regresivă** (crearea cuvintelor noi prin suprimarea unor sufixe de la cuvinte existente deja în limbă și considerate, în consecință, baze derivative); 3. **derivarea prin substituție de afixe** (se realizează prin înlocuirea unui sufix sau a unui prefix cu un altul după un model preexistent). În studiile de specialitate se mai întâlnesc și noțiunile: **derivare frazeologică, derivare delocutivă**.

Derivarea cu sufixe (sau sufixarea) este un procedeu de formare a cuvintelor care constă în atașarea la cuvântul-bază a unui sufix lexical. De exemplu, cuvântul derivat *iepurește* este alcătuit din tema *iepur-*, la care se adaugă sufixul *-ește*. Cuvântul-bază pentru acest derivat este *iepure*. Sufixarea este cel mai productiv procedeu de formare a cuvintelor în română, spre deosebire de limbile slave – care preferă derivarea prefixală, sau față de cele germanice – care utilizează, mai ales, compunerea ca mijloc intern de înnoire lexicală. Lingviștii au identificat prezența în limba română a circa 600 de sufixe, dintre care unele sunt foarte productive la momentul de față. **Sufixe** (afixe enclitice) sunt sunetele sau grupurile de sunete adăugate după rădăcină pentru a forma un cuvânt nou: **bunic** (bun+ic); **frunziș** (frunz+iș) etc. Numărul mare al sufixelor și varietatea lor impun următoarele clasificări:

a) din punct de vedere *morfologic*, deoarece unele sufixe sunt specifice anumitor părți de vorbire:

- *substantivale (al căror rezultat este un substantiv)*: **-an** (*băietan*), **-andru** (*copilandru*), **-ar** (*cronicar*), **-ământ** (*învățământ*), **-ătate** (*singurătate*), **-ătură** (*învățătură*), **-ător** (*semănător*), **-eală** (*amețeală*), **-eață** (*dulceață*), **-ie** (*preoție*), **-ime** (*muncitorime*) etc.

- *adjectivale (al căror rezultat este un adjectiv)*: **-al** (*săptămânal*), **-aș** (*nevoiaș*), **-bil** (*locuibil*), **-cios** (*mâncăcios*), **-esc** (*prietenesc*), **-iu** (*cenușiu*), **-ui** (*gălbui*), **-uriu** (*fumuriu*), **-os** (*lemnos*), **-ător** (*triumfător*) etc.

- *verbale* (al căror rezultat este un verb): **-ăi** (behăi), **-ăni** (clănțăni), **-iza** (ironiza), **-ui** (a prăfui), **-a** (a brăzda), **-i** (a înflori) etc. [75, p. 211-219].

- *adverbiale* (al căror rezultat este un adverb): **-âș** (târâș), **-ește** (românește), **-iș** (pieptiș), **-mente** (realmente) etc.

- *pronominale* (al căror rezultat este un pronume): **-el** (singurel), **-ică** (puținică) etc.

- *numerale* (al căror rezultat este un numeral): **-it** (îndoit), **-ime** (doime) etc.

- *interjecționale* (al căror rezultat este o interjecție): **-ică** (aolică!), **-uleț** (ofuleț) etc.

În studiile de specialitate, se vorbește și despre: a) sufixele lexicale (când formează cuvinte noi): **grădinar**, **muncitor**; b) sufixele gramaticale, când creează forme gramaticale (sufixe de mod și timp): **citit**, **scris**; c) sufixele lexico-gramaticale, când exprimă un sens nou și o categorie gramaticală (sufixele moționale): **gâscă/ gâscan**, **rață/ rățoi**, **țaran/ țarancă**, **florar/ florăreasă** etc.

b) din punct de vedere semantic (al sensului), deoarece sufixele pot da sensuri noi cuvintelor derivate:

- *diminutive*, care formează cuvinte ce denumesc obiecte sau însușiri considerate de vorbitor mai mici decât cele obișnuite și are deseori nuanță afectivă și/ sau peiorativă, în funcție de context: **-aș** (copilaș, actoraș, băiețaș, ciobănaș, fluturaș, golănaș), **-cioară** (mescioară), **-el** (băiețel, nepoțel, subțirel, urățel, tâmpițel), **-ică** (rămurică), **-ioară** (bolnăvioară), **-uleț** (ursuleț, vântuleț, steguleț), **-uș** (bebeluș, măgăruș, ineluș), **-uță** (căsuță, broscuță, măsuță, mânuță) etc.

- *augmentative*, care formează cuvinte ce denumesc obiecte sau însușiri considerate de vorbitor mai mari decât cele obișnuite: **-an** (băietan, grăsan, bețivan, lingan), **-andru** (copilandru, cățelandru, flăcăuandru), **-oaie** (căsoaie, măsoaie), **-oi** (măturoi, muieroi, băiețoi, băboi, pietroi), **-ău** (haidău, lingău, mânău) etc.

- pentru denumirea unei colectivități (ajută la formarea unor substantive colective): **-ărie** (rufărie, florărie, gospodărie); **-ăraie** (fumăraie, apăraie, colbăraie), **-et** (brădet, frunzet, bănet), **-ime** (tinerime, dascălime, țărănime), **-iș** (tufiș, pietriș, păpuriș, zmeuriș), **-iște** (porumbiște, ariniște, braniște) etc.

- pentru denumirea *agentului* (autor al acțiunii sau meseriaș): **-agiu** (camionagiu, palavragiu, reclamagiu, scandalagiu), **-ar** (fierar, lăutar, pădurar, pescar), **-aș** (cosaș, căruțaș, nuntaș, ostaș), **-er** (oier, dulgher), **-ist** (fochist, flautist, fotbalist, stelist), **-tor** (judecător, cercetător, organizator, scriitor) etc.

- pentru denumirea *plantelor* și *animalelor*: **-ariță** (măselariță, pelinariță), **-el** (brebenel, brumărel, ghiocel), **-toare** (ciocănitoare, plesnitoare, sunătoare), **-uș** (cerceluș, corcoduș, păiuș), **-ioară** (căprioară, lăcrămioară, roșioară), **-oi** (codoi, usturoi) etc.

- pentru denumirea *însușirii (sufixe adjectivale)* **-al** (catastrofal, global, lexical, săptămânal), **-ar** (inelar, fugar, molecular, liniar), **-aș** (mărginaș, păgubaș, pățimaș, trufaș), **-at** (adevărat, dungat, pistruiat, vărgat), **-bil** (auzibil, demonstrabil, locuibil), **-iu** (auriu, cireșiu, purpuriu, trandafiriu), **-cios** (mâncăcios, sfărâmicios, urăcios), **-os** (lemnos, pietros), **-tor** (ascultător, chinuitor, fermecător, trecător) etc.

- pentru denumirea *instrumentului*: **-ar** (cenușar, degetar, vătrar), **-ător** (tocător); **-niță** (botniță, zaharniță, piperniță), **-toare** (ascuțitoare, semănătoare, stropitoare) etc.

- pentru denumirea *unei noțiuni abstracte*: **-anță** (cutezanță, performanță, prestanță, speranță), **-ărie** (copilărie), **-ătate** (singurătate), **-eală** (greșeală), **-ie** (sclavie), **-ime** (istețime), **-ință** (folosință), **-ism** (eminescianism, huliganism, idealism, patriotism), **-ură** (arsură, cotitură, săritură, urătură) etc.

- pentru indicarea *modalității (sufixe adverbiale)*: **-ește** (grecește, lumește, nebunește), **-iș** (cruciș, grăpiș, pieziș), **-âș** (chiorâș, târâș) etc.

- pentru indicarea *locului sau originea*: **-ărie** (fierărie, măcelărie), **-et** (brădet, nucet), **-ean** (arădean, ardelean, bucovinean, podgorean, sătean), **-ac** (austriac, prusac, slovac), **-ez** (albanez, berlinez, chinez, danez), **-esc** (românesc, englezesc, rusesc) etc.

- pentru indicarea *substantivelor etnice*: Alsacia – alsacian, America de Sud – sud – american, Bosnia – bosniac, Cehia – ceh, Madrid – madrilen, Peru – peruan/ peruvian etc. [a se vedea: 15, p. 229].

- pentru indicarea *numelor proprii de familie (patronimelor)*: **-eanu** (Câmpeanu, Munteanu, Ieșeanu, Soroceanu, Vlădeanu), **-escu** (Bunescu, Ionescu, Florescu, Petrescu), **-ache** (Dumitrache, Vasilache), **-aru** (Spătaru, Fieraru) etc.

- pentru indicarea *substantivelor feminine sau masculine (sufixe moționale)*: **-oi** (cioroi, vulpoi, pisoii), **-oaică** (lupoaică, tigroaică, zmeoaică), **-că** (româncă, italiancă), **-an** (curcan, găscan), **-easă** (bucătăreasă, croitoreasă) etc. [a se vedea: 166, p. 163-176; 148, p. 351-372].

V. Bahnaru precizează că semantica derivatelor cu sufixe este mult mai complexă, ca urmare a caracteristicilor semantice ale sufixelor foarte asemănătoare cu cele ale cuvintelor: a) sufixele pot fi *omonime* (sufixul diminutival **-aș** are corespondent omonim sufixul locativ/ de agent **-aș**: băiețaș, mărginaș, ciocănaș, „muncitor în saline”); b) sufixele pot fi *sinonime* (**-tor**, **-ar**, **-aș**, **-giu**, **-uș**, **-ist** sunt sufixe de agent): muncitor, cizmar, poștaș, geamgiu, cărăuș, fochist etc.; c) sufixele pot intra în relații de *antonimie* (sufixul **-aș** intră în relații de antonimie cu **-oi**: băiețaș -băiețoi); d) sufixele pot genera *polisemie* (sufixul **-tor** poate forma, ca adjectival, cuvinte care desemnează o însușire dedusă din verbul de bază – apăsător; ca substantival, nume de agent –

croitor, nume de instrumente – stingător, nume de plante – sunătoare, nume de animale – ciocănitore sau abstracte – măsurătoare, sărbătoare) [15, p. 230].

c) din punct de vedere cronologic (pe axa diacronică), distingem sufixe *vechi* (moștenite: 1) din substratul traco-dac: **-ește** (românește, hoțește), **-ac** (ciutac, zvonac), **-an** (șobolan, motan), **-andru** (băiețandru, copilandru), **-ăni** (a ciondăni, a croncăni), **-uș(ă)** (mătușă, cărăbuș), **-ârlă** (șopârlă), **-el** (porumbel, frumușel) etc. 2) din latină: **-ătate** (singurătate, străinătate), **-ciune** (amărăciune, spurcăciune), **-et** (făget, păsăret), **-os** (dințos, păcătos) etc. sau împrumutate din alte limbi în diferite perioade anterioare de evoluție a limbii române: 1) de origine slavă: **-ie** (boierie, prostie), **-ui** (biciui, silui), **-enie** (sluțenie, vedenie), **-alnic** (zburdalnic, șăgalnic) etc.; 2) de origine maghiară: **-aș** (cosaș), **-șug** (prieteșug), **-ălui** (a trebălui) etc.; 3) de origine turcă: **-giu** (barcagiu, macaragiu), **-iu** (ruginiu, tuciuriu), **-lic** (șiretlic) etc.; 4) de origine neogreacă: **-isi** (a aerisi, a silabisi) etc.; 5) de origine multiplă: **-ism**, **-ist**, **-bil**, **-iza** (fr., it., lat. savantă etc.): nepotism, chitarist, credibil, a secretiza; 6) de origine română: **-uleț** (coșuleț, ursuleț), **-uros** (deluros, cioturos) și sufixe *neologice*: **-ist** (internist), **-bil** (circulabil), **-iza** (a esențializa), **-re** (contorizare) etc. [193, p. 19-36].

d) în baza criteriului funcțional sau al productivității, lingviștii deosebesc sufixe *productive*, *mai puțin productive* și *neproductive* [a se vedea: 15, p. 220-238; 126, p. 1-59; 123 b, p. 157- 192; 68, p. 107- 115].

e) în baza frecvenței, sufixele se împart în: *uzuale* (se suprapun cu cele productive): **-aș**, **-el**, **-iță**, **-icică**, **-iza**, **-esc**, **-os**, **-iu**, **-ește** etc. și *rare* (se suprapun, în parte, cu cele puțin productive): **-iadă**, **-ită**, **-ard**, **-mente** etc.

f) în funcție de criteriul stilistic, sunt sufixe *neutre*: **-ar**, **-tor**, **-ie**, **-esc**, **-ește**, **-ime**, **-an**, **ancă** (pietrar, muncitor, bucurie, omenesc, orbește, țărănime, curcan, țărancă) și *marcate stilistic*: **-el**, **-aș**, **-uț**, **-oi**, **-ard**, **-ărie** etc. (băiețel, doctoraș, prostuț, băboi, poetard, șefărie) etc. [15, p. 222].

Suprasufixarea este mai puțin evidentă ca la prefixe (prin transformările suferite de **primul** sufix legat de temă): **badicuță**. Conform opiniei lui V. Bahnaru, *sufixoidele* (false sufixe sau pseudosufixe) au în comun cu sufixele numai poziția de afixare (cele mai multe din greaca veche). Sufixoidele curente în limba română sunt: **-cid** „care ucide, ucigător” (bactericid, insecticid), **-fug** „care alungă, care fuge” (febrifug, vermifug, centrifug), **-fob** „care are aversiune, teamă patologică (de ceva)” (acrofob, claustrofob, xenofob), **-fil** „iubitor de” (anglofil, calofil, heliofil), **-log** „specialist” (filolog, dermatolog, psiholog) etc. [ibidem, p. 238].

Derivarea cu prefixe (sau **prefixarea**) este un procedeu de formare a cuvintelor care constă în atașarea la cuvântul-bază a unui prefix. De exemplu, cuvântul derivat *desprinde* este alcătuit din tema - *prinde*, la care se adaugă prefixul *des-*. Cuvântul-bază pentru acest derivat este verbul *a prinde*. Derivarea cu prefixe este un procedeu mai puțin productiv în română, decât cea cu sufixe. **Prefixele (afixe proclitice)** sunt sunetele sau grupul de sunete adăugate înaintea rădăcinii pentru a forma un cuvânt nou: **străbun**, **necinstite**, **incapabil**, **împăduri**, **înnoda**, **dezaproba**, **reășeza** etc. Prefixele se scriu, de regulă, neseperate de cuvintele de bază. Fac excepție: a) derivatele cu prefixul *ex-* (fost): *ex-ministru*, *ex-director*; b) derivatele cu prefixul *re-*, *ne-*: de la cuvintele de bază cu inițială elidată (căzută): *ne-mpăcat*, *ne-ntors*, *re-annoire* (în tempo rapid), dar *neîntors*, *reîannoire* (în tempo mai lent) [272]. Prefixele se clasifică:

a) după vechimea lor: 1) *prefixe vechi (moștenite: în-, des-, stră-, ne-, răz- etc. (a descompune, a străluci, a se răzgândi) etc. sau împrumutate: din slavă (iz-, ne-, răs- etc.), din greacă (prin slavă sau latino-romanice) (anti-, arhi-, hiper-, hipo- etc.), latino-romanice (cele mai multe) (ab-, ante-, contra-, ex-, extra-, retro-, super- etc.); 2) prefixe neologice (noi): a-, ante-, con-, im-, in-, inter-, ultra- etc. (apoetic, antebelic, consfătui, inconsecvent) etc.; 3) calcuri sau imitații după modele străine: demers, a subestima etc.; 4) creații interne ale limbii române: dezrobi, nefericit etc.*

b) în funcție de criteriul semantic:

- *prefixe negative (care formează antonimele cuvintelor de bază): a-, ne-, in-, i-, im- etc. (anormal, neimportant, incomplet, ireal, impropriu) etc.*

- *prefixe privative (care au sensul „fără”, „a lipsi de”, „lipsit de”): des-, dez-, de-, a- etc. (a descompune, dezorientat, a debloca, anormal) etc.*

- *prefixe iterative (care formează cuvinte ce exprimă ideea de repetare a acțiunii): răs-, răz-, re- etc. (a răscoace, a se răzgândi, a reactualiza) etc.*

- *prefixe delocutive (care formează cuvinte noi pornind de la baze lexicale componente ale unor locuțiuni, prefixul fiind, la nivelul bazei, prepoziție): a se face colac – a se încolăci, a pune în fapt – a înfăptui, a cuprinde în brațe – a îmbrățișa etc.*

- *prefixe cu sens de superlativ: ultra-, supra-, extra-, hiper-, arhi-, prea-, super- etc. (ultramodern, supradimensionat, extraplat, hipercorect, arhiplin, preafrumoasă, superelegant) etc.*

- *prefixe cu sensul „înainte”:* **ante-**, **pre-** (antebelic, prefață);

- prefixe cu sensul „după”: **post-** (**postbelic**);
- prefixe cu sensul „împreună cu”: **con-**, **com-**, **co-** (**conlucrare**, **compatriot**, **cooperare**)
etc.

- prefixe cu sensul „împotriva”: **anti-**, **contra-** (**antirăzboinic**, **contraindicat**);

- prefixe cu sensul „sub limită”: **hipo-**, **sub-** (**hipoglicemie**, **subcutanat**);

- prefixe care sugerează corelația: **inter-** (**interdisciplinar**, **internațional**);

- prefixe cu sensul "înăuntru": **intra-** (**intramuscular**);

- prefixe cu sensul "peste": **trans-** (**transoceanic**, **transport**);

-prefixe cu sensul "pentru": **pro-** (**pronume**); [273; 15, p. 239-240].

c) din punct de vedere morfologic, cu ajutorul prefixelor se pot forma: *substantive derivate* (**confrate**, **desfrâu**, **neatenție**, **preziua**, **răscruce**, **străbunic**); *adjective derivate* (**neatent**, **prelatin**, **răzbucuros**, **străvechi**); *verbe derivate* (a **consfătu**i, a **dezrobi**, a **înălbi**, a **preface**, a **răsfoi**, a **reciti**, a **străluci**). Derivatele cu prefixe sunt la toate părțile de vorbire, cu excepția articolului și a prepoziției. Cele mai multe apar la verbe, substantive și adjective.

d) în funcție de productivitate și frecvența de întrebuințare, cele mai productive, din cele tradiționale (**in-**, **ne-**, **des-**, **răs-**, **re-**) și mai multe din cele latino-romanice, adică neologice (**a-**, **anti-**, **con-**, **contra-**, **de-**, **ex-**, **super-**, **supra-** etc.). Sunt uzuale prefixele: **ne-**, **in-**, **de-**, **des-**, **diz-** etc., iar ocazionale: **hiper-**, **ultra-**, **extra-**, **con-** etc.

e) în funcție de criteriul stilistic, sunt prefixe neutre: a **îndepărta**, a **desface**, **neclar**, a **răsciti**, a **rescrie**, **postpus**, **inevitabil** etc. și prefixe marcate stilistic: **superconfort**, **suprafin**, **hipersensibil**, **ultramodern**, **antedată**, **postcură** etc.

Supraprefixarea definește prezența simultană a două sau mai multe prefixe la aceeași bază (**străstrănepot** (cu același prefix), a **reîmpăduri** **neînfrunzit**(cu prefixe diferite). *Prefixoidele* (pseudoprefixele sau falsele prefixe) au în comun cu prefixele numai poziția de afixare, dar sunt cuvinte cu sens de sine stătător în limba de origine (cele mai multe provenind din greaca veche) și au caracter internațional: **aero-**, **auto-**, **bi-**, **bio-**, **di-**, **geo-**, **hemo-**, **hipo-** (referitor la cai), **hidro-**, **macro-**, **micro-**, **mini-**, **mono-**, **omo-**, **orto-**, **poli-**, **pseudo-**, **tele-** etc. [a se vedea: 15, p. 244- 248].

Procedeu prin care se creează cuvinte noi prin atașarea simultană a prefixelor și sufixelor la o bază se numește **derivare parasintetică** (*a îngropa, a înnoda, a îmbărbăta, a îmbelșuga, a îmbuna, a împăduri, a îndurera, a închipui, deznodământ, încrengătură, descreierat* etc.). Considerăm că în categoria derivatelor parasintetice intră toate formațiunile care au în structura actuală a cuvintelor prefixe și sufixe analizabile, chiar și cele care sunt rezultatul compunerii și derivării, inclusiv prin abreviere. Cu alte cuvinte, *se folosesc cel puțin două mijloace diferite de formare a cuvintelor*.

Când afixele se adaugă bazei, vorbim despre derivare progresivă, iar când acestea se elimină, spunem că este vorba despre derivare regresivă. Prin urmare, procedeu prin care se formează cuvinte noi de la o bază derivată, prin înlăturarea afixelor se numește **derivare regresivă (improprie, inversă)**. V. Bahnaru menționează că acest tip de derivare este „reversul” derivării propriu-zise și constă în suprimarea unor afixe reale sau aparente (sufixe lexicale sau desinențe) de la cuvinte preexistente și se bazează, de regulă, pe principiul analogiei [ibidem, p. 248]. Astfel, a fost derivat pe cale regresivă din substantivul *etimologie* cuvântul *etimolog* pentru a-l înlocui pe mai vechiul *etimologist*, precum și *filologie* < *filolog*, *mineralogie* < *mineralog*, *geologie* < *geolog*, *psihologie* < *psiholog*, *stomatologie* < *stomatolog* etc. În opinia lui I. Coteanu, derivarea regresivă este „o analogie din care rezultă un cuvânt nou, caracterizat prin faptul că are înfățișarea unui termen-bază, deși el este derivat, de exemplu: *auz* < *a auzi*” [64, p. 243]. Derivarea regresivă se produce în domeniul vocabularului și morfologiei, prin urmare se cunosc: a) derivarea regresivă lexicală (*râșni* < *râșniță*), b) derivarea regresivă morfologică (refacerea lui *gemet* din *gemet(e)*, pluralul mai vechiului și normalului *geamăt* < lat. *gemitus*), c) unități frazeologice formate prin derivare regresivă (*chirurg plastic* < *chirurgie plastică*). Fiind un caz particular al analogiei (în sensul că se întemeiază pe modele preexistente), derivarea regresivă are întotdeauna caracter sistematic, asemenea oricărui tip de derivare. Caracterul sistematic al derivării regresive este, așadar, demonstrat prin existența unor astfel de perechi corelative: *aspira* < *aspirator*, *excava* < *excavator*, *selecta* < *selector*, *toca* < *tocător*, *perfora* < *perforator*, *șoma* < *șomer*, *boxa* < *boxer* etc. Ca o regulă generală, s-ar putea spune că derivarea regresivă lexicală duce la formarea de noi cuvinte, pe când cea morfologică dă naștere unor simple forme flexionare ori unor variante morfologice (*pântec* < *pânțece*, *sanda* < *sandale* etc.).

Derivarea regresivă lexicală, ca mijloc de îmbogățire și de sistematizare a vocabularului, include următoarele tipuri: a) derivarea regresivă postsubstantivală (constă în formarea de noi cuvinte prin suprimarea de afixe sau pseudosufixe, aparținând unor substantive, de exemplu: *pisic* < *pisică*, *cireș* < *cireașă*, *piersic* < *piersică*, *pom* < *poamă*, *prun* < *prună*, *maslin* < *maslină*, *smochin* < *smochină*, *sărac* < *sărăcie*, *prost* < *prostie*, *mit* < *mită*, *logoped* < *logopedie*, *Alin* <

Alina, *Stan* < *Stana*, *Mădălin* < *Mădălina* etc.); b) derivarea regresivă postadjectivală (cel mai frecvent se creează verbe de la formații participiale cu valoare adjectivală, de exemplu: *a bruma* < *brumat* < *bruma*, *a coroia* < *coroiat*, *a desăvârși* < *desăvârșit*, *a se jigări* < *jigărit*, *a nedumeri* < *nedumerit*, *a neferici* < *nefericit* etc.) și c) derivarea regresivă postverbală (se formează substantive de la teme verbale, de exemplu: *alint* < *a alinta*, *cuget* < *a cugeta*, *trai* < *a trăi*, *veghe* < *a veghea*, *accept* < *a accepta*, *dejun* < *a dejuna*, *ramburs* < *a rambursa* etc.) [a se vedea: 116, p. 248-251; 15, p. 248-251].

Când un segment foncic este greșit interpretat ca afix și este suprimat, vorbim despre **pseudoderivare regresivă** (de exemplu, verbul *a mitropoli* este refăcut din substantivul cu aspect participial *mitropolit*). Lingvistul are sarcina de a stabili (ori de a restabili) raportul amintit, însă numai procedând istoric, adică reconstituind amănunțit „trecutul” unei formații explicabile prin derivare inversă. Admițând că un cuvânt provine din altul prin procedeul derivării regresive trebuie să ne întemeiem întotdeauna pe atestări sau, în alți termeni, să avem neapărat în vedere criteriul cronologic (valabil pentru toate tipurile de derivare).

Procedeul de formare a cuvintelor constând în substituirea, în baza de derivare, a unui afix prin alt afix, se numește **derivare prin substituie de afixe**. Cr. Moroianu notează că, cuvântul rezultat prin substituție de afixe are, în consecință, cel puțin același număr de silabe comparativ cu baza și se explică, semantic, prin raportare directă la aceasta. Modelul analogic îl reprezintă prezența unor perechi existente deja la nivelul limbii în care are loc derivarea prin substituție. Componentele perechilor analogice sunt, la rândul lor, a) ambele moștenite: *cățel* (< lat. *catellus*)/ *cățea* (< lat. *catella*), *purcel* (< lat. *porcellus*)/ *purcea* (< lat. *porcella*), *vițel* (< lat. *vitellus*)/ *vițea* (< lat. *vitella*), care au creat modelul derivativ pentru *rândunel* (din *rândun[ea]*), *turturel* (din *turtur[ea]*); b) unul moștenit și celălalt derivat din primul: *rândunea* < lat. *hirundinella*/ *rândunică* (din *rândun[ea]*), *turturea* < lat. *turturella*/ *turturică* (din *turtur[ea]*), după care s-au creat *bombonea*/ *bombonică*, *cercevea*/ *cercevică*, *mielușea*/ *mielușică*, *micșunea*/ *micșunică*, *nepoțea*/ *nepoțică*, *păsărea*/ *păsărică*, *pietricea*/ *pietricică*, *rămurea*/ *rămurică*, *sălățea*/ *sălățică*; c) ambele împrumuturi mai vechi sau formate pe teren românesc: *berbecel* / *berbecică*, *rândunel* / *rândunică* etc., care stau la baza unor derivate ca *Aurel*/ *Aurică*, *băiețel*/ *băiețică*, *pătrunjel*/ *pătrunjică*, *taburel*/ *taburică* etc. [145, p. 194-206; 146, p. 281-294].

Derivarea prin substituție de afixe cunoaște două aspecte diferite, în funcție de natura afixului suprimat și înlocuit: *derivarea prin substituție de prefixe* (în care cuvintele noi se formează de la un cuvânt moștenit, împrumutat sau format pe teren românesc, dar în structura căruia se poate identifica un prefix, prin suprimarea respectivului prefix și adăugarea la

segmentul rămas a unui nou, având de regulă, o valoare semantică opusă): *descătușa* (din *des-* + *[în]cătușa*), *descurca* (din *des-* + *[în]curca*), *despăduri* (din *des-* + *[în]păduri*), *dezgropa* (din *des-* + *[în]gropa*) etc. și *derivarea prin substituție de sufixe* (în care noile unități lexicale se formează de la cuvinte, fie ele moștenite, împrumutate sau formate pe teren românesc, în structura cărora se identifică sufixe, prin suprimarea sufixelor respective și prin adăugarea unor noi sufixe la segmentele rămase): *ghinionism*, s.n. (din *ghinion[ist]* + *-ism*); *electronist*, s.m. „muncitor specializat în electronică” (din *electron[ică]* + *-ist*; cf. it. *elettronista*); *eroist*, -ă, adj. (din *ero[ism]* + *-ist* și/sau din *ero[ic]* + *-ist*); *sintagmatiza*, vb. „a forma o sintagmă, a da un caracter sintagmatic” (din *sintagmat[ic]* + *-iza*); *translatoare*, s.f. (din *transla[tor]* + *-toare*) etc. [ibidem]. Mai mulți lingviști (C. Moroianu, V. Bahnaru etc.) consideră că derivarea realizată prin substituția de afixe trebuie să fie inclusă în sistemul formării cuvintelor în limba română ca procedeu derivativ de sine stătător, în sprijinul acestei afirmații venind atât diferențele amintite privind mecanismul de formare a cuvintelor prin derivare, cât și posibilitatea aplicării câtorva criterii în stabilirea faptului că anumite cuvinte s-au format prin procedeul derivării prin substituție de afixe: a) *criteriul cronologic* - cuvântul de bază este atestat înaintea celui obținut prin derivare, b) *criteriul structural* - derivarea prin substituție se subordonează unor modele derivative preexistente și corespunde, adesea, unor necesități structurale, c) *criteriul semantic* - sensul derivatului se explică prin raportare directă la sensul cuvântului de bază, d) *criteriul formal* - structura derivatului nu se poate explica decât prin înlocuirea unui morfem, real sau aparent, din structura cuvântului de bază, e) *criteriul stilistic* - este preferată construirea unui termen sinonimic mai expresiv etc. [145, p. 194-206; 15, p. 254-255]. Cr. Moroianu subliniază faptul că este de remarcat rolul derivării prin substituție în îmbogățirea și diversificarea sinonimiei, pe de o parte, și în realizarea motiunii, pe de altă parte. De asemenea, prin substituție se creează, de multe ori, sinonime și, în același timp, paronime derivative. Totodată, susține că derivarea prin substituție de afixe este un fenomen analogic care s-a manifestat și se manifestă, deopotrivă, în limba veche și în cea modernă, la nivel popular, argotic, familiar, ca și la cel literar, contribuind la sistematizarea și, în egală măsură, la diversificarea vocabularului românesc [Cr. Moroianu apud 15, p. 256].

Derivarea frazeologică (*termenul aparține lui A. V. Kunin*) este un concept introdus în *lingvistica românească de către Th. Hristea* [114, p. 593; 119, p. 154-156; 115, p. 123-135] și definește procedeul prin care o unitate frazeologică se formează de la o altă unitate frazeologică în cadrul unei limbi date (*a-și aduce aminte* < *aducere aminte*, *a scoate din fire* < *scos din fire*, *luare de cuvânt* < *a lua cuvântul* etc.). Prin derivare frazeologică se pot obține: locuțiuni substantivale (*băgare de seamă* < *a băga de seamă*, *părere de rău* < *a-i părea rău*), locuțiuni

adjectivale (*dat peste cap* < *a da peste cap*, *pescuitor în apă tulbure* < *a pescui în apă tulbure*) etc. [15, p. 257; a se vedea: 179; 167]. Același autor menționează că în procesul analizei acestui tip de derivare, s-a constatat că un element cheie în cazul dat îl reprezintă modificarea apartenenței morfologice a unuia dintre termenii componenți ai expresiei-bază, modificare constând fie în derivarea progresivă (uneori chiar și regresivă) a termenului, fie în utilizarea sa la o altă formă flexionară. Derivarea frazeologică este o sursă importantă și permanentă de îmbogățire a limbii. Principala cauză a acestui tip de derivare o reprezintă necesitatea de a crea perechi corelative, care constituie adevărate elemente de sistem în domeniul frazeologiei: *artist plastic* < *arte plastice*, *economist politic* < *economie politică*, *bolnav cronic* < *boală cronică* etc. [ibidem].

În literatura de specialitate se mai vorbește și despre **derivarea delocutivă**, care a fost inițial definită de către E. Benveniste în 1958 [232, p. 57-63] și reluată (în 1966) [233, p. 277-285], ca derivare morfologică (probabil: de tip diacronic), pe domeniul verbal: verbele delocutive, numite astfel prin analogie și opoziție cu denominativele (derivate dintr-un nume) și deverbativele (derivate dintr-un verb) sunt verbe derivate dintr-o locuțiune. Delocutivitatea pare a fi definită de Benveniste atât ca proces diacronic (în măsura în care se evocă problema „creării” verbelor delocutive), cât și ca proces sincron (în măsura în care se referă la punctul de vedere „funcțional”. B. Cornulier susține că derivarea delocutivă ar fi prezentată de Benveniste ca „regulă de productivitate lexicală” operând în sincronie [237, p. 117]. Într-o serie de studii, J. C. Anscombe a criticat conceptul benvenistian de delocutivitate, propunând o sistematizare și o extensie a noțiunii, pe care o numește explicit „delocutivitate benvenistiană”, prin introducerea „delocutivității generalizate”. Delocutivitatea generalizată este definită ca trecere de la un lexem, la o formulă (delocutivitate formulară), urmată de reconvertirea formulei astfel obținute, într-un (alt) lexem (delocutivitate lexicală) [228, p. 5-43; 229, p. 69-84 apud 203].

Compunerea este un mijloc intern de îmbogățire a vocabularului, un procedeu de formare a cuvintelor noi care constă în combinarea a două sau mai multe cuvinte existente în limbă într-o unitate lexicală cu un sens nou (*ochiul-boului, coate-goale, gură-spartă* etc.). Cuvintele care intră în componența unui cuvânt compus se desemantizează, adică își pierd sensul de care dispun în situația în care funcționează ca unități independente [15, p. 258]. Cuvintele compuse pot fi clasificate din mai multe puncte de vedere, principalele criterii și tipuri fiind:

1. în funcție de **criteriul etimologic**: a) *compuse moștenite* (luceafăr, trifoi), b) *compuse împrumutate* (binecuvântat), c) *compuse formate pe teren românesc* (limba-soacrei, coate-goale);

2. în funcție de **criteriul morfologic**: a) *compuse substantivale* (Făt-Frumos, Gara de Nord, Valea Mare, bunăvoință, bunăstare, zi-lumină, an-lumină, rea-voință, Ștefan cel Mare, pierde-vară, nu-mă-uita, triplusalt, botgros, untdelemn etc.); b) *compuse adjectivale* (roșu-închis, verde-deschis, galben-portocaliu, binevenit, binecunoscut, drept-credincios, sud-american, așa-zis, româno-englez, ruso-turc, cuminte, cumsecade, nemaiauzit etc.); c) *compuse pronominale* (altcineva, celălalt, fiecare, niciunul, vreunul, oricare, oricine, cineva, câțiva, dumneavoastră, ceea ce etc.); d) *compuse numerale* (doisprezece, al douăzecilea, nouăzeci și nouă, treizeci și doi, de cinci ori, tustrei, câte doi etc.); e) *compuse verbale* (a binevoi, a binecuvânta, a binemerita, nemaivorbind etc.); f) *compuse adverbiale* (alaltăieri, cu una-cu două, după-amiază, devreme, dis-de-dimineată, orișicând, ieri-noapte, niciodată, vreodată, pesemne, deocamdată, desigur, ici-colo, oriunde, totodată etc.); g) *compuse prepoziționale* (fără de, de pe sub, până la, despre, dinspre, de pe, deasupra, de lângă, dincolo, de după etc.); h) *compuse conjuncționale* (cum că, ca să, deoarece, ci și, fiindcă, deși, căci, dacă etc.); i) *compuse interjecționale* (tic-tac!, hodoronc-tronc!, cioc-cioc!, hei-rup!, trosc-pleosc!, hopa-tropa! etc.). Tot în funcție de valoarea morfologică a termenilor componenți ai unităților compuse, se disting: a) *compuse omogene* (termenii aparținând aceleiași părți de vorbire, adică ambele sunt substantive sau adjective etc.): ciuboțica cucului, câine-lup, galben-verzui, vrând-nevrând, româno-francez, târâș-grăpiș, trosc-pleosc!, de la, ca să etc. și b) *compuse neomogene* (termenii aparțin unor clase morfologice diferite): vorbă-lungă, acid clorhidric, soare-apune, papă-lapte, rea-voință, bunăvoință, după-amiază, Marea Neagră, așadar etc. [ibidem, p. 259].

3. în funcție de **criteriul lexico-semantic**, cuvintele compuse denumesc, ca și cele simple, *nume de plante* (papucul-doamnei, nu-mă-uita), *nume de persoane* (Delavrancea, Ștefan cel Mare), *grade de rudenie* (socru-mare, văr-drept), *nume de locuri* (Câmpulung, Cluj-Napoca, Gura Galbenă), *nume de evenimente și sărbători* (Anul Nou, Buna-Vestire, Sânpetru), *grade și*

ierarhii sociale (redactor-șef, general de brigadă, prim-ministru), *porecle* (zgârie-brânză, târâie-brâu, linge-blide), *însușiri* (bine-crescut, cumsecade, alb-gălbui), *circumstanțe* (nicicând, oricum, undeva), *nume de acțiuni* (autoapărare, sinucidere), *nume de jocuri și sporturi* (baba-oarba, triplusalt), *nume de substanțe* (argint-viu, piatră-vânăță), *nume de lucruri* (poale-n brâu, zgârie-nori) [15, p. 258-259].

4. în funcție de gradul de coeziune a termenilor care intră în componența cuvântului compus, distingem: a) *compuse sudate* (primăvara, dreptunghi, scurtcircuit, dacoromân, altcineva, botgros, Câmpulung, Delavrancea, binevoitor, atoateștiutor, oarecare, altfel, rareori, înspre, așadar, cuminte, niciodată etc.); b) *compuse nesudate* (care se ortografiază *cu cratimă*: gura-leului, inginer-șef, dis-de-diminează, gură-cască, proces-verbal etc. sau *cu blanc*: Delta Dunării, Câmpia Sorocii, Valea Prahovei, de către, o mie trei sute, ca să etc.).

5. în funcție de **criteriul sintactic**, au fost identificate următoarele tipuri de procedee de formare a cuvintelor compuse:

a) *compunerea prin contopire (aglutinare, sudare)*, se realizează între cuvinte întregi (existente și independent în limbă), care se scriu împreună și se comportă ca un singur cuvânt: botgros (bot+gros), deodată (de+odată), altcineva (alt+cineva), așadar (așa+dar), încât (în+cât), bunăvoință (bună+voință), optzeci (opt+zeci) etc.

b) *compunerea prin alăturare*, se realizează tot între cuvinte întregi, existente și independent în limbă, dar acestea se scriu cu cratimă: Albă-ca-zăpada, floare-de-colț, nou-născut, rochița-rândunicii etc. sau în cuvinte separate: Băile Herculane, Curtea de Argeș, Marea Neagră, de către, de lângă, ca să etc. Când este vorba de compunerea prin alăturare, se au în vedere cele două tipuri de relații existente între părțile componente ale cuvintelor compuse: 1) *parataxa*, adică coordonarea prin juxtapunere, exprimată ortografic cu ajutorul cratimei (locotenent-colonel, general-maior, social-politic, anglo-francez etc.), 2) *hipotaxa*, adică subordonarea, exprimată ortografic cu ajutorul cratimei (vorbă-lungă, coate-goale, viță-de-vie, buna-cuviință, Calea-Laptelui etc.). În literatura de specialitate se întâlnește și termenul de *pseudoparataxă*, care este rezultatul acțiunii principiului economiei vorbirii și include cuvintele care sunt compuse, în realitate, prin hipotaxă (Târgu-Jiului, Ocna-de-la-Sibiu ajung să fie pronunțate Târgu-Jiu, Ocna-Sibiu etc.) [21, p. 140].

c) *compunerea prin abreviere*, procedeu ce constă în prescurtarea unor cuvinte întregi. Aceasta se realizează prin: 1) alăturarea literelor inițiale (O.N.U - Organizația Națiunilor Unite, A.Ș.M. – Academia de Științe a Moldovei, B.C.R. – Banca Comercială Română etc.), 2)

reuniunea prin trunchiere a unor fragmente de cuvânt (Moldtelecom, Centrofarm, Ceentrocoop etc.), 3) reuniunea unor fragmente de cuvânt și a unor litere inițiale (TAROM – Transport Aerian Român, MOLDPRES – Presa Moldovei, loc. cit. (locul citat) etc.); de menționat că în scrierea cuvintelor din această categorie nu se folosește niciodată punctul; 4) reunirea unor litere sau sunete inițiale și a unor cuvinte întregi (cca – circa, FC Zimbru, Romarta – Arta românească etc.). Gh. Bârlea numește acest ultim tip de compunere – mixtă, deoarece conține și cuvinte întregi și abrevieri (Poli Timișoara, FC Argeș etc.). Cuvintele compuse create din silabe sau fragmente de cuvânt se numesc *acronime* (Moldasig, Moldsilva, mentovit, SRL, PL, OZN etc.). Acronimele, abrevierile parțiale și mixte apar mai des în onomastică [ibidem, p. 139-141].

Gh. Bârlea menționează și despre *compusele parasintetice* (rezultatul simultan al compunerii și derivării sufixale), incluzând în categoria acestora exemple de tipul: antonpannesc, camilpetrescian etc. (întâlnite la G. Călinescu). Unii cercetători încadrează aici și derivarea parasintetică delocutivă (în+genunchi+a) sau falsa derivare afixoidală (foto-fil, foto-fob etc.). În fine, ca procedeu de îmbogățire internă a limbii române, compunerea este destul de activă în limba noastră, existând clase gramaticale în care formele compuse reprezintă majoritatea inventarului: numeralul ordinal, cardinalele de la unsprezece în sus, cu puține excepții, pronumele nehotărâte, negative, multe adverbe, prepoziții, conjuncții, interjecții.

Anexa 23. Conversiunea (substantivizarea, adjectivizarea, adverbializarea etc.)

Conversiunea este considerată un mijloc intern de îmbogățire a vocabularului. În literatura de specialitate pentru termenul de conversiune, se mai utilizează sinonimele: *schimbarea valorii gramaticale*, *schimbarea clasei morfologice*, *transpoziție lexico-gramaticală* [124 a, p. 306] sau *derivare improprie* [12 b, p. 22; 3, p. 74, p. 189]. Din punct de vedere lexicologic, prin acest procedeu de „expansiune internă” [92, p. 20] vocabularul românesc se îmbogățește cu noi cuvinte și sensuri. Dacă ținem, însă, seama de modul de definire și de echivalentul sinonimic al conversiunii – *schimbarea valorii gramaticale* a unui cuvânt –, considerăm că este un procedeu, prin excelență, gramatical, deci morfosintactic. Trecerea unui cuvânt dintr-o clasă lexico-gramaticală în alta este marcată atât morfologic (prin mărci flexionare proprii noii clase sau prin invariabilitate, de la caz la caz), cât și sintactic (prin crearea unor noi contexte și ocuparea altor poziții sintactice). Astfel, conversiunea rămâne un fenomen morfologic, sintactic și lexico-semantic, deoarece implică o schimbare de ordin gramatical, dar și semantic. De aceea, considerăm a fi pertinentă definiția oferită de *Dicționarul de termeni lingvistici*: „schimbare a clasei lexico-gramaticale a unui cuvânt, a valorii sale lexicale și gramaticale (a caracteristicilor lexicale, morfologice și sintactice); trecere a unui cuvânt de la o clasă de cuvinte la altă clasă de cuvinte prin modificarea (sau nemodificarea) formei, prin schimbarea (sau neschimbarea) sensului, prin schimbarea clasei morfologice și a funcțiilor sintactice” [53, p. 74]. Cu alte cuvinte, conversiunea este mijlocul de îmbogățire a vocabularului prin care se formează cuvinte noi prin trecerea de la o parte de vorbire la alta, fără atașarea unor elemente afixale.

După mecanismul lexico-gramatical, *mijloacele* care permit schimbarea valorii cuvintelor sunt a) *de natură morfologică (determinarea sau articularea)*: adv. bine > subst. binele, un bine; adj. frumos > subst. frumosul, un frumos; vb. la gerunziu suferind > subst. suferindul, un suferind; vb. la supin mers > subst. mersul; num. doi > subst. doiul, un doi; pron. oarecare > subst. un oarecare; interj. of! > subst. oful, un of; b) *semantic ori sintactică (distribuția în context)*: adjective (din subst.: moșneag, filosof, poet; din participii: avut, priceput, supărat, tăcut; din gerunzii: sângerândă, suferindă, tremurândă; din adverbe: o femeie bine, o scenă tare), adverbe (din subst.: înghețat tun, gol pușcă, doarme buștean, a ieșit glonț, se plimbă seara; din adjective: vorbește frumos, se ridică ușor), verbe (din interj.: haideti, haidem, tuști în apă) etc. [15, p. 265]. Gh. Bârlea delimitează și conversiunea prin metalimbaj [a se vedea: 21, p. 143]. După rezultatul conversiunii sau după clasa morfologică în care intră noul cuvânt, se cunosc următoarele feluri de conversiune: *substantivizarea*, *adjectivizarea*, *adverbializarea*, *prepoziționalizarea*, *interjecționalizarea* etc.

Substantivizarea este un procedeu morfologic de formare a cuvintelor noi constând în trecerea unor cuvinte din clasa adjectivelor, adverbilor, pronomelor, numeralelor, interjecțiilor și a unor forme verbale (în clasa substantivului) [15, p. 267]. Gh. Constantinescu Dobridor definește termenul dat drept o „transformare a unei părți de vorbire în substantiv cu ajutorul articolelor și al topicii” [53, p. 310]. Astfel, pot deveni substantive *unele adjective* („Îmbăta-se-vor nebunii – despera-vor cei cumiți” [28, p. 87-129], „Deși obosit de drum, poate vom găsi frumoasa cu ochii de safir, cu cântecul tău pribeag și străin...” [7, p. 194], „Lumina, ce-o simt năvălindu-mi/ în piept când te văd – minunato” [12, p. 72], „Ea strânge cu privirea snopii de senin ai cerului/ și cântă” [ibidem, p. 96], „A-nvârtit pumnalu-n carne să se scurgă viul tot” [19, p. 27-28]). Procedeu caracterizează și limbajul paremiologic (Leneșul mai mult aleargă și scumpul mai mult păgubește., Nu plătește bogatul, ci vinovatul., Cele bune/ Să s-adune,/ Cele rele/ Să se spele) [a se vedea: 127, p. 79; 128, p. 89]; *unele adverbe* („Nu era azi, nici măine, nici ieri, nici totdeauna” [29, p. 68-69], „Eram mic/ și singur socoteam: ea mi-e aproapele/ și o iubeam” [12, p. 96]); *unele pronume* („Prin vuietul timpului/ glasul nimicului” [ibidem, p. 295], „Nimicul zăcea-n agonie” [ibidem, p. 72], „La tovarășii săi spune veninoasele-i nimicuri” [29, p. 166-174], „De ce-ntr-o mare de lumină mi se-neacă eul” [12, p. 88], „Este un ce măreț în firea noastră,/ Dar acel ceva nu din noi răsare” [28, p. 65-69], „Știu și ei/ Să trăiască/ Un ce/ Familiar,/ Social,/ Urmat cu sfințenie” [7, p. 158]; *unele numerale* („Astfel, miile de secolii cu vieți, gândiri o mie” [28, p. 87-129], „mii de case, mii de doruri, mii de umbre, mii de valuri etc.” [29, p. 158-162], „Opriți Istoria – cobor la prima/ Opriți la stația Doamne - ferește” [24] etc., *unele interjecții* („de se auzea numai chui și vai în toate părțile [I. Creangă], „numai scârț uitase Pavel să puie” [I. Creangă]); *unele forme verbale (infinitiv*: „vibrare, re-nviere, re-nnoire, cântare, sperare, plăcere, iubire” [3, p. 172-173]) [a se vedea: 128, p. 260-261]; *gerunziu*: („Murindului speranța, turbării răzbunarea” [30, p. 121-122] etc.); *participiu* („Pe veci pierduto, vecinic adorato!” [29, p. 145], Tot pățitu-i priceput); *supin* („Eu te fac s-auzi în taină/ Mersul cârdului de cerbi” [29, p. 135-136], „În vuietul de vânturi auzit-am al lui mers” [ibidem, p. 68-69], „Și unde duce mersul, nu mai știm” [12, p. 285], „Mai rămâi cu mersul tău” [56, p. 92]), „i-am văzut umblând prin târg, după cumpărat sumani” [22, p. 54] etc. [185, p. 205-211]. G. Bacovia folosește verbul „a aiura” la forma de prezent ca substantiv în metalimbaj („De ce să ne temem/ Despre un „aiurez”?) [7, p. 175].

Adjectivizarea este un procedeu de formare a cuvintelor noi constând în trecerea unor cuvinte din clasa substantivelor, adverbilor, pronomelor și a unor forme verbale (participiu, gerunziu) în clasa adjectivului; sau „tip de schimbare a clasei morfologice a cuvintelor al cărui specific este trecerea în clasa adjectivului” [25, p. 26]. Astfel, pot deveni adjective *unele*

substantive („Și câini mai bărbați” [37, p. 5-8], „Cum la vorbă mii de valuri stau cu stelele proroace!” [29, p. 175-179], „Porumbii prooroci își scaldă/ aripile înnegrite de funingine/ în ploile de sus.” [12, p.126], „Când în straturi luminoase basmele copile cresc.” [28, p. 87-129], „Voi urmați cu răpejune cugetările regine” [29, p. 41-44], „Ai dat tu oare viață la inima-mi copilă” [36, p. 32-34] etc. Procesul de transformare a unui substantiv în adjectiv presupune o restrângere semantică, fiind cunoscut în anumite cazuri și sub denumirea de *antmetrie* („figură de substituție prin abatere”) [184, p. 214-218]. Se adjectivizează *unele verbe* (*gerunziu*: „Cu o mână tremurândă ridicând greul ciocan” [36, p. 20-21], „Născândele ei raze pieziș se strecurau...” [ibidem, p. 81-93], „Răsunete suave, voioase sau murinde” [ibidem, p. 139-140], „Aceste cuvinte/ Ți le trimit/ De lângă lampa arzândă.” [7, p. 126], „Vioarele în doliu, cu strunele plesnite, / Te cheamă tremurânde cu nota cea din urmă” [ibidem, p. 141], „Mi-am lungit privirea lungă, / foarte ruptă, sângerândă, / foarte neagră, pururi blândă, / ocolindă și plângândă. / Dreaptă, totuși tremurândă...” [55]; *participiu*: „În ochii stinși de moarte, pe frunți învinetete/ De sânge putrezit/ (...) / De brațele slăbite, puterea leșinată/ A junelui cănit.” [29, p. 58-60], „Nainte de-a lăsa condeiul să zacă/ Uscat, ruginiți și frânt” [5, p. 117], „(natura) renăscută”, „(liliacul) înflorit”, „(cer) deschis”, „(aerul) îmbălsămit”, „(vederea) fermecată”, „(aeru)-mbătat” [36, p. 99-101]) etc.; *unele pronume* („Și uite-n clipa asta/ Eu nu știu ce mă-ndeamnă/ Să simt întreg amarul/ Acestei nopți de toamnă.” [33, p. 23], „Acestui trist amurg de vară...” [ibidem, p. 60-61], „degetele tale”, „șoldul tău”, „sânul tău” [6, p. 47-49], „Și să lase-orice speranță pentru vecinicie-afar’!” [36, p. 20-21], „În stanțe/ Efemere/ Se duc/ Orice plăceri...” [7, p. 159-160], „Și care-n fiece mișcare pierzi cu-o petală câte-o stea.” [6, p. 47-49], „Aiurind mă căutam în leagănul bătrân/ cu mâinile pe mine însumi/ – ca prunc.” [12, p. 94], „Singura mea pradă e viața mea./ Tot ce pot pierde e viața mea./ Ceea ce se întâmplă este în timpul vieții mele / Inima mea învinge sângele meu./ Sângele meu cotropește inima mea/ și-apoi / inima mea alungă sângele meu...” [56, p. 78-81]) etc.; *unele adverbe* („De-așa vreme se-nvredniciră cronicarii și rapsozii;” [29, p. 166-174], „Pe atunci dormeam afară, într-un cerdac, și-i spuneam ei despre insomnia, pe asemenea nopți, (...)” [7, p. 194], „Și te iubesc, copilă, cum repedea junie/ Iubește-n ochi de flăcări al zilelor noroc” [30, p. 121-122], „Târâte de ridicol în repedele-i curs!” [36, p. 227], „Ploaia cade-n repezi picuri, repezi fulgerele cad.” [19, p. 27-28], „În vaduri ape repezi curg” [ibidem, p. 45-46] etc.; *unele numerale* („Trei pași la stânga linișor/ Și alți trei pași la dreapta lor;” [18], „Era leagănul, / în care-o mână-mbătrânită azi de soarta mea/ mi-a legănat întâiul somn și poate-ntâiul vis” [12, p. 94], „A lor glasuri înmiite, printre codri, printre dealuri”, „Auzim cetatea sfântă cu-nmiiita-i armonie...” [28, p. 87-129], „nu face nici doi bani”, „a umbla pe trei cărări”, „Ai copii/ Ai griji mii.” etc.

Adverbializarea este un „tip de schimbare a clasei morfologice a cuvintelor al cărui specific este trecerea unui cuvânt în clasa adverbului” [25, p. 16]. În clasa adverbilor pot trece *unele adjective* („Ningea bogat, și trist ningea; era târziu/ (...) / Iar la clavier o brună despletită/ Cânta (...) / Și trist cânta, gemând între făclii” [7, p. 60], Seara omul adormea suspinând slab de tot., înaintează încet, scrie frumos, citește expresiv, merge elegant etc.); *unele substantive* (s-a supărat foc, înghețat tun, curat lacrimă, bătut măr, gol pușcă, singur cuc, beat criță, îndrăgostit lulea, a dormi buștean, doarme covrig, a lega fedeleş, a se ține scai, a merge strună, a pleca glont, privește țintă, a strâns florile mănunchi, lucrează ziua, învață dimineața, a revenit duminică etc.) [15, p. 270]; *unele verbe* („Și uscat foșni mătasa de podele, între glastre” [29, p. 175-179], vorbește deschis/ răstit, poate e bolnav etc.); *unele numerale* (muncește înzecit, câștigă îndoit, mai întâi învață, au venit de două ori, o vede prima oară etc.); *unele pronume* (ce frumoasă e!, ce repede merge!, Cât te-ai schimbat! etc.), *unele prepoziții* (noi votăm pentru, vorbim după, au pledat pro/ contra etc.), *unele conjuncții* (vine și mai repede etc.).

În studiile de specialitate, atestăm și alte cazuri de conversiune. Astfel, unele **prepoziții** provin *din substantive* (prep. grație < subst. grație: Picta frumos grație talentului.), *din adjective*, unele fiind participiale (mulțumită, datorită, conform, contrar, potrivit), *din adverbe* (asemenea, aidoma, înaintea, înapoia, deasupra etc.) [15, p. 270]. Există chiar și **interjecții** provenite *din verbe* (poftim! păzea!), *din substantive* (Noroc! Baftă! Succes! Atenție! Liniște!, Prostii!, Sănătate!, Gura! Doamne!), *din adverbe* (Afară!), *din conjuncții* (unu, doi, trei...și!), *din numerale* (șase! (și în varianta șase - șase!), cu sensul de „atenție! păzea!”) etc. V. Bahnaru susține că „dacă nu luăm în calcul valoarea dublă (derivativă și flexionară) a sufixelor, am putea vorbi și despre **verbe** provenite *din substantive* (brazdă > a brăzda, minune > a minuna, potcoavă > a potcovi etc.), *din adjective* (alb > a albi, repede > a repezi, curat > a curăța etc.), *din pronume* (însuși > a-și însuși), *din adverbe* (înapoi > a înapoia, împrejur > a împrejura, furiș > a se furișa etc.), *din interjecții* (țiu! > a țiu!). Totodată, este necesar să precizăm că majoritatea lingviștilor consideră respectivele verbe ca provenind nu prin conversiune, ci prin derivare „imediată”, derivare cu sufix lexico-gramatical sau derivare cu sufix „zero” [15, p. 271]. Autorul *Dicționarului de termeni lingvistici*, Gh. Constantinescu Dobridor, recurge la termenul **pronominalizare** [a se vedea: 53, p. 257], însă, *Dicționarul de științe ale limbii* definește altfel acest concept: „regulă care înlocuiește un nominal printr-un pronume, așezând pronumele în pozițiile sintactice ale substantivului” [25, p. 411-412]. V. Sporiș, în funcție de criteriul morfologic al noii clase, delimitează mai multe tipuri de conversiune, printre care găsim și **conjuncționalizarea**. Totodată, în baza criteriului frecvenței/ importanței/ valorizării, identifică:

treceți consacrate/ stabile/ uzuale dintr-o parte de vorbire în alta, treceți ocazionale și treceți limitate contextual.

Anexa 24. Procedee secundare de formare a cuvintelor (contaminația, condensarea lexicală, omonimizarea unor cuvinte polisemantice, creația onomatopeică, reduplicarea, trunchierea)

În studiile de specialitate, **contaminația** reprezintă o acțiune analogică exercitată de unul sau mai multe sunete asupra sunetelor din alt cuvânt, fiind datorată încrucișării sau combinării lor cu alte unități lexicale asemănătoare ca sens. Condiția obligatorie și suficientă este înrudirea semantică între cei doi termeni, cele două elemente contopindu-se, dar păstrându-și parțial sau total integritatea, astfel încât cuvântul nou creat devine sinonim cu componentele sale (*apropiativ*, adv., „aproximativ”, din *apropiat* + *aproximativ*, dar și din *aproape* și *aproximativ*; *crengurea*, s.f. „crenguță” (din *creangă* + *-urea* și/sau din *creangă* + *rămurea*); *cucuviță*, s.f. „cucuvea”, din *cucuv[ea]* + *-iță* și/sau din *cucuvea* + *bufniță*; *nițicuș*, adv. „nițel, nițeluș” (din *niț[el]* + *-icuș*, din *niț[ica]* + *-uș* și/sau din *nițica* + *nițeluș*); *plebeiat*, s.n. „starea, calitatea de plebeu” (din *plebe* sau *plebeu* + *-iat* și/sau din *plebe* + *patriciat*); *suvelniță*, s.f. „suveică” [din *suv[eică]* + *-elniță* (prin analogie cu *vârtelniță*) și/sau din *suveică* + *vârtelniță*]; *zgâlțâna*, vb. (pop.) „a se zgâlțâna” [din *zgâlțâi* + *-â/na* (prin analogie cu sinonimul *hâțâna*) și/sau din *zgâlțâi* + *hâțâna*] etc. [147, p. 12]. Cu alte cuvinte, contaminația lexicală constă în suprapunerea a două cuvinte, între care se stabilesc diverse relații semantice pentru a forma unul nou [ibidem] sau este un tip special de analogie în care două expresii sinonime se influențează reciproc dând naștere unei a treia expresii, în care se găsesc amestecate elemente ale ambelor expresii [Th. Hristea apud 15, p. 271]. În funcție de nivelul limbii la care se referă unitățile, deosebim mai multe tipuri de *contaminație*: *lexicală*, *morfologică*, *sintactică*, *frazeologică*, *lexico-frazeologică*, *fonetică*, *grafică*. Contaminația lexicală acționează cel mai productiv asupra arhaismelor, regionalismelor, termenilor populari, argourilor, neologismelor, cauza principală constituind-o prezența simultană în mintea vorbitorului a două sinonime aflate, în general, cam pe același plan sub raportul importanței și al frecvenței lor în limbă sau într-un anumit stil funcțional [ibidem]. În lucrările de specialitate se vorbește despre: a) *contaminația neintenționată (involuntară)*, care este un rezultat al vorbirii neîngrijite, al unui grad redus de instrucție, cauza principală fiind necunoașterea sau neasimilarea unor termeni, dar și tendința vorbitorului de a apropia cuvintele între ele sub raport fonetic: *ibold* < *impuls* + *bold*, *rotocol* < *roată* + *ocol*, *a azvârli* < *zvârli* + *arunca*, *a îmbucătăți* < *a îmbucăți* + *a înjumătăți*, *cocostârc* < *cocor* + *stârc*) și b) *contaminația intenționată (voluntară)*, care se întâlnește, în special, în literatura cultă, ca sursă a umorului. În acest sens, amintim *furluase* < *furase* + *luase*, *nepurcele* < *nepoate* + *purcele*, la I. Creangă; *asinuitate* < *asiduitate* + *asin*, *apropont* < *pont* + *apropro*, la I. L. Caragiale; *romgleză* (< română+engleză), termen peiorativ care denumește jargonul de factură englezească de care

abuzează unele persoane etc.. Uneori, contaminația se poate produce la două limbi diferite: de exemplu, *răzbel* < rom. *război* + lat. *bellum*).

Condensarea lexicală constă în reducerea unei sintagme prin suprimarea și înlocuirea determinatului prin determinant, acesta din urmă fiind cel mai adesea de natură adjectivală (subst. *roșie* < pătlăgea roșie, subst. *vânăță* < pătlăgea vânăță, subst. *rapid* < tren rapid, subst. *expres* < tren expres, subst. *accelerat* < tren accelerat, subst. *murg* < cal murg „negru - roșcat, castaniu închis sau cenușiu”, subst. *sugativă* < hârtie sugativă, subst. *mici* < cârnați mici, subst. *mititei* < cârnați mititei, subst. *piersic(ă)* < lat. *malum persicum* „măr persan, de Persia”, subst. *must* < lat. *vinum mustum* „vin nou”, subst. *anticipate* < alegeri anticipate, subst. *mondiale* < campionatele mondiale, subst. *demachiant* < lapte demachiant, subst. *fixativ* < lac fixativ, subst. *insecticid* < spray, praf insecticid etc.) [15, p. 273-274]. Procedul condensării lexicale se înscrie în categoria fenomenelor legate de economia mijloacelor de expresie, adică de legea minimului efort.

Se știe că una dintre cauzele apariției omonimiei este și pierderea legăturii care există între sensurile unui cuvânt polisemantic, sensuri legate genetic, întrucât au derivat unele din celelalte. Astfel, sensurile nu mai sunt percepute ca înrudite, ceea ce permite distanțarea lor în mintea vorbitorilor, până la situația în care aceștia consideră sensurile respective ca aparținând unor cuvinte diferite. Prin urmare, dacă vorbitorii nu mai pot stabili niciun element de legătură între două (mai rar, mai multe) sensuri ale unui cuvânt polisemantic, putem vorbi de **omonimizarea unor cuvinte polisemantice** ca urmare a dezintegrării semantice a cuvântului polisemantic și deci de apariția a două cuvinte diferite [ibidem, p. 274]. De exemplu: vb. *a semăna*¹ (lat. *seminare*) – denumește acțiunea de a arunca sămânța în solul special pregătit în vederea obținerii unei viitoare recolte/ vb. *a semăna*² (lat. *similare*) – denumește starea de asemănare între două persoane sau obiecte pe baza unor anumite trăsături; *luna*¹ (lat. *luna*) - astru, satelit al pământului/ *luna*² - interval de timp egal cu a douăsprezecea parte dintr-un an; *rudă*¹ (bg. *roda*) - rudenie/ *rudă*² (magh. *rud*, sb. *ruda*) - prăjină; *afecțiune*¹ (fr. *affection*, lat. *afectio*) – iubire, atașament/ *afecțiune*² - durere; *bor*¹ (fr. *bore*) – element chimic, semimetal negru - cenușiu, cristalin/ *bor*² (fr. *bord*) – margine circulară care înconjoară calota pălăriei etc.

Există în vocabularul limbii noastre unități lexicale al căror corp fonetic are valoare imitativă sau parțial-imitativă, deoarece s-a demonstrat că zgomotele din natură nu se pot reproduce cu exactitate – **onomatopeele** (o grupă distinctă în cadrul clasei interjecțiilor). **Creația onomatopeică** este o creație imediată, motivată extern de apropierea, prin imitație, de anumite sunete sau zgomote naturale. Astfel de creații sunt de ordinul miilor în limba română, dacă le

adăugăm și pe cele reduplicative. De exemplu: „Ș-au început dracul a țipa cât îi lua gura; și scâpând cu mare greu din mânilor lor, *hârșcâit* și stâlцит cum era, a lăsat și bani și tot și s-a dus pe urlați după ceilalți.” (I. Creangă, Dănilă Prepeleac) - acest lexem este un derivat expresiv al interjecției *hârști!* (= *hârș!*), echivalent sinonimic al cuvintelor onomatopeice: *hârșâit*, *scrijelit*, *zgâriat*. I. L. Caragiale folosește într-una din Telegramme forma participială *huiduită*: „Dama (...) plecând degrab *huiduită* di toți trii și cu vorbe triviale incapabile a vi le reproduce.” - acest cuvânt derivă de la interjecția *huideo!* fiind sinonim cu „alungată, batjocorită”, dar și cu *hătcăită*, *hâtcăită*, *tiohăită*. Creații onomatopeice care redau ideea de zgomot foșnit sau freamăt de păduri și ape: „În cumpăna cerului lucea rotundă luna, iar de-o parte și de alta a drumului se întindeau la nesfârșit lanuri înalte de porumb, adevărate păduri dese și *foșnitoare*.” (Z. Stancu, Ce mult te-am iubit); „Alunecam cu luntrea pe apa *foșnitoare*.” (Al. Philippide, Râul fără poduri); de vuiet: „(...) în această clădire veche, înconjurată de copaci *vâjâitori* sub palida lună.” (G. Bacovia, Dintr-un text comun); „Răsuflarea îi era scurtată, urechile *vâjeitoare*, și fiori - fiori îi treceau prin inimă.” (Al. Macedonski, Pe drum de poștă); sau de fâlfăire: „Doar câțiva pași făcui și mă oprii/ În faldurile unor înalte draperii, / (...) / Prelung și muzical *fâlfâitoare*, / (...)” (Al. Philippide, Apropieri); „Cândva, copil, în vis am pomenit/ Pe pajiști largi, cu flori *fâlfâitoare* / (...)” (Al. Philippide, Odă blestemată); „Rosteau cu glasul urei becisnicul său nume/ Prin gemete *scrâșnite* strivindu-i-l în dinți.” (G. Coșbuc, Golia ticălosul); „Tipsia luminoasă a gândului de guri/ Și dalte *scrâșnitoare* în zimți mărunți e roasă.” (I. Barbu, Ixion) etc. [183]. De la interjecțiile și onomatopeele: *fâș!* *cioc!* *boc!* *scârț!* *chiț!* *miau!* *mac!* *troc - pleosc!* *gâl - gâl!* *bzzz!* *zum - zum!* etc. se pot forma, prin derivare, verbe: *a fâșâi*, *a ciocăni*, *a bocăni*, *a scârțâi*, *chițâi*, *a meuna*, *a măcăi*, *a pleoscăi*, *a gâlgâi*, *a bâzâi*, *a zumzâi* etc. [a se vedea: 208, p. 35; 17, p. 210-211]. Faptul că foarte multe onomatopee au derivate expresive, cele mai multe dintre ele fiind legate de acțiuni, contrazice opinia lui D. Irimia conform căreia, în limbajul scris, interjecțiile și onomatopeele au „un palid corespondent în prezența unor verbe sau substantive de origine interjecțională sau onomatopeică.” [133, p. 52]. Creațiile onomatopeice caracterizează mai ales, stilul oral, popular sau familiar, precum și limbajul infantil sau argotic.

Reduplicarea este o repetiție totală sau parțială a unui element sau a mai multor elemente dintr-un cuvânt pentru a-i da o nouă valoare morfologică ori stilistică sau pentru a forma un cuvânt nou [133, p. 175]. De exemplu: *Gigi*, *Lili*, *Titi* etc.

O varietate a abrevierilor sunt **trunchierile** de unități lexicale, care constau în detașarea prefixoidelor din compuse de tip „savant” și utilizarea acestora ca adjective invariabile sau ca substantive (prin conversiune): *homo*(sexual), *micro*(raion), *mini*(jupă) etc. Trunchierile românești de acest tip caracterizează mai ales jargonul și argoul: *cinema*(tograf), *taxi*(metru),

metro(politan), mag(netofon), bac(alaureat), nașpa(rliu), disco(tecă), meteo(rologic) etc. V. Bahnaru, R. Zafiu etc. menționează și despre procedeul trunchierii numelor de familie, procedeu aplicat în mod ironic, mai ales: oamenilor politici, persoanelor publice bine cunoscute, actori, cântăreți etc. (*Băse* < Băsescu, *Stolo* < Stolojan, *Piți* < Pițurcă, *Isă* < Isărescu, *Lăcă* < Lăcătuș etc.) [15, p. 275; 212, subcap. 8]. R. Zafiu mai notează că există în română hipocoristice formate prin trunchierea unor prenume (*Nicu, Teo, Alex, Grig* etc.), dar ele par a fi, în cea mai mare parte, împrumutate sau oricum nu foarte vechi [ibidem].

Anexa 25. Calcul lingvistic

Preocuparea de îmbogățirea limbii literare prin calchiere a început din prima jumătate a secolului al XVIII-lea și a continuat în secolul al XIX-lea, impusă de necesitatea creării terminologiei științifice, filozofice, gramaticale [204, p. 117-118]. D. Cantemir, în *Istoria ieroglifică* și în *Divanul*, utilizează numeroase forme calchiate după modelul limbilor latină și greacă.

Calcul lingvistic este „un procedeu mixt de îmbogățire lexicală, deoarece presupune copierea unui model extern și redarea lui cu mijloace interne, aparținând limbii receptoare” [119, p. 32]; sau „un procedeu de îmbogățire a vocabularului, constând în formarea unor cuvinte noi cu ajutorul mijloacelor interne ale limbii române (rădăcini, afixe), dar după modele de structură lexicală străine” [15, p. 276]. Conform celor mai multe definiții, calcul lingvistic reprezintă „un mijloc mixt de îmbogățire a limbii, care constă în transpunerea unui cuvânt cu formă internă clară, a unui sens, a unei unități frazeologice sau a unui procedeu gramatical străin” [186, p. 61], „a cuvintelor semantice analizabile, a construcțiilor” [25, p. 90] dintr-o limbă în alta, cu material lingvistic specific limbii receptoare. Calcul lingvistic a fost considerat de unii specialiști din lingvistica nord - americană (E. Haugen, J. Humbley, B. Quemada) o subclasă a împrumutului; încadrând tipurile de calcuri în tipologia împrumuturilor (calcul semantic este considerat împrumut semantic, calcul frazeologic sau sintactic – împrumut sintactic sau frazeologic, calcul morfologic – împrumut morfologic etc.). Uneori, cercetătorii au interpretat calcul ca pe un împrumut indirect sau mascat, un stadiu intermediar între traducere și împrumut, un „împrumut deghizat” [119, 100-121]. Specificăm faptul că, spre deosebire de traducere care redă numai sensul cuvântului străin și de împrumut, prin care se preiau dintr-o limbă străină atât complexul sonor cât și sensul unui semn lingvistic, calcul presupune și cvasiidentitate de structură între model și copie. În studiul dat, respectăm tradiția lingvistică românească [Th. Hristea (1984), A. Palii (1991), Gh. Bârlea și Roxana-Magdalena Bârlea (2000), Maria Stanciu-Istrate (2006), V. Bahnaru (2013) etc.] și analizăm calcul lingvistic ca pe un fenomen distinct de împrumut. Calcul este situat la zona de interferență dintre împrumuturi și creațiile lexicale interne.

În literatura de specialitate se operează cu mai multe criterii de clasificare a calcurilor, dintre care cel mai des invocate sunt: 1. în funcție de nivelul lingvistic la care se produce calchierea: a) **calc lexical** (cuvântul românesc *foaie* sub influența fr. *feuille* a obținut și sensul „ziar, revistă, publicație”, *câine-lup* > fr. *chien-loup* etc.) și b) **calc gramatical** (*a schimba direcția* > fr. *changer de direction*); 2. în funcție de criteriul structural, al copierii parțiale sau integrale a „forme interne” (a sensului etimologic proxim) a modelului din limba „donatoare”:

a) **calc total** sau **integral** (*suprafață* < fr. *surface*, *a susține* < fr. *soutenir*, *întreprindere* > fr. *entreprendre*) și b) **calc parțial** sau **semicalc** (*procentaj* < fr. *pourcentage*, *triunghi* > fr. *triangle*); 3. în funcție de complexitatea unităților calchiate: a) **calc lexical** (*dreptunghiular* < fr. *rectangulaire*) și b) **calc frazeologic** (*câine de pază* < engl. *watchdog*, *clasă de mijloc* < engl. *middle class*, *primă doamnă* < engl. *first lady*, *război rece* < engl. *cold war*, *a face naveta* < fr. *faire la navette* etc.). Totodată, în cadrul fiecărui tip identificat pot fi stabilite diferite subclase. Th. Hristea vorbește despre următoarele tipuri de calc lingvistic: **calc lexical**, **calc gramatical**, **calc frazeologic**, **calc substitutiv** și de trei tipuri combinate: **calc lexico-gramatical**, **calc lexico-frazeologic** și **calc frazeologico-gramatical** [121, p. 10-30; 119, p. 100-106].

În cele ce urmează ne vom opri mai în detaliu doar asupra calcului lexical, deoarece este un mijloc de îmbogățire a vocabularului atât cu noi unități lexicale, cât și cu noi sensuri, care se adaugă la cele deja existente în structura semantică a unui anumit cuvânt. Acesta cunoaște două mari subtipuri: 1. **calc lexical de structură morfematică** (prin acest tip de calc se imită organizarea internă a unui cuvânt străin, de obicei derivat sau compus, folosindu-se elemente autohtone); în această ordine de idei prezentăm: a) calcuri după cuvinte derivate cu prefixe: (*sublocotenent* > fr. *souslieutenant*, *a întreține* > fr. *entretenir*, *a întrevedea* > fr. *entrevoir*, *subdezvoltat* > fr. *sous-développé* sau engl. *underdeveloped*, *preplătit* > engl. *prepaid*, *subscrie* > fr. *souscrire*, engl. *subscribe*, *a subîmpărți* > fr. *subdiviser*, *a asigura* > fr. *assurer*, *a subestima* > fr. *sous-estimer* etc.); b) calcuri după cuvinte derivate cu sufixe (*simțământ* > fr. *sentiment*, it. *sentiment*; *numeros* > fr. *nombreux*, *ușier* > it. *usciera*, fr. *huissier* etc.); c) derivate parasintetice (*întrerupător* > fr. *interrupteur*, *consimțământ* > fr. *consentement*, *a înlocui* > fr. *remplacer* etc.), d) calcuri după cuvinte compuse (*ceas - brățară* > fr. *montre - bracelet*, *nou - născut* > *nouveau - né*, *cal - putere* > engl. *horse - power*, *a menține* > fr. *maintenir*, *locuitor* > fr. *lieutenant*, *vinars* > germ. *Braunntwein*, *Casa Albă* > engl. *White House*, *ONG* „organizație nonguvernamentală” > engl. *NGO* „National Government Organization” etc.) și 2. **calc lexical de structură semantică** sau **calc semantic** (constă în atribuirea de sensuri noi unui cuvânt deja existent în limbă, sub influența sensurilor unui cuvânt străin sau este un termen deja existent în limba română, care „își modifică sfera semantică datorită influenței” unui model străin [186, p. 67]). De exemplu, subst. *cerc* a preluat sensuri figurate de la fr. *cerce*, sau germ. *Zirkel*, printre care „grup de oameni legați între ei prin interese comune ori prin legături de rudenie sau de prietenie” (*cerc de dans*, *cercuri politice*, *cerc de prieteni* etc.), subst. *stea* datorează sensul de „vedetă” după engl. *star*, verbul *a apela* cu sensul „a da un telefon, a forma un număr de telefon” vine din fr. *appeler*, verbul *a opera* e calchiat cu sensul „a acționa” după engl. *to operate*, adj. *pirat* cu sensul „în mod

ilegal, clandestin” după engl. *pirate*, *oportunitate* a obținut sensul de „ocazie fericită, prilej favorabil” după engl. *opportunity* sau fr. *opportunité* etc. [a se vedea: 15, p. 275-281; 186, p. 154-158, p. 255-266].

Anexa 26. Cuvinte cu etimologie dublă/ multiplă

Unele împrumuturi au intrat în limba română simultan din mai multe limbi (de regulă, unul din etimoane este latin). În aceste cazuri se vorbește despre cuvinte cu etimologie dublă (latino-franceză, latino-italiană, latino-germană etc.) sau cu origine multiplă (franceză-latină-italiană, latină-italiană-franceză, franceză-latină-germană, latină-franceză-germană etc.). Analizând etimologia cuvintelor românești din mai multe dicționare, Cătălina Iuliana Pânzaru a elaborat o ierarhie a limbilor străine care au oferit limbii române unități lexicale cu etimologie dublă/ multiplă. Astfel, după MDA, substantivul declinație ar avea surse etimologice fr. *déclinaison* - lat. *declination*, - *onis* [182]; DLR prezintă o etimologie multiplă fr. *déclinaison* – lat. *declinatio*, (- *onis*) și it. *declinazione* [DLR (2005) apud 161, p. 41-50]; iar NDU: lat. *declinatio*, (- *onis*) și germ. *Deklination* [153, NDU (2006)]. Autoarea consideră că din punct de vedere istoric și lingvistic etimologia stabilită în NDU e mai potrivită, etimologia latină reprezentând etimologia esențială, fiind prima din care s-a introdus termenul în limba română, iar limba germană oferind etimologia adițională în cadrul etimologiei multiple [161, p. 41–50]. Cercetătoarea a clasificat 327 de cuvinte din Micul Dicționar Academic în 44 de grupe etimologice. Dintre unitățile lexicale cu proveniență multiplă indicăm: *ambigen*, *a adnota*, *a aproba*, *biblie*, *cabalin*, *colocviu*, *dedicație*, *distinct*, *dizenterie*, *dramă*, *fabulă*, *insulă*, *literă*, *pictor*, *premiu*, *probă*, *rege*, *a satisface*, *tezaur*, *a traduce*, *unitate*, *vacant*, *valoare*, *vals*, *vanilie*, *vers* etc. Cercetările asupra cuvintelor împrumutate de limba română demonstrează că cele mai multe cuvinte cu etimologie multiplă sunt substantive, acestea având cea mai mare mobilitate și acceptând cele mai multe modificări de sensuri (*val*, *valvă*, *vapor*, *veteran*, *victimă*, *victorie*, *viciu*, *voce*, *volum*, *vot* etc.) [15, p. 392]. În anumite cazuri, etimologia multiplă se datorează unor motive de ordin semantic, când unele sensuri se explică, de obicei, prin latină, iar altele printr-o limbă modernă. În alte cazuri, se datorează unor motive de ordin cultural, împrumuturile venind odată cu noțiunile denumite, din mai multe limbi, în funcție de contactul avut de limba română cu respectivele surse [a se vedea: 161, p. 41–50]. Cătălina Iuliana Pânzaru subliniază faptul că majoritatea neologismelor limbii române sunt împrumuturi din diverse limbi de cultură cu care limba română literară a intrat în contact în diferite perioade ale evoluției sale și în diferite provincii locuite de români. La stabilirea etimologiei unui neologism este absolut necesară cunoașterea istoriei lui, a primelor atestări și a eventualelor variante pe care le-a avut. Importante sunt stabilirea cât mai exactă a limbilor de cultură care și-au exercitat influența asupra limbii române literare în epoca și regiunea în care a apărut și a început să circule neologismul respectiv, cât de intensă a fost această influență, din ce limbi s-au tradus texte care introduc neologisme,

nivelul cultural al celor care le folosesc, curentul sau orientarea lingvistică manifestată în acea perioadă etc.

Anexa 27. Cuvinte cu etimologie necunoscută

Se știe că stabilirea „adevăratei origini” (etimonul) a unui cuvânt presupune respectarea unor principii ale reconstrucției etimologice: principiul fonetic, principiul semantic, principiul lexico-gramatical și cel cronologic. După toate aceste probe, se poate ajunge, totuși, la etimologii greșite sau la concluzii incerte. În acest caz dicționarele înregistrează cuvântul cu precizarea „etimologie necunoscută”. Dicționarele speciale etimologice înlocuiesc așa-zisa „etimologie necunoscută” cu indicații circumscrise fiecărei situații în parte: etimologie posibilă/ probabilă (*a încurca, leagăn* etc.), controversată, nesigură etc. R. Zafiu menționează că în lucrările lexicografice „destul de multe cuvinte au rămas cu indicația „etimologie necunoscută”, ignorarea sursei fiind explicabilă obiectiv (prin absența, pentru o lungă perioadă a documentelor, a textelor scrise)” [213, nr. 2]. Din dicționar [NDU (2006)], am selectat o serie de cuvinte ce apar însoțite de precizarea „et. nec.”: *bade, beșteli, berc, beschie, a bâcsi, bâtcă, bleandă, bodogăni, bornac, bot, botei, brambura, a brănuși, brâglă, brufțui, buburuză, buc, bucium, buiestru, buleandă, bulumac, cărăuși, a chelfăni, chilimboț, chilimie, chilos, chițcăit, chitonog, chițibuș, a cimili, cintează, cioacă, cione, ciocleș, ciucun, cârlan, a cocoli, cocârlă, deșanț, a dibui, doină, găoace, genune, geandă, ghes, ghionț, găgălice, găță, gogi, goldană, gorgozan, grojdi, fofează, a îngăima, a întrema, jep, lujer, măceș, mămligă, meteahnă, mătca, motan, muscel, a mușina, prichindel, a răguși, răsura, a scărmana, a șterpeli, știulete, teică, țanțoș, urdă, vâgăună, viroagă, zăplaz, zăr*, etc. Valeriu D. Popovici Ursu accentuează în studiul *Anomaliile originilor cuvintelor române*, „Oare, admițându-se că este un cuvânt popular sau regional, sau având origine necunoscută, nu trebuia admis ca având origine română? De ce atâta obstință în a admite că noi românii avem și noi cuvinte moștenite de la strămoșii noștri îndepărtați?”. Autorul aduce mai multe argumente în acest sens [a se vedea: 168], afirmând: „Cuvintele noastre sunt în primul rând românești – Românii au o limbă ancestrală, din neolitic, rumâna onomatopeică, cea care a generat limbajul morfemelor, descifrabil în vorbirea curentă, contemporană. [...] Strămoșii noștri din spațiul carpato-dunăreano-pontic, daco-românii, prin geniul și înțelepciunea lor, sunt creatorii celei dintâi civilizații europene încă din mezolitic cât și a limbii europene arhaice”. În aceeași ordine de idei, reamintim cele spuse de istoricul Augustin Deac: „...înrudirea limbii române cu celelalte limbi zise „neolatine, romanice” italiana, franceza, portugheza, basca, romanșa elvețiană etc...nu se datorează limbii romane a romanilor, ci fondului comun de cuvinte foarte vechi ale acestor popoare, ca urmare a prezenței pe teritoriile lor a unor neamuri din obârșia geto-dacilor îndepărtați – celți, frigieni, etrusci, tursieni, alani, carpi etc., care, cu milenii în urmă, au dus cu ei din spațiul carpato-dunăreano-pontic nu numai civilizația materială și spirituală, însușită în teritoriile străbune, dar și limba lor, o limbă populară” [a se vedea: 29, p.

505-528]. Pe lângă aceste categorii de cuvinte identificăm în dicționare și unități lexicale lipsite de precizări referitoare la etimologia lor: *bengos*, *bezmetic*, *a bosoli*, *brâncă*, *gâde*, *gogoman*, *loloși*, *vermorel* etc. În general, însă, se cunosc originile cuvintelor, cu situarea lor în timp și spațiu.

Anexa 28. Explicarea cuvintelor-cheie din teză

ANTISEMIE – (=antonimie) Relație semantică reprezentată de opoziția de sens (lingvistică și extralingvistică) dintre două cuvinte cu referenți nu doar diferiți, ci și contrari sau contradictorii (ex.: *bun/ rău, gras/ slab, mare/ mic* etc.).

ARGÓU, ~ri s. n. Limbaj convențional al unui grup social care, spre a se face neînțeles de restul societății și mai ales de autorități, folosește cuvinte speciale (împrumuturi din graiurile regionale și din limbi străine), dă sensuri diferite de cele curente unor cuvinte din vocabularul comun etc. ~ al elevilor. ~ al vânătorilor. / <fr. *argot*.

ARHAÍSM, ~e s. n. Cuvânt, expresie, formă fonetică sau gramaticală învechită, ieșită din uz (ce se află la periferia vocabularului ca urmare a concurenței sinonimice). / <fr. *archaïsme*.

ARTICOLUL LEXICOGRAFIC, ~e s. n. - Unitatea structurală și comunicativă de bază a dicționarului, în linii generale (al unui dicționar uzual), acesta este format din: cuvântul titlu, pronunția și accentul (în cazul unor cuvinte străine neadaptate la sistemul fonetic și morfologic al limbii române), mențiunile gramaticale și funcționale, stilistice sau de domeniu, definiția, citatele de utilizare în contexte concrete, informațiile suplimentare (etimologia și atestarea documentară).

BARBARÍSM, ~e s. n. Cuvânt, construcție introduse într-o limbă străină fără a fi necesare și neintegrate în limba care le-a împrumutat. / < fr. *barbarisme*, lat. *barbarismus*.

CALC LINGVISTIC, ~uri s. n. - Procedeu de îmbogățire a vocabularului, constând în formarea unor cuvinte noi cu ajutorul mijloacelor interne ale limbii române (rădăcini, afixe), dar după modele de structură lexicală străine. / < fr. *calque*.

CÂMP LEXICO-SEMANTIC, ~uri s. n. - Fragment (*subansamblu, submulțime*) din ansamblul lexical al unei limbi care grupează numai denumiri înrudite din punctul de vedere al sensului sau care are un denominator semantic comun, cum ar fi: numele de rudenie, numele de culori, denumirile locuinței, denumirile fenomenelor sonore etc. / <lat. *campus*.

COMPÚNERE, ~i s. f. - Sistem de formare a cuvintelor prin alipirea mai multor cuvinte având drept rezultat un cuvânt nou.

CONVERSIÚNE, ~uni s. f. - Procedeu de formare a cuvintelor prin schimbarea categoriei gramaticale. / < fr *conversion*, lat. *conversio, -onis*.

DERIVÁRE, ~ări s. f. - Procedeu de formare a cuvintelor cu ajutorul prefixelor și al sufixelor; derivație.

ENANTIOSEMIE - Fenomenul coexistenței în cadrul unui cuvânt a două sensuri diametral opuse (ex.: *a închiria* „a plăti chirie” și „a cere chirie”, *grozav* „groznic” și „admirabil” etc.).

ETEROLEX, ~e s. n. - cuvinte diferite ca formă și sens, termeni bine cunoscuți din limba comună (*masă/ casă, sus/ dus, mare/ sare, deputat/ derutat* etc.).

FAMILIE DE CUVINTE, ~ ii s. f. – (=familie lexicală) Totalitatea cuvintelor înrudite ca sens, formate prin derivare, compunere sau schimbarea valorii gramaticale de la același cuvânt de bază și având același radical / <lat. *familia*, -ae, it. *famiglia*, fr. *famille*, ngr. *φαμίλια*, germ. *familie*.

ISTORISM, ~e s. n. Cuvânt, expresie date uitării odată cu dispariția realității sociale pe care o desemnau. /< rus. *istorizm*, fr. *historisme*, germ. *historismus*.

JARGÓN, ~oane s. n. Limbaj specific anumitor categorii sociale, profesionale etc. care reflectă fie dorința celor ce-l vorbesc de a se distinge de masa mare a vorbitorilor, fie tendința de a folosi termeni specifici profesiunilor respective și care se caracterizează prin abundența cuvintelor și expresiilor pretențioase, de obicei împrumutate din alte limbi, sau a celor de îngustă specialitate. /< fr. *jargon*.

NEOLOGÍSM, ~e s. n. Cuvânt nou împrumutat dintr-o limbă străină sau creat prin mijloace proprii în limba respectivă; (*p. restr.*) împrumut lexical recent. /< fr. *néologisme*.

OMONÍM, ~e s. n. Cuvânt care are aceeași formă și aceeași pronunțare cu alt cuvânt sau cu alte cuvinte, de care diferă ca sens și ca origine / < fr. *homonyme*.

OMONIMIE - Relație între două semne lingvistice cu sens diferit și grafie identică, semne pe care dicționarele le înregistrează ca intrări distincte.

OMOSEMIE – (=sinonimie) Relație existentă între două sau mai multe sememe (sensuri ale unor unități lexicale) distincte și exprimă o echivalență semantică între sememele (sensurile) respective.

PARALEX, ~e s. n. - Cuvântul care are numai apropieri formale cu alte cuvinte, fără a avea și asemănări semantice.

PARALEXIE - Relație în planul expresiei ce presupune numai o parțială asemănare formală între două sau mai multe unități lexicale fără a se identifica, și o relație semantică între unitățile respective.

PARASEMIE - Relație semantică între planurile de conținut a două sau mai multe unități lexicale care constă în prezența unei comunități, dar nu echivalențe de sens (ex.: *verbe* cu semul comun „ideea de deplasare” – *a merge, a zbura, a înota, a se târî, a sări, a pluti, a tropăi* etc.). / < gr. *para* „lângă” și *sema* „sens”.

PARASEMOLEXIE - Fenomen lexico-semantic ce constă în coincidența formală și semantică între două sau mai multe unități de vocabular (ex.: *temporar/ temporal* - ambele se utilizează cu referire la timp, dar din perspective diferite) / < gr. *para* „lângă; aproape”, *sema* „sens” și *lexis* „vorbă; enunț”.

PARONIMIE - Relație existentă între două sau mai multe unități de vocabular care au forme și sensuri aparent identice (ex.: *albastru „azuriu, bleu”/ alabastru „varietate de ghips”* etc.).

PROFESIONALÍSM, ~e s. n. Cuvânt, expresie folosită în meseriile populare, în artizanat (*broderie, cizmărie* etc.). /< fr. *professionnalisme*.

REGIONALÍSM, ~e s. n. Cuvânt/ fapt de limbă (fonetic, morfologic, sintactic sau lexical) specific graiului dintr-o anumită zonă geografică a unei țări. /< fr. *régionalisme*.

REMARCĂ STILISTICĂ, ~ ci s. f. – O parte importantă a definiției lexicografice care conține informația despre gradul de normativitate a unității lexicale și despre caracteristicile funcțional-apreciative a acesteia; o precizare privitoare la statutul unui lexem sau semem prin raportare la: a) limba literară actuală: (*înv.*), (*pop.*), (*fam.*), (*arg.*); b) la perioada sau gradul de utilizare: (*în Ev. Med.*), (*în sclav.*), (*în trecut*), (*actual*), (*curent*), (*ieșit din uz*); c) la zonele geografice cărora le aparțin anumite realități: (*în țările nordice*), (*în S-V Asiei*), (*în Europa de Vest*); d) la domeniul în care este utilizat: (*biol.*), (*bis.*), (*fiz.*), (*med.*), (*în ind. casn.*), (*în mit. greacă*) /<fr. *remarque*.

TÉRMEN, ~i s. m. Fiecare dintre cuvintele care au o accepție specifică unui anumit domeniu de activitate. /< fr. *terme*.

VULGARÍSM ~e s. n. Element de limbă (cuvânt, expresie) cu un conținut vulgar. /<fr. *vulgarisme*.

XENISM, ~e s. n. Cuvinte aloglote, străinisme/peregrinisme sau cuvinte străine care sunt păstrate intenționat cu forma și sensul din limbile împrumutătoare: *ad litteram*, *de facto*, *market*, *manager*, *alter ego*, *curriculum vitae*. /< fr. *xénisme*.

Anexa 29. Modele de prezentare lexicografică a unităților lexicale

Neologism:

GADGET, *gadgeturi*, s. n. (Englezism) Obiect mic, ingenios construit, de valoare și utilitate neînsemnate. [Pr.: *găget*]. Din engl. *gadget*.

Arhaism:

NORÓD, *noroad*, s. n. (Învechit și arhaizant) **1.** Popor. *Obștea ne-a trimis pre noi să-ți spunem că norodul nu te vrea.* NEGRUZZI C. I 139. **2.** (În opoziție cu clasele dominante) Totalitatea populației exploatate. *Bine ar fi să poată merge cât mai mulți, ca să văză boierii că întreg norodul cere pământ.* REBREANU L. I 267. **3.** Mulțime de oameni (din popor) strânși la un loc; gloată. *Se înturnă spre norod... zicînd: iertați-mă.* NEGRUZZI, C. I 149. ♦ Fi g. *Un stejar lăsa brațe noduroase și bătrîne peste un norod de dediței.* GALACTION, G. I 46. *Un vuiet lung și sinistru ca un norod de glasuri în răscoală.* VLAHUȚĂ, Al. 164. - Din sl. **narodŭ**.

Istorism:

VÓRNIC, *vornici*, s. m. **1.** (Ist., În Evul Mediu, în Țările Române) Mare dregător din Sfatul domnesc, însărcinat cu supravegherea Curții, conducerea treburilor interne ale țării, având și atribuții judecătorești. ♦ *Mare vornic* (sau *vornic mare*) = cel dintâi boier din Divan, având sarcina de cărmuitor și de înalt judecător al Curții domnești și al întregii țări. *Vornic de Țara de Jos* (sau *de Sus*) = dregător cu rang de vornic (**1**) a cărei autoritate se exercita asupra unei jumătăți din țara Moldovei. ♦ Reprezentant al domniei în orașe, cu atribuții judecătorești. **2.** (Înv.) Primar al unui sat sau al unui târg. ♦ Funcționar în administrația comunelor rurale, însărcinat cu distribuirea corespondenței, convocarea sătenilor la adunări, anunțarea știrilor etc.; crainic, pristav, vornicel (**2**). **3.** Vornicel (**3**). – Din sl. **dvorĭnikŭ**.

Regionalisme:

CHIȘLEÁG ~ác, *cislác*, *cișleác* - s. n. (Reg., în Mold.) **1.** Lapte de vacă smântânit pus la prins (până se acrește); lapte prins, lapte acru. *Cînd pune mama laptele la prins... începeam a linchi groșciorul de pe deasupra oalelor... pînă ce dam de chișleag.* CREANGĂ, I. 44 **2. A fi gustat la oale cu** ~ A se fi amestecat unde nu trebuie. **3.** (Trans; *cislac*) Lapte acru de oaie. – Din ucr. **kyslĭak**.

MURUIĂLĂ s. f. (Reg., în Trans.) Acțiunea de a m u r u i . **1.** Acoperirea pereților unei case cu un strat de lut. **2.** Lut sau alt material cu care se muruiește. *Muruiala pe pereții de lemn... cade cu vremea.* I. SLAVICI. Din *murui* + suf. *-eală*.

Profesionalisme:

OLĂRIE, *olării*, s.f. **1.** Meșteșugul olarului; olărit. **2.** Atelierul sau prăvălia olarului. Din *olar* + suf. *-ie*.

BLĂNĂRIE, *blănării*, s. f. **1.** Meseria blănarului. **2.** Atelier în care se confecționează îmbrăcăminte din blană. Magazin de blănuri. Din *blănar* + suf. *-ie*.

Termeni tehnici și științifici:

ABREACȚIE, *abreacții* s. f. (*Psihan.*) Reapariție bruscă a unor tensiuni emoționale, regulate. Din fr. *abreaction*.

SFÎNCTER, *sfinctere*, s. n. (Anat.) Mușchi care închide sau strânge un orificiu. Din fr., lat. *sphincter*.

PLEONĂSM, *pleonasme*, s. n. (Lingv.) Procedeu greșit de exprimare, constând în alăturarea unor cuvinte care repetă inutil aceeași idee. Din fr. *pléonasme*, lat. *pleonasmus*, gr. *pleonasmos*.

ACEFĂL, *-Ă, acefali*, *-e*, adj. (Zool.; despre unele animale inferioare) Fără cap. Din fr. *acéphale*.

ABIOGÉN, *-Ă, abiogeni*, *-e*, adj. (Biol.; despre medii) Care este lipsit de viață; (despre procese) care are loc, care se petrece fără participarea materiei vii. Din fr. *abiogène*.

Argouri:

STICLÉTE, *sticleți*, s. m. **1.** Mică pasăre cântătoare cu penele viu colorate cu roșu, negru, alb și galben (*Carduelis carduelis*). ◇ Expr. *A fi cu (sau a avea) sticleți (în cap)* sau *a-i cânta (cuiva) sticleții (în cap)* = a avea idei bizare, toane; a fi țicnit, nebun. *A-i scoate (cuiva) sticleții din cap* = a face pe cineva să renunțe la ideile extravagante, a-l lecui de toane, de capricii. **2.** (Arg.) Epitet dat în trecut unui sergent de stradă, unui funcționar al poliției. [Var.: (pop.) **stigléte**, **stiglét** s. m.]. Din sb. *steglić*, bg. *stiglic*.

UȘCHÍ, *ușchesc*, vb. IV. Refl. (Arg.) A pleca repede și pe neobservate dintr-un loc. Et. nec.

BOSTÁN, *bostani*, s. m. (Reg.) **1.** Dovleac. ♦ Fig. (Ironic) Cap (al omului). **2.** Pepene verde.
Din tc., sb. *bostan*.

Elemente de jargon:

CHATUI v. i. (*glum.*) a vorbi / a discuta pe Internet.

PARKING, *parkinguri*, s. n. Loc, teren special amenajat pentru staționarea autovehiculelor.
[Scris și *parching*]. Din fr., engl. *parking*.

Declarația privind asumarea răspunderii

Subsemnata Bușmachi Victoria, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Bușmachi Victoria

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'Bușmachi Victoria', written in a cursive style.

Semnătura

Data 04.06.2018

Curriculum vitae

Date personale

Numele și prenumele: Bușmachiu Victoria
Data și locul nașterii: 03.01.1984, Căinari
Cetățenia: Republica Moldova
Studii: studentă la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”
Domenii de interes științific: predarea limbii române, engleze
Lucrări științifice publicate: 8 articole

Experiența profesională

2010-2013 - cercetător științific stagiar în cadrul Institutului de Filologie al Academiei de Științe din Republica Moldova
Activitatea de cercetare și coordonare: 2006 - până în prezent – profesoară de limba și literatura română/engleză la Liceul Teoretic „Ion Pelivan” din s. Răzeni, str. Ștefan cel Mare
Activitatea didactică:

Aptitudini și competențe personale:

Limba română
1. engleză – nivel avansat
Limba maternă -
1. rusă, 1. franceză – nivel mediu
Limbi străine -
Competențe și aptitudini de utilizare a calculatorului: Microsoft Word, Excel, Power Point, Internet Explorer

Date de contact:

Adresa: s. Răzeni, Ialoveni, str. Octombrie 14. Tel. 069440144. E-mail: busmachiu@gmail.com

